

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ИНСТИТУТ ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

Вера
Језица

18

1982

16969

Чланови редакције:

Др МИЛКА ИВИЋ, ред. професор

Др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ, ред. професор

Др ЈОВАН КАШИЋ, ред. професор

Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, ред. професор

Одговорни уредник:

Др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

Секретар редакције:

Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу
САП Војводине ова књига ослобођена је основног и посебног пореза на промет.

Штампа:

СОУР „ГРАФИС” — „МИНЕРВА”, Суботица, са н. сол. о. ООУР Штампарска
делатност — 1983.

Ivona Žibreg i Svenka Savić

NEKI ASPEKTI OSLOVLJAVANJA U GOVORU DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

1. UVOD

Oslovljavanje je jedan od verbalnih načina započinjanja razgovora sa sagovornikom i osnovna mu je funkcija uspostavljanje kontakta (skretanje pažnje, zadržavanje sagovornika u razgovoru, itd.). U funkciji oslovljavanja najčešće se u jezicima upotrebljava lično ime sa ili bez termina za označavanje rodbinskih odnosa (*Miro, tetka Miro*), nadimci, lične zamenice *Ti/Vi*, zatim titule sa prezimenom ili bez njega (*doktore, doktore Petroviću*). Situacija je u tom pogledu drugačija u različitim jezicima. U ovom radu interesuje nas samo kako deca oslovljavaju odrasle i vršnjake u svojoj sredini. Kako odrasli oslovljavaju decu biće predmet posebnog rada.

Hronološki posmatrano, opisi sistema za oslovljavanje u jezicima bili su podstaknuti radom američkih psihologa Rogera Browna i Alberta Gilmana (1960). Na materijalu iz različitih jezika (nešto podataka navodi se i za srpsko-hrvatski jezik) autori su pokušali da daju neku vrstu tipologije oslovljavanja u odnosu na dva osnovna semantička kriterija: *solidarnosti* (solidarity) i *autoriteta* ili moći (power). Drugi kriterij se može objasniti na sledeći način. U svim društvenim zajednicama neki imaju moć ili autoritet nad drugima, bilo zato što su viši u unapred datoj socijalnoj hijerarhiji, bilo zato što su, po bilo kojem drugom kriteriju, u nadređenom statusu u odnosu na njih. Značenje *solidarnosti* odnosi se na društvenu distancu sagovornika. Neki ljudi se osećaju intimnijima, bližima, bilo zato što su išli zajedno u školu, zajedno studirali ili bili u vojsci, bilo zato što pripadaju istoj porodici, istoj partiji, itd. Ukoliko je takva distanca veća, sagovornici će se međusobno oslovljavati tako da distanca među njima dođe do izražaja u govoru. Dimenzija solidarnosti se može zamisliti kao kontinuum na kojem postoje različiti slučajevi. Različiti faktori utiču na to da se kriterij solidarnosti u potpunosti ostvaruje, a pre svega faktori interpersonalne verbalne komunikacije.

Nakon ovog rada Browna i Gilmana slede novi podaci iz različitih jezika (up. D. I. Slobin, 1963. za jevrejski jezik; Friedrich, 1972. za ruski; Paulston, 1976. za švedski; Lambert, 1972. za francuski jezik u Kanadi, itd.) i iz različitih govornih situacija specifičnih za određene društvene grupacije (up. D. I. Slobin et. al. 1968. o oslovljavanju u jednom osiguravajućem zavodu u SAD).

Za nas su, svakako, najznačajniji oni radovi u kojima se daje materijal iz slovenskih jezika, sličnih po jezičkoj strukturi sa srpskohrvatskim (up. Stone, 1977. za nekoliko slovenskih jezika — poljski, češki, ruski, slovenački; Friedrich, 1972. daje dijahroni ruski materijal iz književnog jezika 19. veka, dok A. A. Akišina i N. I. Formanovskaja, 1969. daju primere iz savremenog ruskog jezika — obraćanje poznatom, nepoznatom, pismom ili preko telefona; Kess i Juričić, 1978. za savremeni slovenački jezik upotrebljavan na selu i u gradu). Za srpskohrvatski jezik najpotpunije podatke do sada iznosi M. Kocher (1967) i to samo za situaciju u području Beograda i Novog Sada. Ona opisuje stanje u različitim socijalnim grupacijama. Nešto podataka navodi i za dečji uzrast (up. diskusiju njenih podataka u našem poglavlju 5. *Diskusija*), a uglavnom govori o upotrebi zameničkih oblika *Ti/Vi* dok o ostalim mogućnostima oslovljavanja ne diskutuje. U knjizi M. Radovanovića (1979) daje se inventar mogućnosti upotrebe ovih zameničkih oblika u srpskohrvatskom jeziku. I. Vasić (1979) nadalje razrađuje upotrebu ovih zameničkih oblika uz neke druge oblike za oslovljavanje, samo u jednoj socijalnoj grupaciji — među studentima Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Pomoću upitnika opisane su tri govorne situacije — porodična, fakultetska i neke situacije izvan ove dve tipizirane. Podaci pokazuju veliko kolebanje u upotrebi *Ti* i *Vi* forme u fakultetskoj sredini kada se studenti obraćaju profesorima i studentima — kolegama, a srazmerno nikakvo kolebanje kada se obraćanje odvija u porodicama. Zaključak je za fakultetsku sredinu da solidarnost među studentima dovodi do toga da se oni međusobno oslovljavaju sa *Ti*, dok distanciranost prema profesorima uslovljava da ih studenti oslovljavaju sa *Vi*. Podatak se lepo može porediti sa situacijom u savremenom švedskom jeziku gde je prevalencija upotrebe forme *Ti* u oba slučaja. Nadalje se podaci iz ova dva jezika mogu porediti sa onima iz američkog engleskog u kojem nema opozicije *Ti* prema *Vi* formi, ali je uočljiva tendencija oslovljavanja profesora imenom. To bi odgovaralo formi *Ti* u švedskom, ali bi bilo različito od *Vi* forme kojom se naši studenti obraćaju profesorima.

Ukratko, vidi se da je problem jezičkog oslovljavanja u srpskohrvatskom jeziku vrlo složen i da do danas još nemamo potpunu sliku o tome koji sve faktori utiču na izbor oblika *Ti*, odnosno *Vi* i ostalih načina oslovljavanja u određenim situacijama, zatim kontekstima ili međusagovorničkim odnosima u gradu ili na selu, u procesu dijahronog ili sinhronog sagledanja jezičkih promena u književnom ili dijalektskom govoru. Jedna sveobuhvatna studija o načinima oslovljavanja u srpskohrvatskom jeziku svakako bi uključivala i opis kako mala deca uče da oslovljavaju osobe u svojoj sredini. Takav opis bi bio pokazatelj detetove socijalizacije u porodici, predškolskoj ustanovi i široj društvenoj sredini.

Istraživanje razvoja govora dece nisu mogla ostati izvan opštih istraživanja u psiholingvistici i sociolingvistici. Tako će se podaci o načinima oslovljavanja odraslih i dece moći naći u mnogim studijama poslednjih godina u kojima se opisuju različiti neindoevropski jezici. Pri tom su od velike važnosti za sagledavanje opšte slike stanja u normalnim uslovima usvajanja govora i podaci iz govora dece čiji je razvoj iz bilo kojih razloga ometen: kod slepe dece (up.

podatke koje daje R. Mulford, 1980), kod autistične ili mentalno retardirane (up. R. Brown i R. Herrnstein, 1975). Podaci iz ovih drugih istraživanja mogu da objasne šta je to što se u sistemu oslovljavanja odvija kod normalne dece tokom socijalizacije u govornoj sredini (J. Lyons, 1977, Vol. II). Na primer, s obzirom na odsustvo vizuelne percepcije sagovornika kod slepe dece, saznanje o prisustvu sagovornika pre početka komunikacije obezbeđuje se eksplicitnim pitanjem „Jesi tu?”. Ili, pak, kod autistične dece koja mogu da vide sagovornika, ali im nedostaje intencija za obraćanjem i oslovljavanjem, eksplicitno oslovljavanje sagovornika najčešće izostaje.

U srpskohrvatskom jeziku gotovo da nije opisano kako deca oslovljavaju odrasle na različitim uzrastima, niti kako to čine odrasli sa decom. Podatke o oslovljavanju odraslih daje V. Vasić (1979) i zaključuje da deca na ranom uzrastu upotrebljavaju lično ime i termine za označavanje rodbinskih odnosa, a ređe i nadimak. Konstatuje da deca uzrasta tri godine ustaljuju upotrebu samo reči za specijalizovano obeležavanje rodbinskih odnosa u porodici. O upotrebi ličnih zamišljenih oblika *Ti* u *Vi* uglavnom ne diskutuje.

2. Hipoteze

O oslovljavanju kao obliku socijalnog govornog ponašanja pisano je kao o pojavi koja zavisi od statusa, uzrasta, zanimanja, poznatosti sagovornika. Nije do sada pisano kako oslovljavanje zavisi od *konteksta aktivnosti* sagovornika. Kontekst aktivnosti se ovde shvata u najširem smislu, kao oblici radnje koje sagovornici vrše za vreme dok se oslovljavanje odvija. To je, dakle, tehnički termin kojim se u ovom radu obuhvataju različiti tipovi aktivnosti sagovornika (up. opise različitih aktivnosti koje dajemo dalje u tekstu).

S obzirom na neispitanost međusobne zavisnosti i uslovljenosti konteksta aktivnosti i oslovljavanja, mi smo u ovom radu pošli od sledećih hipoteza:

Hipoteza I: Deca poseduju *svoj* proto-sistem za oslovljavanje. U njemu se mogu konstatovati razvojne faze. Kontekst detetove aktivnosti utiče na izbor tipa oslovljavanja osobe sa kojom dete razgovara. Tek kasnije dete postaje svesno funkcionisanja semantičkih kriterija solidarnosti i moći o kojima pišu Brown i Gilman.

Hipoteza II: U toku usvajanja sistema za oslovljavanje mogu se konstatovati individualne razlike u upotrebi različitih tipova jezičkih znakova i njihovoj frekvenciji upotrebe.

Naš je zadatak u ovom radu: 1. da pokažemo kako se sistem za oslovljavanje kod dece formira i menja u pravcu onog kakav je u upotrebi kod odraslih; 2. da razvojne faze dovedemo u vezu sa tipom aktivnosti kojom se dete bavi prilikom oslovljavanja odraslih.

3. Metod sakupljanja podataka i ispitanici

Grupu od 10 ispitanika čine tri para blizanaca i četvero neblizanačke dece na uzrastu od 1,7 do 2,7.¹ U toku godinu dana materijal je beležen dnevno i nedeljno. Za ovu priliku odabrana su tri uzrasna preseka: 1,7 — 1,8, zatim 2,2 — 2,3 i 2,6 — 2,7. Za svaki presek od svakog deteta odabrano je 100 iskaza, što čini ukupan broj od 5394 iskaza u kojima se oslovljavanje pojavljuje (up. Tabelu 1 u kojoj se daju ukupni podaci o broju iskaza svih ispitanika za tri godine). Kako se i moglo očekivati, nije svaki od odabranih 100 iskaza sadržavao oslovljavanje, te je broj analiziranih iskaza, prema tome, i daleko manji. S obzirom na to da je ovo samo probno istraživanje, kojem je cilj da istraži mogućnosti analize oslovljavanja u dečjem govoru na srpskohrvatskom jeziku, smatrali smo da je ukupno 5394 iskaza dovoljno da obezbedi tu vrstu podataka.

Svi iskazi kodirani su prema odgovarajućim merilima, a zatim je materijal statistički obrađen.

S obzirom na to da je materijal prikupljan u prirodnoj govornoj sredini, u porodicama ispitanika, bilo je potrebno identifikovati i definisati najčešće kontekste aktivnosti koji su se u prikupljenom materijalu pojavljivali. Ustanovljeno je sedam tipova konteksta dečje aktivnosti:

(1) *Govor kao osnovna aktivnost.* To su primeri u kojima govorenje predstavlja aktivnost po sebi, pri čemu govorenje nema vezu sa detetovom aktivnošću. Najčešći slučajevi ovog tipa jesu kada dete i odrasli razgovaraju o nekom događaju:

Primer 1: (2;2) O: Golubice moja bela! Tanja sedi i jede. Njena tetka je gleda
T: *Vojim te što kažeš gojubice*
beja. i oduševljeno kaže.

(2) *Kontakt sa detetom.* To su primeri kada dete traži pomoć ili pažnju odraslog, ili, pak, kada skreće pažnju odraslog na neki predmet, osobu ili događaj:

Primer 2: (2;5) S: *Mama, maca plače.* Dete stiska gumenu igračku macu i ovako govori majci.

Primer 3: S: *Di je konj, bako.* Dete hoće da mu baka pronade igračku konja.

(3) *Slobodna igra uz učešće odraslog.* To je kontekst u kojem dete i majka najčešće imaju neku zajedničku igru — slaganje kocki, pravljenje figura i delova, razne vrste igara (skrivanja, „pretvaranja”, itd.). Odrastao i dete se igraju naporedno ili skupa, a distanca u prostoru najčešće nije velika:

Primer 4: (2;3) N: *Daj mi male kockice.* Odrastao i dete sede na podu i igraju
O: *Evo ti ova.* se kockama.

(4) *Nepoznat kontekst.* Nekada je bilo nemoguće utvrditi kontekst aktivnosti deteta i odraslog na osnovu oskudno zabeležene situacije u dnevnicima u kojima su iskazi beleženi. Zato je bilo potrebno izdvojiti poseban tip iskaza s nepoznatim kontekstom. (Pre je to odraz metodološkog propusta u prikupljanju materijala nego razvojnog pravca u aktivnosti deteta.)

¹ Materijal su sakupljale S. Savić, M. Jocić i V. Vasić, za rad na projektu „Psiholingvistička istraživanja i usvajanje srpskohrvatskog jezika”, u Institutu za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

(5) *Igranje uloga odraslih.* Najčešće su u pitanju igre kupac — prodavac, gost — domaćin, otac — majka, itd. U ovoj vrsti igre moguće je da partner detetu bude odrasla osoba ili drugo dete:

Primer 5: (2;5) N: Daj mi Đoku.
Jaoj Đoko, al' te volim
od glave do pete.

Starija i mlada sestra igraju se mame i tate. Lutka je dete (Đoka).

T: *Dodi malo da ga vidiš.*

N: Bolestan je.

(6) *Gledanje knjiga, televizije ili pozorišne predstave.* Kontekst aktivnosti u kojem su učesnici — odrasla osoba, dete ili vršnjaci, u poziciji posmatrača, a ne neposrednog učesnika u situaciji;

*Primer 6: (2;6) T: Vidi ovaj, je l' da meden!
Ej, i ovo je medena.*

Dete i odrastao gledaju knjigu „Slonče Rumenko”.

O: To je slonče.

(7) *Slobodna igra bez učešća odraslog*. Uključeni su primeri u kojima se deca (bližanci, vršnjaci, starije i mlađe dete) igraju bez učešća odraslog:

Primer 7: (2;7) T: Ej, nešto sam ti kupila.

Mlađe dete uzima igračku i donosi je starijem.

N: Baš ti hvala, to mi treba.

Za ovih sedam tipova aktivnosti sagovornika ustanovljene su četiri jezičke mogućnosti oslovljavanja:

A. *Reči za oslovljavanje.* U našem inventaru to su najčešće vlastita imena, termini za označavanje rodbinskih odnosa (*mama, tata, deda, baba*, itd.), nadimci, najčešće upotrebljavani u vokativu. U istu grupu uvrstili smo i kontaktne reči kao što su *vidi, pogledaj, pazi, evo, eno, eto, ej, halo* (u konverzaciji preko telefona), jer se u dečjem inventaru i one upotrebljavaju u funkciji obraćanja. Na primer, dete će reći obraćajući se nepoznatoj osobi:

Primer 8: (2;7) S: Ej, kako se ti zoveš?

Primer 9: S: *Eno Mira.*

Dete i majka su na terasi. Dete gleda na ulicu sa terase i ovako kaže majci.

Primer 10: S: *Vidi Gliša!*

Dete ne zna ime odraslog. Donosi mu i pokazuje crtež.

Uočljivo je da je spisak reči za oslovljavanje kod dece u ovom radu drugačiji od onog koji se daje za govor odraslih (up. I. Vasić, 1979 i M. Radovanić, 1979). Na ovom spisku nema primera upotrebe titule (*druže, gospodine, profesore*, itd.), niti primera upotrebe titule sa prezimenom (*druže Petroviću*), niti samog prezimena (*Petroviću*). Ovakve tipove oslovljavanja deca će upotrebljavati na kasnijem uzrastu od ovog koji je u našem radu odabran.

B. *Morfološki znak za oslovljavanje*. Ovde se podrazumevaju nastavci za drugo lice jednine kod glagola u imperativu, prezentu, perfektu i futuru. To su primeri tipa:

Primer 11: (2;5) S: Napiši mi čika Glišu.

Obraća se odraslom.

Primer 12: S: *Daj mi lutku.*

C. Zameničke forme Ti/Vi.

D. *Odsustvo jezičkog znaka.* U ovu grupu uključeni su primeri u kojima odsustvuje sufiks kod glagola, a iz konteksta i opisa situacije jasno je da se radi o drugom licu. Na primer, dete kaže odraslom:

Primer 13: (1;7) S: *Da mi.*

Traži da mu se da neka igračka.

(Daj mi.)

Prilikom kodiranja dečjih iskaza prema navedenim tipovima jezičkog oslovljavanja (od A do D) bilo je teškoća sa klasifikovanjem iskaza u situaciji kada nije bio upotrebljen eksplicitni jezički znak. Na primer, dete se obraća odraslom:

Primer 14: (1;8) S: *Mama čita miš.*

Donosi knjigu o mišu majci.

Iskaz se može razumeti kao: „Mama, čitaj mi o mišu” gde se *mama* shvata kao oslovljavanje, a može i kao „Mama će da čita o mišu” gde oslovljavanje izostaje a iskazom se konstatuje. Od koristi su u takvim slučajevima bile intervencije samog deteta koje se samoispravljalo u toku obraćanja. Na primer:

Primer 15: (1;8) S: *Oće čita Paju // Mama, oće čita Paju.*

Dete donosi majci knjigu o Paji Patku i hoće da mu ona čita iz nje.

Potrebno je objasniti način na koji su iskazi kodirani. Ako se u iskazu pojavljuje samo jedan od četiri moguća tipa oslovljavanja, svrstavan je u jednu od pomenutih grupa u odgovarajuće kontekste aktivnosti. Ako se u istom iskazu pojave dve ili tri vrste oslovljavanja (na primer, *Mama ti uzmi* — gde su tipovi A, B, C prisutni naporedo) primer se kodira samo prema jednom tipu oslovljavanja. U koju grupu će takav primer biti razvrstan, zavisi od toga koji tipovi jezičkih znakova su prisutni u jednom primeru. Ako primer sadrži A, B i C tip, onda će biti svrstavan u tip A. Ako su prisutni B i C tipovi, primer je svrstan u tip C. Ovakva artificalna odluka doneta je iz uverenja da postoji hijerarhija jezičkog znaka za oslovljavanje: reči za oslovljavanje imaju najveći značaj u oslovljavanju, zatim slede zameničke forme, iza njih su morfološki znaci za oslovljavanje.

Iz dosadašnjeg izlaganja jasno je da neverbalno obraćanje u ovom radu nije uzimano u obzir (up. o verbalnom i neverbalnom obraćanju u radu Ochs — Schieffeline — Platt, 1979, str. 5). U verbalnom obraćanju nisu kodirani ni sledeći primeri:

— iskazi koji su deo već započetog diskursa (odnosno, kodirano je samo ono oslovljavanje kojim započinje razgovor);

— iskazi koji su deo tzv. egocentričkog govora — za koje ne znamo kome su upućeni;

— iskazi koji sadrže tzv. *baby-talk* reči za koje nismo bili sigurni da li su upotrebljeni u funkciji oslovljavanja ili samo u funkciji upravljenosti sagovorniku.²

4. Rezultati

Odredili smo četiri mogućnosti upotrebe jezičkog znaka za oslovljavar je. Zatim smo posmatrali kako se oni koriste u navedenih sedam konteksta aktivnosti deteta sa odraslim na uzrastu od 1,7 do 2,7, to jest u početnoj fazi usvajanja jezika. Ideja je bila da neki jezički znaci za oslovljavanje u srpskohrvatskom jeziku mogu u određenim kontekstima aktivnosti biti češće upotrebljavani nego neki drugi. To će zavisiti, pre svega, od prostorne blizine sagovornika u nekoj aktivnosti, ili njihovog zajedničkog iskustva u aktivnosti (naročito izražene kod blizanaca), kao i od njihove emocionalne i psihološke povezanosti. Ako su sagovornici udaljeni u prostoru, ako razgovaraju preko telefona, treba očekivati da će se oslovljavanje češće pojaviti u toku razgovora nego u slučaju kada su sagovornici u bliskoj prostornoj, emocionalnoj i psihološkoj povezanosti.

U Tabeli 1 dati su podaci o ukupnom materijalu svih ispitanika na pomenutom projektu Instituta. U Tabeli 2 nalaze se ukupni rezultati svih 10 ispitanika na uzrastu od 1,7 do 2,7. Rezultati iz Tabele 2 mogli bi se sumarno prikazati na sledeći način.

(1) Od četiri načina oslovljavanja najčešće je korišćen onaj sa leksičkim znakom (34,07%), zatim sledi morfološki znak sa nešto manjom frekvencijom (33,24%); oslovljavanja bez upotrebe jezičkog znaka na ovom ranom uzrastu ima relativno mnogo (26,53%), dok je upotreba zamišljene forme *Ti* daleko manje frekvencije od svih prethodnih (6,32%). Upotreba znaka *Vi* na ovom uzrastu izostaje, sem nekoliko zabeleženih slučajeva u igri s ulogama (kupac — prodavac).

Ako se pogledaju različiti konteksti aktivnosti (od I do VII u Tabeli 2) onda se vidi da je daleko najveći broj oslovljavanja bio u kontekstu direktne aktivnosti deteta sa odraslim (kontekst II), ukupno 64,08%. Ovaj podatak je očekivan jer odgovara opštoj slici aktivnosti ispitanika i u drugim istraživanjima (up. S. Savić, 1978). Zatim po frekvenciji sledi kontekst igre dvoje dece (kontekst VII) sa 17,99%. Zanimljivo je da je govor kao osnovna aktivnost (kontekst I) već na trećem mestu po frekvenciji (6,51%). Podatak pre treba dovesti u vezu sa tipom porodice (uglavnom intelektualne), a manje ga uopštavati na svu decu srpskohrvatskog jezika ranog uzrasta.

Na četvrtom mestu po frekvenciji nalazi se kontekst slobodne igre uz učešće odraslog (kontekst III) sa 6,45%, zatim sledi kontekst aktivnosti gle-

² U ovom radu pravi se razlika između oslovljavanja i upravljenosti iskaza. Pod pojmom *upravljenosti* podrazumeva se da je iskaz nekom upućen, ali isti iskaz ne mora imati i znak za oslovljavanje. Na primer, *Idemo u šetnju* iskaz je u kojem postoji upravljenost bez oslovljavanja. Ili kada dete pita odraslog *Kako se ovo otvori?* upravljajući iskaz odraslom, ali ga pri tom ne oslovljava.

danja TV, knjiga itd. (kontekst VI) sa 3,12%. Sasvim je mali broj oslovljavanja u igrama sa ulogama, svega 1,49%, što se moglo očekivati. Igre s ulogama svojevrsnije su na starijem uzrastu. Vredi naglasiti da se forma *Vi* najpre pojavljuje upravo u ovom kontekstu.

U posebnu grupu izdvojeni su primeri u kojima kontekst nije bio dovoljno jasno označen. Ukupno je 1,89% takvih primera.

Ako se pogleda u kojim kontekstima je *leksičko* oslovljavanje najčešće korišćeno, vidi se da je to u kontekstu aktivnosti sa odraslima (kontekst II). Morfološki znak je upotrebljavan nešto manje u istom kontekstu, *ali mnogo više u kontekstu gde je osnovna aktivnost igra bez učešća odraslog* (kontekst III i VII). Igra sa vršnjakom, starijim detetom (naporedna ili skupna) ne traži eksplicitnu upotrebu reči za oslovljavanje (ime, nadimak, termin za označavanje rodbinskih odnosa). Ovaj podatak smatramo jednim od najvažnijih u svojoj analizi.

Zamenički oblici su takođe korišćeni mnogo više u kontekstu *aktivnosti sa odraslim*, a manje u *igri* sa odraslim ili s drugom decom. Slobodna igra (bez uloga) podrazumeva učesnike i nije potrebno posebno oslovljavati partnera u igri nakon toga što je igra uspostavljena.

Konstatujemo i individualne razlike u upotrebi četiri navedena tipa oslovljavanja u navedenih sedam konteksta aktivnosti (up. podatke date u Tabeli 3). Velike individualne razlike mogu se tumačiti načinom odbira materijala za analizu (slučajni odbir 100 iskaza u slobodnoj konverzaciji u prirodnoj porodičnoj sredini). Ne uočavaju se izrazite razlike među decom blizancima i neblizancima što se oslovljavanja tiče. Na primer, reči za oslovljavanje najviše je od sve dece upotrebljavao blizanac Mileta (ukupno 104), pa neblizanačko prvorodeno dete Sara (91), te neblizanačko drugorođeno dete Tanja (80). U pogledu upotrebe zamičkih formi najviše ih je zabeleženo kod Nataše (35), kod koje i inače ima najviše individualnih razlika.

Što se konteksta aktivnosti tiče, najizrazitije razlike su u kontekstu VII, tj. u igri dvoje dece. Tu je bitna razlika između blizanačke i neblizanačke dece. Podatak je očekivan jer će se u situaciji u kojoj se dvoje dece stalno zajedno igra najčešće ostvarivati među njima, a ne između odraslog i jednog blizanca. Mogao se očekivati i podatak da je najviše zajedničke igre kod starijeg i mlađeg deteta (Nataša i Tanja) u istoj porodici. Kontekst VI je logično najređi kod prvorodne dece jedinčadi (Sara, Vladan).

5. Diskusija: zamičke forme *Ti/Vi* i vokativ

Vredna su diskusije dva problema u ovom radu: upotreba zamičkih formi *Ti/Vi* i upotreba vokativa ličnih imena, kao i termina za označavanje rodbinskih odnosa i nadimaka. Posebna pažnja se poklanja ovim problemima zato što u domaćoj psiholingvističkoj literaturi nije o njima opširnije pisano sa stanovišta usvajanja govora, a u svetskoj literaturi jeste, te se mogu naši rezultati porediti.

Američki lingvista W. Chafe (1974) konstatuje da će govornik upotrebiti zamenicu samo ako je siguran da se ono na šta se zamenica odnosi nalazi u svesti slušaoca. Ako zamenički oblik *Ti* odgovara nastavačkom obliku glagola za drugo lice jednine, onda se pitamo da li će se za isti semantički sadržaj ta dva znaka pojaviti u govoru dece istovremeno tokom govornog razvoja.³ Da bi se pouzdano moglo odgovoriti na ovo pitanje potrebno će biti analizirati potpun korpus prikupljenih iskaza dece (dat u Tabeli 1), ali se u ovom radu mogu dati samo nekoliko preliminarni zaključci. Sufiksi za imperativ, prezent i perfekat za drugo lice jednine pojavljuju se ranije nego zamenica *Ti*. Nas je u ovom radu interesovalo zašto se u različitim kontekstima aktivnosti sagovornika upotreba *Ti* forme razlikuje od upotrebe sufiksa za drugo lice jednine. Oblici se razlikuju u pogledu funkcije koju u jeziku imaju. U kontekstu igre, konstatujemo u ovom radu, frekvencija upotrebe glagola sa sufiksima za drugo lice jednine raste. Kada je igra uspostavljena, nije više potrebno oslovljavati sagovornika imenom ili nekim drugim leksičkim znakom. Glagol sa nastavkom obavlja tu funkciju.

Valja objasniti i rezultat da se na ranom uzrastu (u ovom radu obuhvaćenom) pojavljuje samo forma *Ti*, dok forma *Vi* gotovo sasvim izostaje. Objašnjenje za doslednu upotrebu *Ti*, oblika kojim se izražava solidarnost i intimnost sagovornika u razgovoru, možemo naći i u radu M. Kocher (1967) koja navodi da su se roditelji u porodici obraćali deci isključivo *Ti* formom, kao što je slučaj i sa našim ispitanicima. To znači da je u direktnom govoru sa odraslima dete imalo mogućnosti da čuje samo ovu formu. Tek u indirektnom govoru — razgovoru roditelja sa gostima ili prijateljima, u kupovini itd. — dete je moglo da čuje upotrebu *Vi* forme, što se u materijalu konstatuje u igrama s ulogama (kontekst V). M. Kocher dalje navodi neka zapažanja o upotrebi oblika *Ti* u toku usvajanja govora kod deteta. Na primer, ona konstatuje da formu *Ti* dete nauči kada progovori jer se svi malom detetu obraćaju sa *Ti* pa ono, imitirajući taj model, svakoga oslovljava sa *Ti*. Navodi i pomalo čudan zaključak da ako dete do sedme godine ne sretne starijeg rođaka, pri prvom susretu će ga osloviti sa *Vi*. Situacija je, međutim, nešto kompleksnija. Upotreba zamenice *Vi* pod jakim je uticajem odraslih. Odrasli će proceniti kada dete treba da počne obraćanje odraslima sa *Vi* i kome će *Vi* najpre reći. Deca se u predškolskoj ustanovi obraćaju sa *Ti* osoblju sa kojim se svakodnevno susreću. Pred polazak u školu neka će deca početi da upotrebljavaju *Vi* umesto *Ti* u razgovoru sa osobljem u ustanovi. Polazak u školu je poslednji trenutak za početak upotrebe *Vi* — deca se učitelju obraćaju obavezno sa *Vi*. Učitelj će ih u tom pravcu ispravljati ako deca upotrebe formu *Ti* obrativši mu se. I. D. Kalogjera (1974) navodi podatak da roditelji intenzivno ispravljaju kod dece upravo „pogrešnu” upotrebu forme *Ti* tamo gde bi po njihovoj proceni dete trebalo da upotrebi formu *Vi*. Postepeno se dete suočava sa činjenicom da u jeziku postoje društvene uloge kao i relativni društveni status u datoj prilici. Starija će deca eksplicitno pitati odrasle da li neku osobu da oslove sa *Ti* ili *Vi*. To je period od devete do četrnaeste godine kada deca još nemaju

³ M. Kocher (1976) forme *Ti* i *Vi* svrstava zajedno sa sufiksanim formama glagola, te je problem koji nas ovde interesuje nije zanimao.

dovoljno iskustva u konverzaciji sa različitim odraslim sagovornicima da bi mogla da procene kada i kome će reći *Ti*, odnosno *Vi*. M. Kocher zaključuje da je do pete ili šeste godine starosti upotreba *Ti* kod dece „prikladna”, kao da odrasli ne očekuju od male dece da pravilno upotrebljavaju *Vi* formu. Kada pođe u školu dete se nađe u situaciji „obrnutog autoriteta” u razgovoru sa učiteljem koga mora da oslovljava sa *Vi*, a koji mu govori *Ti*. Dete će tu upotrebu, prema M. Kocher, preneti i na sve starije sa kojima razgovara.

Saopštavajući o upotrebi formalnog, učtivog i neformalnog, familijarnog oblika ličnih zamenica u italijanskom jeziku, E. Bates (1976) ustanovljava da se upotreba formalnog znaka najpre pojavljuje u igri s ulogama. Isto konstatujemo i kod naših ispitanika. Takva upotreba *Vi* nije dokaz nekakvog socijalnog dozrevanja deteta u upotrebi te jezičke forme oko treće godine života, već njegovog shvatanja i razumevanja izvesnih principa formalne situacije koja zahteva formu *Vi* (kupac-prodavac, gost-domaćin, itd.). Da je to tako, svedoči primer iz govora Sare. Na uzrastu 3,3 do 5,0 ona se često igrala igre „gostiju i gospoda” (gost-domaćin) u kojima se koristila formom *Vi* kada se gospođe jedna drugoj obraćaju. Međutim, kada je trebalo formu *Vi* da upotrebljava u razgovoru sa svojom učiteljicom engleskog jezika u prirodnoj konverzaciji, Sara je upotrebljavala formu *Ti* i posle nekoliko majčinih ispravljanja. Kontrolu nad upotrebom forme *Vi* postiže Sara tek oko šeste godine.

Izgleda da postoji prelazni stupanj od upotrebe forme *Vi* u obliku ustaljenog ispravljanja koje smo primetili u porodicama naših ispitanika. Ako bi se dete obratilo eksperimentatoru imenom „Miro”, odrasli u porodici bi intervenisao na sledeći način: „Nije ona Mira, već tetka Mira”. Odrastao dozvoljava upotrebu *Ti* forme, ali se neki vid poštovanja eksperimentatora obezbeđuje upotrebom jednog od termina za rodbinske odnose.

M. Kocher (1967) navodi da se u toku života jedne ličnosti mogu konstatovati tri načina upotrebe navedenih zameničkih formi u srpskohrvatskom jeziku: oko sedme godine kada dete kreće u školu i uključuje se u širu društvenu sredinu, između četrnaeste i osamnaeste godine kada je kao adolescent osvojio odrasliji status u društvu, i u kasnim srednjim godinama kada se krug intimnih prijatelja sužava i zatvara te je upotreba *Ti* forme potisnula *Vi* u razgovoru sa poznanicima. Većina naših ispitanika sada je na osnovnoškolskom uzrastu. Polazak u školu za većinu je značio prekretnicu u upotrebi forme *Vi* — širi se njena upotreba. Na uzrastu od deset godina deca počinju samoinicijativno da upotrebljavaju *Vi* formu produktivno u novim situacijama i u susretu sa novim i njima nepoznatim ličnostima. Ono što je interesantno jeste podatak da deca tog uzrasta vrše neku vrstu preispitivanja ranije upotrebe *Ti* forme u razgovoru sa od ranije poznatim osobama a sada rede viđenim. Na primer, Sara je tokom detinjstva često srećala Lidiju (staru oko pedeset godina). Uvek joj se obraćala sa *Ti*. U periodu između deset i jedanaest godina nije ju vidala. U ponovnom prvom susretu sa njom Sara je tiho pitala majku „Da li ja Lidiji treba da kažem *Ti* ili *Vi*”? Sada je Sari 13 godina, početak „tinejdžerskog” govornog ponašanja. Ona sada Lidiji i drugim poznatim odraslim osobama govori *Ti* samoinicijativno. Forma *Ti* je u ovom uzrasnom periodu prevalencija dece koja žele da što pre uđu u svet odraslih.

Drugi problem vredan šire diskusije u ovom radu jeste priroda vokativa kojima se govornik najčešće obraća sagovorniku. Sve studije koje saopštavaju o vokativu u dečjem govoru konstatuju ranu pojavu u različitim jezicima. I frekvencija njihove upotrebe je velika (up. R. Brown, 1973 za engleski jezik; M. Smoczyńska, 1978 za poliski; B. B. Schieffeline, 1979 za kaluli jezik iz Papua Nove Gvineje). Međutim, još nemamo jedinstvenu studiju u kojoj bi se dao pregled svih slučajeva građenja i upotrebe vokativa na nivou tipologije ovog oblika u različitim jezicima. U posebnoj studiji pod nazivom *Prvi jezik* Roger Brown (1973) navodi podatke iz različitih jezika (američkog engleskog, nemačkog, jevrejskog, ruskog, luo, japanskog, korejskog) i zaključuje da se vokativi pojavljuju u svim ovim jezicima veoma rano, već u tzv. prvom stupnju razvoja govora, ali da deca nemaju komandu nad njegovim gramatičkim i semantičkim značenjem. B. B. Schieffeline komentariše ovaj Brownov podatak ističući da o značenju vokativa možemo najbolje doznati ako o njemu raspravljamo na nivou diskursa dete-odrasli. Na tom nivou se jasno vidi kako deca upotrebljavajući vokative pokazuju koliko su ovladala socijalnom upotrebom jezika. Slažemo se sa njenim komentarom.

Već je uočeno da u nekim iskazima vokativ može biti sam upotrebljen i onda mu je osnovna funkcija skretanje pažnje sagovornika. Iza njega može slediti iskaz — vokativ markira da je poruka koja sledi namenjena sagovorniku. Specifičnost je našeg jezika da, s obzirom na relativno slobodan red reči, vokativ može stajati na bilo kom mestu u iskazu (inicijalnom, medijalnom, finalnom), pa će i funkcija vokativa biti u različitim stilskim bojenjima obeležena. Deca ranog uzrasta stavljaju vokativ uglavnom u inicijalni položaj u iskazu, mada su relativno velike frekvencije i ostali položaji u iskazu. Na osnovu tih podataka može se zaključiti o detetovom poznavanju funkcije pojedinih konstituenata rečenice i njihovim međusobnim vezama.

U literaturi o funkciji vokativa u dečjem govoru ima dosta fragmentarnih i često kontradiktornih podataka. Na primer, R. Brown (1973) navodi za engleski jezik da se većina vokativa u njegovom korpusu pojavljivala uz pozdrave. Na primer, „Zdravo, mama”. B. B. Schieffeline navodi i druge funkcije u kaluli jeziku koje se mogu konstatovati i u srpskohrvatskom. Vokativ služi za započinjanje razgovora, odabiranje sagovornika među nekoliko potencijalno prisutnih, zadržavanje sagovornikove pažnje u već započetom razgovoru, izražavanje želje ili zahteva da se sagovornik o nečemu informiše, te neke vidove kontrolisanja sagovornikovog ponašanja (kao što je čest slučaj posramljivanja kod dece „Nisi dobar, Sveto! Sram te bilo!”; pretnje „Tućiću te, Sveto” ili zadirkivanja).⁴

U srpskohrvatskom jeziku inventar reči za oslovljavanje upotrebljen u vokativu uglavnom je sličan onom već opisanom u drugim jezicima: lično ime, nadimak, termini za označavanje rodbinskih odnosa. Ovom spisku dodajemo i reči koje su u porodicama naših ispitanika bile korišćene da odrede

⁴ Na primer, jedan blizanac se ruga drugom:

(1;8) S: Ti si astronaut. Astronaute!

M: Ko je Mileta Pošćić.

neko raspoloženje dece u datom trenutku. Na primer, kada su dečaci blizanci bili ljuti, namrgodeni, baka ih je zvala *Boco*. Kada bi Sara oduševila majku, ona bi joj tepala *Srećo moja*, a otac *Pripovetko moja*. Velik broj imena iz milošte upotrebljava se u vokativu da odredi emocionalnu povezanost odraslog i deteta. Reči kao što su *maco*, *kuco*, *dušo*, *srce* itd. karakteristične su za govor roditelja upućen maloj deci. Česte su situacije kada, na primer, dete nešto učini, a majka interveniše sa „Ne tako, dušo”. Sve se ove reči nadalje mogu upotrebljavati u deminutivu čime se povećava raznovrsnost inventara nastavaka za vokativ. Time se postiže relativno veliko šarenilo sufiksa u vokativu u srpskohrvatskom jeziku u zavisnosti od toga kojoj imeničkoj vrsti pripada ime koje se u vokativu koristi. Nameće se pitanje kakav je odnos između velike frekvencije vokativa u govoru dece (i odraslih) i relativno velike raznovrsnosti sufiksa u njemu. Možemo se pitati šta te dve varijable znače u razvoju morfologije u govoru dece uopšte. Može se pretpostaviti da učestalost upotrebe nekog oblika pospešuje njegovo usvajanje, dok velika raznovrsnost njegovih oblika, u ovom slučaju nastavaka, usporava razvoj govora. Bilo bi potrebno izvršiti posebno istraživanje vokativa u srpskohrvatskom jeziku, i u slovenskim jezicima takođe, sa ciljem da se utvrdi odnos između frekvencije upotrebe i raznovrsnosti sufikslnih dodataka u njemu,⁵ kako u govoru dece tako i u govoru odraslih.⁶ Za sada je moguće pretpostaviti da velika upotreba vokativa sa različitim nastavcima pomaže detetu u oformljavanju opšte strategije o zakonima morfologije u srpskohrvatskom jeziku.

Sem toga što dete samo stvara neke strategije za rešavanje problema usvajanja sufiksa u srpskohrvatskom jeziku (kao što je na primer „pazi na kraj reči”), u našem materijalu konstatujemo da roditelji vrše poseban vid adaptiranog govora kada je reč o vokativu. Na primer, zabeležili smo neki tip ustaljenog razgovora između jednog roditelja i deteta iz kojeg bi se moglo zaključiti da odrasli „uč” dete vokativu. Na primer, otac često pita dečake blizance pred nepoznatim ili gostima:

Primer 16: (1;11) O: Kako tata zove mamu?

S: *Nado*.

Ovaj tip „trening” razgovora sa detetom nastao je u situaciji kada je otac pozvao mamu po imenu, dete je čulo to i ponovilo — opšta pojava u razgovoru dece i odraslih. Ocu se svidelo da dete za majku kaže njeno ime i nastavlja da insistira na ovoj vrsti „igre”, sebe i dece radi.

Drugi tip adaptiranja govora odraslih prema detetu u slučaju da se radi o vokativu jeste kada odrasli umesto vokativa upotrebe nominativ. Na primer, otac pita dete:

⁵ Ovde treba dodati i akcenatsku raznovrsnost, te razne alternacije konsonanata u osnovi; primer: *Vuk*, vok. *Vuč*.

⁶ Nešto podataka nalazi se u radu Z. Topolinjske (1973).

Primer 17: (1;8) Je l' Sara voli tatu?

u značenju „Saro, da li voliš tatu?“

Oba tipa adaptiranog govora odraslih karakteristična su i za slovački jezik (S. Savić, 1981), a za poljski jezik podatke daje M. Smoczyńska (1979). Podatke bi valjalo uporediti sa neslovenskim jezičkim materijalom da bi se mogla utvrditi prava funkcija ovakvog tipa adaptiranog govora odraslih. Moglo bi se pretpostaviti da odrasli na neki način „uče“ decu različitim oblicima vokativa u slovenskim jezicima.

Uočene funkcije vokativa u kaluli jeziku potvrđuju se i u našem govornom materijalu. Postoji izvesna hijerarhija funkcija vokativa s obzirom na frekvenciju upotrebe. Na primer, najfrekventnija funkcija je bila ona u kojoj dete traži pomoć odraslog (vokativi su neka vrsta zahteva) i kada skreće pažnju na sebe, te kada dete želi da identifikuje sagovornika. Manje su frekvencije one funkcije kojima dete vrši kontrolu ponašanja sagovornika (zadirivanje, posramljivanje, itd.). Izrazita je funkcija kojom se ističe emocionalna povezanost deteta za odraslog (korišćena u igri sa igračkama „Hajde, mila“. „Nemoj, dušo“.).

U domaćoj literaturi nemamo podataka o tome kakve funkcije ima vokativ u govoru odraslih upućen deci na istom ovom uzrastu. Nemamo podataka ni o njegovoj frekvenciji. Za situaciju u predškolskoj ustanovi podatke iznosi M. Jocić (1981) koja u govoru vaspitača konstatuje veliku frekvenciju njihove upotrebe. Ona ne komentariše njihovu funkciju, ali se može pretpostaviti da je osnovna funkcija kontrola i/ili regulacija detetovog ponašanja. U našem materijalu više vokativa konstatujemo u govoru blizanačkih majki, baš u funkciji kontrole dečjeg ponašanja, kao u primeru: *Sveto, ne diraj Miletu*.

Posmatrano sa razvojnog stanovišta, možemo konstatovati da deca nisu pravila velike greške u upotrebi sufiksa za vokative. Greške su se najčešće javljale kada se dete sretalo sa novim osobama izvan porodice koje je trebalo u razgovoru da oslovi. Dečak Vladan je poznanika Stojana u prvom susretu pozvao deminutivom *Stojanica*, umesto pravilnog *Stole*. Ili, pak, Danko je eksperimentatora doživao *Svenko*, umesto pravilnog *Svenka*, ali je na uzrastu 2,2 u toku istog posmatranja na kraju dete osloвило i pravilnim oblikom. Deca su najčešće greške pravila u prvim mesecima posmatranja i to takve da su umesto nastavka za vokativ koristila nastavak za nominativ. Dečaci blizanci su se međusobno dozivali *bata* na uzrastu 1,7 — 1,8 umesto *bato*. Već na uzrastu 1,8 beležimo primer samoispriavljanja u dozivanju:

Primer 18: (1;8) M: *Băta ... Băto ... Băte*.

Pored ova dva diskutovana problema — upotrebe zameničkih formi *Ti/Vi* i vokativa, valja dodati još nekoliko zapažanja u vezi sa upotrebom uzvika *ej* u funkciji oslovljavanja. Deca ga koriste dosta dugo, najčešće oslov-

ljavajući nepoznate (čije ime ne znaju) ili, pak, intimne drugove. Roditelji školske dece najčešće ispravljaju upravo ovu vrstu oslovljavanja jer se njome degradira status onog koji se oslovljava.

6. Zaključak

Naša je hipoteza bila da deca usvajajući sistem za oslovljavanje u srpsko-hrvatskom jeziku na ranom uzrastu najpre poseduju svoj, proto-sistem različit od onog kakav upotrebljavaju odrasli. Takav prvobitni sistem sadrži, pored reči za oslovljavanje (lično ime, nadimak, termini za označavanje rodbinskih odnosa, zamišljeni oblici *Ti*, ređe *Vi*), i kontaktne forme tipa *evo*, *eto*, *eno*, *ej*, *vidi*, *pogledaj*, *halo*, itd. Šire posmatrano, to su reči za skretanje pažnje u našem jeziku koje se upotrebljavaju u kolokvijalnom razgovoru, naročito u razgovoru dece sa odraslima. Ovaj proto-sistem za oslovljavanje odražava bliske odnose među sagovornicima, najčešće roditeljima i deci poznatim odraslim osobama u govornoj okolini. Ako sistem za oslovljavanje najbolje odražava socijalnu ulogu jezika, kako ističe Lyons (1977, Vol. II, 575), onda se za prvu fazu usvajanja tog sistema može reći da odražava neznatnu statusnu i društvenu razliku odraslog i deteta. Dok dete odrasta u porodici, proto-sistem će se dobro čuvati jer zadovoljava osnovne komunikacione potrebe deteta u takvoj mikrosredini. Uključivanjem u širu društvenu sredinu, uglavnom oko sedme godine kada polazi u školu, dete će se suočiti sa funkcionisanjem principa moći ili autoriteta, o kojem govore Brown i Gilman i polako uvoditi u upotrebu zamišljenu formu *Vi*, zatim prezime sa titulom ili bez nje, i druge oblike za oslovljavanje karakteristične za govor odraslih (drug/drugarica, nastavnice + ime, itd.).

Roditelji umnogome intervenišu u toku usvajanja sistema za oslovljavanje, te kada procene da je vreme da deca počnu da upotrebljavaju zamišljenu formu *Vi* intenzivno ih ispravljaju u govoru. Isto čine i sa uzvikom *ej* kao nestandardnom formom oslovljavanja drugih. U procesu prelaska deteta iz uže, porodične sredine u širu, kakva je škola, roditelji se pojavljuju kao predstavnici kulturnog, socijalnog i jezičkog „standarda” detetovog govornog ponašanja. Tako će prvobitni proto-sistem tokom bržeg ili sporijeg uključivanja u širu socijalnu sredinu gubiti neke elemente — izostaju forme koje smo nazvali kontaktima, zatim se širi upotreba forme *Vi*. Oblici bez morfološkog znaka za oslovljavanje odraz su usvojenosti jezičke strukture, a ne toliko socijalne funkcije te strukture u određenom društvu. I ovi oblici oslovljavanja će se tokom detetovog odrastanja gubiti. Tako možemo zaključiti da sistem za oslovljavanje odražava kako ovladavanje samom strukturom srpsko-hrvatskog jezika, tako i njegovom komunikacionom komponentom.

U radu je pokazano da kontekst detetove aktivnosti utiče na izbor tipa oslovljavanja. Više oslovljavanja imenom ili terminima za označavanje rodbinskih odnosa može se konstatovati u aktivnosti deteta sa odraslim, a više oslovljavanja morfološkim znakom (ličnim glagolskim sufiksom kod glagola) u kontekstu aktivnosti sa drugim detetom (vršnjakom, blizancem, starijim ili mlađim).

U oslovljavanju se mogu sagledati i neke individualne razlike, pored ovih opštih gore opisanih. Izrazita je razlika u frekvenciji upotrebe navedenih tipova oslovljavanja, a gotovo nikakva u vrsti tipova.

Pokušali smo ovde da damo samo nekoliko važne podatke o razvoju sistema za oslovljavanje kod dece, na početnom stupnju usvajanja srpskohrvatskog jezika i ranoj socijalizaciji. Pored nekoliko važnih zaključaka u ovom probnom istraživanju, neki nedostaci u metodu istraživanja sprečavaju nas da zaključke formulišemo tako da se odmah mogu primenjivati u praktičnom radu sa decom u predškolskim ustanovama. Podatke bi trebalo proveriti na svim zabeleženim iskazima u korpusu (datim u Tabeli 1), a zatim longitudinalno dobijene rezultate proveriti eksperimentom. Rezultate bi, zatim, valjalo uporediti sa onim kako odrasli oslovljavaju decu i ustanoviti koliki uticaj ima tzv. input govor odraslih na detetovo konstruisanje proto-sistema na prvom stupnju jezičkog razvoja. Valja ipak podsetiti da je ovo, uz rad V. Vasić (1979) prvi opis sistema za oslovljavanje kod dece koja usvajaju srpskohrvatski jezik.

LITERATURA

- Акишина, А. А., Н. И. Формановская (1969), *Русский речевой этикет. Формы обращения и привлечение внимания*, Русский язык за рубежом, №. 4, 10—19.
- Bates, E. (1976), *Language and context: The acquisition of pragmatics*. Academic Press, New York.
- Brown, R. (1973), *A first language: The early stage*. Harvard University Press, Cambridge.
- Brown, R., A. Gilman (1960), *The pronouns of power and solidarity*, Style in language, T. Sebeok (ed.), M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 253—276.
- Brown, R., R. Herrnstein (1975), *Psychology*. Metbuen and Co Ltd, London.
- Chafe, W. (1974), *Language and consciousness*, Language, Vol. 50, No. 1, 111—133.
- Ervin-Tripp, S. (1972), *Alternation and co-occurrence*, Directions in sociolinguistics, J. J. Gumperz and D. Hymes (eds.), Holt, Rinehart and Winston, New York, 213—250.
- Friedrich, P. (1972), *The Russian pronominal usage*, Directions in sociolinguistics, J. J. Gumperz and D. Hymes (eds.), Holt, Rinehart and Winston, New York, 270—300.
- Grieffith, P. (1979), *Speech acts and early sentences*, Language acquisition, P. Fletcher and M. Garman (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 105—120.
- Jocić, M. (1981), *Tipovi jezičke adaptacije u obraćanju vaspitača deci*, Јазикот во јавната комуникација, зборник на трудови поднесени на конференцијата одржана во Скопје од 21 до 23 ноември 1979 година, Скопје, 168—176.
- Kalogjera, D. (1974), *U prilog pojmu komunikativne kompetencije*, Kultura, br. 25, 138—146.
- Kess, J. F., Ž. B. Juričić (1978), *Slovene pronominal address forms: Rural vs. urban sociolinguistics strategies*, Anthropological linguistics, Vol. 20, No. 7, 297—311.
- Kocher, M. (1967), *Second person pronouns in Serbo-Croatian*, Language, Vol. 43, No. 3, Part 1, 725—741.
- Lambert, W. E. (1972), *The use of „Tu” and „Vous” as forms of address in French Canada: A pilot study*, Language, psychology and culture, A. S. Dil (ed.), Stanford University Press, Stanford, 236—242.
- Lyons, J. (1977), *Semantics*, Vol. II. Cambridge University Press, Cambridge.

- Mulford, R. C. (1980), *Talking without seeing: Some problems of semantic development in blind children*. Department of linguistics, Stanford University (neobjavljena dok. disertacija).
- Ochs, E., B. B. Schieffelin, M. L. Platt (1979), *Propositions across utterances and speakers*, Developmental pragmatics, E. Ochs and B. B. Schieffelin (eds.), Academic Press, New York, 251—268.
- Paulston, C. B. (1976), *Pronouns of address in Swedish social class semantics and a changing system*, Language in Society, Vol. 5, No. 3, 353—386.
- Radovanović, M. (1979), *Sociolingvistika*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- Savić, S. (1978), *Kako blizanci uče da govore*. Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
- Savić, S. (1981), *Razvoj govora kod slovačkog deteta* (u rukopisu).
- Schieffelin, B. B. (1979), *Getting it together: An ethnographic approach to the study of the development of communicative competence*, Developmental pragmatics, E. Ochs and B. B. Schieffelin (eds.), Academic Press, New York, 73—108.
- Slobin, D. I. (1963), *Some aspects of the use of pronouns of address in Yiddish*, Word, Vol. 19, No. 2, 193—202.
- Slobin, D. I., S. H. Miller, L. W. Porter (1968), *Forms of address and social relations in a business organization*, Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 8, No. 3, 289—293.
- Smoczyńska, M. (1978), *Semantic intention and interpersonal function: Semantic analysis of noun + noun constructions*, The developmental of communications, N. Waterson and C. Snow (eds.), John Wiley and Sons, New York, 289—300.
- Stone, G. (1977), *Address in the Slavonic Languages*, The Slavonic and East European Review, Vol. LV, No. 4, 491—505.
- Topolińska, Z. (1973), *Vocativus — kategoria gramatyczna, Otázky slovanske syntaxe III*, Sbornik Symposia „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích“, Brno 27—30. září 1971, Universita J. E. Purkyně, Brno, 269—274.
- Trudgill, P. (1974), *Sociolinguistics, An introduction*. Penguin Books, Harmondsworth, Middlessex, 103—128.
- Vasić, I. (1979), *Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja*, Прилози проучавању језика, knj. 15, 57—70.
- Vasić, V. (1979), *Tipovi oslovljavanja odrasle osobe u govoru dece predškolskog uzrasta*, Godišnjak Saveza društava za primenu lingvistiku Jugoslavije, br. 3, 175—180.

TABELA 1

Ukupan broj analiziranih iskaza

Uzrast u mes.	Jedinčad				Blizanci					
	Sara	Vladan	Nataša	Tanja	Dizigotni razl. pola		Monozigotni		Dizigotni istog pola	
					J	D	S	M	Sa	Ma
13	—	156	—	19	—	—	—	—	—	—
14	—	84	—	87	20	19	44	44	—	—
15	76	74	—	22	26	31	12*	21*	—	—
16	110	92	—	89	58	25	22*	15*	—	—
17	102	158	—	83	83	58	36	48	—	—
18	392	118	—	99	101	63	78	64	—	—
19	269	112	—	411	137	113	123	122	—	—
20	177	135	—	218	288	290	84	122	—	—
21	372	98	—	658	212	267	45*	34*	—	—
22	293	71	—	365	172	240	167	156	—	—
23	414	77	—	310	221	266	135	83*	152	185
24	503	139	—	435	136	170	340	285	28*	11*
25	316	29*	294	321	496	403	268	256	40	90
26	124	63	520	1058	140	141	100	128	128	179
27	186	40*	267	297	182	201	290	181	94	185
28	145	134	271	425	—*	—*	272	172	84	126
29	251	46*	198	289	188	364	254	254	70	71
30	324	83	180	336	232	345	364	348	105	96
31	265	177	171	100	183	219	264	251	64	91
32	176	134	143	367	154	135	153	148	56	90
33	108	237	82*	239	212	198	174	120	84	151
34	86*	91	317	382	184	198	150	91	72	109
35	258	159	391	158	217	336	187	174	99	124
36	57*	53*	155	154	187	215	238	105	91	109
Ukupno:	5011	2560	2989	6922	3833	4297	3934	3212	1167	1617
Svega:	35.542									

* U mesecima koji su ovde označeni zvezdicom nije zabeleženo više iskaza iz sledećih razloga: 1) deca su odsustvovala iz Novog Sada zbog letovanja ili zimovanja; 2) bolovala od dečjih zaraznih bolesti (zaušci, boginje itd), pa E nije dolazio u posetu deci. Kod Sanje i Maje nisu uračunati primeri razgovora sa bratom. Sem Tanje, kod dece nisu uračunati iskazi izrečeni u razgovoru sa vršnjacima ili starijom decom.

TABELA 2

Ukupna frekvencija četiri tipa oslovljavanja u sedam različitih konteksta
kod svih ispitanika

Kontekst	I		II		III		IV		V		VI		VII		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Leksički znak	38	7,13	335	62,85	24	4,50	10	1,87	3	0,56	24	4,50	99	18,57	533	34,07
Morfološki znak	25	4,81	301	57,88	52	10,00	8	1,54	8	1,54	4	0,77	122	23,46	520	33,24
Zamenički znak	13	13,13	49	49,49	14	19,14	0	0	11	11,11	0	0	12	12,12	99	6,32
Bez jezičkog znaka	24	5,78	298	71,81	9	2,17	11	2,65	1	0,24	20	4,82	43	10,36	415	26,53
Ukupno	100	6,51	983	64,08	99	6,45	29	1,98	23	1,49	48	3,12	2,76	17,99	1564	

TABELA 3

Četiri tipa oslovljavanja kod svakog ispitanika posebno

Sara

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	0	83	1	6	0	0	1	91
Morfološki znak	0	49	5	4	1	0	12	71
Zamenički znak	0	5	0	0	0	0	1	6
Bez jezičkog znaka	6	50	0	3	0	0	0	59
Ukupno	6	187	6	13	1	0	14	

Vladan

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	2	51	1	0	0	0	10	64
Morfološki znak	6	42	0	0	0	0	9	57
Zamenički znak	5	11	0	0	0	0	2	18
Bez jezičkog znaka	1	25	0	0	0	0	1	27
Ukupno	14	129	1	0	0	0	22	

Nataša

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	0	9	12	0	1	0	0	22
Morfološki znak	0	23	37	1	7	0	0	68
Zamenički znak	0	2	12	0	11	0	0	25
Bez jezičkog znaka	0	8	3	0	1	3	0	15
Ukupno	0	42	64	1	20	3	0	

Tanja

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	7	42	7	0	2	6	16	80
Morfološki znak	5	53	6	2	0	1	21	88
Zamenički znak	2	8	2	0	0	0	0	12
Bez jezičkog znaka	0	15	1	0	0	0	0	16
Ukupno	14	118	16	2	2	7	37	

Jasmina

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	8	15	0	0	0	0	8	31
Morfološki znak	9	43	0	0	0	2	27	81
Zamenički znak	1	4	0	0	0	0	0	5
Bez jezičkog znaka	0	14	1	0	0	2	0	17
Ukupno	18	76	1	0	0	4	35	

Danko

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	0	15	0	0	0	0	5	20
Morfološki znak	0	35	0	0	0	0	26	61
Zamenički znak	1	3	0	0	0	0	1	5
Bez jezičkog znaka	0	37	0	0	0	10	3	50
Ukupno	1	90	0	0	0	10	35	

Sveta

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	3	30	1	3	0	11	28	76
Morfološki znak	2	9	0	0	0	1	6	18
Zamenički znak	3	6	0	0	0	0	4	13
Bez jezičkog znaka	1	36	0	3	0	2	9	51
Ukupno	9	81	1	6	0	14	47	

Mileta

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	18	59	1	1	0	1	24	104
Morfološki znak	3	5	0	1	0	0	8	17
Zamenički znak	0	1	0	0	0	0	0	1
Bez jezičkog znaka	16	59	3	5	0	1	25	109
Ukupno	37	124	4	7	0	2	57	

Sanja

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	0	14	1	0	0	5	4	24
Morfološki znak	0	14	4	0	0	0	7	25
Zamenički znak	1	2	0	0	0	0	2	5
Bez jezičkog znaka	0	17	1	0	0	2	2	22
Ukupno	1	47	6	0	0	7	15	

Maja

Kontekst	I	II	III	IV	V	VI	VII	Ukupno
Leksički znak	0	17	0	0	0	1	3	21
Morfološki znak	0	28	0	0	0	0	6	34
Zamenički znak	0	7	0	0	0	0	2	9
Bez jezičkog znaka	0	37	0	0	0	0	3	40
Ukupno	0	89	0	0	0	1	14	

Ана Марјановић и Свенка Савић

УСВАЈАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ ТЕРМИНА ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ РОД- БИНСКИХ ОДНОСА КОД ШКОЛСКЕ ДЕЦЕ*

О терминима за обележавање родбинских односа у српскохрватском књижевном језику и дијалектима писано је доста током овог столећа. Опсежну библиографију таквих радова даје Радомир Д. Ракић¹ у свом раду *Терминологија сродства код Срба*. Из пописа радова види се да су се проблемом највише бавили етнологзи и дијалектолози, док су психолошка и социолошка истраживања сасвим ретка. Зашто се посебно бавити терминологијом сродства у нас с психоллингвистичког становишта? Позната је чињеница да је српскохрватски језик један од оних међу индоевропским језицима који има најсложенији систем термина за обележавање родбинских односа, па је интересантно утврдити да ли се цео систем још увек успешно држи у целини или је већ подлегао извесним променама у правцу упрошћавања. Каква је психолошка реалност измењеног система, ако су промене у току? У свом раду *Називи за обележавање сродника* Гордана Вуковић закључује (поредећи материјал српскохрватског, словачког, мађарског и немачког) за српскохрватски језик „да се систем назива за обележавање сродника углавном добро чува”.²

Како стоји ствар са децом основношколског узраста која тек усвајају такав систем? Одлучили смо се за пробно истраживање деце основношколског узраста једне београдске школе којима је српскохрватски језик био матерњи. Покушали смо да одговоримо на следећа питања: (1) Где, када и како дете усваја термине за обележавање родбинских односа; (2) Који су термини најпознатији, а који се постепено већ губе из система; (3) У којој мери се деца различитог узраста користе појединим терминима; (4) Како се ови термини третирају у школским уџбеницима; (5) Каква је структура значења ових термина код испитаника на појединим узрастима.

* Рад је рађен у оквиру пројекта „Психоллингвистичка истраживања и усвајање српскохрватског језика” у Институту за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду у 1980. години, а резултати су саопштени на VII конгресу психолога СФР Југославије у Загребу маја 1981.

¹ Р. Д. Ракић, *Терминологија сродника код Срба*, магистарски рад, Одељење за етнологију Филозофског факултета у Београду, 1969.

² Г. Вуковић, *Називи за обележавање сродника*, Симпозијум: контрастивна језичка истраживања, Нови Сад, 7—8 децембар 1979, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 1980, 262.

Очигледно је из постављених питања да полазимо од претпоставке да се систем не чува у целини, како то Г. Вуковић у свом раду закључује.

У овом раду дајемо само сумарне резултате једног већег истраживања у којем се излаже целокупна методологија истраживања.

1. Где, када и како деце усваја поједине термине за обележавање родбинских односа

О значењу и употреби термина за обележавање родбинских односа деца дознају најпре у породици. Материјал деце предшколског узраста показује да су то углавном термини за које су деца имала одговарајуће рођаке. Листа за десет испитаника³ узраста од 1,0 до 3,0 године јесте следећа: *мама, тата, деда, баба/бака, ујак, уја, сирин/сиринка, сирин, тетина, теча, браћо, сестра, прадеда, прабаба, унук, унука, ћерка, кум, муж, жена, зед*. (Укупно 21 термин). Деца су на раном узрасту усвојила ону листу термина за коју Пол Кеј⁴ каже да је базична у различитим светским језицима. Иста се листа делимично поклапа са терминима који су се у нашем језику користили у XII веку⁵. Подаци са раног узраста деце и они из историјске језичке перспективе показују да је базични систем термина за означавање родбинских односа у српскохрватском језику онај који се односи на породицу у најужем смислу и на најближе рођаке (тзв. прву узлазну линију, према терминологији Иванишевића из 1906. године⁶).

Поред породице, уја и шира средина (школа и породице пријатеља) представљају такође место где деца сусрећу нове термине за обележавање родбинских односа. Што је дете старије, оно ће знати више ових термина. Интересантан је податак да деца која одрастају у домовима за нежбринуту децу не поседују ове термине у говору док живе у институцији, али се то не одражава на њихов каснији интелектуални развој⁷.

2. Који су термини најпознатији а који се губе из система?

Да бисмо испитали очуваност система и да бисмо добили одговоре на постављена питања, сачинили смо упитник за децу школског узраста. Упитник је обухватио 65 термина (од 670 које наводи Иванишевић) за

³ Материјал ових испитаника сакупљен је лонгитудиналном методом у периоду од 1970. до 1975. године у Институту и уобличен у *Дневнике о јоворном развоју*. Материјал су сакупљале С. Савић, М. Јоцић и В. Васић.

⁴ P. Kay, *Constants and variables of English kinship semantics*, R. W. Fasold — R. W. Shuy (eds.), *Studies in language variation*, Georgetown, Washington D. C. 1977, 294—311.

⁵ E. A. Hammel, *The Chrysobulls of Dečani*, University of California, Berkeley.

⁶ Ј. Ф. Иванишевић, *Именик народних назива родбине и сродбине*, издање пишево, Сарајево 1906, V—IX + 45.

⁷ W. Deutch, *The conceptual impact of linguistic input, A comparison of German family-childrens and orphans' acquisition of kinship terms*, *Journal of Child Language*, Cambridge, Vol. No. 1978, str. 000

које смо сматрали да ће бити познати деци из великог града (Београда). У избору лексема водило се рачуна о могућим дијалекатским разликама у употреби. Одабрани су термини за сваки родбински однос и мушког и женског рода (осим *унука* и *свекара*). За сваки термин постављено је три питања:

(а) Да ли си чуо за реч? уз одговор са Да/Не

(б) Шта значи реч?

(ц) Да ли је употребљаваш? Уз одговор Да/Не
Понекад

Испитано је 150 деце од I до VI разреда основне школе („Буро Даничић” у Београду, подручје општине Стари Град). Претпостављено је да ће се на тај начин добити језички хомоген узорак. У обраду је касније одабрано само 100 деце из I, II, III и V разреда јер је испитивање у IV и VI разреду неуспело.

Деца из I и II разреда испитивана су појединачно усмено, а деца осталих разреда одговарала су групно, писмено. Након испитивања утврђени су пропусти писменог испитивања: сувише кратко време за одговарање — један школски час није био довољан да деца тога узраста сама уписују одговоре, па чак и деца из V и VI разреда чинила су то уз тешкоће; сувише мали простор за уписивање одговора на друго питање — деца имају далеко крупнији рукопис него одрасли. Због ових пропусти, претпостављамо, постоји несразмерно велики број одговора на друго питање: „Не знам.” или „Знам, али не уем да објасним.” Усмено испитивање показало се далеко бољим из више разлога: (1) дете није под притиском ограниченог времена; (2) оно не мора да размишља о преуском простору одређеном за уписивање одговора јер то чини експериментатор; (3) испитивач може да прилагоди питање (на пример, велик број деце тог узраста није чуо или, пак, није употребљавао термин *кћи*, како у упитнику стоји, већ одговарајући *ћерка*); (4) могу се добити додатна обавештења (на пример, на питање: „Шта значи унук?” један седмогодишњак одговара: „Па, ја сам унук!” испитивач додаје: „Ко ме?” на шта дечак одговара: „Мом ујки!”).

Резултати испитивања дали су нам четири групе термина по познатости издиференциране. На питање: „Да ли си чуо за реч?” одговори су сврставани на следећој скали познатости:

А. Сасвим познате (знало их је од 96 до 100 испитаника): *ојџац*, *мајка*, *баба/бака*, *унук*, *син*, *браћ*, *сестра*, *шестка*, *родитељ*, *муж*, *деда*, *сестрица*, *рођак*. (Укупно 13 термина).

Б. Прилично познате (знало их је од 70 до 97 испитаника): *ујак*, *сестрина*, *зет*, *кћи*, *маћеха*, *шеча*, *ујна*, *прадеда*, *чика*, *близанац*, *младенци*, *свекра*, *прабаба*, *удовица*, *јединац*, *шаша*, *снаха*, *удовац*, *сестрић*, *девер*. (Укупно 20 термина).

В. Прилично непознате (знало из је 43 до 69 испитаника): *шасиј, заова, јейрва, йраунук, йобрайим, свасијика, мезимац, очух, синовац, рас-йуишйеница, сесйрич(и)на, нећак, йрайрадеда, йрайрабаба, шурак*. (Укупно 15 термина).

Г. Сасвим непознате (Знало их је од 6 до 42 испитаника): *синовица, нећака, брайанац, йолубрай, йолусесйра, йраунук, йосесйрима, брайична, синовичић, йашеној, шурнаја, сйричевић, синовична, шейкић, ујаковић, брайучед, йрвобрайучед*. (Укупно 17 термина).

3. У којој мери се деца различитиој узраси користе овим штерминима?

Треће питање у упитнику било је „Да ли ти употребљаваш ту реч?“ Желели смо да утврдимо колико испитаника стварно употребљава оне термине за које је рекло да их зна. Добили смо три групе термина:

А. Термине које употребљава велик проценат испитаника (од 43,64 до 100%): *баба, деда, брай, шейка, сесйра, родишел, ујак, сйриц, ошац, шеча, син, маши, чика, ујна, ујак, сйрина, роћак, кћи*. (Укупно 18 термина).

Б. Термини које употребљава приличан број испитаника (од 27, 78 до 43,04%): *муж, близанац, йрабаба, йраунук, мезимац, синовица, јединац, шурнаја, младенци, йрадеда, шасиј, йолусесйра, сйричевић и брайична*. (Укупно 14 термина).

В. Термини које употребљава прилично мали број испитаника (од 12,52 до 27,78%): *сесйрић, шашија, ујаковић, синовац, йрайраунук, нећака, снаха, йрайрабаба, зей, свекрва, шейкић, брайучед, нећак, йолубрай, йрайрадеда, девер, шурак, маћеха, сесйричина, брайанац, заова, йашеној, свасијика, удовица, расйуишйеница, йрвобрайучед, синсвична, јейрва, синовичић, очух, йосесйрима, удовац*. (Укупно 32 термина).

Г. Термини које употребљава мали број испитаника (свега 12,28%): *йобрайим*.

Ако се упореде резултати другог питања са резултатима првог, види се да се најпознатије речи и највише употребљавају оне чине управо онај базичан систем термина који се стиче још у најранијем детињству (дакле у породици).

Половина свих термина (32) користи се у веома малом проценту. На основу тога се може закључити да долази до извесних промена у систему на његовој периферији, или, пак, до веома касног усвајања великог броја термина (али не и његове употребе) на каснијем узрасту који није обухваћен у овом раду. Резултати истраживања употребе термина за означавање родбинских односа на каснијим узрастима биће предмет другог рада⁸.

⁸ С. Савић, *Констатантно и варијабилно у ујошйеби штермина за означавање родбинских односа у савременом српскохрватском јоворном језику*. (Необјављен рад). Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултет, Нови Сад.

4. Како се ови термини ширењају у школским уџбеницима за децу?

Какав утицај има школа на усвајање термина за означавање родбинских односа? У досадашњој литератури немамо одговора на постављено питање. Покушали смо да наслутимо у коме правцу би утицај школе могао ићи. Прегледали смо читанке за први, трећи и пети разред основне школе и установили фреквенције употребе појединих термина. Јасно се наметнуо закључак да се број термина са узрастом повећава, како оних који су сасвим нови у лексикону тако и оних који указују на разноврсност једног истог термина (*мама, мамица, мајка*). Половина термина која се налази у упитнику присутна је у уџбеницима. Међутим, овде они нису објашњени деци иако поређењем са резултатима испитивања налазимо да има и таквих који спадају у сасвим непознате и који се у врло малом броју користе. На питање „Како разумеш шта значи *првобраћућед*?” термин који се налази у уџбенику, ученик петог разреда нам је одговорио: „Не знам. Није то једина реч коју у народној песми не разумем!”

Када смо у сва три разреда упоредили све термине који се у уџбеницима дају, установили смо неке интересантне културне показатеље. На пример, термин *мајка* појављује се далеко више, готово двоструко, него што је то случај са *оцац*. За емоционални и други развој детета очигледно је у нас одговорна мајка. Друго, врста и број разноврсних облика истог термина мења се од узраста до узраста. У првом разреду термин *мајка* налазимо у следећим облицима: *мајка* (3 пута), *мама* (14 пута), *мајки* (1 пут), *мајчица* (1 пут), *мамица* (1 пут). У трећем разреду исти термин налазимо само у следећим облицима: *мајка* (21 пут), *мама* (6 пута), *мајки* (1 пут). Међутим, у петом разреду само у облику *мајка* (43 пута). Слична је разноврсност и са термином *оцац*. У првом разреду налази се у облику *оцац* (4 пута) и *таца* (8 пута), у трећем разреду *оцац* (16 пута) и *таца* (1 пут), а у петом разреду *оцац* (22 пута), *таца* (4 пута), *бабо* (3 пута), *ћаћа* (1 пут). Овакав инвентар двеју лексема *мајка* и *оцац* говори о емоционалној повезаности родитеља и деце у нашем друштву током одрастања детета о чему је у уџбеницима вођено рачуна. У нижим разредима када је емоционална повезаност већа и важнија инвентар лексема је разноврснији и одражава присност, док се са узрастом повећава емоционална дистанца родитеља и деце пред трећим лицем, о чему се у уџбенику водило рачуна. Добили смо податак о утицају афективних фактора на употребу термина за означавање родбинских односа у нашем језику, што свакако даље треба истраживати и на каснијим узрастима и у говору одраслих. Међутим, нисмо добили податак да школа, преко уџбеника, утиче на повећање значења и употребе термина за одређивање родбинских односа.

5. Каква је ситуација значења ових термина код појединих узраста?

ПРЕЛИМИНАРНИМ ПРЕГЛЕДОМ ПОДАТАКА КОЈЕ СМО САКУПИЛИ КАО ОДГОВОРЕ НА ДРУГО ПИТАЊЕ „ШТА ТО ЗНАЧИ?” МОГЛО СЕ УТВРДИТИ ДА ЈЕ КОД МЛАЂЕ ДЕЦЕ ЗНАЧЕЊЕ ПОЈЕДИНИХ ТЕРМИНА НА НИВОУ ОЗНАЧАВАЊА ОДРЕЂЕНИХ СОПСТВЕ-

них рођака, а да се са већим узрастом значење одваја од конкретне особе и све више уопштава као релациони термин. Затим, на млађим узрастима, значење још увек не представља релацију (што термин за означавање родбинских односа управо представља), већ су ове речи схваћене као једна од независних особина коју нека личност може да има или да нема. Јасна слика о развоју структуре значења термина и њиховог развоја добија се тек после подробније квалитативне анализе ових података.

Закључак

Као што смо и очекивали, наше емпиријско истраживање пружило је основне податке о редоследу усвајања термина за означавање родбинских односа, степену усвојености система на појединим узрастима, о њиховом коришћењу и о квалитету значења.

Могло би се говорити, већ и на основу прелиминарних података о постојању *базичног* система који се најраније усваја и о неком *прелазном* ка тзв. *периферном* систему термина који се усвајају сукцесивно касније. Такође је могуће претпоставити на основу наших података да долази до извесног „одумирања” термина који спадају у периферни систем (на пример, веома мали проценат испитаника који су чули за тзв. периферне термине зна њихово значење, а још мањи проценат их употребљава).

Ова подела према познавању и коришћењу термина такође се поклапа са степеном блискости сродства: базични термини означавају најужу породицу до првог степена сродства (*оцац, мајка, баба, деда, син, кћи, унук, браћ, сестра, родитељ, ујак, уја, сирин, сирин, шешка, шеча*). Прелазни и периферни систем представљају термини који углавном означавају даље степене сродства (на пример, *прабаба* или *сиринчевић*) или сроднике (на пример, *заова, јетрва, њашеног* и сл.).

Ово истраживање указало нам је, такође, и на методолошке недостатке о којима о будућим истраживањима ваља водити рачуна. Испитивање је успешније уколико је индивидуално и усмено, и уколико испитивач може на систематски начин да прошири и допуни упитник одговорама деце.

Наши подаци упућују и на то да један број ових термина треба у уџбеницима посебно објашњавати јер их деца до 12 година готово уопште не познају у великим градовима (какав је Београд у нашем истраживању).

Dragica Bećar

NARATIVI ČETRNAESTOGODIŠNJAKA¹

Radeno pod rukovodstvom
dr. Svenke Savić

1. UVOD

Nauku o jeziku, shvaćenu u najširem smislu te reči (cf. R. Bugarski 1976, R. Bugarski 1980), posebno psiholingvistiku, oduvek je interesovala veza između misli i govora. Tokom razvoja lingvistike, filozofije i psihologije, lingvisti, filozofi i psiholozi su u ovom pitanju zauzimali različita stanovišta. Danas psihologija i psiholingvistika koriste različite načine ispitivanja odnosa između mišljenja (sećanja, zapamćivanja) i jezika. U poslednje vreme u domenu lingvistike, psiholingvistike i veštačke inteligencije diskutuje se mnogo o ovom problemu u okviru tzv. *teorija shema* („frame theory” ili „scheme theory”; cf. Chafe 1975, Tannen, 1979). Ono što se nalazi u memoriji govornika, u ovim teorijama se tumači kao postojanje niza *shema* ili *okvira* nekih događaja, naročito onih koji se ponavljaju (kao što je, na primer, poseta restoranu, odlazak u školu i sl.). Međutim, autori različito shvataju prirodu ili osobenosti takvih shema. Dok ih jedni tumače kao niz statičnih slika, drugi smatraju da se u čovekovoj memoriji čuvaju samo osnovni principi funkcionisanja takvih shema, koji se u konkretnim situacijama aktiviraju (cf. opširnije Tannen 1979). Pristalica ovog drugog mišljenja je i američki lingvista Wallace L. Chafe, u okviru čijeg je teorijskog pristupa izvršeno jedno međujezičko istraživanje narativa (W. L. Chafe 1980), a koje u ovom radu primenjujemo. Pod *narativima* ovde ćemo podrazumevati, u najširem smislu, kako deca po sećanju pričaju priče na osnovu prošlog iskustva.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je da se sazna koliko su deca na uzrastu od 14 godina, dakle na završetku osmogodišnjeg školovanja, savladala tehniku strukturiranja priče, shodno jezičkim, društvenim i kulturnim aspektima

¹ U Institutu za južnoslovenske jezike u Novom Sadu u toku je rad na projektu „Psiholingvistička istraživanja i usvajanje srpskohrvatskog jezika”, u okviru kojeg se izvodi naučni zadatak *Narativi kod dece*.

srpskohrvatskog jezika (mada će u fokusu naše pažnje manje biti kulturni aspekti), a osvetljavaće se i neki razvojni aspekti govora četrnaestogodišnjaka.

2.1. HIPOTEZA

U istraživanju smo postavili hipotezu da su deca od 14 godina usvojila tehniku naracije, pogotovo ako se zna da se ona sistematski razvijala u nastavi maternjeg jezika tokom osnovnog školovanja.

3. METOD ISTRAŽIVANJA

3.1. NAČIN PRIKUPLJANJA MATERIJALA

Materijal za ovaj rad dobijen je na osnovu intervjua 13 učenika (9 dečaka, 4 devojčice) osmog razreda osnovne škole³ čiji je maternji jezik srpskohrvatski. Oni su istraživačima pričali sadržaj filma specijalno rađenog za ovu vrstu istraživanja, koji su neposredno pre intervjuisanja gledali u bioskopskoj sali Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Film traje 7 minuta, neverbalan je, zvučan i u boji. Sadržaj filma³, izdelfen na 9 epizoda,⁴ jeste sledeći:

Film počinje tako što jedan čovek bere kruške, stojeći na merdevinama prislonejenim uz drvo. On silazi niz merdevine, kleči, izbacuje kruške iz džepa kecelje koju nosi i baca ih u jednu od tri korpe ispod drveta. Čovek skida maramu vezanu oko vrata i briše jednu krušku. Zatim se vraća do merdevina i penje se na drvo.

E 1

Čuje se meketanje koze. Kad se berač vratio na drvo, neki čovek se približava s kozom na uzici. Dok je prolazio pored korpe s kruškama, koza je posegnula za njima. Ipak se istr gla, prošla mimo čoveka i dve kruške su nestale. Mi vidimo još jednom, sasvim blizu, berača i ono što on radi.

E 2

Vidimo dečaka kako se približava. On vozi prema korpi, zaustavlja se, silazi s bicikla, pogleda u berača, spušta bicikl, ide prema korpama, opet

³ Zahvaljujemo Osnovnoj školi „Đ. Daničić“ u N. Sadu koja nam je omogućila rad sa učenicima. Posebno zahvaljujemo pedagogu Vidi Maoduš na pomoći u radu sa njima.

³ Prema opisu datom u predgovoru knjige W. L. Chafe, *The pear stories*, (1980, XIII—XIV).

⁴ E = epizoda.

gleda u berača, uzima krušku, vraća je, gleda još jednom u berača, podiže korpu punu krušaka. Stavlja korpu kraj svog bicikla, opkoračuje bicikl, podiže korpu na upravljač i vozi.

E 3

Ponovo vidimo čoveka koji bere kruške. Dečak sada vozi niz put i mi vidimo krušku koja pada iz korpe na njegovom biciklu.

E 4

Vidimo devojkicu koja se približava iz suprotnog pravca. Kada se mimoišla sa dečakom, on se okreće da je pogleda, njegova korpa padne s bicikla, prednji točak udara u kamen. Bicikl pada, dečak pada i kruške se rasipaju po zemlji. Dečak se izvlači ispod bicikla i čisti svoju nogu.

E 5

U međuvremenu čujemo udaranje lopte, zatim vidimo tri dečaka kako gledaju onog dečaka sa biciklom. Njih trojica kupe rasute kruške i stavljaju ih u korpu. Dečak uspravi svoj bicikl, krene u jednom pravcu a ostala trojica u drugom.

E 6

Kada su prolazili kraj kape, koju je izgubio dečak koji se vozio na biciklu, dečak s loptom je podiže i mi čujemo glasan zvižduk kojim on doziva dečaka na biciklu. Ovaj se zaustavlja, uzima tri kruške iz korpe i drži ih dok se drugi dečaci približavaju s kapom. Oni razmenjuju kapu i kruške i dečak s biciklom nastavlja da ide, a dečak s loptom trči do svoja dva druga i svakom daje po krušku. Oni nastavljaju svojim putem, jedući kruške.

E 7

Scena se menja i vraća na drvo. Ponovo vidimo berača koji silazi niz merdevine. On vidi dve korpe, ranije su bile tri, čudi se, ponovo se penje uz merdevine, krši ruke, udara po svom šeširu.

E 8

Vide se tri dečaka koji se približavaju jedući kruške. Berač ih gleda dok prolaze, sumnjivo mu je nešto, ali čuti. Dečaci nastavljaju da idu, ne obraćajući pažnju na berača udaljavaju se...

E 9

Pre projekcije filma ispitanicima je objašnjeno da će gledati film i zatim ga prepričati nepoznatom ispitivaču, a njihova saopštenja će se snimati na

magnetofonskoj traci. Saopšteno im je da ispitivač nije gledao film, kako bi ispitanici bili stavljeni u poziciju pripovedača koji treba da ispriča slušaocu sasvim nov, nepoznat sadržaj.

Nakon projektovanja filma, ispitanici su dolazili pojedinačno, redom za koji su se sami odlučivali, u prednji deo sale gde su, izdvojeni iz grupe, pričali ispitivaču o filmu. Ostali ispitanici su za to vreme bili u drugom delu sale sa pedagogom škole, koji je bio sa njima za sve vreme testiranja.

Intervjui su snimani u dva maha: prvi put sa grupom od 10 ispitanika (od br. 1 do br. 10); drugi put je intervjuisano takođe desetak ispitanika, ali, pošto svi snimci nisu uspeali, u ispitivanje su uključeni intervjui samo tri ispitanika iz ove grupe (br. 11, 12 i 13).

Ispitivač nije verbalnim sredstvima podsticao ispitanike da govore, sem prvog pitanja, koje je uglavnom bilo stereotipno i kojim se tražilo da ispitanik ispriča šta je video na filmu. Takođe, kad bi osetio da ispitanik ne može da se snađe ili da mu je priča kratka i da ne bi dolazilo do većih pauza u izlaganju, ispitivač je reagovao na ono što ispitanik govori klimanjem glavom, mimikom ili potvrdnim oblicima „da”, „m-hm” i sl. Na kraju intervjuja, kada je bilo potrebno, ispitivač je pitanjem proveravao da li je pričanje završeno.

3.2. ISPITANICI

Ispitivači (kojih je bilo dva) i ispitanici se nisu poznavali (izuzev u slučaju ispitanika br. 11). Tokom razgovora ispitivači su posmatrali ponašanje ispitanika, posebno njihov pogled i mimiku dok govore. Zapazili su da su neki od ispitanika imali tremu (naročito ispitanici br. 7, 9, 3) i nisu ispoljavali znake prirodnog komunikativnog odnosa (ispitivača nisu gledali ili bi to činili retko i kratkotrajno, retko bi se ko nasmešio, malo je bilo gestikulacije i sl.). Uopšte se nisu trudili da govore tako kao da nekome pričaju sasvim nepoznatu priču. Njihova naracija ličila je na govorenje naučenih lekcija u školi i očigledno je bilo da se trude da što pre kažu ono što imaju i da im je važno kako će oni obaviti zadatak.

3.3. PRIPREMA MATERIJALA ZA ANALIZU

Snimljen govorni materijal skinut je sa trake i transkribovan, mada u pisanom obliku nije apsolutno verodostojan svojoj autentičnoj govornoj formi. U transkripciji su korišćeni sledeći metalingvistički znaci:

I = ispitivač.

S = ispitanik.

Broj iza „S” = oznaka za redni broj ispitanika.

Broj u zagradama = redosled rečenice u intervjuu.

----- = duga pauza

--- = nešto duža pauza

-- = kratka pauza

-	= umetnuta sintagma ili rečenica
Y	= uzdah
ê	= neartikulisani glas
,	= uobičajeno interpunkcijsko značenje
:	= „ „ „
;	= „ „ „
.	= „ „ „
~	= povišena intonacija na kraju izgovorne celine
kurziv	= jače izgovaranje reči
spacionirano	= tiho izgovaranje reči
(ispod teksta)	= brzo izgovaranje reči
neobebežen tekst	= normalno (neutralno) izgovaranje reči

Gde god je bilo potrebno, u tekstu intervjua smo među zagradama opisivali nelingvističke pojave koje su pratile govor, npr.:

(Primer br. 1) i -- stavlja kruške u jednu veliku
 -- ê -- kecelju, koju je opasao oko
 ----- ê -- oko toga -- *pasa tu.* (pokazuje na sebi).

S 12 (4)

3.4. JEDINICA ANALIZE

W. L. Chafe (1979, 1980) je u više navrata pisao o jedinici posmatranja kod narativa. Predlaže hijerarhijski model jezičkih i kognitivnih struktura u kojem su uzete u obzir sledeće jedinice, počev od većih ka manjim:

jezičke jedinice

- 1 priča (story)
- 2 odeljak (paragraph)
- 3 rečenica (sentence)
- 4 fraza (phrase)

kognitivne jedinice

- memorija⁵ (memory)
- epizoda (episode)
- misao (thought)
- fokus (pažnje) (focus)

U ovom radu ne želimo dublje da objašnjavamo Chafov model, sem da ukažemo na to da *jednoj jedinici idejne organizacije odgovara rečenica u jeziku*. I tradicionalna gramatika kaže da je rečenica misao iskazana rečima. Rečenica se, u najširem smislu, u narativima može prepoznati na osnovu intonacione konture, sintaksičke organizacije: sastoji se od jedne klauze (glagola praćenog jednom ili sa više imeničkih fraza) koja najčešće počinje veznicima *i*, *na*, *ali*, — i na osnovu pauza.

3.5. METODA OBRADE PODATAKA

Dobijeni jezički materijal je delimično statistički obrađen (v. tabelu br. 1). Pokazalo se da su učesnici u našem eksperimentu izgovorili 2393 reči i 310 rečenica. Prosečan kvantum izgovorenog u jednoj priči za 13 ispitanika iznosi

⁵ Termin u ovom slučaju znači zapamćeno o nekom događaju.

23,85 rečenica i 184,07 reči. *Srednja dužina iskaza*, koja je dobijena na osnovu broja reči (a ne na osnovu broja morfema) izračunata je za svakog ispitanika pojedinačno, kao i za sve ispitanike zajedno. Srednja dužina iskaza svih ispitanika iznosi 8,08 reči.

U skladu s ciljem rada, da bi se izražavanje četrnaestogodišnjaka posmatralo u svetlu veze između govora i mišljenja, narativi su analizirani sa pragmatičkog aspekta i aspekte tehnike.

TABELA BR. 1

Broj reči, rečenica i srednje dužine iskaza u narativima ispitanika

Ispitanik	S	R	SDI ⁶
S 1	21	196	9,33
S 2	12	138	11,50
S 3	20	164	8,20
S 4	20	147	7,35
S 5	32	204	6,37
S 6	18	119	6,61
S 7	21	179	8,52
S 8	14	158	11,28
S 9	22	163	7,49
S 10	26	176	6,76
S 11	23	167	7,26
S 12	36	291	8,08
S 13	45	291	6,46
Ukupno:	310	2393	105,12

4. REZULTATI I DISKUSIJA

4.1. PRAGMATIČKA ANALIZA

U okviru pragmatičke analize materijala posmatraće se problemi vezani za naraciju, njen obim, sadržaj i tok, postupci u deskripciji, pojava tzv. iznervanog očekivanja, odnosno subjektivne inovacije u priči; biće analizirane i gramatičko-jezičke osobenosti narativa, kao što je upotreba prezenta, referencijalna upotreba zamenica, kongruencija i korišćenje partikula.

⁶ S = rečenica, R = reč, SDI = srednja dužina iskaza.

4.1.1. Naracija

Da bi se saznalo koji su sadržaji filma obuhvaćeni naracijom ispitanika, u analizi je upoređivan razvoj događaja u filmu sa tokom naracije 13 ispitanika. Tako su dobijeni i podaci o obimu njihove memorije.

Može se konstatovati da su svi ispitanici, osim šestog, izostavljali iz svoje priče četvrtu epizodu filma. Objašnjenje bi bilo u tome što je ova epizoda vrlo kratka i gotovo bez sadržaja, zbog čega su je ispitanici zanemarivali i zaboravljali.

Ako se, dakle, četvrta epizoda eliminiše iz fabule filma, može se zaključiti da najveći opseg ima naracija ispitanika br. 1, čija priča sadrži ukupno 8 epizoda. Zatim su najiscrpnija pričanja petog, dvanaestog i trinaestog ispitanika, svaka sa po 7 epizoda. Može se zaključiti da su oni u pričanju priče o filmu ispoljili *potpunu memoriju* (termin W. Chafa). Kod ostalih ispitanika memorija se zadržala samo na nekoliko bitnih *fokusa pažnje* (Chafe). U naraciji ispitanika br. 2 i 6 memorija je minimalna (imaju svega po 4 epizode), tako da oni zaboravljaju čak i na bitne faze u razvoju radnje filma (npr. epizode br. 5, 7, 8, 9). Nasuprot njima, neki ispitanici vrlo opširno prepričavaju sadržaj pojedinih epizoda (npr. ispitanici br. 12 i 13).

Ispitanici, zatim, najčešće ispuštaju iz priče drugu i osmu epizodu. Druga epizoda ne pojavljuje se u naraciji 8 ispitanika, što nije zanemarljivo. Naime, akter ove epizode (čovjek s kozom) ne prikazuje se više u filmu, dakle, nema ulogu u razvoju radnje, što su ispitanici shvatili i, kao epizodnu pojavu, ne pominju ga. Ovo se jasno može zapaziti u intervjuu jedne devojčice (ispitanik br. 11) koja započne da priča drugu epizodu, ali se naglo zaustavi, da ne bi gubila vreme oko nebitnog, objašnjavajući to dalje u svom iskazu s puno snebivanja zbog „greške” (što otkrivaju i ekstralingvistički elementi u njenoj rečenici, kao što su pauze, ubrzano i tiho izgovaranje praćeno smehom):

- (2) I onda je tu prolazio jedan -- drugi dečak s *kozom*, --- samo sad to nema veze sa zbivanjem na filmu — (smeje se) S 11 (7)

Međutim, ispitanici nisu shvatili drugu, simboličku funkciju ove epizode: ona stoji u kontrastu sa sledećom epizodom i naglašava razliku između dva ponašanja — čovek s kozom nije ukrao kruške, a dečak s biciklom jeste. Ovo je bilo jasno samo jednom ispitaniku (br. 7).

Osma epizoda ima sličan motiv sa devetom: čuđenje i pokušaj berača da shvati ko mu je odneo kruške. Zato su ispitanici, da bi izbegli ponavljanje, izostavljali ovu epizodu.

Iz istog razloga ispitanici su često (7 ispitanika) spajali epizode, uglavnom završne (npr. epizodu br. 6 i 7, 7 i 9, 8 i 9), kakav je, na primer, spoj osme i devete epizode u naraciji 13. ispitanika.

Ispitanici su retko menjali redosled epizoda filma. Ponekad su zamenjivali mesto osmoj i devetoj epizodi (ispitanici br. 1, 5, 12), opet zbog njihove sličnosti.

Tok naracije deset ispitanika uglavnom je pravolinijski i progresivan. Ostala tri ispitanika daju naraciji vrlo komplikovan tok: priču počinju od treće (ispitanik br. 3), odnosno od šeste epizode (ispitanici br. 2 i 4), i čine grube skokove s jedne epizode na drugu (npr. sa šeste na treću, pa na sedmu i sl.), ponavljajući pri tom elemente pojedinih epizoda.

Ispitanici su neke događaje na filmu različito doživljavali i tumačili. Najviše kontroverznih interpretacija izazvala je u petoj epizodi scena dečakovog pada s bicikla. Scena je vrlo složena i ostavlja otvoreno pitanje uzroka dečakovog pada, što gledaoci doživljavaju kao problem koji različito rešavaju.

Između dečakovog pada s bicikla, devojčice, šešira i kamena postoji kauzalitet. Dečak i devojčica su se mimošli na biciklima, devojčica mu je rukom zakačila šešir, koji je pao, dečak se okrenuo, zbog čega nije video kamen na koji će naleteti i pasti s bicikla. Dakle, čitav niz okolnosti međusobno povezanih doveo je do dečakovog pada. Ispitanici su ovo različito objašnjavali. Samo jedan ispitanik (br. 4) pominje da je dečak pao, ne dajući o tome nikakva više objašnjenja. Većina (šest ispitanika) smatra da je dečak pao zato što se okrenuo za devojčicom, odnosno zato što tako nije mogao da vidi kamen na putu, npr.:

(3) -- okrenuo se za njom i pao.

S 9 (14)

Interesantno je da ispitanici čin dečakovog okretanja za devojčicom izražavaju i na ovakav način: zagledao se u nju (ispitanik br. 6 i 8), pogledao je u nju (ispitanik br. 10), gledao je za njom (ispitanik br. 11), čime kao da hoće da kažu da je dečaka zainteresovala pojava devojčice, i da se on, gledajući u nju (za njom), zaboravio i zbunio. Na osnovu ovoga možemo da shvatimo da ovi ispitanici podrazumevaju da je devojčica uzrok za dečakov pad.

Dva ispitanika (br. 5 i 13) misle da je dečak pao zato što se okrenuo za šeširom, a ispitanik br. 12 smatra da je do pada došlo i zbog devojčice, i zbog šešira.

Iz intervjuja ispitanika teško je zaključiti i šta se dogodilo sa dečakovim šeširom. Samo jedan ispitanik izjavljuje:

(4) Kad je -- se vozio stazom, jednā -- devojčica koj-koja se takođe vozila stazom -- mu je srušila šešir

S 1 (9)

Prema nekim izjavama, šešir je pao pre dečaka, dok drugi kazuju da je to bilo pošto je dečak pao. U objašnjenja zašto je šešir pao spadaju: zato što se dečak okrenu („nakrenuo”), zato što je dečak naleteo na kamen, zato što je devojčica prošla, ili se to dogodilo samo od sebe, kao u primeru:

(5) i -- ê -- u tom susretanju mu je -- ê --- šešir mu je otpao,

S 7 (13)

Skreće na sebe pažnju podatak da od 13 intervjuisanih samo tri ispitanika ne pričaju o sceni sa devojčicom iz pete epizode, odnosno da su to ispitanici br. 2, 3, 4 — sve tri devojčice. Ako tome dodamo i podatak da ove tri devojčice uglavnom smatraju da su gledale film o drugarstvu, pojavu možemo

ovako da shvatimo: pripremajući se da govore o motivu drugarstva u filmu, tri devojčice su maksimum svoje pažnje koncentrisale na taj zadatak, pa su scenu sa devojčicom zaboravile, ili su je smatrale nevažnom.

Pojava bi mogla da se objasni i motivom identifikacije. Naime, deca na filmu su na približno istom uzrastu kao i naši ispitanici, što je moglo da dovede do poistovećenja sa ličnostima na filmu. Pretpostavljamo da su se devojčice identifikovale sa situacijom iz filma, tj. da su devojčicu doživele kao suparnicu u svom odnosu (simpatije) prema dečaku, zbog čega su je ignorisale. Ili im je, možda, kao devojčica bila sasvim neinteresantna. Na ovakvu pretpostavku upućuje i iskaz jedine devojčice među intervjuisanom decom koja scenu sa devojčicom pominje:

(6) Ê -- na putu sreo neku devojčicu,

S 11 (11)

Uočljivo je, međutim, da naša ispitanica kaže: „*neka devojčica*“, pri čemu neodređena zamenica ne dobija samo značenje determinatora za nepoznato, nego i za označavanje onoga što je nevažno, i prema čemu se odnosimo pomalo i sa omalovažavanjem.

Nasuprot prethodnoj činjenici, svi dečaci neizostavno pričaju o devojčici iz filma i gotovo identično je nazivaju „*jedna devojčica*“ (čime izražavaju samo podatak o nepoznatom), što upućuje na zaključak da je dečacima pojava devojčice, vršnjakinje, bila važna. Ipak, način na koji dečaci interpretiraju scenu sa devojčicom: mnogo pauza u govoru (posebno ispitanici br. 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13), brzo izgovaranje reči i čitavih rečenica (ispitanik br. 1, 8, 12, 13), nerazgovetno izgovaranje reči (ispitanik br. 8, 10), uočljivo oklevanje da se izgovori reč *devojčica* — sve to ukazuje na činjenicu da se oni istovremeno ustručavaju i da na ovom pubertetskom uzrastu još uvek imaju neke „tabu“-reči i teme o kojima se ustežu javno da govore.

4.1.2. O p i s i v a n j e

Zato što film u našem eksperimentu sadrži slike predela bogatih bujnom vegetacijom, živog i raskošnog kolorita, očekivali smo da će to biti podsticaj za ispitanike da u svoje naracije unose opise, i da će im jezik biti ekspresivan. Međutim, pretpostavka se nije ostvarila.

Ispitanici su čak sasvim retko (samo 5 primera) pominjali prostor i ambijent u kome se događa radnja filma, i uopšte ih nisu opisivali, npr.;

(7) Tu se ra -- ê, tu se radi o --- kako je jedan čovek -- brao *kruškē* --- negde u platinama i ----- S 1 (3)

(8) I čim je, taman je teo da -- ê zade u šumu, S 1 (15)

(9) Y -- daa — Prvo se pokazuje -- to selo, u stvari taj *predeo* koji -- gde se -- od- vija taj događaj, S 4 (8)

(10) Prvo se prikazuje jedan voćnjak, S 11 (4)

Pojava se može prodiskutovati na više načina: ispitanici ne opisuju predele na filmu zato što im je kraj sasvim nepoznat (to je Kalifornija) pa ne umeju o njemu da pričaju, ili im izgleda isuviše poznat, običan, pa smatraju da nema potrebe da o njemu govore; možda su shvatili da im nije zadatak da daju opise pejzaža, ili misle da su po svom uzrastu prevazišli formu deskripcije u naraciji, pa otud u njihovim narativima nema čak ni percepcija boja; najzad, u ovoj fazi puberteta karakteristična je nerazgovorljivost (cf. Žlebnik, 1972).

Nije zapažena ni sklonost ispitanika da opisuju predmete. Zabeležena su svega tri slučaja u kojima je pridev determinator imenice koja označava objekat (v. prim. br. 1), npr.:

- (11) Išao je nekim rapavim, kamenitim putēm, S 5 (10)

U ostalim slučajevima najčešći determinator uz imenicu je leksema *jedan*, ili relativna rečenica sa zamenicama *koji* i *gde*:

- (12) i -- ê -- udario u jedan kamen. S 7 (15)

- (13) Na filmu -- se oglašava jedan pevač, S 12 (2)

- (14) i nije primetio kam e n koji se nalazio ispred njega -- S 5 (14)

- (15) I -- ova trojica su -- ê -- jela kruške koje su mu uzeli. S 11 (20)

- (16) I -- dok su prolazili pored drveta — gde je — taj starac brao kru -- kruške,
— koji je već video u međuvremenu da mu je nestala korpā — S 8 (14)

Opisa likova nema. Ispitanici o njima zapažaju samo najvažnije detalje i karakteristike (dečak + bicikl, čovek + kruške, čovek + koza i sl.) i prikazuju ih na isti način kao i predmete. Lik dečaka koji je glavni junak filma leksički je određen samo konstrukcijama: „jedan dečak”, „neki dečko”, „dečak koji . . .”, na primer:

- (17) I -- tada je došao jedan dečak s biciklom, S 1 (6)

- (18) Došo je neki dečko na biciklū i -- S 5 (4)

- (19) Tada dolazi dečak koji -- krade -- kruške i odlazi S 4 (10)

Na isti način determinisani su i ostali likovi. Izuzetno, na primer, čoveka koji bere kruške jedan ispitanik određuje imenicom „starac” (v. prim. br. 16) ili čoveka s kozom ispitanik br. 7 naziva „mladić”. Takođe, ispoljila se samo u govoru jednog ispitanika (br. 12) pojava zamenice *što* u funkciji veznika relativne rečenice kada determiniše lica i predmete i to, izgleda, u poziciji iza već određenog pojma, npr.:

- (20) A ovaj, a ovaj dečko što je vozio bicikl mu -- ê dao tri kruške za ov -- ovu dvojicu -- S 12 (33)

- (21) Ê -- posle toga, to — ta tri dečakā -- u prolasku pored -- tog čoveka što je -- brao -- ê te kruške, S 12 (34)

- (22) i -- one kruške što je nabro, stavio u korpē. S 12 (8)

Neodređena zamenica *neki* nije frekventna u ovim opisima (svega 4 primera), ali primetili smo da je uglavnom upotrebljava ispitanik br. 11 (v. prim. br. 6), npr.:

(23) Zatim su došla tri - - neka njegova *druga* S 11 (16)

(24) i silazi s drveta povremeno da ih stavlja u neke korpe. S 11 (6)

Mali je broj primera (ukupno 6) koji sadrže determinisanje načina obavljanja akcije, i to izraženo sasvim uobičajenim kolokvijalnim sredstvima, npr.:

(25) Na kraju se taj čovek v-veoma čudio kad je video ta tri dečaka s njegovim kruškama — kako ih jedu —. S 2 (11)

(26) i - - - on ih je mirno gledao, posmatrajući gde će otići. S 7 (22)

(27) i mrtav ladan uzo jednu korpu S 10 (10)

(28) Obriso je pažljivo i stavio. S 13 (8)

Iako na filmu nema ljudskog govora, čuju se razni šumovi i veoma jasni zvuci (kukurikanje petla, meketanje kože, zvuk zvonca, udaranje ping-pong loptice i sl.). Svest naših ispitanika o percipiranim glasovima ovog filma je veoma niska. Očigledno je da je naša pažnja za registrovanje zvukova smanjena kada se ne čuju reči. Zabeleženi primeri zvučnih percepcija svode se na zapažanje zvižduka koji tri dečaka upućuju dečaku s biciklom da bi ga dozvali i dali mu šesir (ukupno 5 primera), npr.:

(29) Jedan dečak mu je zviznuo S 5 (25)
i vratio mu šesir. S 5 (26)

Jasno je da je percepcija zvižduka stvorena zato što je on shvaćen kao znak za dozivanje, odnosno u fatičnoj ili kontaktnoj funkciji.

Samo pet ispitanika (br. 2, 3, 4, 7, 9) iznosi svoje stavove i zapažanja o onome o čemu govori. Oni daju sopstvene ocene vrednosti filma (mada uopštene), a ističu da im se film sviđa zato što je u njemu naglašen motiv drugarstva, npr.:

(30) Pa - - - film je veoma kratak. S 7 (1)

(31) Dobra je temā. S 7 (2)

(32) Pa u ovom filmu - - - može se reći da je - - - da dolazi je do izražaja *drugarstvo*, koje se dešava - - posle - - - S 3 (3)

(33) U stvari, film mi se veoma *svidā* zbog toga što je u tom filmu veoma iskazano *drugarstvo* tih - - tih dečaka - - - kako su oni njemu *pomogli* - - -. S 2 (3)

(34) to, svidelo mi se *drugarstvo* koje su oni pokazali prema tom dečaku Y S 4 (3)

(35) I ovaj, - - to mi, to se, to mi se dopada u filmu! S 3 (10)

Uočena su tri pokušaja moralnog vrednovanja čina krađe krušaka:

(36) nije se dobro poneo što je ukradio te kruške čoveku, S 2 (8)

- (37) I, ovaj, -- dečak dolazi, S 3 (13)
 ti è -- m, krađe mu kruške, S 3 (14)
 to je, možda, jedna negativna osobinā, S 3 (15)
- (38) Y Ali nije možda bilo u redu s njegove strane što je on ukrao te *jabuke* i --- S 4 (5)
- Jedan ispitanik tumači zašto je dečak ukrao kruške:
- (39) *Svidele su mu se kruške* S 9 (10)
- (40) i hteo da ih pojede (Smeje se) S 9 (11)

Može se konstatovati da su opisi u narativima naših ispitanika retka pojava, a jezička sredstva korišćena u opisivanju sačinjavaju mali inventar jednoličnih jedinica koje ne prevazilaze oblike uobičajenog kolokvijalnog izražavanja.

Teško bi bilo utvrditi prave uzroke za ovu pojavu. Moguće je, ipak, navesti nekoliko pretpostavki, na primer, da su ispitanici shvatili da se od njih ne traži da opisuju, već da u intervjuu treba samo ukratko da ispričaju siže filma; zatim, u celokupnom činu naracije ispoljile su se i neke osobine njihovog pubertetskog uzrasta, kao što su zbunjenost, trema, slabljenje koncentracije, nekomunikativnost, tj. nerazgovorljivost i sl. Ispitanici su se dok govore osećali nedovoljno prirodno i nisu sebi dopuštali slobodu kreativnosti i subjektivnog izražavanja.

4.1.3. Iznevereno očekivanje

U nedostatku boljeg termina, pojavu o kojoj će biti reč nazvali smo iznevereno očekivanje pričaoca, a pod njim se podrazumeva svako odstupanje u naraciji od onoga što film sadrži, izraženo u vidu raznih subjektivnih predrada, inovacija, pogrešaka nastalih u skladu sa znanjem, iskustvom, pretpostavkama i očekivanjima gledalaca, tj. ispitanika.

Pažljivim razgraničavanjem sloja saznanja do kojih su ispitanici dolazili gledajući film, od sloja njihovih subjektivnih dorada, dobijena su zanimljiva saznanja o nekim kulturnim, etičkim, gnoseološkim i drugim oblicima ispoljavanja ličnosti intervjuisane dece.

U filmu se, u drugoj epizodi, prikazuje crna koza, vrsta kakva je u našim krajevima retka. Deca, verovatno zato što im je nepoznata, uglavnom izbegavaju da je pomenu. Samo pet ispitanika govori o njoj, među kojima se jedan dvoumi tražeći reč kojom će je imenovati, da bi na kraju nepoznatu životinju nazvao teletom:

- (41) Jedan dečak sa -- teletom je prošao i -- ni -- nije, ovaj, --- mario za kruške -- S 1 (4)

U sledećem primeru, sudeći po onome što je rekao, ispitanik br. 10 verovatno ne zna kada se beru kruške, a na zaključak da je to u proleće, navelo ga je bujno zelenilo prirode prikazane na filmu:

- (42) U ovom filmu prikazano je jedno godišnje dobā, --- verovatno je proleće — (smeši se) kada je vreme za branje krušaka, S 10 (3)

Jedna devojčica (v. prim. br. 38) zamjenjuje pojam „kruške” pojmom „jabuke” možda zato što su i one izrazito zelene boje na filmu, ali je verovatnije da se u ovom slučaju manifestuje pojava tipična za našu kulturnu i folklornu tradiciju — da je reč jabuka česta u našem leksičkom fondu, npr.: u našoj narodnoj književnosti najtipičniji simbol voća je jabuka. Zatim, u školi se primeri za računске operacije najčešće daju na skupovima jabuka i krušaka, te je ovde mogao da dejstvuje i psihološki princip zamene pojmova po sličnosti, a ne samo očekivanje. Da je pomenuta pojava kulturni fenomen, pokazuju i materijali dobijeni od drugih ispitanika obuhvaćenih projektom (cf. M. Agić, D. Valić).

Karakterističan je postupak istog ispitanika koji, kasnije u intervjuu, zausti da ponovo kaže „jabuka”, ali se na vreme ispravi:

(43) i on je video da su oni imali ja . . . ovaj, kruške kod sebe S 4 (18)

Iz filma ne saznajemo ništa o tome kuda je dečak s korpom krušaka na biciklu krenuo. Jedan ispitanik osmišljava cilj njegovog kretanja:

(44) I -- kad je krenuo kući, nije gledao, valjda, -- S 9 (12)

Ovo je ispoljavanje onoga što je u dečjem ponašanju i govoru uobičajeno (ići kući), mada bi mogla da bude i govornikova pretpostavka, jer bi bilo logično misliti da će dečak toliku korpu punu krušaka odneti kući.

Slično prethodnom primeru, ispitanik br. 7 logično pretpostavlja:

(45) -- È Y -- naa -- zatim je naišao -- Y mladić sa -- koj — è ovaj, kozu vodio valjda na pašu. S 7 (5)

Pretpostavku potkrepljuje detalj iz filma, koji je ispitanik, verovatno, percipirao, a to je da se na početku filma čuje kukurikanje petla, što znači da je zora, dakle, vreme za odlazak na pašu.

U sceni krađe krušaka dečak, siguran u to da ga berač ne vidi, stavlja korpu na bicikl i odlazi. Jedan od ispitanika, međutim, kazuje da je dečak pobegao:

(46) I -- taj, taj dečak je -- posle pobegao -- S 1 (8)

Pošto je uglavnom normalno da lopov posle krađe beži, naš ispitanik je to očekivao, iz čega je nastala inovacija u priči.

I zahvaljivanje je uobičajena, očekivana pojava u mnogim situacijama, gest koji je obeležje kulture, te ga ispitanik inkorporira u scenario filma, dodajući ga sceni u kojoj tri dečaka pomažu dečaku koji je pao:

(47) i -- on -- se zahvalio S 13 (33)

Iz filma ne možemo saznati koliko dugo čovek bere kruške (sem što je jasno da radnja počinje rano u jutro i da je čovek nabrao dve korpe krušaka), ali jedna devojčica je shvatila da je on brao ceo dan:

(48) jel on je taj -- ceo dan skupljao te kruškẽ, -- S 2 (9)

(48) i njemu je celu korpu tih -- tih skupljenih krušaka ukrado. S 2 (10)

U ovom primeru devojčica izražava svoju potrebu za hiperbolisanjem. Ona zna da se dečak ogrešio o moral i da takvu grešku treba osuditi. Izabrala je jezičko sredstvo koje je, verovatno, preuzela od starijih (stariji uveličavaju i dramatizuju situaciju u kojima se deca krivci, npr. kad dete isprlja tepih, mati grdi najčešće ovako: „Ja sam ceo dan spremala, a ti . . .”), čime želi da naglasi kakvu je štetu krađom dečak naneo čoveku, da što jače osudi grešni čin, odnosno da izazove sažaljenje prema čoveku koji je pokrađen, i da podvuče razliku između korisnog posla i štetnog dela.

Pojavu ekspresivnog izraza „ceo dan” treba sagledati i u širem kontekstu iskaza devojčice. U njenoj svesti već je postojalo saznanje, pošto je videla na filmu, da je dečak ukradio korpu krušaka, što je za nju „cela korpa”, čime izražava svoje zaprepasćenje i sav emotivni odnos prema događaju o kome pri-poveda; u želji da to naglasi, ona prethodno uvodi inovaciju „ceo dan”, kojom će pojačati kontrast između branja krušaka i krađe.

U lične inovacije u priči o filmu spada i pretpostavka dva ispitanika da je drvo na kojem čovek bere kruške njegovo vlasništvo, o čemu film ništa ne sugeriše:

(49) Ti dečaci su zatim -- prošli pored tog drveta sa -- č -- čovekom ko-o -- čiji je bio vlasnik S 7 (21)

(50) koji na svojoj vočki bere kruškē. S 10 (5)

Govoreći o čoveku koji s kozom prolazi pored korpi punih krušaka, tri ispitanika u svoje priče unose sopstveno zapažanje da ovaj čovek nije bio zainteresovan za kruške, npr.:

(51) I sad -- pored toga je prošao jedan mladić sa kozom. S 9 (4)

(52) Međutim, on nije uzeo nijednu krušku. S 9 (5)

Na filmu se sve tako i dogodilo, međutim, gledaoci postaju tog detalja svesni tek pošto vide sledeću epizodu filma u kojoj se pojavljuje dečak i ukrade kruške. Dakle, tek retrospektivno su ispitanici mogli da dođu do zaključka da čovek nije uzeo nijednu krušku, odnosno da se nije osvrtao na njih.

Dva ispitanika smatraju da su dečaci koji su naišli kad je dečak s biciklom pao, njegovi drugovi, mada film ničim jasno ne upućuje na to, niti na njihovo poznanstvo. Ispitanik br. 11 pominje ih kao drugove, ali ipak s izvesnom distancom, uvodeći u konstrukciju zamenicu „neki” (v. prim. br. 23). Iskaz drugog ispitanika glasi:

(53) Zatim se -- zatim dolaze njegovi drugovi -- da mu pomažu -- (spušta intonaciju) S 3 (5)

Slična pojava zapažena je i u drugim našim materijalima (cf. M. Ćić, D. Valić). Takođe, pomoć koju su tri dečaka pružila dečaku koji je pao, ne- koliko ispitanika (br. 2,3 i 4) kvalifikuju kao drugarstvo (v. prim. br. 32, 33, 34). Među njima jedan ispitanik opravdava to što su dečaci pomogli onome koji je kruške ukradio, jer oni za krađu nisu znali:

(54) Oni nisu znali da su te kruške -- krađene, S 2 (4)

(55) ali oni su njemu pomogli -- da on pokupi te kruške ---

S 2 (5)

Mada je mali uzorak ove pojave, može se pretpostaviti da ispitanici br. 2 i 4 drugarstvo ne shvataju kao druženje odnosno poznanstvo (nigde ne upotrebljavaju reč *drug*, *drugovi*, kao ispitanik br. 3, već samo *dečaci*, na osnovu čega možemo da smatramo da je njima jasno da se ta deca ne poznaju). Za njih je drugarstvo spremnost da se drugarski ophode, dakle osobina koja sadrži humanost, socijabilnost i sl.

Interesuje nas zašto su ova četiri ispitanika u svoje priče o filmu unela pojam drugarstva, tj. zašto u pomoći koja se ukazuje dečaku vide drugarstvo. Pretpostavljamo da je i ovde u pitanju ispoljavanje našeg, naročito školskog, vaspitanja, morala i kulture. Navodi, u ovom slučaju, na razmišljanje i podatak da su stavove o drugarstvu iznela samo četiri ispitanika — devojčice (koliko ih i ima u grupi).

4.1.4. Pričanje u prezentu

Ispitanici su film prepričavali uglavnom u prošlom vremenu (perfektu). Prezent je u naraciji ispitivane grupe retka vremenska kategorija, što nas je podstaklo da tražimo u kojim se govornim situacijama javlja i da li je njegova upotreba vezana za određene impulse sa filma.

Nije zabeležen nijedan primer naracije u celini izražene prezentom. Prezent samo mestimično dominira (u pričanju ispitanika br. 3, 4, 11 i 12). Javlja se na početku priče, kada ispitanici daju neke opšte konstatacije o filmu (v. prim. br. 10, 13, 32), na primer:

(56) Pa ovde se događa kako jedan čovek bere *kruške* --

S 3 (12)

(57) Tu se radi o jednom čoveku koji je -- brao *kruške* --

S 5 (3)

(58) i tu je prikazan jedan *čovek* --

S 10 (4)

(59) i posle toga -- se prikazuje jedan čovek kako bere *kruške*

S 12 (3)

(60) Film počinje tako što je jedan čovek brao *kruške* -- na *drvetu*,

S 13 (2)

(61) Pa -- tu se govori o --- kako je jedan starac, mislim, -- brao -- ov -- *kruške* --

S 8 (2)

Prezent se nalazi i na kraju naracije, kada se saopštava da je radnja filma završena:

(62) A -- ê tu, -- tu se završava film.

S 12 (37)

Ispitanici su i svoje utiske i stavove o filmu (šta im se sviđa, kakav je film i sl.) izražavali u prezentu (v. prim. br. 30,31,33,34,35).

Sve su to tipične kolokvijalne situacije u kojima je pojava prezenta uobičajena, kada se govornik stavlja u položaj pripovedača i izražava da je ono o čemu govori njegov neposredan doživljaj i iskustvo.

U pokušaju provere da li su scensko-tehnički efekti filma mogli da utiču na upotrebu glagolskih vremena, nisu dobijeni jasni i sigurni rezultati. Primjećeno je da ni u jednoj naraciji nisu prezentom saopšteni detalji druge epizode i scena dečakovog pada s bicikla. Najčešće se u prezentu govorilo o beraču krušaka, odnosno opisivale se radnje koje on obavlja u prvoj epizodi filma (5 primera, v. prim. br. 24, 1). Upotreba prezenta u ovom slučaju može se objasniti time što se akcija branja krušaka na filmu obavlja sporo i traje do kraja filma (više puta se prikazuje), tako da postaje glavna karakteristika čoveka koji je obavlja i služi za identifikaciju njegovog lika. Zatim, kadrovi sa njim su uvek u *krupnom planu*, što verovatno utiče na to da se takve slike duže pamte i da se doživljavaju i osećaju kao vremenski bliže, pa se zato i izražavaju prezentom. Ovome se može dodati i činjenica da je epizoda u kojoj se pokazuje branje krušaka, kao prva na filmu, za gledaoca bila nova i ostala trajnije u sećanju, te je on i u priči doživljava snažnije i kao sa manjeg vremenskog odstojanja.

Slično prethodnom, prezent se češće javlja i u pričanju o poslednjoj epizodi filma, verovatno iz istih razloga kao i u prvoj. Zabeleženo je osam primera, uglavnom konstrukcije *da + prezent* najčešće kao dopune glagolu *videti* u situaciji kada se priča kako je čovek primetio da mu nema korpe s kruškama, npr.:

(63) -- koji je video da nema -- jedne korpě -- pune krušaka. S 1 (20)

(64) Njemu nije bilo jasno -- otkih o-od-kuda kod njih ě kruške, a ě nema korpě. S 1 (21)

(65) ě, starac pomislio da-a su mu ti, ti dečaci, ovaj, uzeli kruške, zato što -- vidi ih kod njih, a vidi i da nema korpe. S 8 (15)

(66) Kada je video da -- ovi ěđu njegove kruške, nešto mu nije bilo jasno. S 5 (32)

Povremeno se u prezentu pričaju scene koje sadrže neko kretanje, promenu lika i sl. Obično je to dolazak dečaka na biciklu (3 primera), dolazak tri dečaka (3 primera), opisivanje pomoći koju oni ukazuju dečaku s biciklom (3 primera), njihov odlazak i sl., npr.:

(67) I -- kad je odmakao dosta, nailazi dečak sa biciklom -- S 13 (13)

(68) Tada dolazi dečak koji -- krade -- kruške i odlazi. S 4 (10)

(69) I -- drugovi -- sa kruškama proiaze pored tog čoveka koji --, koji je ě te kruške brao. S 3 (20)

(70) Sad, tu su još tri dečaka koji su ga -- podigli ga, očistili, pokupili mu kruške. S 9 (15)

U primeru br. 70 sasvim je adekvatno upotrebljen prezent i najbolje dočarava ono što je prikazano na filmu: scena je u *krupnom planu*, a tri dečaka stoje iznad dečaka koji je pao, bez prethodnog prikazivanja odakle dolaze.

Možda je smenjivanje perfekta prezentom u okviru jedne rečenične celine sa zajedničkim subjektom prouzrokovano scenom na filmu u primeru:

(71) Najzad su mu ti dečaci pomogli S 4 (12)

i - i -- odlaze. S 4 (13)

U toj sceni tri dečaka idu polako, jedan za drugim, dok se poslednji igra ping-pong lopticom. Trajanje radnje odlaženja ovih dečaka nametnulo je i interpretaciji adekvatno vreme — prezent.

Ispitanici su se uglavnom opredelili za pričanje u perfektu. Čak se jedan ispravlja, pošto je upotrebio prezent, prebacujući isti glagol u prošlo vreme, jer mu je naracija u celini u perfektu:

- (72) i - - čovek nije primetio da - - on uzima - - da je on uzeo - - *korpu* s kruškama - - -
S 1 (7)

Ovo navodi na pomisao da ispitanici smatraju da je pravilnije u pričaju upotrebiti perfekat, odnosno da se ispitanici nisu uživali u zbivanja na filmu da bi mogli da ih prenose kao neposredno, sopstveno iskustvo, što bi izražavao narativni prezent. Drugim rečima, pošto ono o čemu pričaju nije njihovo lično iskustvo, nema ni pripovedačkog prezenta. Ostaje, međutim, da se na većem uzorku ispita da li će se ovaj rezultat afirmisati.

4.1.5. Referencijalna upotreba zamenica

Od ukupnog broja izgovorenih reči u našim intervjuima, 16,54% su zamenice, uglavnom lične (7,81%) i pokazne (5,09%). Velik broj primera obuhvata pojava gomilanja zamenica, što i jeste odlika usmenog sporazumevanja.

Suvišna upotreba zamenica u govoru treba da obezbedi potpunost informacije. Govornik je svestan da se svaka izgovorena reč gubi, iščezava na osi vremena, zbog čega postoji mogućnost da slušalac neki segment govornog lanca ispusti ili zaboravi; da bi postigao razumljivost poruke, pripovedač neke njene ključne elemente ponavljanjem pojačava, na primer:

- (73) i ta tri dečaka su mu pomogla da - - pokupi te kruške u - - tu - - - *korpu* S 6 (17)

- (74) On je, kad je sišao, (smeje se) on je pobrojao svoje korpe S 9 (18)

U primeru br.74 neposredni razlozi za ponavljanje zamenice su ti što je rečenični tok prekinut umetanjem nove rečenice i smehom.

Međutim, gomilanje zamenica, tj. njihova upotreba na mestima gde je imenica neophodna, može da dovede i do dvosmislenosti poruke, tj. do zamagljene referencijalnosti, što se javlja u našim narativima kada se interpretiraju scene u kojima istovremeno ima više aktera (kao što je u šestoj, sedmoj i devetoj epizodi), na primer (citiramo tri sukcesivne rečenice jednog ispitanika):

- (75) I odneo mu je jedan - - *šešir*. S 13 (38)

- (76) I on mu je dao tri kruške za njih trojicu, S 13 (39)

- (77) u međuvremenu oni su jeli te kruške i išli - - tuda. S 13 (40)

U primeru br. 75 reč je o sceni u kojoj tri dečaka nalaze na putu dečakov šešir i jedan od njih mu ga vraća, a u prim. br.76 dečak s biciklom poklanja

im tri kruške; zatim se razilaze, dečak na jednu stranu, a ova trojica na drugu. Međutim, u navedenom kontekstu to nije jasno rečeno. Najpre nije jasno šta znači leksema *jedan* (75): da li „jedan šesir” ili „jedan dečak”. Zatim, nejasno je ko daje tri kruške (76), da li dečak koji mu donosi šesir ili dečak s biciklom, a potom se ne zna da li u značenje zamenice *oni* treće rečenice (77) treba uvrstiti i dečaka s biciklom.

Način na koji ispitanici koriste zamenice u svojim pričanjima pokazuje da se u tome ne snalaze baš najbolje. Ispitanici zamenicama upućuju na sve ono što im je poznato iz filma, bez obzira da li je to slušaocu, odnosno ispitivaču poznato. Uglavnom pravilno i postupno razvijaju upućivačku ulogu zamenica ispitanici br. 1, 5, 6, 8, 11 i 12. Ostali upotrebljavaju lične i pokazne zamenice pre nego što imenuju pojam koji uvode u priču i na koji zamenice upućuju. Posebno su ilustrativne u tom smislu naracije ispitanika br. 2, 3 i 4 (up. intervju u Dodatku), koji imaju uglavnom suvišnu i nepravilnu upotrebu zamenice *taj*.

U intervjuu ispitanika br. 2 ima, od ukupno 138 reči i 12 rečenica, 16 primera sa zamenicom *taj* (ili 11,60%), iza njega je treći ispitanik sa 9,03%, dok 6,80% leksičkog fonda ispitanika br. 4 otpada na ovu zamenicu. Pojava ukazuje na smanjenje leksičkih jedinica u izražavanju pomenutih ispitanika. Pokazna zamenica *taj* stoji uz sve ključne imenice kojima treba „operisati” u priči o filmu, a lične zamenice trećeg lica upućuju na njih, i to od momenta kada se prvi put uvode u naraciju. Tako iz pomenutih intervjuova ne znamo od početka na koje imenice se odnose upotrebljene lične zamenice, a tek u 12. rečenici ispitanika br. 4 saznaće se nešto više, tj. da su „oni” — „ti dečaci”, odnosno iz 7. rečenice ispitanika br. 2 da je „on” — „taj dečak”. Nećemo ništa saznati koji je ili gde je „taj predeo” ili „to selo” (v. prim. br. 9) koje se prikazuje na filmu, o kakvim se korpama i kruškama ili jabukama priča i sl. Međutim, budući da ispitivač nije ništa pitao ispitanika, ovaj je nastavljao da priča kao da je film poznat ispitivaču.

Još veća konfuzija u referencijalnosti zamenica karakteristična je za mlade uzraste (cf. M. Agić, D. Valić). U našem istraživanju treba napomenuti da ona, mada sporadično, još uvek postoji u pričanju četrnaestogodišnjaka, što se može smatrati jednim pokazateljem još neusavršene tehnike pričanja priče.

Dobijen je, dakle, podatak da se uzrast od 14 godina, ili kraj osnovnoškolskog obrazovanja ne može smatrati poslednjim ili završnim kada je reč o sposobnosti da se iskustvo stečeno putem filma pretoči u naraciju.

4.1.6. Kongruencija

U govoru intervjuisane grupe četrnaestogodišnjaka, uopšte uzevši, kongruencija je pravilna. Ipak, primećena su kolebanja i neujednačenosti u primeni pravila kongruencije uz broj tri.

Oseća se tendencija širenja nastavka *a* u muškom rodu i pravilno je i dosledno sprovode u nekim rečenicama u celini (ispitanici br. 5, 7, 9, 10, 11) npr.:

- (78) i došla su -- tri dečaka koja su mu pomogla -- S 5 (18)
- (79) I sad, video ona tri dečaka koja su prolazila, S 9 (20)
- (80) Tu su bila -- tri dečakā koja su tuda prolazila. S 10 (18)
- (81) Zatim su došla tri -- neka njegova druga⁷ S 11 (16)
- i -- ê -- dala mu šešir. S 11 (17)
- (82) i kupila mu kruške koje su se prosule. S 11 (18)

Zabeležena su svega tri primera u kojima je dosledno ostvaren kongruentni nastavak za muški rod *i*:

- (83) Prolazili su jedan -- posle njega dva dečaka koji su naišli S 4 (17)
- (84) Sad, tu su još tri dečaka koji su ga -- podigli ga, očistili, pokupili mu kruške. S 9 (16)
- (85) I -- posle su -- ov -- ovi dečaci, ta tri dečaka, ê -- pošli svojim putem. S 10 (17)

U ostalim primerima dolazi do kombinovanja oba nastavka, tj. do mešanja kongruentnih pravila, i to čak i kod ispitanika u čijim smo nekim rečenicama već istakli pravilnu kongruenciju.

Primećena je, za govor karakteristična, pojava prelaska na kongruenciju u muškom rodu u trenutku kada se govornik malo udalji od broja u subjektu (v. i primer br. 15):

- (86) Poku — pokupila su mu kruške, S 5 (19)
- (87) bacili u tašnu S 5 (20)

Zabeležena su dva tipična primera mešanja obe kongruencije:

- (88) U međuvremenu došli su -- tri dečaka koja su mu -- ê rasute kruške stavili u korpu -- S 12 (23)
- (89) Tu ispred njega su se našli, ovaj, tri dečaka koji su -- S 8 (9)
- ê -- pomogla su mu da skupi te kruške -- S 8 (10)

Zaključujemo, dakle, da je i proces usvajanja nekih kongruentnih pravila na uzrastu od 14 godina još u previranju.

⁷ Rečenica S 11 (16) navedena je već kao prim br. 23, a ovde se citira zbog konteksta.

4.1.7. Upotreba partikula⁸

Pod pojmom partikule u radu će se podrazumevati ono što drugi istraživači zovu rečeničnim modifikatorima (M. Ivić, 1978) ili komunikativnim modifikatorima (M. Jocić, 1982).

U našem slučaju to će biti sledeće reči: *ovaj, verovatno, valjda, mislim, čak, naravno, kao*, primećene u malom broju primera. Pojava ovih i sličnih reči pomaže rekonstrukciju onoga šta se dešava u svesti govornika dok priča i pokazuje kakav je njegov lični stav prema onome o čemu saopštava.

Tzv. „poštapalica” *ovaj*, tipična za govorni jezik, nije registrovana u velikom broju primera (21). Zabeleženi slučajevi pokazuju neke osnovne oblike njene eksploatacije u govoru.

U karakterističnoj inicijalnoj poziciji rečenice nema mnogo primera rečice *ovaj* u pričaju ispitanika. Ona se kod njih javlja češće između segmenata rečenica, na mestima gde se prisećaju, sređuju misli, smišljaju šta dalje da kažu, i tada je obično iza veznika *i* i priloga *zatim* i sl. (v. prim. br. 35), na primer:

- (90) U tom filmu se -- kazuje kako je taj dečak bio veoma -- ovaj -- nekako --- S 2 (7)
- (91) zagledao se u nju i -- ovaj, S 6 (9)
- (92) Na filmu sam video -- ovaj, -- čoveka koji je brao kruške S 6 (2)
- (93) a zatim -- ovaj, on, on odlazi, S 3 (16)

U primeru br. 45 reč *ovaj* služi ne samo da se sredi misao i postigne tačno kazivanje, već izražava i nesigurnost govornika u tačnost onoga što će reći.

Partikula *ovaj* može da bude sredstvo kojim se u govoru ispravljaju, odnosno „brišu” greške (v. prim. 43).

Često je navedena leksema potrebna kao oblik pomoću koga mogu da se načine zastoji, odnosno pauze u naraciji, iz različitih razloga. Na primer, njome se pravi govorna pauza dok se razmišlja o izboru kongruentnog pravila (v. prim. br. 89).

U primeru br. 65 ispitanik zna da je ponovio zamenicu *ti* dok je tražio imeničku leksemu, pa mu je to zadržalo pažnju, te rečcu *ovaj* koristi da se, dok je izgovara kao praznu leksemu, koncentriše na završetak rečenice.

⁸ U gramatičku analizu govora ispitanika uvrstili smo samo one elemente koji bi mogli da budu pokazatelji do koje mere su deca ovog uzrasta usavršila svoje narativne sposobnosti. Nije nas interesovala analiza leksičkog fonda, fonetsko-morfološka pravilnost niti poreklo leksike u jeziku ispitanika. Uzgred smo, međutim, primetili da njihov govor ima dosta dijalektizama, kao što su oblici: *otišo, došo, uzo, vido, išo, mogo; teo, tolko, jel* (mesto *jer*); supstandardne forme imenice *bicikl* (*biciklo, biciglo, bicigli, bicikli*) i njena nepravilna upotreba s predlogom *s*, što su sve osobine govora u Vojvodini. Zapaženi su i dijalekatsko-kolokvijalni zrazi, npr.: *mariti za kruške, pobrojati korpe, utovariti kruške, baciti u tašnu, spao* (otpaao) *mu je šesir, fali jedna korpa, (on) je uzimo (i tu jednu krušku), dečak mu je zviznuo* (= zviždao), *mrtav hladan* (uzo jednu korpu).

Ponekad, mada veoma retko (3 primera), u govoru ispitanika može se čuti nedovršeni oblik rečice *ovaj*. Kad oseti potrebu za njom, ispitanik započne da je izgovara, ali se odmah javi i svest o njenoj nepoželjnosti u jeziku (o čemu se uči u školi), pa se artikulacija ove reči prekida, kako bi se, barem delimično, prikrilo njeno prisustvo. Ona se automatski zanemaruje i misao se prebacuje na dalji tok naracije, npr.:

(94) on je onda uzo celu korpu -- ov -- Y

S 9 (9)

Ako pokušamo da odgonetnemo zbog čega je govornik u navedenom primeru hteo da upotrebi inkrimisanu reč, shvatićemo da je na tom mestu zastao da bi razmislio da li je informacija potpuna ili joj treba dodati još neko objašnjenje (verovatno se kolebao da li da kaže: celu korpu krušaka), ali je istovremeno svestan pravila kulture govora koje kaže: „Kad oklevaš u oformljenju misli, ne pomaži se partikulom *ovaj*.” Zato se naknadno kontroliše i ispravlja.

U primeru br. 61 takođe se javlja nedovršeni oblik partikule *ovaj*. Ona je prisutna možda zato što je ispitaniku bilo potrebno malo vremena da se snađe u priči, jer ju je tek počeo (a možda je hteo i da upotrebi leksemu „jabuke” mesto „kruške”, pa je zastao da ne bi pogrešio).

U sledećem primeru ispitanik nije na vreme uspeo da prekine izgovor partikule *ovaj*, već je utišao, prigušio artikulaciju poslednja dva glasa:

(94) On im je onda, o v a j, kao zahval - - - za zahvalu, mislim, dao im je, ovaj, tri kruške

S 8 (12)

Inače, u ovom slučaju, ispitanik nije mogao da se seti, ili da se odluči koji oblik imenice (zahvala, zahvalnost) ili fraze da upotrebi. Oseća da je imenica „zahvala” retka u govoru, a već je započeo jednu frazu u konstrukciji sa *kao*, ali mu, izgleda, ni ona („kao zahvalnost”) ne zvuči dobro (verovatno bi bilo bolje: „kao znak zahvalnosti”). Istovremeno mu se u svesti stvara najadekvatniji oblik, najuobičajenija fraza: „u znak zahvalnosti” i on se u mislima još jednom vraća izgovorenom modelu u celini, da bi proverio kako zvuči. Dok se sve to dešavalo u njegovoj svesti, ispitanik je morao dva puta da se posluži partikulom *ovaj*, ali je samo jednom, i to delimično, reagovao u njegovoj memoriji još nedovoljno automatizovan impuls inhibicije za nedozvoljenu reč.

Sopstvenu nesigurnost u razumevanje onoga što su na filmu videli, odnosno svoje neznanje, nepoznavanje određenih pojava i sl., ispitanici signaliziraju modalnom upotrebom reči *verovatno*, *valjda*, *mislim*.

Na primer, na osnovu mimike i gestikulacije čoveka u poslednjoj epizodi filma, dok dečaci jedući kruške prolaze pored njega, ispitanik iznosi svoju pretpostavku šta bi moglo da znači takvo reagovanje čoveka:

(95) i verovatno posumnjo na njih.

S 9 (21)

U primeru br. 44 i u sledećem primeru govornik modalnom rečju *valjda* saopštava da pretpostavlja da je u onome što kazuje, uzrok dečakovog pada,

odnosno pada njegovog šešira. U oba primera ispitanici se rezervisano odnose prema sopstvenom iskazu, izražavaju nesigurnost u ono što govore i osećaju da nisu sve objasnili — jer se i na filmu u toj sceni dešava sve brzo i nejasno:

(96) I -- on, kako se -- nakrenuo valjda, spao mu je šešir.

S 5 (12)

Glagol *misлити* pojavljuje se u modalnoj upotrebi različitog značenja. U primeru br. 61 ima vrednost izraza „čini mi se”. Naime, ispitanik čoveka koji bere kruške naziva starcem, ali nagoveštava da baš nije u to siguran oblikom „mislim”, pa bi čitava konstrukcija imala značenje: „čini mi se da je starac”. U drugoj situaciji (prim. 94) govornik se koleba u izboru leksičkog sredstva, pa glagolom „misлити”, koji dobija značenje: „hoću da kažem”, pokušava da objasni sadržaj izabrane reči.

U šestoj i sedmoj epizodi filma jedan ispitanik je zapazio izvesnu gradaciju u postupcima tri dečaka prema dečaku koji je pao: ne samo da su ga podigli, očistili, pokupili mu kruške — nego su mu šešir našli i vratili, što bi bio vrhunac njihove humanosti i nešto što se nije ni očekivalo. Ispitanik će sve to izraziti partikulom *čak*:

(96) I -- posle -- pomažu mu čak i taj šešir -- ovaj, — koji je izgubiō —, daju mu taj šešir.

S 3 (18)

Dok priča o tome kako su dečaci pomogli dečaku koji je ukrao kruške i pao s bicikla, jedan ispitanik ovako rezonuje:

(97) -- (guta) Oni su njemu te kruške, mogli su da mu uzmu, naravno,

S 3 (8)

Na sebe skreće pažnju partikula *naravno*. Devojčica, čiji je ovo iskaz, iznosi jedno životno iskustvo: dečak je pao, možda je povređen, i bilo bi prirodno da mu se pritekne u pomoć. Ali, pošto se ovde radi o dečacima, među kojima se često vodi borba između jačih i slabijih, a dečak koji je pao trenutno je slabiji, prirodno je, izgleda, da se iskoristi takva prednost i da se od slabijeg uzme, otme ono što je njegova svojina. Zatim, film nameće još jedno saznanje: kad je već taj dečak ukrao kruške, zašto to ne bi učinila i ova trojica dečaka (možda je to film samo o lošim dečacima). To bi čak bila vrsta kazne dečaku za krađu. Imamo utisak kao da su sva ova značenja sadržana u partikuli *naravno* u iskazu devojčice, odnosno ona znači i očekivanje mogućeg, a i saglasnost, stav odobravanje.

Noviju upotrebu partikule *kao*, kojoj mladi u govoru daju neko posebno, malo nedefinisano značenje, otkrili smo u snimljenom materijalu samo jednom. Ovaj podatak ne mora da znači da je naši ispitanici u svom govoru nemaju, već upravo suprotno: u njihovom međusobnom opštenju ona je, na ovom uzrastu, vrlo frekventna, ali pošto ima karakteristike žargona, naši ispitanici su je izbegavali, kontrolisali svoj govor, što može da znači da su se u komunikaciji osećali neprirrodno i da je samo jedan ispitanik uspeo da prekorači barijeru „stegnutog” i zvaničnog ponašanja.

Da bismo mogli da zadržimo u semantičku vrednost reči *kao*, moramo citirati ceo kontekst, u kome se govori o tome kako tri dečaka pomažu dečaku koji je pao i prosuo kruške. Ispitanik ovako komentariše njihov postupak:

- (98) Ovaj, Y - - m-mogli su takode, moglo se desiti, mogla se isp — m — ispoljiti
 ta negativna osobina, odnosno drugarstvo, S 3 (6)
 a' ovde se ispoljilo drugarstvo, kao - - (guta) Oni su njemu te kruške, mogli
 su da mu uzmu, naravno S 3 (8)
 a oni su mu pomogli da te kruške - - pokupi - - S 3 (9)

U ovakvoj upotrebi partikula *kao* ne znači „kao bajagi”, niti je ona u ovom kontekstu poredbeni veznik u pravom smislu. To je verovatno enklitički oblik sledeće rečenice, postao, izgleda, od redukovano izraza „kao na primer”, Osećamo da leksema *kao* ima zadatak da poveže dve rečenice, tj. da ukaže na sadržaj druge, koju čini nabrojanje onih elemenata koji bi mogli, po mišljenju pričaoca, da čine pojam o kome je reč (drugarstvo). Dakle, partikula *kao* postaje nosilac značenja koje imaju izrazi: „hoću da kažem da pod tim podrazumevam”, „u tom smislu”, odnosno služi za izricanje ličnog stava u odnosu na ono o čemu se govori.

Pretpostavljamo da je ovo primer novije funkcije partikule *kao* u govoru mladih, koja postaje sve ekspanzivnija pa se može čuti i u neoficijelnom izražavanju sadašnje srednje generacije ljudi. Leksema *kao* s ovakvim specifičnim značenjem javlja se u ovoj vrsti argoa kada se u naraciji želi naglasiti da je ono o čemu se govori slobodna, proizvoljna interpretacija i lični stav govornika. Čini nam se da su dve tipične situacije (cf. M. Ivić, 1978, str. 7) u kojima se naveliko eksploatiše pomenuta reč: jedna je kada se priča san, pri čemu se rečju *kao* izražava svest o nestvarnom (npr. u takvim iskazima redovno se mogu čuti ovakve konstrukcije rečenica: Sanjam ja, kao idem ulicom i sretnem kao tebe . . .); druga je situacija korišćenja partikule *kao* onda kada se interpretiraju načije reči, misli i osećanja, ali ne doslovno, već slobodno, tako da se istovremeno i sažima značenje (npr.: Kaže on meni, kao, nemoj ti mene učiti. U ovom primeru iskaz „nemoj ti mene učiti” je lapidarna forma svega onoga što je osoba čiji se govor prenosi, rekla). U drugoj situaciji imamo proizvoljan i subjektivan govornikov izbor reči i misli onoga čiji iskaz interpretira.

Može se često primetiti kako govornik kada priča na ovakav način, zauzima pomalo teatralan stav ili se smeška, ponekad ironično, što treba da signalizira da je govornik svestan da postoji raskorak između onoga što mu je osoba čije reči prenosi kazala, i onoga što ona zaista misli. Dakle, postoji razlika između govornikovog značenja i značenja izgovorenog, tj. intencija govornika i njegov iskaz ne moraju da budu isti, a sagovornici su u stanju da sami uočavaju distinkcije. Izgleda da je jedno od takvih distinktivnih sredstava i leksema *kao* u modernom kolokvijalnom sistemu našeg jezika.

Mada u iskazima naših trinaest ispitanika nije izrazito frekventna upotreba partikula, njihovo prisustvo u intervjuima ukazuju na to da ona pokušavaju da preciziraju i nijansiraju svoje lične stavove u kazivanju.

4.2. ANALIZA TEHNIKE DISKURSA

Uočili smo da u naraciji naših ispitanika značajnu ulogu imaju u izvesnom smislu pratilačka sredstva prirodnog govora, kao što su: pauze, ponavljanja reči, intonacija i brzo govorenje.

4.2.1. P a u z e

Problemu pauza u lingvistici nije poklanjana velika pažnja. Fonetičari su istraživali tipove pauza sa formalne strane, a ne u vezi sa kognitivnim i misaonim procesima koji stoje u njihovoj osnovi. Istraživanja prirodnog govora, posebno istraživanja naracije, poklanjaju dužnu pažnju tzv. pauzologiji, posebnoj naučnoj disciplini o prirodi i funkciji pauza u govoru. Koristan je u tom pogledu rad W. Chafe, *Some reasons for hesitating*, čije neke stavove ovde preuzimamo.

Prema W. Chafe, pauze u prirodnom govornom toku mogu se objašnjavati kao prirodna posledica procesa koji se odvijaju za vreme govorne produkcije u svesti i mislima govornika. Pauze, loš početak govora, ponavljanje reči znak su da se govornik trudi da što bolje saopšti sagovorniku ono što želi da ovaj zna. Govorna produkcija je kreativni čin koji prate zastajkivanja koja su nekada potrebna govorniku da bi odredio, tj. odlučio *šta* sledeće da kaže, a nekada *kako* da kaže ono što je odabrao, Chafe je primetio da se pauze javljaju i u vidu loše započetog oformljenja iskaza, i u toku procesa govora, unutar, tj. između rečeničnih elemenata.

Kada govornici pričaju o događajima kojih treba da se sete, zastajkivanje u naraciji, konstatuje Chafe, vezano za izbor sadržaja priče, može biti zbog uvođenja novog karaktera ili grupe lica, promene mesta, vremena, sheme događaja i sveta priče ili govornikovog stava. U slučaju kada se traži način kako da se ispriča odabrani sadržaj, govornik traži reči da bi izrazio ono što želi. Govorniku je osnovni cilj da u razgovoru slušaocu saopšti ono što ima da kaže, i u tom nastojanju gramatičnost nije uvek u prvom planu.

Pretpostavlja, se dakle, da je, u iskazu u kome nema pauza, govorniku sve poznato i lako za iskazivanje. Zastajkivanje nam pomaže da ustanovimo mesta u iskazu koja su lakša odnosno teža za naraciju, mesta na kojima se teže ulančavaju elementi iskaza. Kad počne da priča, govornik nema čvrsto izgrađen plan, pa mora da traži i nalazi sopstvene puteve za ispoljavanje sadržaja poruke, što se odražava u pauzama različitog karaktera.

Analiza pauza u govoru četrnaestogodišnjaka nagoveštava mnoge funkcije koje pauze imaju u govornom toku uopšte.

Pauze su česte na početku i na kraju iskaza. Obično se nalaze na početku rečenice iza veznika *i*, koji se tada izgovara dugo („vuče se”). U stvari, *i* je ovde manje u funkciji veznika sastavne rečenice, a više služi da, zajedno sa pauzom, produži pripremu govornika za smišljanje i započinjanje sledeće rečenice. Ono je, u ovakvim primerima, samo formalni znak govornog konti-

nuiteta, a nema ulogu jezičke jedinice koja ukazuje na sukcesivnost radnje, npr.:

- (99) i -- pokupila s-su mu, su mu *kruške* i -- S 1 (14)
 (100) I ----- naišao je jedan dečak sa biciklom -- Y S 6 (3)
 (101) Onda je -- ê -- seo na bicikli i počeo da vozi -- S 12 (16)
 (102) On, on im je za uzvrat ê dao tri kruške, svakom po jednu ----- S 1 (17)

U istoj funkciji javljaju se u kombinaciji s pauzom i druge vezničke forme, kao: *a*, *ê*, *na*, ili se pojačavaju udvajanjem: i -- ê, ê -- a -- i sl, npr.:

- (103) A -- radi se o jednom čoveku koji je -- brao kruške na drvetū, S 7 (4)
 (104) ê -- predomišljajući se da li da uzme jednu ili dve kruške, S 7 (8)
 (105) Pa --- Y J e d a n čovek je brao kruške S 9 (2)
 (106) i --- ê -- stavio na bicikli. S 12 (15)
 (107) ê -- a -- on je -- se okrenuo za njom S 7 (14)

Pauza nastaje i iza izraza *i sad*, *i onda*, *i posle toga*, *i ovaj* i sl., ili između njih:

- (108) i onda -- redao ih je u one korpe. S 9 (3)
 (109) i -- posle toga došo drugi jedan dečak na biciklu -- S 9 (6)
 (110) I --- kasnije, kada su skupili, kad je dečak krenuo, dali su mu šešir. S 9 (11)
 (111) I --- zatim, --- on se susreće na putū s jednom -- devojčicom, ê --, koja je isto tako vozila bicigl. S 12 (17)

Pauzi se ponekad pridružuje i uzdah (v. prim. br. 100 i 105):

- (112) Y -- i -- on im je dao, v a l j d a da im se *zahvali*, dao im je svakom po krušku. S 9 (16)

Kada završava jednu misao, a ne zna šta dalje da kaže, govornik načini pauzu, npr.:

- (113) Najednom on je pao Y i -- S 4 (11)

Pauzom se odvaja naknadno dodata ili umetnuta rečenica, ili njen deo:

- (114) i verovatno posumnjo na njih. ----- Da su uzeli. S 9 (22)

Kad se misao prekine, ili kad se traži pogodna reč, nastaje pauza (v. prim. br. 1), npr.:

- (115) Šešir su mu dali, a on je njima za uzvrat dao tri kruške — da bi im se *zahvalio* za to njihovo --- S 2 (6)

Ispitanici su zastajali u govoru kada su razmišljali o jasnoći i potpunosti informacije (v. prim. br. 63), npr.:

(116) i kad je sišao, -- s drvetā, on je -- vido da -- jedne korpē -- ē sa kruškama
nema, S 12 (35)

(117) i -- uzeo jednu korpū -- od dve, koje su bile pune. S 11 (9)

Svoju nesigurnost u gramatička pravila, npr. u kongruenciju, ispitanici su pokazivali zastajanjem ispred ili iza problematičnog oblika reči (v. prim. br. 80, 81).

Kada su se ispitanici vraćali da isprave govornu grešku, ili kad bi postali svesni njenog prisustva, zaustavljali bi se za tren u priči (v. prim. br. 107):

(118) I prošli su pored tog drveta gde je jedan čovek brao vočke, -- voće S 11 (22)

(119) Dalje su, kad je pao, onda su -- sve kruške prosule iz korpē S 5 (17)

Pauze su nastale i tamo gde ih ne bismo očekivali u rečenici: njima se razdvajaju inače jedinstvene celine. Na primer, u poziciji iza veznika *da* pauza služi za to da se u govoru stvori potrebno vreme za smišljanje klauze koja sledi (v. prim. br. 79):

(120) i -- koji je video da -- su korpe tu pune krušaka. S 13 (14)

(121) pomogli da -- skupi kruške -- S 13 (32)

(122) I primetio je -- da mu fali jedna korpa S 10 (25)

Pauzom se razbija ustanovljeni model predikata sa glagolskom kopulom (v. prim. br. 120, 29):

(123) Na -- putu je -- sreo devojčicu koja ja išla u -- pravcu u kom -- je -- prošao.
S 13 (20)

(124) Oni su -- mu prišli S 13 (31)

(125) i -- udario -- je -- u kamen biciklōm. S 12 (20)

(126) -- a ova tri dečaka su -- prolazila pored onog čoveka što je brao kruške i --
S 5 (147)

(127) I uz put, dok je -- vozio -- ē -- nalateo je na kamen, S 8 (7)

Pauzom može da se odvoji od glagola bezlična forma *se* (v. prim. br. 90). Često se razdvajaju subjekat i predikat (v. prim. br. 47), kao i padežne sintagme (v. prim. br. 123), na primer:

(128) Onda, dok je on bio na drvetu, prošo je jedan dečak na -- biciklū, S 11 (8)

Iz navedenih primera možemo da zaključimo da pauza ima u govoru posebnu ulogu u jednoj vrsti ekonomisanja vremenom. Njome razbijamo ustaljene jezičke strukture (složeni predikat, subjekat — predikat, padežnu sintagmu, veznik *da* odvajamo od klauze) baš zato što su one u jeziku ustaljene, a samim tim očekivane, poznate. Time ne remetimo smisao iskaza jer su to elementi koje, i da ih govornik izostavi, sagovornik očekuje i podrazumeva.

Njih izgovaramo gotovo automatski, a pauzu umećemo između njih zato što je to najpogodnije mesto da se zastane tj. razmisli i, bez štete za informaciju, da se pripremimo za nastavak poruke.

Analiza jednog zabeleženog konteksta potpunije će ilustrovati pojavu o kojoj je reč:

- (129) U međuvremenu došli su -- tri dečaka koja su mu -- è rasute kruške stavili
u korpu -- S 12 (23)
i -- pomogli su mu da -- da ustanē. S 12 (24)

Ako analiziramo segmente na koje je govorni niz izdvojen pauzama, primećujemo da jedni segmenti spadaju u obavezne, i po klišeima formirane govorne celine, koje impliciraju neka gramatička značenja ili ponašanja leksema koje slede, dok su drugi segmenti nosioci semantičke informativnosti, za čije oformljenje govornik čuva vreme i pauzom ga stvara.

U prvom segmentu („u međuvremenu došli su --“) pauza je razdvojila predikatsku od subjekatske celine a da pri tom nije izgubljeno mnogo od informativnosti, jer predikat naglašava gramatička svojstva subjekta, tako da slušalac, dok ne dobije konačno leksičko oformljenje subjekta, očekuje da će subjekat biti u muškom rodu i u množini, što je deo informacije o kojoj primalac poruke razmišlja u toku pauze i pokušava da je odgonetne unapred, a govornik je iskorišćava da pripremi sledeći govorni segment.

U drugom segmentu („tri dečaka koja su mu --“) subjekat je leksički popunjen, a na njega se odmah nadovezuje deo relativne konstrukcije koju čine samo gramatički formativi sačinjeni od relacionih jedinica (funktora) koje se, opet, mogu izgovoriti u jednom dahu i uz smanjenu pažnju. Kad ovo izgovori, ispitanik zastaje, a pauzu produžava, u ovom slučaju, i onaj neodređeni glas *é*, čime se trostruko rasteretila pažnja govornika sa onoga što se govori i okrenula sadržaju koji će se izložiti, opet na granici između subjekatske i predikatske celine.

Ako tražimo podsticaje sa filma vezane za pojavu pauza u naraciji dece, možemo da se setimo primera br. 41 (str. 21), zatim situacije iz pete epizode kada dečaci nerado izgovaraju reč „devojčica“, a njihovo oklevanje manifestuje se i u pojavi pauza ispred ili iza ove reči (v. prim. br. 4, 111). Navešćemo primere:

- (130) Putem prolazila jedna -- devojčica na biciklu isto. S 5 (11)
(131) I -- na putu je video jednu -- devojčicu koja mu je išla u susret sa biciklom
-- Y i S 6 (8)
(132) zato što se zagledao (nerazgovetno) u jednu devojčicu -- è -- S 8 (8)
(133) I okrenuo se -- za njom. S 9 (18)
(134) Blizu su bili -- jedno drugom. S 13 (21)

U poslednja dva primera primećujemo da dečaci oklevaju kad treba da pomenu čak i zamenicu koja se odnosi tu „neugodnu“ reč. Inače, u funkciji pauze mogu da budu i neodređeni glasovi, npr.:

- (135) I -- usput, dok je išo biciklom, è m naišla je jedna (nerazgovetno) devojčica --
isto na biciklu -- S 10 (13)

Ima još nekoliko slučajeva zastoja pred „prejakom” reči. Ispitanici se kolebaju da li da upotrebe reč koja označava krađu. U svesti im je moralni stav o tome da je krađa zabranjena, pa i reč kojom se ona imenuje osećaju kao negativnu (v. prim. br. 54, 37). Zapazili smo da samo tri ispitanika izgovaraju glagol „krasti”, dok ga svi ostali zamenjuju blažim rečima, najčešće sa „uzeti”.

Nekada se iza pauze krije više mentalnih procesa. Na primer, u primeru br. 96, u segmentu: „pomažu mu čak i taj šešir -- ovaj”, pauza ima više značenja. Kada je govornik izgovorio reč „šešir”, javila se svest o tome da je, mada uvodi nov pojam, upotrebio uz njega determinator („taj šešir”). Zato je zastao, uključio u govorni tok jednu praznu leksemu („ovaj”) i formalno produžio pauzu, da bi dobio vremena da pronađe način za ispravljanje greške. Načinije brz izbor i uvesti jednu umetnutu relativnu rečenicu, koja će slušaocu objasniti nepoznato.

Zatim, možda je pauza u istom primeru nastala iz još jednog razloga. Primećujemo da ispitanik iza umetnute rečerice ne nastavlja misao koju je započeo. Možda je pauza značila i prekidanje rečenice zato što je ona loše započeta.

Tokom govorenja neprekidno iz fonda našeg znanja biramo ono što ćemo saopštiti. Često nemamo jasan plan izlaganja, pa se događa da nam istovremeno ili jedna za drugom, naviru misli. Ponekad toj „bujici” ne možemo odoleti, i dok još nismo završili jezičko oblikovanje i izgovaranje jedne ideje, započinjemo drugu.⁹ U saopštenjima ispitanici su često menjali koncepte započetih iskaza, a u toku smišljanja nastajale su pauze u govornom toku, (v. prim. br. 7, 61), npr.:

- (136) Naišli su -- S 13 (41)
 Da-a -- U međuvremenu je čovek sišao sa kruške S 13 (42)
- (137) Pa na filmu sam videla -- S 2 (2)
 U stvari, film mi se veoma sviđa zbog toga što je u tom filmu veoma iskazano
 drugarstvo tih -- tih dečaka -- S 2 (3)

Ovakve greške događaju se najčešće na početku intervjuja, ali se dešava i da se tokom pričanja izgubi misao i rečenica ostane nedovršena (v. prim. br. 21) kao u primerima:

- (138) Pa ja sam video -- ê -- na filmu -- ê -- kako je ----- S 1 (2)
 (139) i zviznuli su mu da-a -- S 13 (37)

Primetili smo da ispitanici obično ne ispravljaju greške u inverziji, ali na tim mestima, pre nego što nastave pričanje, načine pauzu (v. prim. br. 4, 113). Neobraćanje pažnje na ovakve greške, tj. nedovođenje jezičkih jedinica u pravilan redosled objašnjava se time što je govornik svestan da se informacija i s takvim propustom može primiti i razumeti.

⁹ Pojavu možemo da ilustrujemo primerom br. 114, str. 47, u kome je došlo do ukrštanja ideja. Prva rečenica je, verovatno, trebalo da glasi: Oni su njemu te kruške dali (pokupili). U međuvremenu se javila svest o novoj mogućnosti: a mogli su da ih uzmu (ukrađu). Prvu misao blokirao druga i nastaviti da deluje prouzrokujući novu rečenicu sa drugačijom informacijom, a rezultat će biti hibridna forma iskaza čiji je odraz loše započeta rečenica.

4.2.2. Ponavljanje reči

Ponavljjanje reči i izraza, inače tipično za govorni vid jezika, registrovali smo i u intervjuima. Iz dobijenog materijala može se saznati kakva je funkcija ove pojave u jeziku.

Ispitanici su ponavljali reči da bi očuvali kontinuitet misli u složenoj rečenici, kombinovanoj s umetnutom (v. prim. br. 112), npr.:

(140) On je, kad je sišao, (smeje se) on je pobrojavao svoje korpe S 9 (18)

Kada je govornik svestan da je reč izgovorio nejasno, nerazgovetno, ponoviće je:

(141) a on je za uzvrat, za uzvrat njima ē - - poklonio tri kruške. S 7 (20)

(142) I on je otišo - - ē opet gore da - - - uzbre (nerazgovetno), da ubere kruške. S 12 (10)

Iste lekseme će se ponoviti i onda kada govornik traži pogodnu reč ili oblik, kao što pokazuju primeri br. 33 i 94.

Uvođenje jedne vrste sinonimičnih reči moglo bi da bude, takođe, svojevrsno ponavljanje. U primeru:

(143) stavio je na bicikl i - - otišo, krenuo. S 5 (9)

govornik eksplicira značenje glagola otići glagolom krenuti, naglašavajući njegovu početnu fazu.

Sinonimi *čim* i *taman* u primeru br. 8 navode na zaključak da je govornik svestan vremenskog značenja o kome govori, a pošto mora da ponovi reč, verovatno da bi dobio vreme potrebno da smisli šta će dalje reći, i pošto mu je pažnja više koncentrisana na ono što će tek kazati, nesvesno uključuje u govor obe sinonimične lekseme.

Uticaj sadržaja koji će se reći, koji se tek priprema za saopštenje, na ono što govorimo, može da izazove ponavljanja u govoru, kao u primeru br. 32. Najpre je, verovatno, loše izabrano glagolsko vreme. Rečenica je, pretpostavljamo, trebalo da glasi: može se reći da je došlo do izražaja drugarstvo. Dok je započinje, govornik naglo menja nešto u iskazu, verovatno vremenski plan, i istovremeno postaje svestan greške koja će nastati. Zastaje, hoće da izabere jedinice koje su mu potrebne i koje treba da ponovi, ali ne uspeva i da ispravi grešku, već je ponavlja.

U drugoj sličnoj situaciji isti govornik je uspeo bez greške da formira rečenicu (v. prim. br. 53). Ispitanik br. 3 (navedena dva primera su njegova) u još jednom pokušaju da ispravi slične greške, svaki put zaboravi da uvede po jedan od potrebnih elemenata za kompletiranje iskaza (v. prim. br. 35). Kod već pomenutog ispitanika ponavljanje je i znak da ne zna šta hoće da kaže (v. prim. br. 98).

Reč se ponavlja, uz dodavanje novog elementa radi preciznosti i jasnoće, kao u prim. br. 85.

Zanimljivo je zašto se u sledećem primeru ponavljaju glagoli bliskog značenja „srušiti se” i „pasti”:

- (144) I srušio se --
I -- pao je.

S 6 (11)

S 6 (12)

Ispitanik priča kako se dečak zagledao u devojčicu na biciklu, nije video kamen i pao je s bicikla. Među glagolima koje je upotrebio za opisivanje pada postoji semantička razlika. Značenje glagola „srušiti se” uz imenicu koja označava ljudsko biće je markirano: Pošto je glagol „pasti” šireg značenja, govornik će ovim glagolom precizirati smisao prethodnog dela iskaza.

Kolebanja ispitanika da li da upotrebi glagol *videti* ili *ugledati*, dakle lekseme među kojima nema značajne semantičke razlike u situaciji u kojoj su se javili, moglo bi da bude signal selekcije između reči koja se u govoru trenutno oseća kao arhaičnija i one koja je pomodnija:

- (145) Vid-, ugledao je tri dečaka,

S 6 (17).

Dakle, ponavljanje je sredstvo u naraciji kojim se govornik pomaže da bi sredio i održao kontinuitet misli, ali i da bi nijansirao i precizirao izražavanje. Međutim, ponavljanje reči i izraza istovremeno može biti znak nesigurnosti govornika u ono šta i kako kazuje.

4.2.3. Brz izgovor

Uočena je opšta tendencija brzog govorenja, naročito u saopštenjima devojčica. Brzo se izgovaraju pojedine reči i čitavi segmenti rečenica. Ima ispitanika koji veoma brzo kazuju celu priču (ispitanici br. 2, 3, 4, 11) i pri tom nerazgovetno izgovaraju, gutaju pojedine vokale (posebno ispitanici br. 2 i 11).

Navešćemo neke situacije brzog govorenja u naraciji ispitanika, na osnovu kojih se delimično može objasniti funkcija ove pojave u govoru četrnaestogodišnjaka.

Kad saopštavaju nešto što po njihovom mišljenju nije važno, ispitanici ubrzavaju govor (v. prim. br. 2), čemu se ponekad pridružuje i tih izgovor istog rečeničnog pasaža, smeh i sl.

Brzo se izgovaraju sekvence koje su u rečenici sporedne, naknadno dodate kao objašnjenja onoga što se inače podrazumeva (v. prim. br. 41, 163), npr.:

- (146) na putu je video kamen -- koji mu je bio -- Y

S 6 (10)

- (147) Dve su bile pune, a -- jednu -- jedna je bila prazna.

S 12 (9)

Deca brzo izgovaraju i ono što osećaju kao frazu ili pleonazam, npr.: biti blizu jedno drugom, dolaziti do izražaja, nije u redu s njegove strane i sl. (v. prim. br. 134, 49, 32, 19, 38). U primeru br. 32 brzo je izgovorena fraza „dolaziti do izražaja”, dakle oblik koji je oveštao i služi samo za povezivanje

onoga što je bitno za saopštenje, a njemu samom ne treba pokloniti mnogo pažnje dok se izgovara. Govornik frazu brzo izgovara jer je, u stvari, u mislima zanemaruje. Ovako postupa i zbog toga što je svestan da je prethodno počinio grešku koju nije ispravio već ponovio, pa, pošto više nema vremena da se na nju vraća, brzim odgovaranjem pokušava da prikrije ono što će reći, da ne bi bio upadljiv nesklad koji će nastati.

Kada opisuju kako dečak krade kruške, baš zato što je reč o negativnoj pojavi, tri ispitanika ubrzavaju govor (v. i prim. br. 104):

(148) U prvom trenutku hteo je da uzme samo jednu — dve kruške. S 8 (5)

(149) I sad, prvo 'teo da uzme jednu krušku, S 9 (7)

Takođe, kada sude o negativnim pojavama, ubrzavaju govor (v. prim. br. 36, 37, 38).

Ispitanici su brzo govorili i onda kada su ponavljali reči ili delove rečenica (v. prim. br. 4; up. primere br. 98, i 37).

Nekoliko ispitanika brzo izgovara sam kraj priče, što odaje utisak kao da žure zato što očekuju kraj naracije kao olakšanje u njihovoj ulozi pričaoca (v. prim. 62):

(150) Nemam više ništa. S 2 (12)

Tendencija ubrzanog govora ispitanika, koja se manifestuje i u brzom izgovaranju pojedinih reči (npr. *onda*, *najednom* i sl.), ima kao posledicu utisak o ritmičnosti njihovog govora: govore brzo, pa uspore da bi naglasili ono što je važno. Kao da osećaju teret suvišnih reči koje, zbog poštovanja gramatičkih pravila, moraju izgovoriti. Brz tempo govorenja bio bi nešto poput jednog vida oslobađanja od nužne jezičke forme, koja se želi izbeći, da bi se za što kraće vreme saopštila suština poruke.

4.2.4. I n t o n a c i j a

Mada u domen našeg interesovanja ne spadaju prozodijski elementi, svojom ekspanzivnošću skrenula je na sebe pažnju, pored brzine govora, specifična pojava vezana za intonaciju u govornoj produkciji ispitanika. Zapaženo je, naime, da skoro svi ispitanici na kraju izgovorenih celina reč ili slogove izgovaraju sporije i uz naglo povišenje intonacije (u tekstu obeleženo znakom: ~).

Pojava je izrazita u govoru ispitanika br. 1, 4, 5, 7, 10, 12 (čak postoji i u govoru ispitanika br. 13, koji je proletoš došao iz Šapca) i čini nam se da je karakteristična za govor gradske dece u Vojvodini. Primetili smo da se povišena intonacija javlja u pozicijama ispred pauze, uzdaha i pred pripremu za izgovor sledeće rečenice (v. prim. br. 31, 32, 34, 37, 42, 116 i sl.), na primer:

(151) Onda je on krenuō -- S 5 (22)

(152) Taj dečak je ukrao kruškē. S 3 (4)

- (153) Zatim mu je uzeo celu korpū, S 5 (7)
 (154) A - - - u - - međuvremenu ē došo jedan dečak biciklōm, S 12 (12)
 (155) Malo kasnije sa biciklom došo jedan dečak, koji je - - ē - - zastāo, S 7 (7)
 (156) I uz put, dok je - - vozīo - - ē - - naleteo je na kamen, S 8 (7)
 (157) Tu ispred njega su se našli, ovaj, tri dečaka koji su - - S 8 (9)

Zapaža se da se takvom intonacijom izgovaraju uglavnom iste reči: *kruške, korpa, bicikl, drvo, dečak, devojčica, šesir, drugarstvo* i sl. Mada nema dovoljno materijala za objašnjenje ovog fenomena, mogu se sa sigurnošću tvrditi dve činjenice: navedena intonacija je signal za kraj jedne misaone celine, i, leksema na kojoj je intonacija nosilac semantičkog težišta celine.

Pretpostavljamo da je pojava povezana sa tendencijom ubrzanja govora, usled čega se na kraju govorne sekvence javlja potreba da se naglasi kraj i podvuče reč u finalnoj poziciji. Govornik ovakvom intonacijom skreće pažnju slušaoca na naglašenu reč, zadržava je na njoj, kako bi dobio malo vremena koje mu je potrebno da se pripremi za formiranje sledeće rečenice.

5. ZAKLJUČAK

Polazeći od cilja ovog istraživanja, kojim se htelo doći do saznanja koliko su četrnaestogodišnjaci usvojili tehniku strukturiranja priče u skladu sa jezičkim, socijalnim, kulturnim aspektima srpskohrvatskog jezika, uključujući i aspekt razvoja govora ispitanika, imajući u vidu postavljenu hipotezu da su deca na uzrastu od 14 godina usvojila tehniku naracije, iznosimo sledeće zaključke:

1. Narrative 13 ispitanika četrnaestogodišnjeg uzrasta čini po sećanju ispričan sadržaj filma gledanog neposredno pre intervjua. Prosečan broj rečenica po ispitaniku iznosi 23,85, odnosno 184,07 reči, a srednja dužina iskaza 8,08. Naracije ispitanika ne obuhvataju sadržaj filma u celini, već elemente koje su oni smatrali bitnim, a koji su, uglavnom, i relevantne faze u razvoju radnje, kao i elemente koji su u skladu sa njihovim interesovanjima. Svih 9 epizoda filma nije zastupljeno ni u jednom narativu, već su neke od njih, koristeći pretežno sličnost sadržaja, ispitanici izostavljali, spajali, menjali redosled, uglavnom sažimajući tako sadržaj, što znači da su više pažnje obratili na fabulu, trudeći se da u naraciji daju samo siže filma. Otuda je u narativima malo mesta u kojima se kazuju lična viđenja, stavovi ili ocene estetskih vrednosti filma. Većina ispitanika ipak ima tok naracije koji odgovara fabuli filma. Memorija većeg broja ispitanika je rasuta na nekoliko fokusa pažnje, a samo neznatan broj (tri) intervjuisane dece ima potpunu memoriju događaja sa filma.

2. U naraciji ispitanika postupci deskripcije su retki. Nema razvijenih opisa ambijenta, predmeta, likova, akcija. Opisi se ostvaruju samo imenovanjem pojma koji se determiniše najneophodnijim i uglavnom stereotipnim jezičkim sredstvima (najfrekventnija je u tom pogledu leksema *jedan*).

Izostaju percepcije boja, šumova, zvukova, sem nekoliko primera percipiranja zvuka u kontaktnoj funkciji, tj. shvaćenog kao znaka jezičke komunikacije (zvižduk).

Ova izrazita nenaklonjenost ispitanika opisivanju ima različito poreklo: u neznanju, nepoznavanju izvesnih pojava, mada vrlo retko; u tome šta su ispitanici shvatili da se od njih traži intervjuom; u naraciji su došle do izražaja i neke karakteristike uzrasta četrnaestogodišnjaka koje su mogle uticati na njen karakter, npr. emotivnost i zatvorenost, zbunjenost, smanjenje koncentracije pažnje, nekomunikativnost i sl.

3. U raznim odstupanjima naracije od sadržaja filma prepoznaju se, kao jedna vrsta „izneverenog očekivanja”, ispoljavanja onoga što su ispitanici mislili o pojavama i zbivanjima na filmu, kakva su im nova značenja pridavali i sl. U inovacijama ovoga tipa manifestuju se kako subjektivne karakteristike i iskustva ličnosti, tako i neki naši društveni, kulturni fenomeni, uticaji vaspitanja, porodičnog i školskog, morala, navika (npr.: zahvaljivanje, isticanje drugarstva, osuda krađe, zamena pojmova upotrebom reči koja je frekventnija čak i kao elemenat naše kulture i tradicije i sl.).

4. Iako su se ispitanici našli u ulozi pripovedača, perfekat kao glagolsko vreme dominira u njihovim kazivanjima. Narativni prezent se javlja retko, samo u situacijama kada ispitanici izražavaju sopstveno iskustvo (kad počinju i završavaju priču, iznose konstatacije o temi i sadržajima filma, govore šta im se dopada i sl.) ili kada su elementima filmske tehnike podstaknuta snažnija doživljavanja ispitanika (krupni plan, prva scena, poslednja scena, sporo obavljanje radnje, promena lika, ponavljanje scena), zbog čega gledalac oseća veću vremensku blizinu sa onim što je video i dosledno ga jezički interpretira kao lično iskustvo. Ono što nije bilo, ili nije doživljeno kao lično iskustvo, ispitanici ne iskazuju prezentom.

5. Zamenice su u govoru ispitanika česte leksičke jedinice. Konstatovano je gomilanje ličnih i pokaznih zamenica (delom da bi se obezbedio integritet govorne poruke) i sporadično nedovoljno snalaženje i nepotpuna kontrola nad referencijalnom upotrebom zamenica, što ima kao posledicu remećenje informativnosti naracije.

6. Kongruenciju ispitanici uglavnom pravilno ostvaruju, mada u njihovom govoru još nije završen proces usvajanja nekih kongruentnih pravila, usled čega se u naraciji javljaju kolebanja ispoljena u vidu različitih pauza.

7. Partikule i reči slične modalne funkcije služe ispitanicima da mesta u filmu, karakteristična po svojoj nejasnoći adekvatnije interpretiraju i izraze subjektivan odnos prema onome što kazuju, kao i prema samom kazivanju.

Prisustvo vrlo niskog broja ovakvih reči tipičnih za žargon mladih, ukazuje na to da su ispitanici vodili kontrolu nad sopstvenim govorom, koliko je to bilo u njihovoj moći.

Mala frekventnost partikula u govoru ispitivane grupe četrnaestogodišnjaka ne može pouzdano da se objasni (o tom problemu ne postoji kod nas dovoljna literatura).

8. Govorna produkcija ispitanika obiluje različitim tipovima pauza. U funkciji pauze javljaju se duži ili kraći zastoji u govoru, uzdah, neodređeni glasovi (npr. ê), a mogu se i kombinovati međusobno, ili sa veznicima (najčešće i), radi produženja trajanja pauze.

Primećeno je da pauze imaju funkciju parcelacije rečenica: subjekata od predikata, raščlanjivanju predikata, padežne sintagme i sl. Razdvajanjem ovakvih ustaljenih rečeničnih jezgara poruka ne gubi ništa od svoje (gramatičke) informativnosti. Naime, govornik odvaja ustaljene rečenične strukture baš zato što su one u jeziku konstantne, pa ih sagovornik podrazumeva i očekuje, što znači da je to najpogodnije mesto da se u govoru zastane, a da zastoje ne bude suviše uočljiv.

Pauze služe za dobijanje vremena potrebnog za pripremu i smišljanje rečenice, za traženje adekvatnog leksičkog ili gramatičkog sredstva, za ispravljanje pogreške, za prisećanje, razmišljanje o dovoljnosti informacije. Ona označava nesigurnost u poznavanje gramatičkih pravila (kod naših ispitanika pravila kongruencije i inverzija). Mnoštvo pauza ukazuje na to da govornik nema jasan plan izlaganja, i, uopšte uzevši, pokazatelj je nesigurnosti i nesnalaženja u naraciji.

9. Govor ispitanika odlikuje i ponavljanje reči, inače tipično za govornu produkciju uopšte. Ponavljanje reči nastaje nakon nejasne i nerazgovetne artikulacije (kada je govornik primeti), da bi se očuvao kontinuitet misli (posebno komplikovanih rečenica), ekspliciralo značenje sinonimičnih reči, a često dobija funkciju pauze (kada se traži adekvatna reč, gramatičko pravilo i sl.). Ponavljanje reči uglavnom je znak neznanja ili nesigurnosti.

10. Veoma izražena osobina usmenog izražavanja gotovo svih naših ispitanika (posebno devojčica) jeste brzo izgovaranje reči i čitavih rečenica. Ispitanici su brzo govorili sve ono što su smatrali da je nevažno ili se podrazumeva (sporedni delovi rečenica, naknadno dodati delovi, fraze, pleonazmi). Međutim, brzo izgovaranje im služi i da skriju greške u naraciji bilo kakve prirode. To je istovremeno i ekspresivno sredstvo koje se javljalo najčešće u trenucima kada su ispitanici izražavali lični stav.

Iz ovakvog govornog ponašanja ispitanika otkriva se njihova tendencija brzog prenošenja informacije, uz zanemarivanje onoga što je irelevantno i formalno.

11. Na kraju govornih celina u naraciji većine ispitanika veoma je frekventna pojava specifične intonacije, locirane, u sivari, na semantičkim jezgama poruka. Mada je naš materijal nedovoljan za izučavanje ovakve pojave, smatramo da je ona osobina govora gradske dece u Vojvodini.

12. Rezultati dobijeni analizom narativa naših 13 ispitanika, posebno rezultati koji se odnose na elemente tehnike diskursa, referencijalnu upotrebu zamenica i opisivanje, ne dokazuju našu hipotezu, odnosno ukazuju na činjenicu da deca od 14 godina nisu dovoljno savladala tehniku strukturiranja priče i da uzrast dece na završetku osnovnog školovanja nije završni u procesu razvoja sposobnosti naracije.

6. LITERATURA

M. Agić, *Narativi trogodišnjaka*, seminarski rad, Filozofski fakultet, Institut za južno-slovenske jezike, N. Sad 1982.

R. Bugarski, *Položaj psiholingvistike u krugu lingvističkih disciplina*, Strani jezici br. 4, Zagreb 1976, 262—266.

R. Bugarski, *Šta je psiholingvistika*, Treći program Radio-Beograda br. 44, 1980, 251—260.

W. L. Chafe, *The flow of thought and the flow of language*, T. Givón (ed.), Discourse and syntax, Academic Press, New York 1979.

W. L. Chafe, *The deployment of consciousness in the production of a narrative*, W. L. Chafe (ed.), The pear stories, u seriji: Advances in discourse processes, vol III, Ablex Publishing Corporation Norwood, 1980, str. 9—50.

W. L. Chafe, *Some thoughts on schemata*, Theoretical issues in natural language processing, Cambridge Mass, 1975.

E. L. Chafe, *Some reasons for hesitating*, H. W. Dechert and M. Raupach (eds.), Temporal variables in speech, Mouton, The Hague, 1980.

M. Ivić, *O srpskohrvatskim rečeničnim priložima*, Južnoslovenski filolog XXXIV, Beograd 1978.

M. Jocić, *An aspect of the development of communicative-linguistic competence in young children*, rukopis, 1981.

D. Tannen *What's in a frame? Surface evidence for underlying expectations*, R. O. Freedle (ed.), New directions in discourse processing, Ablex, 1979.

D. Valić, *Narativi sedmogodišnjaka*, neobjavljen rad, Institut za južnoslovenske jezike, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1981.

L. Žlebnik, *Psihologija deteta i mladih*, III, Delta-Pres, Beograd 1972.

Мара Аић

НАРАТИВИ КОД ТРОГОДИШЊЕ ДЕЦЕ*

Рађено под руководством
др Свенке Савић

Наратив је у овом раду технички термин и користи се да означи причање приче на основу личног искуства, без обзира на то како је оно стечено (на основу гледања филма, односно телевизије, на основу прочитане приче из књиге, или, пак, на основу личног учешћа у неком догађају). У домаћој лингвистичкој и психолингвистичкој литератури овом проблему није поклањана пажња док нешто података налазимо у психолошкој литератури у којој се проблем истраживао са становишта међусобног односа мишљења и говора (Bartlett, 1967).¹ О способности причања приче на основу филма истраживано је тек у новије време и то са два основна становишта (B. Zazzo 1952)²: како гледаоци, пре свега деца, схватају филм и под којим се условима и у којим границама филмско приповедање стварно разуме. Наводимо само неколико резултата из истраживања деце предшколског узраста, који нас у овом раду интересује. Лифер и његови сарадници³ закључују да четворогодишњаци, и они млађи од њих, препричавају епизоде виђене на филму случајним редоследом, ако их се уопште сећају. Осим тога, они не успевају да дају тачне одговоре на питања о узроцима појединих поступака у филму. Слично је и са одређивањем каузалних односа између приказаних секвенци у филму. Са овим налазима у складу су и резултати Колинса и његових сарадника⁴ који закључују да петогодишњаци памте углавном само

* Рад је део већег истраживачког пројекта који се под називом „Наративи у говору деце” изводи у Институту за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду под руководством др Свенке Савић. У обзир су узета деца различитог узраста од 3,0 до 18 година (од 3;10, 5;0, 7;0, 11, 14 и 18 година) с циљем да се установе развојне особине способности причања приче на основу филма.

¹ F. C. Bartlett, *Remembering, A Study in Experimental and Social Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1967.

² Bianka Zazzo, *Analyse des difficultés d'une séquence cinématographique par la conduite du récit chez l'enfant* Revue internationale de filmologie, III, 9, 1952, 25.

³ Leifer, A. D., W. A. Collins, B. Gross, P. Taylor, L. Andrews, and E. Blackmer: *Developmental Aspects of Variables Relevant to Observational Learning*, Child Development, No 42, 1971, 1509—1516.

⁴ Collins, W. A., T. J. Berndt, and V. L. Hess: *Observational Learning of motives and Consequences for Television Aggression: A Developmental Study*, Child Development 45, 1974 799—802.

поступке, или, у најбољем случају (мада знатно ређе) последице тих поступака. Али способност да мотиве одређених поступака, саме поступке и њихове последице повежу у логичну целину, јавља се, према овим налазима, знатно касније. Колинс закључује (према Н. Кораћ):⁵ „Очигледно, способност и умећа нужни за разумевање релативно сложених аудиовизуелно приказаних приповести ступају у дејство, али на каснијем узрасту, у петом разреду (око десете године старости)”. Београдски психолог Н. Кораћ испитивала је услове и границе које разумевању филмског приповедања постављају специфичности самог тог начина казивања (тј. филмског медија). Према њеном налазу развојни услови и развојне границе схватања филмске нарације биће они који су одређени у садејству ступња зрелости субјекта и општег искуства које он стиче живећи у условима који се могу сматрати физички и социјално нормалним, без обзира да ли он има или нема искуства са филмом. Стицање тог специфичног искуства, учење „филмског језика”, допринеће адекватном схватању филмске нарације тек пошто су задовољени услови и превазиђена развојна ограничења. Слабост меморије својствена је млађим узрастима и представља додатни чинилац неразумевања када је у питању целина филма. Та слабост меморије условљена је превасходно нивоом когнитивног развоја. Другим речима, разумевање тзв. филмског језика не може бити пре него што је постигнута одређена когнитивна зрелост или когнитивни развој код детета.

Када је реч о вербалној (дакле не филмској) нарацији ваља овде споменути рад Баџета⁶ чији експериментални резултати о схватању вербалне нарације поткрепљују претпоставку да људи (вероватно као резултат тога што су у животуч ули или прочитали много прича) имају неку апстрактну структуру ускладиштену (енглески *stored*) у меморији којом се користе да разумеју или енкодирају или, пак, да се сете догађаја. У оваквом теоријском поступку се намеће питање да ли се ова апстрактна структура током узраста постепено стиче и које би биле одлике сваког појединачног узраста.

Из поменутих психолошких радова мало се може закључити о језичким процесима везаним за нарацију. Више дознајемо како ти језички процеси одражавају оно што се дешава у интелектуалним процесима и поступцима. Задатак је лингвиста и психолингвиста да подробније осветле језичку страну таквих процеса.

2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Ако се прихвати претпоставка да одрасли имају ускладиштену структуру причања приче у меморији, онда се намеће питање како је до ускладиштавања дошло и који би био почетни узраст код деце на којем

⁵ Кораћ, Н.: *Кинематографски језик и развој филмске нарације*, необјављен магистарски рад, Филозофски факултет, Одељење за психологију, Београд, 1980, 1—125.

⁶ Bagget, P.: *Structurally Equivalent Stories in Movie and Text and the Effect of the Medium on Recall*, Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, vol. 18, no. 3, June 1979, 333—56.

оно почиње. Другим речима, да ли се може претпоставити да код трогодишњака већ почиње да се формира способност причања приче о неком догађају који је гледан на филму?

Да бисмо колико толико одговорили на ову претпоставку истраживали смо наративну способност трогодишњака користећи невербални звучни филм намењен таквој врсти истраживања (детаљан опис садржаја филма види у раду Д. Бећар у овом броју Прилога проучавању језика).

3. МЕТОД САКУПЉАЊА ПОДАТАКА

Тестом је обухваћено 75 деце узраста три године из два вртића. Од тог броја о филму је хтелo нешто да каже само 25 деце, док су остали или ћутали или, пак, нису хтели да уђу у просторију одређену за тестирање након гледања филма. Првих 15 испитаника су са ужег подручја града Н. Сада, док су других десет са терена нешто удаљенијег од центра.

Деца су гледала филм у својој радној соби, у групама од 8—10. За то време преостала деца су била распоређена по другим васпитним групама у вртићу. После пројекције, након пет минута, непознати експериментатор индивидуално је разговарао са дететом у другој просторији, захтевајући од трогодишњака да му исприча филм наглашавајући да га сам није гледао и да не зна о чему се на филму ради. Стимулисао би га на следећи начин: „Који си филм гледао?” „Све ми испричај шта си видео на филму. Хајде!”

Начин испитивања био је такав да је експериментатор седео наспрам детета, а између њих је био касетофон за снимање разговора. Деца су по правилу нерадо прихватала разговор са непознатим саговорником. Готово увек је сама припрема била дужа од деџег препричавања филма. Експериментатор је у току причања подстицао дете на разговор, најчешће на следећи начин: „Хајде испричај”. „Шта су радили?” „Хм?” „Испричај ми сад све што су радили. Хајде!” „И онда?” Искрази експериментатора нису могли бити идентични код свих испитаника у току подстицања на разговор (како је, иначе, било препоручено у техници примене тестирања). Нека су деца тешко започињала своју причу, друга су, пак у средини причања застајала. Нека су, пак, ућутала већ у тренутку када је касетофон био укључен. На инсистирање да објасне зашто ћуте рекли су „Ја сад не знам”. Када би нарација трогодишњака престајала у току већ започетог разговора експериментатор је подстицао на следећи начин: „Мхм, има ли још нешто? Је л’ то све?” Наводе се детаљно све околности под којима је тестирање вршено да би се указало на чињеницу да је за причање приче непознатом саговорнику код трогодишњака од готово пресудне важности било окружење (енгл. setting) у којем се причање одвијало. Контекст и ситуација разговора били су пресудни за само причање. Сем тога, треба нагласити и деликатност ситуације самог експериментатора. Трогодишњаци су били у новој средини у самој установи. Снимање је обављено почетком новембра 1981. године, а деца су у вртић кренула почетком септембра. То значи да су и васпитачица и неговате-

љица биле релативно нове особе деца када се појавио још један непознат саговорник, експериментатор.

Да би колико толико атмосферу тестирања учинио присном и нормалном експериментатор је узимао дете у наручје, дозвољавао му да дира касетофон, или, пак, да добро разгледа просторију у којој се нашао са непознатом особом. Па ипак је само једна трећина од укупног броја (од 70 само 25 деце) хтелo нешто о филму да каже.

Ништа се не зна о пређашњем искуству наведених испитаника са филмом. Зна се само толико да су деца у току прва два месеца боравка у предшколској установи гледала два филма и да у својим породицама сви имају телевизоре.

4. ИСПИТАНИЦИ

Сва су деца у вртић дошла из јаслица, што значи да поседују неке колективне навике, као што је групно слушање прича. Сви су испитаници монолингвални представници српскохрватског језика. Немамо података о социјалном саставу породица из којих су одабраних 25 испитаника потицали.

5. ГОВОРНИ МАТЕРИЈАЛ

Транскрипција целокупног говорног материјала извршена је истог дана када и тестирање⁷. У преношењу говорног материјала у писану форму користили смо одређене знаке⁸, али то не значи да тако представљен говорни материјал у потпуности одражава изговорен.

Већ на самом почетку треба нагласити да се уочавају битне разлике у погледу дужине приче. Неке су сасвим кратке, свега неколико реченица:

Д-23: „И он возио бицики, и нека тамо девојчица и он пајо.

И неко му подизајо... куш- кушке... и бицики

Онда ништа више.”

⁷ Захваљујем васпитачицама: Славици Трипковић, Милици Летић, Нади Мачек и Јелки Бекут које су ми помогле при пројекцији филма и снимању говорног материјала, као и што су ми омогућиле приступ у своје васпитне групе.

⁸ Д — дете

Е — експериментатор

... дужа пауза

... кратка пауза

У — уздах

— — — — — тихо изговорена реч

——— наглашена реч

(———?) неразумљива реч

Неке су, пак, приче знатно дуже, али се у њима само неколико *догађаја* понавља по два пута. У овом раду *догађај* је мања конститутивна јединица *епизоде*. Свака прича се може поделити на мање садржинске целине које зовемо епизодама. У овом раду их је укупно девет одређених за анализу. У погледу процене дужине приче треба нагласити да чак и неке дуже садрже мало догађаја или, обрнуто, краће могу садржати и већи број догађаја.

Међу причама има и оних које није било могуће идентификовати и повезати са гледаним филмом јер су деца у своје приче убацивали оно што је њихово лично искуство или лични проблем у датом тренутку причања. Само неколико примера:

Д-16: „Па је онда чика дош’о и видео у корпи нема ништа, онда се чика наљутио и ништа није истук’о.”

Д-21: „И онда није могао да нађе јабуке, већ је јако био уморан па је морао да иде кући.”

У децем искуству је да се добијају батине за недозвољене радње, или да се иде кући ради одмора, али све то нема своју филмску потку. Из реалне тест ситуације такође су нека деца уносила елементе у саму нарацију о филму:

Д-1: „Имало је питисак овако, а имало је пеко ногама”

Дете констатује оно што експериментатор ради: укључује касетофон (*питисак овако*) и кабел од касетофона да стоји преко ногу (*пеко ногама*).

Од свих забележених прича две су изразито тихо изговаране и једва разумљиве, као да су се субјекти плашили да говоре.

На крају треба нагласити да су нека деца у својим причама помињала вербалне интеракције актера на филму, мада је филм невербалан (глаголе *рекао* или *казао*):

Д-17: „. онај је рек’о нема ништа у корпи”.

Д-2: „И и . . . још је дош’о и рек’о ево ти бато . . . крушку”.

Може се закључити да је 25 деце схватило да о гледаном филму треба нешто да кажу, да препричају оно што су стекли у искуству преко филма, али ни једно није било у стању да преприча цео филм. То је податак који упућује да је претпоставка о почетку формирања нарације на основу филма код трогодишњака тачна.

6.1. ЈЕДИНИЦА АНАЛИЗЕ: АКТЕРИ, ДОГАЂАЈИ И ОБЈЕКТИ У НАРАТИВИМА

Целокупни материјал је анализиран методом који је изградио амерички лингвиста В. Чеиф, а који је подробније објашњен у раду Д. Бећар. Укупан приказ споменутих догађаја у причању трогодишњака дат је на Табели 1. Ни једно дете, што се и могло очекивати, није испричало филм у целисти. Максимално је десет догађаја запамћено и испричано. Али и

дете које је запамтило десет догађаја не износи их хронолошким редоследом. Немогућност хронолошког излагања догађаја виђених на филму прва је карактеристика наведеног узраста. Друга карактеристика је замена активности или имена актера на филму, или, пак, одређивања објеката. Закључујемо да је овај, мада кратак филм од свега 6 минута, био претежак за децу наведеног узраста због тога што је у њему приказано богатство различитих догађаја, које деца нису имала у свом личном искуству, затим због комплексности узрочно-последичних односа у тим догађајима.

6.2. ЈЕДИНИЦА АНАЛИЗЕ: ЕПИЗОДА

За епизоду смо рекли да је основна структурална јединица приче (у овом филму их је укупно девет) те да се састоји од специфичних типова акционих јединица (догађаја) које се могу понављати у структури епизоде. Ако погледамо које су епизоде филмске нарације деца стављала у причу можемо констатовати следеће. Прву епизоду, која нас уводи у време и простор филма, поменуло је само петоро деце. Другу епизоду, у којој се види дечак с козом како пролази (чује се мекетање козе) ни једно дете није поменуло. Могла би се ова епизода сматрати споредном у укупном догађању на филму. Трећу, која говори о дечаку са бициклом, поменуло је чак дванаесторо деце. Четврту епизоду, крушке које су попадале са бицикла, поменуло је само једно дете. Песту, сусрет са девојчицом, поменуло је шесторо. Шесту епизоду, сусрет три дечака са дечаком са бициклом и сакупљање расутих крушака, поменуло је само неколико и то врло магловито па се не може са сигурношћу рећи да ли су то у њиховој меморији посебне епизоде. Седму епизоду, у којој дечак даје три крушке за шешир који доноси један дечак, поменуло је само једно дете. Осму епизоду, у којој берач крушака примећује да једна корпа недостаје, помиње такође само једно дете. Последњу, девету епизоду, када се деца удаљавају једући крушке, помиње само једно дете. Из овог списка може се закључити да су деца фреквентније помињала оне епизоде које су за њихов трогодишњи узраст биле прилагођене и осмишљене (дечаков пад с бицикла), док су неке догађаје и епизоде само фрагментарно уочавала. При том треба нагласити да редослед причања епизоде није одговарао њиховом редоследу на филму. Дете би испричало било епизоде које су се десиле на почетку филма, било онај на крају, или, пак неки маркантан догађај из средине филмске приче, али без хронолошког редоследа.

6.3. ЈЕДИНИЦА АНАЛИЗЕ: РЕЧЕНИЦА

Под појмом *реченица* подразумева се у овом раду најчешће оно што се у дескриптивној лингвистици одређивало под истим термином: низ речи изговорених између двеју пауза а обједињених једном интонационом контуром и једним предикатом. Међутим, веома је тешко било говорити

материјал трогодишњака изделити у реченице које су основне јединице наше анализе јер су деца некада понављала исту реч више пута, правила дуже паузе између појединих речи, а интонација појединих целина обједињених предикатом често је била неадекватна. Број реченица варирао је од четири до деветнаест код једног детета, док је број речи био између 14 и 134 по детету. Број реченица и речи није могао бити критериј за мерење наративне способности јер сума изговореног материјала није одговарала и суми препричаних догађаја на филму остварених. На Табели бр. 3 дати су подаци о броју и просеку речи и реченица по детету и њихов однос према споменутим догађајима. Ако се упореде Табела 3 и Табела 2 (на којој је дат приказ догађаја које су деца помињала у својим причама) онда се види несклад између укупне суме изговорених речи / реченица и споменутих догађаја. Да наведемо неколико карактеристичних примера. Дете бр. 7 употребило је за своју причу 15 реченица или 109 речи, али је само 5 догађаја поменуло, док је дете бр. 16 изговорило 19 реченица или 103 речи, али је поменуло 10 догађаја.

Реченице најчешће почињу везником *и* (116 пута), прилогом *онда* (13 пута), глаголом *било* и *имало* (19 пута), везником *иа* (20 пута), везником *а* (12 пута). Фреквенција других речи у везничкој функцији приметно је мања.

7. НЕКА ОБЕЛЕЖЈА ГОВОРНЕ РАЗВИЈЕНОСТИ ТРОГОДИШЊАКА

За разумевање изговорених речи и реченица од велике важности је био начин изговарања. Будући да су деца раног узраста, чија је просечна старост само три године, могло се очекивати да ће њихов говор имати сва обележја развојне граматике. Непознати експериментатор је имао тешкоћа са разумевањем њиховог изговора гласова и лексема, нарочито са консонантима *к* и *р*. Када су се ови гласови налазили у консонантским групама изостављани су (*џр* и *кр* 3 пута); замењивани другим вокалима (*и* два пута) или консонантима (*л* 25 пута и *ј* 6 пута). Деца овог узраста прибегавају растављању теже изговорљивих консонантских група. На пример, у групу *бр* умећу вокал *е* (*берао*, *берио*, *изберио*), док у интервокалску групу *ао* умећу сугласник *ј* (*јодизајо*, *јајо*). Евидентни су и неки синтаксички и морфофонолошки примери недовољне усвојености говорне структуре српскохрватског језика, од којих наводимо неколико. На пример, приметно је да су деца имала тешкоћа са грађењем плурала:

Д-14: Јабукe пао. (= Јабукe су пале)

Д-21: Био је јабуке. (= Биле су јабуке)

Затим су ту неке морфофонолошке промене, као што је палатализација:

Д-12: Отишли дечаки. (= Отишли су дечаџи)

Д-3: Дошли су рођаки. (= Дошли су рођаџи)

Ред речи у реченицама некада је необичан и неочекиван:

Д-11: Журио је се дечко. (= Дечко се журио)

Д-13: То само смо гледали. (= Само смо то гледали)

Примери граматичке неразвијености наводе се овде само зато да се изнесе претпоставка о односу комуникативне способности причања приче на основу филма и граматичке способности да се садржај запамћеног материјала стави у одговарајућу граматичку форму. Остаје да се детаљније испита зависност граматичке развијености и комуникативне способности причања приче, али је сасвим сигурно да једна способност условљава другу. Наиме, да се не може говорити о некој комуникативној способности а да се при томе не води рачуна о граматичкој. Констатујемо да се комуникативна способност причања приче на основу невербалног звучног филма тек почиње формирати код трогодишњака у тренутку када они већ располажу основном, само основном, сумом граматичке способности.

8. КОМУНИКАЦИОНА СПОСОБНОСТ: ОКРУЖЕЊЕ

Почетак наративне захтева од приповедача да наведе неке информације које могу помоћи слушаоцу да садржај причања смести у неки простор и време или, пак, међу одређене објекте. Одмах треба нагласити да трогодишњаци нису били у стању да на почетку свог казивања уведу ове информације које зовемо елементима окружења (енгл. термин *setting*) у којем се нека радња актера одвија. Они још нису били у стању да се ставе у улогу слушаоца те да процене које су информације неопходне саговорнику да би овај могао у својој глави реконструисати причу коју говорник излаже.

Могуће је закључити да преовлађују они догађаји у причама трогодишњака којима се остварује нека динамичка радња, док су статичне радње ређе помињане.

Што се тиче самог започињања приче може се закључити да су трогодишњаци почињали казивати од неког за њих интересантног места у филму:

Е: „Хајде!“

Д-23: „И он возио бицики“.

Исто тако деца би изненада завршавала причу речима „И онда био крај“ или „И више нема“; „И било је готово“ а да се из њиховог излагања није могло наслутити да ће причање ускоро бити завршено.

Могло би се закључити да деца од три године не помињу никакве елементе окружења у својим наративима. Помињу кључне догађаје динамичких акција без претходног увођења саговорника у причу или завршавања исте. Остаје да се онда посебно испита када деца почињу да уводе елементе окружења у своје наративе након узраста од три године.

9. ЗАКЉУЧАК

Из истраживања других аутора познато је да су деца узраста три године веома осетљива на експерименталне услове говорног истраживања и да непознати саговорник у великој мери може бити пресудан фактор њихове говорне продукције. Ово истраживање то такође потврђује. Добили смо податак да је трогодишњи узраст деце онај на којем комуникативна способност причања приче на основу невербалног звучног филма тек почиње да се формира. Оно што је трећина (само 25 од укупно 70 испитаних) деце схватила јесте да нешто о виђеном догађају треба да кажу али не и то да излагање мора бити структурирано одређеним редоследом и одређеном говорном формом. Зато су деца у своје приче некада уносила оно што се налазило у реалној тест ситуацији дакле у тест окружењу, или, пак, оно што се налазило у њиховом личном искуству. Деца нису увек била у стању да одреде актере, објекте или догађаје па су вршили замењивање (девојчица је возила бицикл, на пример, а не дечак). Укупни подаци представљени су на Табели 1. Али је важно нагласити да су од запамћених догађаја пре били они који имају динамичке радње него они којима је обележје статичност.

Треба, такође, нагласити да филм примењен у експерименталне сврхе није одговарао узрасту трогодишњака. Сувише много догађаја у којима су узрочно-последичне везе нејасне, није давало могућност трогодишњаку да разуме радњу филма у потпуности. Остаје да се посебно испита како трогодишњаци реагују на „филмски језик“ овог експерименталног филма, о чему овде није опширније писано.

ПРИЛОЗИ

ТАБЕЛА БР. 1

Укупан приказ података о погрешном одређивању актера, хронолошког редоследа догађаја и објеката

Бр. детета	Актери	Догађаји	Објекти	Бр. детета	Актери	Догађаји	Објекти
1		+	+	14		+	+
2	+			15	+	+	+
3	+	+	+	16	+	+	
4				17	+	+	+
5				18			
6	+			19	+	+	
7		+		20	+	+	
8	+	+	+	21	+	+	+
9		+	+	22		+	+
10			+	23	+	+	
11	+	+	+	24		+	
12	+	+		25	+	+	+
13	+	+	+				

Из приказа се види да су деца 15 пута погрешно одредила актере, 19 пута су погрешно изнели хронолошки редослед догађаја са филма и 13 пута су заменили објекте.

Деца бр. 4, 5 и 18 не помињу актере, догађаје ни објекте.

ТАБЕЛА БР. 2

Укупан преглед догађаја које су деца поменула у својим причама

Бр. детета	Бр. догађ.	Бр. детета	Бр. дог.	Бр. детета	Бр. дог.	Бр. детета	Бр. дог.	Бр. детета	Бр. дог.
1	1	6	5	11	7	16	10	21	2
2	9	7	5	12	7	17	5	22	4
3	6	8	2	13	1	18	1	23	3
4	1	9	3	14	7	19	2	24	5
5	0	10	3	15	4	20	1	25	1

Највише догађаја запамтило је дете бр. 16 (десет догађаја), дете бр. 2 (девет догађаја) и деца 11 и 12 (по седам догађаја).

ТАБЕЛА БР. 3

Преглед броја реченица и речи које је дете изговорило причајући причу, и просек речи у реченици

Бр. детета	Бр. реченица	Бр. речи	Просек	Бр. детета	Бр. реченица	Бр. речи	Просек
1	7	14	4,8	14	11	47	4,2
2	16	70	4,3	15	9	50	5,5
3	19	134	7,0	16	19	103	5,4
4	8	43	5,3	17	9	48	5,3
5	9	58	6,4	18	5	25	5,0
6	8	38	4,7	19	8	37	4,6
7	15	109	7,2	20	7	50	7,1
8	5	15	3,0	21	19	93	4,8
9	9	24	2,6	22	15	78	5,2
10	7	24	3,4	23	4	21	5,2
11	14	85	6,0	24	6	29	4,8
12	14	63	4,5	25	7	23	3,2
13	7	26	3,7				

Табела показује да су деца изговорила укупно 1307 речи, 257 реченица, а просечна реченица садржи 5,08 речи.

Ивона Жибреј

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ГЛАГОЛСКЕ ДЕМИНУЦИЈЕ У СРПСКО-ХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Рађено под руководством
проф. др Јована Кашића

Овај рад треба схватити као покушај пробног истраживања у области деминуције глагола у српскохрватском језику новијег времена. Извори за њега били су: *Минимални речник српскохрватског језика. Српскохрватско-словачки*. — Ред. Ј. Јерковић, Ј. Перинац, Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1980; Josip Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. 1—4. — Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965—1967. (У приложеном списковима наћи ће се и глаголи до којих сам дошла на основу анкете међу студентима Филозофског факултета у Новом Саду и на основу проверавања помоћу властите језичке компетенције.) О деминуцији глагола у српскохрватском језику до сада је писано веома мало¹. Руководећи се ранијим упутствима и налазима, ја сам покушала деминуцију описати и објаснити на основу два изворника — с циљем да понудим узорак за могућно детаљније истраживање ове врсте. При том сам пошла од већ постојећег сазнања да се деминуција код глагола ређе остварује префиксацијом, а чешће морфолошким средствима инпонованим у позицију између корена речи и суфикса неопходног за остала граматичка значења. Забележене деминуиране глаголе навешћу у два списка: прво, азбучним редом лексема, а затим, друго — по морфолошком средству помоћу којег се деминуција остварује. Свесна сам ограниченог домашаја могућих налаза до којих ћу на овај начин доћи, али ћу их, ипак, потражити и изложити.

¹ Ирена Грицкат, *Деминуиивни глаголи у српскохрватском језику*. — Јужнословенски филолог, књ. XXI, Београд, 1955—1956, 45—95; Драгољуб Петровић, *Један иви глаголске деминуције у српскохрватском језику*. — Зборник за филологију и лингвистику, књ. XVI/2, Нови Сад, 1973, 205—207. У будућим истраживањима ове врсте ваљало би, вероватно, испитати процесе глаголске деминуције у супстандардним жаргонским видовима испољавања савременог српскохрватског језика. Ово стога што су модели за деминуирање глагола, о којима у овом раду говорим, нарочито продуктивни у жаргонима и сродним социолектима.

бацакати (се)	жаинути (се)	квоцкати
беруцкати	жвакнути	кврцкати
биркати	животарити	кевкати
бљуцкати	жмиркати	кењкати
бљуцнути	жмирнути	климнути
болуцкати	жмируцкати	клопнути
боцкати		кљуцкати
боцнути	зазвецкати	кљуцнути
брецнути (се)	зазвиждукати	књескати
брискати (се)	закевкати	копкати
бућкати	замлатарати	кошкати (се)
бушкарати	замућкати	крадуцкати
бушкати	занећкати	крцкати
	запиткивати	крцнути
водати (се)	запуцкати	крчкати
возикати (се)	засветлуцати	куцкати
врцкати	заћуткати	куцнути (се)
	збућкати	
	звецкати	лабрцнути
гацкати	звечнути	лагити
гвиркати	звиждукати	лешкарити
гвирнути	звоцкати	лешкати
гегуцати (се)	звоннути	лецнути (се)
гибуцкати (се)	зврцкати	лизуцкати
гипкати (се)	зврцнути	лискати
глабуцкати	зврчкати	лицкати (се)
глацкати	згледнути (се)	лицнути (се)
глацнути (се)	зевкати	лизнути
гледнути	зезуцкати	ломкати
гледуцкати	зивкати	лупарати
глоцкати	зиркати	лупкарати
глоцнути	зуцкати	лупкати
голицкати	зуцнути	лупнути
голицнути		
говоркати	избоцкати	љубакати (се)
гребуцкати (се)	избрецнути (се)	љуљкати
грискати	изгрискати	љуљнути
грицкати	изгрицкати	љуљушкати
грицнути	измућкати	љутнути (се)
гуднути	изњушкати	
гуркати	изрецкати	мацкати
гуцкати	исецкати	маштарити
гуцнути	искрцкати	меркати
гужвељати	искуцкати	мешкати
	испицкати	милкити (се)
диркати (се)	испљуцкати	млатарати
дирнути (се)	иструцкати	мољакати
догегуцати (се)	истуцкати	мућкати
дозвиждукати	исцепкати	
драшкати	исцрткати	набоцкати
дремкати	иштрицкати	набрецнути (се)
дремнути	ишчупкати	нагрискати
дремуцати		нагрицкати
дремуцкати	једуцкати	налицкати
дрмкати	јецнути	намеркати
дрмнути	јурцати	напљуцкати
дрпкати		напуцкати
дрпнути	капнути	нарецкати
дрхтурити	каскасти	насецкати
дувкати	кашљуцати	натуткати

натуцкати	просјакати	уљуљкати (се)
науцкати	пуцкарати	умућкати
нацврцкати (се)	пуцкати	унећкати
нацепкати	пуцкетати	усецкати
нацрткати	пуцнути	утуткати
нацуцкати	пућкати	ућуткати
начупкати		уцепкати
нећкати (се)	радуцкати	уцкати
носати	разбућкати	учуцкати
нуткати	размућкати	
	расецкати	цврцкати
обрецнути (се)	расцепкати	цепкати
омућкати	рецнути	цимкати
оњушкати	рибуцкати	цртарати
опипкати	ришкати	црткати
осмућкати	ручкати	цукити
очупкати	ручкити	цупкати
		цупнути
падуцкати	сасецкати	цуркати
пајкити	светлуцати	цуцкати
пацкати	свиркати	
певуцкати	свирнути	чаркати
певуцнути	свируцкати	ческати
певушити	сељакати	читуцкати
перуцкати	сецкати	чупкати
пецкати	сецнути	чупнути
пецнути	сикати	
певушити	сикити	шантуцати
пијуцати	сипкати	шантуцкати
пијуцкати	скакутати	швићкати
пијуцнути	скитарати	шеткати
пипкати	скокнути	шеткарати
пипколити	скуцкати	шетуцкати
пишнути	смејуљити (се)	шибуцкати
пиркати	смејуцкати (се)	шкрабуцкати
пирнути	смешкати (се)	шкрипуцкати
пируцкати	смућкати	шкљоцнути
пискарати	спућкати	шљапкати
плакити		шмрцнути
пљуцкати	тапкати	шопкати
пљуцнути	трошкарити	шопнути
поглецнути	труцкати	штипкати
погрискати	труцнути (се)	штипнути
погрицкати	трчкарати	штрецкати
подбрецнути (се)	трчкати	штрецнути
поклецнути	тужакати (се)	штрицкати
покуцкати	туткати	штрпкати
понуткати	туцкати	штрпнути
потуцкати	ћуткати	штруцкати
поцепкати	ћушкати	штрцкати
поцуцкати	ћушнути	штрцнути
пробуцкати		штуцнути
прогуркати	узврцкати	шуткати
промућкати	узмућкати	
проњушкати	улицкати	
пропућкати		

II

— K —

биркати, бљуцкати, боцкати, брискати, бућкати, бушкати, врцкати, гацкати, гвиркати, гипкати (се), глацкати, глоцкати, голицкати, говоркати, грицкати, гуркати, гуцкати, диркати, драшкати, дремкати, дрмкати, дувкати, дрпкати, жмир-, кати, зазвецкати, закевкати, замућкати, занећкати, запиткивати, запуцкати, заћуткати, збућкати, звецкати, звоцкати, зврцкати, зевкати, зивкати, зиркати, зуцкати, избоцкати, изгрицкати, измућкати, изњушкати, изрецкати, исецкати, искрцкати, искуцкати, испипкати, испљуцкати, иструцкати, истуцкати, исцепкати, исцрткати, иштрицкати, ишчупкати, каскати, квоцкати, кврцкати, кевкати, кењкати, кљуцкати, књескати, копкати, кошкати (се), крцкати, крчкати, куцкати, лешкати, лискати, лицкати (се), ломкати, лупкати, љуљкати, мацкати, меркати, мешкати, милкати, мућкати, набоцкати, нагрицкати, налицкати, намеркати, напљуцкати, напуцкати, нарецкати, насецкати, натуткати, натуцкати, науцкати, нацврцкати, нацепкати, нацрткати, нацупкати, начупкати, нећкати, нуткати, омућкати, оњушкати, опипкати, осмућкати, очупкати, пајкати, пацкати, пецкати, пипкати, пиркати, плакати, пљуцкати, погрицкати, покуцкати, понуткати, потуцкати, поцепкати, поцуцкати, прогуркати, промућкати, проњушкати, пропућкати, пуцкати, пућкати, разбућкати, размућкати, расецкати, расцепкати, ришкати, ручкати, ручкати, сасецкати, свиркати, сецкати, сикати, сикати, сипкати, скуцкати, смешкати (се), смућкати, спућкати, тапкати, трупцкати, трцкати, туткати, туцкати, ћуткати, ћушкати, узврцкати, узмућкати, улицкати, уљуљкати (се), умућкати, унећкати, усецкати, утуткати, ућуткати, уцепкати, уцкати, цврцкати, цупкати, цимкати, црткати, цукати, цупкати, цуркати, пуцкати, чаркати, чешкати, чупкати, швићкати, шеткати, шљапкати, шопкати, штипкати, штрецкати, штрицкати, штрпкати, штруцкати, штрцкати, шуткати

— KA —

бацакати, грискати, изгрискати, нагрискати, погрискати

— K + AP —

бушкарати, лешкарити, лупкарати, пискарати, пуцкарати, трошкарити, трчкарати, шеткарати

— AK —

љубакати (се), мољакати, сељакати, просјакати, тужакати (се)

— IK —

возикати (се)

— UK —

дозвиждукати, зазвиждукати, звиждукати

— K + ET —

пуцкетати

— UCK —

беруцкати, болуцкати, гибуцкати, глабуцкати, гледуцкати, гребуцкати, дремуцкати, жмируцкати, зезуцкати, једуцкати, климуцкати, крадуцкати, лизуцкати, падуц-

кати, певуцкати, перуцкати, пијуцкати, пируцкати, пробуцкати, радуцкати, рибуцкати, свируцкати, смејуцкати (се), учуцкати, читуцкати, шантуцкати, шетуцкати, пibuцкати, шкрабуцкати, шкрипуцкати.

— *K + OL* —

пипколити

— *HY* —

бљуцнути, боцнути, брецнути (се), гвирнути, глацнути (се), гледнути, глоцнути, голицнути, грицнути, гуднути, гуцнути, дирнути (се), дремнути, дрмнути, дрпнути, жацнути (се), жвакнути, жмирнути, звецнути, звоцнути, зврцнути, згледнути (се), зуцнути, избрецнути (се), јавнути (се), јецнути, капнути, кврцнути, климнути, клопнути, кљуцнути, крцнути, куцнути (се), лабрцнути, лецнути (се), лизнути, лицнути (се), лупнути, љуљнути, љутнути (се), набрецнути (се), обрецнути (се), певуцнути, пецнути, пијуцнути, пипнути, пирнути, пљуцнути, погледнути, подбрецнути (се), поклецнути, пуцнути, рецнути, свирнути, сецнути, скокнути, труцнути (се), ћушнути, цупнути, чупнути, шкљоцнути, шмрцнути, шопнути, штипнути, штрпнути, штрцнути, штуцнути

— *AP* —

животарити, замлатарати, лупарати, маштарити, млатарати, скитарати, цртарати

— *UL* —

смејуљити (се)

— *UP* —

дрхтурити

— *UT* —

скакутати

— *Ц* —

јурцати

— *УЦ* —

гегуцати (се), догегуцати (се), дремуцати, засветлуцати, кашљуцати, пијуцати, светлуцати, шантуцати

— *УШ* —

певушити

— *УШ + K* —

љуљушкати

— *И* —

лагити

— *A* —

водити (се), носати

ЗАКЉУЧАК

Прегледањем наведених спискова дошла сам до следећих начелних закључака:

У свим оним случајевима када није у питању деминуција у уском смислу речи, деминуција глаголске радње семантички се испољава или као квантификација или као степен интензитета. При том, у анализираном корпусу много се ређе срећу образовања глаголских аугментатива него деминутива (предмет за могућно наредно истраживање). Деминуција глагола често у себе укључује и видске моменте. На пример, морфолошко средство *-ну-* перфективизује глаголску радњу, док је морфолошко средство *-к-* имперфективизује. При том се понекад глаголи с морфолошким средствима *-ну-* и *-к-* понашају као деминуирани видски парњаци (рецимо: *чујнући* — *чујкаћи*), а понекад не (рецимо: *јурнући* — *јуркаћи*). Другим речима, код глагола с морфолошким средством *-ну-* примарна је информација о перфективности, а тек секундарна она о деминуцији. Има деминуираних глагола код којих присуство морфеме *са* дозвољава и ојеперативно схватање значења (на пример: *возикаћи се*). Често се преплићу деминутивно и пејоративно значење глагола — глаголска радња може да буде деминутивна по обиму, а пејоративна по карактеру (на пример: *возикаћи се* — возити се на кратким растојањима без циља). Уочено је да постоје глаголи код којих је деминутивно образовање могуће само од префиксираних лексема, али не и од непрефиксираних лексема (на пример: *јинићи* / *зайнићи* / *зайнићиваћи*). Уз то, неки глаголи од исте основе творе више деминутивних облика (рецимо: *дремаћи* / *дремкаћи*, *дремуцаћи*, *дремукаћи*, *дремнући*). Запажа се да се већи степен деминуције остварује код глагола са морфолошким средством *-к-*. Каткад долази и до „померања” у значењу деминуираних глагола у односу на оне недеминуиране (на пример: *вркаћи* и *крчкаћи* није од *врцаћи* односно *крцаћи*). Од већине глагола са префиксом не може се направити деминутивни облик. Ретки су управо они примери у којима је то могуће (на пример: *дозвиждукаћи*, *зайуцкаћи* и сл.), с напоменом да у њима осим информације о деминуцији постоји и информација о фазном моменту остваривања радње (започети, завршити радњу). Код великог броја деминуираних глагола срећу се ономатопејски елементи, који су, углавном, и сами деминутивног карактера (рецимо: *бљуцкаћи*, *јљуцкаћи*, *јрицкаћи*, *звочкаћи*, *квочкаћи*, *кврчкаћи*, *куцкаћи*, и тако даље). Поред свега тога, постоје и такви деминуирани глаголи према којима не налазимо такозвани „основни глагол” од којег су изведени (на пример: *бућкаћи*). Промена акцента може код неких глагола довести до стварања нијанси у врсти деминуције која је у питању (на пример: *дирнући* / *дирнући*). Сасвим ретко до деминуирања глагола долази алтернирањем вокала уместо додавањем морфолошког средства неке врсте (рецимо: *лајаћи* / *лаићи*, *водићи* / *водаћи*, *носићи* / *носаћи*). Исто тако ретко деминуирање глагола остварује се алтернирањем вокала и неког специјалног морфолошког средства (на пример: *јвирићи* / *јвирући*). При том се обавезно мења и формална глаголска врста којој дата лексема припада (на пример: *јоли-*

цајџи/јолицнуџи), али не увек и видски значењски моменат (на пример: *јавиџи/јавнуџи се*). Често се, међутим, деминуирање глаголске радње постиже комбинавањем употребе нарочитог деминутивног морфолошког средства са променом примарног основинског вокала, те и променом глаголске врсте којој лексема припада (на пример: *радиџи/радуцкаџи*, *јовориџи/јоворкаџи*, *болеџи/болуцкаџи*, *љубиџи/љубакаџи*, *дрхиџи/дрхиуриџи*, *смејаџи се/смејуљиџи се*). Све то каткад изазива и претходне морфофонолошке промене типа *молиџи/мољакаџи*. На крају, стоји и опаска о томе да у сасвим изузетачним примерима може доћи и до истовремене употребе двају морфолошких средстава у функцији глаголске деминуције — с, изгледа, њеним интензивирањем (на пример: *џиџаџи/џиџкаџи/џиџколиџи*).

Бранислава Ром

О ЈЕЗИКУ У РАЗЛИЧИТИМ ИЗДАЊИМА „СОВЈЕТИ ЗДРАВАГО РАЗУМА” ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА

Рађено под руководством
проф. др Јована Кашића

Има већ приличан број радова у којима је проучавао језик наших старијих писаца¹ па и Доситејевог,² али је у свима њима језик посматран као „непроменљива величина”. Нема, међутим, покушаја да се види како су на језик реаговали читаоци и које су језичке особине и како при-мали.

За оваква испитивања су посебно погодна дела која су била популарна и много читана па су, самим тим, доживела и више издања. У најчитаније наше старије писце свакако спада Доситеј, нарочито његова дела „Живот и прикљученија”, „Басне” и „Совјети здраваго разума”, што се види и из броја њихових издања.

У овом раду покушаћемо да пратимо процес стабилизације народног језика у књижевности тако што ћемо упоредити језичке разлике у четири издања Доситејевих „Совјета . . .” изашлих у распону од сто година, и то: I издање у Лајпцигу 1784, II у Будиму 1808, III у Земуну 1850. и IV у Панчеву 1881. године. У току ових стотинак година књижевни језик код Срба је прошао кроз неколике фазе. Време кад се појавило I издање још увек је време стварања славеносрпског књижевног језика, а кад се појавило друго издање, норма овога језика почела је већ

¹ Александар Младеновић, *Прилој проучавању Орфелиновој језика*, Зборник за филологију и лингвистику, 3, Нови Сад, 1960, 153—154. Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Нови Сад, 1964, 166 + 16 аутографа. Јован Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад, 1968, 166 + 6 аутографа. Милка Ивић, *Једно поређење Вуковој језика са нашим данашњим књижевним језиком*, Зборник за филологију и лингвистику, 1, 1957, 114—126. Војислав В. Илић, *Песнички језик Бранка Радичевића*, Нови Сад, 1964, 258 и др.

² Проф. Милован Сучевић, *Језик у делима Доситеја Обрадовића*, Извештај Правосл. Српске велике гимназије Ср. карловачке за школ. годину 1913/14, у Сремским Карловцима, 62/1914, књ. 55, 5—60. Александар Младеновић, *Графијска и језичка испитивања рукописа Доситеја Обрадовића*, Ковчежић. Прилози и грађа о Вуку, Београд, 1962, 4, 135—163. Херта Куна, *Језичке карактеристичке књижевних дјела Доситеја Обрадовића*, Сарајево, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, 1970, 287. и др.

да се стабилизује. У III издању, које је изашло три године након победе народног језика у књижевности, има, релативно, највише „понародњавања” Доситејевог језика, док је 1881, тј. кад се појављује IV издање „Совјета . . .”, народни језик већ био устаљен у нашој књижевности те издавач, иако често врши „понародњавање”, враћа неке од старих облика и лексема настојећи, вероватно, да што више сачува језик оригинала.

За овај рад узимани су у обзир само они случајеви који су битни за овакву анализу и у којима се огледају језичка колебања издавача у трагању за „бољим” и „правилнијим”, односно „народнијим” обликом. Уколико се иста врста интервенције јавља у више од 2—3 различита примера, иза њих је стављена ознака „итд”. Ваља додати још две ствари. Пошто су различита издања међусобно и технички различита, то је и пагинација различита, али сам пример је увек исти. Друго, сви примери у овом раду биће навођени данашњим правописом.

ФОНЕТИКА

Највише разлика између појединих издања има на плану фонетике а знатно их је мање у морфологији и лексици.

Вокали

Рефлекси њолуласника. — Најбројније рускословенске лексеме су са префиксом *со-* који се у првом и другом издању „Совјета . . .” налази скоро доследно: *совршено* (I 27, II 37), *совесѣѣ* (I, 64; II, 87), *сосѣѣји* се (I, 60; II, 83), *совершенсѣѣво* (I, 9; II, 9), *соѣѣворио* (I, 2; II, 11).

Земунски издавач је неодлучан па некад оставља стари префикс, а некад га, чак и у истој речи, замењује народним *са-*: *совршено* (III, 70) и *савршено* (III, 30); *савесѣѣ* (III, 64), *сосѣѣји* се (III, 60), *савршенсѣѣво* (III, 11) и *совершенсѣѣво* (III, 55), *соѣѣворио* (III, 12).

IV издавач је доследно извршио замену па имамо само: *савршено* (IV, 37), *савесѣѣ* (IV, 71), *сосѣѣји* се (IV, 68), *савршенсѣѣво* (IV, 19), *саѣѣворио* (IV, 20).³

Приређивач IV издања је извршио механичку замену старог префикса *со-* народним *са-* у лексеми: *сохрањеније* (I, 53; II, 95; III, 55), *сохрањене* (IV, 62), те је добијена хибридна реч са старим суфиксом, истина јотованим, а при том није водио рачуна да сахранити у српско-хрватском језику значи „покопати”, а не „сачувати” у којем се значењу јавља у тексту.

³ Напореда са рускословенским ликом *соѣѣвориѣѣ* постојало је и српкословенско *саѣѣвориѣѣ*. Да га има Вук, потврђује засведоченост ове лексеме у његовом *Српском рјечнику* и присуство овог глагола у стиховима Б. Радичевића. На пример: „ти *саѣѣвори* вељи Боже, ко овако јоште може”.

Наравно, има и случајева да се народни лик са префиксом *са-* јавља у сва четири издања: *савршено* (I, 75; II, 101; III, 73; IV, 80), у истим речима које налазимо и у другом лику, што значи да је то била особина и Доситејевог језика.

Што се тиче предлога *с(а)*, влада прилично шаренило, али се у I и II издању, најчешће, јавља у старој форми *сѣ*, која је у III и IV издању, опет најчешће, замењена пуним обликом: *сѣ* (I, 2; II, 11), *са* (III, 12; IV, 20) итд., но догађа се да и земунски издавач задржава полуглас: *сѣ* (I, 26; II, 40; III, 33), *са* (IV, 39). Међутим, има случајева да се овај предлог јавља сам у сва четири анализирана издања: *с* (I, 77; II, 103; III, 75; IV, 82), али и да је у лајпцишком и панчевачком издању овај предлог *с* без покретног вокала, у земуномском је остао *з* уз њега, а будимски издавач је овај предлог заменио дијалекатским *су*: *с* (I, 22; IV, 37), *сѣ* (III, 30), *су* (II, 36). На крају, у I и II издању јавља се дијалекатско *ш*, у III стара форма *сѣ*, а у IV само *с*: *ш* (I, 21; II, 35), *сѣ* (III, 29), *с* (IV, 35). Рускословенски предлог *вѣ* јавља се само у два израза, који се могу схватити као петрификати, а иначе се у свим анализираним издањима доследно налази предлог *у*. У оба ова случаја до IV издања остаје *вѣ*, а у IV је замењено, једанпут српскохрватским *у*, а други пут српкословенским *ва*:⁴ *вѣ* прочемъ (I, 24; II, 52; III, 39), у прочем (IV, 46), отъ рода *вѣ* родъ (I, 26; II, 40; III, 23), ... *ва* род (IV, 39).

У префиксалној функцији овај предлог замењен је народним *ва* само у IV издању у тзв. књишким речима које су, у ствари, посрбљени русизми и као такве, неке од њих су ушле у наш савремени књижевни језик: *воспѣшанъ* (I, 4; II, 14; III, 14), *воспѣшанъ* (IV, 22); *зловоспѣшанъ* (I, 4; II, 13; III, 13), *зловоспѣшанъ* (IV, 21); *превосходи* (I, 44; II, 63; III, 47), *превосходи* (IV, 54). И у неким речима које нису ушле у наш језик руски префикс *в(о)-* замењен је, исто тако само у панчевачком издању, народним, односно српкословенским *в(а)-*: *сѣ вниманијемъ* (I, 77; II, 103; III, 75), *сѣ ванимањем* (IV, 82); *возмашденије* (I, 117; II, 151; III, 75), *вазмашденије* (IV, 114). Рускословенски префикс *в-, воз-*, у речима које постоје и у народном језику, замењен је са *у-*, и то опет тек у четвртом издању:

внушреномъ (I, 116; II, 150; III, 106), *унушарѣом* (IV, 113),

воскликнутии (I, 25; II, 39; III, 32), *ускликнутии* (IV, 39),

воздержаније (I, 58, II, 80; III, 59), *уздржање* (IV, 66) итд.

Замењивање рускословенских рефlekса старих полугласника вршено је и у суфиксима. Тако имамо рефлекс *е* у прва три издања: *безкољечено* (I, 64; II, 87; III, 64), *срдечно* (I, 67; II, 92; III, 67), *естѣсѣва* (I, 90; II, 118; III, 87), *ошечесѣву* (I, 90; II, 118; III, 85), *ошеческа* (I, 74, II, 100; III, 72), *мужесѣѣо* (I, 106; II, 139; III, 98) итд., који је у IV издању замењен нашим *а*: *бесконачѣо* (IV, 71), *срдачно* (IV, 74), односно српско-

⁴ Вук у свој *Српски рјечник* уноси предлог *ва*, али напомиње да се ретко говори. углавном, попови и калуђери.

словенском варијантом: *оѣачаска* (IV, 72), *мужасѣво* (IV, 105), *јесѣасѣва* (IV, 92). Само лексема *оѣачасѣво* је забележена у Вуковом *Српском рјечнику*, а све три у *Речнику савременој српскохрватској књижевној језика*, истина, као застареле.

Суфикс *-чески-*. И овај суфикс је тек у IV издању замењен народним *-чк-*: *фанатическа* (I, 60; II, 82; III, 60), *фанатичка* (IV, 67); *идоложсконическа* (I, 61; II, 84; III, 61), *идоложконичка* (IV, 86) итд. Рускословенски рефлекс полугласника *о* у лексеми *љубав*, по правилу остаје у I и II издању, врло често у III издању бива замењен са *а* које је у панчевачком издању редовно: *љубовъ* (I, 1; II, 9), *љубав* (III, 11; IV, 19); *љубовъ* (I, 70; II, 106; III, 76), *љубав* (IV, 83), а догађа се да се народни лик ове речи јавља у сва четири издања: *љубави* (I, 2; II, 11; III, 12; IV, 20).⁵

Рефлекс назала ѣредњеј реда. — Рускословенски рефлекс који је замењен српскохрватским, и то тек у последњем, IV издању, имамо у лексеми: *начално* (I, 54; II, 76; III, 56), *начелно* (IV, 62), и она је ушла у савремени српскохрватски лексички фонд као тзв. књишка реч.

Лексеми *свѣи* Доситеј употребљава у народном лику и тако је преносе и издавачи III и IV издања, а приређивач II издања је замењује руском, односно рускословенском формом: *свѣи* (I, 2 III, 12; IV, 20), *свѣиый* (IV, 10).

Вокално р и л. — Вокалност *р* је у старијим издањима, најчешће, обележено вокалом *е*, а у III и IV писање вокалнога *р* одговара данашњем правопису: *содрѣжава* (I, 1; II, 10), *садрѣжава* (III, 11; IV, 19); *совершени* (I, 2; II, 10), *савршени* (III, 12; IV, 19—20), *ѣродерзљивосѣи* (I, 23; II, 37), *ѣродерзљивосѣи* (III, 31; IV, 37) итд. Међутим, ни сам Доситеј није увек доследан у писању вокалног *р* па га понекад и он пише без пратилачког вокалног знака, то јест: *чисѣосердечно* (I, 22; III, 30); IV, 37), по *совршенију* (I, 21; III, 29; IV, 36), *къ врху* (I, 25; III, 32; IV, 39) итд., што будимски издавач исправља у: *чисѣосердечно* (II, 36), по *совршенију* (II, 45), *къ верху* (II, 38). Поступци будимског издавача показују колико је рускословенска норма почела да се стабилизује.

Рефлекс вокалног *л* чак ни у издању из 1881. није доследно у, него се јавља и руско *-ол-*, истина, само једном: *исѣунѣи* (IV, 80), *исѣуњава* (IV, 64), *исѣуњенија* (IV, 22), *исѣолњавајући* (IV, 53), *сунце* (IV, 20) итд., док у претходним издањима има колебања и недоследности у употреби *л*: *исѣолнѣи* (I, 74; II, 100; III, 73); *исѣолњава* (I, 56; II, 78), *исѣуњава* (III, 57); *исѣолњенија* (I, 5; II, 14; III, 14); *исѣолњавајући* (I, 43; II, 62; III, 46); *сунце* (I, 2; III, 12), *солнце* (II, 10).

⁵ „Примери *љубов* и *љубовник* нису спадали у Вуков језик; он их региструје као дијалекатску особеност”. Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Српска књижевна задруга 429, Београд, 1971, 308, 2.

Консонанти

Јотовање. — Глаголске именице су врло фреквентна категорија у језику Доситеја Обрадовића и у I, II и III издању имају доследно руско-словенски завршетак *-(н)ије*, а тек је у IV издању замењен са *-ње*, односно *-ље* кад се именица завршава на *й, б, м*: *йросвешѣније* (I, 43; II, 62; III, 46), *йросвешѣње* (IV, 53); *йолкованија* (I, 64; II, 88; III, 64), *йолковања* (IV, 71), *уйражѣнију* (I, 74; II, 100; III, 72), *уйражѣњу* (IV, 80) итд. То су, углавном, лексеме које не постоје у српскохрватском језику, бар не у овом облику, док су: *хуљенију* (I, 72; II, 98; III, 71), *хуљењу* (IV, 78); *йреданије* (I, 60; II, 98; III, 61), *йредање* (IV, 68): *человекољубију* (I, 108; II, 141; III, 100), *човекољубљу* (IV, 107); *славољубије* (I, 78; II, 105; III, 76), *славољубље* (IV, 83) итд. Међутим, има случајева да ни у панчевачком издању није рускословенски суфикс замењен српско-хрватским: *исйолѣенија* (I, 5; II, 14; III, 14), *исйуѣенија* (IV, 22); *сумѣнију* (I, 75; II, 101; III, 73; IV, 80) итд., што показује да је рускословенски наставак *-ије*, односно завршетак *-није* био широко прихваћен.

Јотовање у инструменталу једнине именица III врсте извршио је тек приређивач IV издања, док је у претходнима остајао рускословенски завршетак *-сију*: с... *блајодарносѣију* (I, 26; II, 33; III, 40), с... *блајодарношћу* (IV, 39); *сладосѣију* (I, 24; II, 39; III, 31), *сладошћу* (IV, 38), *йордосѣију* (I, 4; II, 13; III, 14), *йордошћу* (IV, 21) итд.

Сујласничке йрује. — Многе сугласничке групе, карактеристичне за рускословенски језик, мање-више су доследно замењиване народном формом и у III, а поготово, у IV издању. Тако је група *-жд-* је тек у IV издању замењена гласом *ђ*, и то доследно: *наслајденије* (I, 72; II, 104; III, 75), *наслађење* (IV, 82), *ројденије* (I, 12; II, 145; III, 103), *рођење* (IV, 109); *најрајденије* (I, 117; II, 151; III, 107), *најрађење* (IV, 114), *расујдаваиши* (I, 75; II, 102; III, 74), *расуђаваиши* (IV, 81) итд. Но, има случајева замене групе *-жд-* већ у издању из 1850. год.: *йрајдански* (I, 54, II, 77), *йрађански* (III, 56; IV, 63); *йойврјдаваиши* (I, 83; II, 110), *йойврђаваиши* (III, 79; IV, 87); *блајоујојсдава* (I, 116; II, 150), *блајоујођава* (III, 106, IV, 113) итд. Неке од ових лексема су обичне у српскохрватском језику, док су многе, замењивањем *-жд-* са *-ђ-* само покрбљене, али не и прихваћене у нашем језику.

Група *-сѣйр-* замењена је само једном, и то у земунском издању *осѣйроумни* (I, 16; II, 29; IV, 32), *осѣйроумни* (III, 25).

Стара група *чр-* јавља се само у иницијалном положају, од 1850. замењена је групом *цр-*: *Црнојорац* (I, 50; II, 70), *Црнојорац* (III, 52; IV, 59).

Рускословенска група *вс-* у иницијалном положају у III и IV издању замењена је са *св-* у лексемама: *всѣида* (I, 13; II, 24), *свѣида* (III, 22; IV, 29), *всѣидашњи* (I, 5; II, 14), *свѣидашњи* (III, 14; IV, 22), познатим и народним говорима. Аналогно овим речима, у прва три издања у

сложеницу *йосведневно* (IV, 95), иначе народну реч, унето рускословенско *вс* и остаје до 1881. године: *йосведневно* (I, 93; II, 123; III, 88).⁶

Ф место групе *хв-* у корену *хвал-* доследно се јавља у I, III и IV издању: *зафалимъ* (I, 24; III, 31; IV, 38), *зафаљујемъ* (I, 67—68; III, 67; IV, 74); једино је у II издању *хв:* *захвалимъ* (II, 38), *захваљујемъ* (II, 72).

Глас *х* у рускословенским речима налази се у свим издањима, док га у народној речи *находити* се задржава само издавач из 1808.: *наоди* се (I, 23; III, 30; IV, 37), *находи* се (II, 37); *наодио* сам се (I, 21; III, 29; IV, 36), *находио* сам се (II, 35).⁷

Дисимилација у корену *мноѣ-* доследна је у лајпцишком и будимском издању, приређивач земунског издања се колеба, а у панчевачком се уместо *мл-* јавља само *мн-*, дакле група која одговара и данашњој норми стандардног српскохрватског језика: *млоѣ* (I, 78; II, 101; III, 76), *мноѣ* (IV, 83); *млоіо* (I, 60; II, 90); *мноіо* (III, 66; IV, 73).

Именица *човек* (III, 80; IV, 87) у овом лику јавља се од 1850, док у два претходна имамо само „словенски” лик: *чловекъ* (I, 84; II, 112). Код придева изведеног од ове лексеме влада неуједначеност у III и IV издању, док се у прва два издања налази само рускословенски лик: *человеческо* (I, 60; II, 83), *человеческа* (I, 78; II, 105), *человеческомъ* (I, 5; II, 14); у III издању, пред рускословенске форме: *человеческа* (III, 76), имамо и случај да је остао рускословенски наставак, а основа је посрбљена: *човеческо* (III, 61), *човеческомъ* (III, 14). И панчевачки издавач је, углавном, прихватио рускословенски лик: *човеческо* (IV, 68), *човеческа* (IV, 83), *човечаском* (IV, 55), али се може наћи и народна форма дате лексеме: *човечанском* (IV, 22). Слична ситуација је и са сложеницом насталом од ове речи. Наиме, у III издању влада неуједначеност па се јавља и у рускословенском и у народном лику: *бесчеловеческо* (III, 75), *бесчовечна* (III, 13), док је у I и II издању увек рускословенски облик: *бесчеловечно* (I, 77—78; II, 104), *бесчеловечна* (I, 4; II, 13), а у панчевачком издању има, доследно, народну форму: *бсчовечно* (IV, 82), *бсчовечна* (IV, 21).

Гласовна вредност слова *щ* стварала је издавачима III и IV издања проблем како је транскрибовати (вероватно и изговорити), па се срећемо са *щ*, *ши*, *шч*, *ћ*: *йреимущества* (I, 108; II, 141; III, 100), *йреимѣства* (IV, 107), *сушества* (I, 91; II, 125; III, 89), *сушѣство* (IV, 96); *защѣцава* (I, 112; II, 146), *защѣичава* (III, 103), *защѣѣава* (IV, 110); *обѣцава* (I, 24; II, 39), *об.ѣава* (III, 32), *обѣшѣава* (IV, 38); *обѣцаније* (I, 29; II, 24), *обећање* (III, 22; IV, 29) итд.

⁶ У IV издању *Српској рјечнику* забележене су речи *сваѣда* и *сваѣдашњи*, али се упућују на *вазда*, *ваздашњи* и друге речи које су у народном језику обичније. Сложенице *йосведневно* нема него само лексема *йосве* која се упућује на *сасвим*. У *Речнику савременој српскохрватској књижевној језика* унете су све наведене речи, изузев речи *сваѣда*.

⁷ Према овим и другим примерима може се закључити да је будимски издавач понајвише водио рачуна о нормама рускословенског језика, односно о оном што у оквиру тог језика може ући, а „протеривао” из њега све оно што припада народном језику, а што је Доситеј уносио у жељи да пише језиком који ће народ разумети.

МОРФОЛОГИЈА

Разлике између рускословенског и српскохрватског језика у морфологији су знатно мање, те су овде и интервенције издавача ређе.

Именице

Именице мушкој рода. — Именица *варварин* у дативу плурала употребљена је са наставком *-омъ* који се јавља и код Вука у називима народа, а познат је и из народне поезије. У Доситејевим „Совјетима” наставак *-омъ* се јавља у I и II издању и, поново, IV: *варваромъ* (I, 23; II, 37; IV, 37). Само се у III издању јавља облик на *-има*: *варварима* (III, 30).

Акузатив плурала лексеме *дан* само у земунском издању има облик у коме се јавља и у данашњем књижевном језику: у послене *дане* (III, 59). У прва два издања и, опет, у панчевачком налази се стари облик: у послене *дне* (I, 59; II, 81; IV, 66).

У рускословенском облику генитива плурала на *-овъ* је именица *орден* у I, II и III издању; а у IV наставак одговара савременом српскохрватском језику: *разнихъ орденовъ* (I, 26; II, 42; III, 34), *разних орденa* (IV, 40).

Именице женској рода. — Именице женског рода у дативу и локативу плурала у прва два издања имају стари наставак *-амъ*: *къ усѣанамъ* (I, 24; II, 38), у *ѣрсонамъ* (I, 113; II, 147), у... *дрѣсавамъ* (I, 23; II, 38) итд., који је у III и IV издању замењен синкретизованим наставком *-ама*: *к усѣинама* (III, 31; IV, 38), у *ѣрсонама* (III, 104; IV, 111), у... *дрѣсавама* (III, 30; IV, 37).

Инструментал плурала именице *ноја* у лајпцишком и будимском издању има стари наставак *-ами*: *пред нојами* (I, 75; II, 101), а већ у трећем издању наставак је замењен данашњим *-ама*, што је задржано и у IV издању: *пред нојама* (III, 37; IV, 80).

Именице средњеј рода. — Наставак *-(j)амъ* у локативу и инструменталу плурала именице средњега рода имају у I и II издању: *о совершенствамъ* (I, 1; II, 9), *увешѣанијамъ* (I, 95; II, 126), *усовешѣованијамъ* (I, 95; II, 126), на... *добрамъ* (I, 23; II, 37) итд. У III и IV издању овај наставак је замењен дијалекатским *-(j)ама* и данашњим стандардним *-има*: *о савршенствaма* (IV, 19), *увешѣанијама* (III, 90; IV, 96), *усовешѣованијама* (III, 90; IV, 97), на... *добрима* (IV, 37), *о савршенствима* (III, 11). Наставак *-ама* употребљава и Вук.⁸

У првом и другом издању облик акузатива множине именице *дрво* употребљен је са проширеном основом: *сва дрѣвеса* (I, 2; II, 11), док

⁸ Маретић, „Грамматика...”, стр. 163, д): „Прије и после 1845. године (кад су Вукова „писма” изашла на свијет) употребљавао је Вук *-ама* у црквенославенским ријечима на *-ије*”.

су друга два издавача заменили ову форму са: сва *дрва* (III, 12; IV, 20), иако је реч о живом дрвету па је ту требало да стоји или *дрвеће* или *дрвѣѣ*.

Заменице

Утицај стране титулатуре на војвођанске дијалекте био је знатан, па се и код Доситеја, у знак поштовања, јавља присвојна заменица III лица плурала: *ихъ* Екселенција (I, 23; II, 37; III, 30), а замењена је заменицом 3. лица једнине, што одговара нашем језику, само у IV издању: *његова* екселенција (IV, 37).

Показне заменице *овај* и *онај* у прва два издања су у данас дијалектском облику који се, иначе, јавља и код Вука: *ови* (I, 21; II, 34), *они* (I, 56; II, 77). Међутим, земунски издавач заменицу *овај* задржава у старом облику, а заменицу *онај* замењује формом која одговара данашњем књижевном језику: *овѣј* (III, 28), *онај* (III, 57). У IV издању су обе заменице у облику данашњег књижевног језика: *овај* (IV, 35), *онај* (IV, 64).

Генитив словенске односно-упитне заменице *чѣѣ* — *чеса* и данас је жив у чакавским говорима⁹ и Доситеј их је, можда, отуда преузео (мада су могли бити познати и од раније из житија) и унео у свој текст, па у I и II издању налазимо: *чесалибо* (I, 75; II, 101), а од III издања замењен је штокавским обликом: *чеѣалибо* (III, 73; IV, 80).

Бројеви

Разлике између издања јављају се само код редног броја 2. У прва два издања имамо доследно рускословенски облик: *вѣѣора* (I, 113; II, 147), *вѣѣоро* (I, 55; II, 76). Друга два издавача се колебају од, свега једанпуг, народног: *друѣа* (III, 104), преко рускословенског: *вѣѣора* (IV, 111), *вѣѣоро* (III, 63) до фонетског *фѣѣоро* (IV, 56).

Глаголи

Под утицајем народних говора код Доситеја се јавља наставак -*ду* у 3. лицу множине презента: мисле да *ћеду* (I, 13; II, 25), који је избачен у земунском и панчевачком издању: мисле да *ће* (III, 23; IV, 29), и наставак у: *живу* (I, 19; II, 97), поред *живе* (III, 70; IV, 77), али не у свим глаголима у којима бисмо га очекивали, на пример: они *уче* (I, 16; II, 29; III, 25; IV, 32).

⁹ Др Александар Белић у књизи *Речи са деklinацијом* на стр. 118 и 127 каже да се у чакавском употребљава генитив пл. *чеса*.

Негација уз глагол *имати* није сажета с њиме у лајпцишком и бундском издању, а у друга два јесте: *неима* (I, 16; II, 28), *нема* (III, 25; IV, 31).

Грађење речи

Доситеј гради сложене глаголе дуплирањем и триплирањем префикса. Глаголи са триплираним префиксима јављају се у прва два издања, а задржао их је и панчевачки издавач: *йойрорасійишати* се (I, 14; II, 26; IV, 30), *йойрорасмојримо* (I, 4; II, 13; IV, 21), док земунски издавач упрошћује префиксацију ових глагола: *йорасійишати* се (III, 23), *йосмојримо* (III, 13).

Глагол *йосмојриши* налази се у *Речнику савременој српскохрватској књижевној језика*, између осталих, и у једном примеру узетом од Вука, док га у Вуковом *Српском рјечнику* (IV издање) нема, што показује да Вук у пракси није тако строг у свом захтеву да се смеју употребљавати само речи познате народу.

Неке перфективне глаголе Доситеј имперфектизује проширивањем инфинитивне основе морфемом *-ава-* и тако се налазе у I и II издању: *изискавати* (I, 56; II, 78), *осуждавати* (I, 60; II, 83). У издању из 1850. *-ава-* је замењено са *-ива-*: *изискивати* (III, 57), *осуђивати* (III, 61), што одговара и савременој књижевној форми, а у издању из 1881, поред књижевног: *изискивати* (IV, 64), враћа се и Доситејево *-ава-*: *осуђавати* (IV, 68). Морфему *-ава-* панчевачки издавач убацује у глаголску именицу: у *ојседавању* (IV, 31) и тако добија имперфективни глагол (у ствари, итеративни) пошто се у српскохрватском језику глаголске именице не могу градити од перфективних глагола док је то у рускословенском могуће, те у I и II издању налазимо: у *ојседенију* (I, 15; II, 28), а земунски издавач је на имперфективну основу додао стари наставак: у *ојседанију* (III, 24).

Суфикс за грађење именице од придева *шесан* у прва два издања је *-оша*: у *шесноји* (I, 21; II, 34—35), а у издањима после победе народног језика, замењен је са *-оћа*: у *шесноћи* (III, 29; IV, 35). Именица изведена од придева *шесан* (*шешесан*) у Вуковом *Српском рјечнику* не постоји, а у *Речнику савременој српскохрватској књижевној језика* забележена су оба облика без разлике у значењу, сем што је *шесноћа* означена као покрајинска реч.

Рускословенски суфикс *-ије* задржао се све до издања из 1881. где је замењен српском морфемом *-оси*: *чистијосрдечије* (I, 74; II, 100; III, 73), *чистијосрдачјоси* (IV, 80).

Рускословенски наставак за грађење именица *-сѣвије* јавља се у I, II, и III издању и тек је у панчевачком замењен морфемом *-сѣво*: *йприсусѣвијемъ* (I, 2; II, 11; III, 12), *йприсусѣвом* (IV, 20).

Придев *нейознаѣ* са завршетком *-ѣ* јавља се само у III издању, док се у I, II и панчевачком издању завршава на *-н*: *нейознан* (I, 32; II, 37; IV, 37), *нейознаѣ* (III, 31).

Лексика

Иако се Доситеј трудио да пише народним језиком, у његовом говору има прилично лексема које су народу биле туђе и непознате. Неке од њих су замењиване народним речима и то, по правилу, тек у IV издању: *восѣочне* цркве (I, 60; II, 82; III, 60), *истѣочне* цркве (IV, 67); *учити сѣ иждивенијемъ* (I, 19; II, 33; III, 27), *учити с ѿрошком* (IV, 34); *блаѣйолучије* (I, 1; II, 9; III, 11), *среѣа* (IV, 19); *ѣонезе* (I, 90; II, 119; III, 89), *јер* (IV, 92); *вмеѣавао* самъ (I, 25; II, 38; III, 32), *дрѣао* сам (IV, 39); *веѣъ* (I, 4; II, 13; IV, 21), *сѣвар* (III, 13); *јуносѣи* (I, 56; II, 78; IV, 64); *младосѣи* (III, 57) итд. А дешава се да је „превођење” извршено у оба последња издања: *веѣи* (I, 75; II, 101), *сѣвари* (III, 73; IV, 80).

По угледу на руски и остале словенске језике у којима је употреба деминутива веома раширена, њих има и у Доситејевом језику. Неки од њих су у III или IV издању замењени у духу српскохрватског језика: *дечиѣи* (I, 56; II, 78; IV, 64), *деѣи* (III, 57); *куѣиѣама* (I, 72; III, 99; III, 70), *куѣама* (IV, 77) итд.

ЗАКЉУЧАК

Упоређивањем ова четири издања види се да између I и II, у ствари, нема разлике у језику, а оне неколике које се јављају, могу бити и са Доситејевим знањем јер је 1808. он још био жив.

Може се казати да је највише интервенција у смислу „понародњавања” Доситејевог језика било у земунском издању које је изашло врло брзо после увођења народног језика у књижевности.

Писање *а* уместо *ѣ* је доследно тек у панчевачком издању мада се, доста често, јавља и у земунском. Земунски издавач се, наиме, колеба. Често уместо *ѣ* ставља *а*, али, обично, се одлучује за рускословенско *о* као замену за *ѣ*, док је четврти издавач доследан у стављању народне замене, тј. *а*. Ово је, вероватно, зато што је рускословенски гласовни лик префикса *со-*, *во-* 1850. г. био још веома близак школованим људима па су га се, због тога, доста тешко ослобађали. Године 1881, више од тридесет година касније, кад су се генерације већ васпитавале на народном језику (утицај школе и лектире) више није било утицаја рускословенског језика. И код осталих гласовних разлика (вокалских и консонантских) између рускословенског и српскохрватског језика земунски издавач се колеба, док панчевачки, по правилу, уноси народни лик речи.

У области морфологије III издавач је готово увек рускословенски облик замењивао народним, док у панчевачком издању наилазимо и на стари облик који је враћен из I и II издања.

Што се тиче лексике, она се у III издању, углавном, не разликује од I и II, а у IV су лексеме, неразумљиве тадашњем (и данашњем) чита-

оцу, замењене народним речима. Иако се ради о доста малом броју примера, уочљиво је да се у прва два издања доследно задржава лексика рускословенске провенијенције коју је употребљавао и сам Доситеј, што је сасвим разумљиво. Како је уласком језика вуковског типа у књижевност радикално прекинута веза са рускословенским, односно, славено-српским језиком, потоњи издавачи су, да би Доситејев текст учинили разумљивијим, уместо речи рускословенског порекла, уносили домаћу лексику. И што је време више протицало, потреба за уношењем народне лексике била је изразитија. Пада у очи да панчевачки издавач понекад враћа рускословенску реч у случајевима када је она у земунском издању већ била замењена народном. Аналоган поступак он је, уосталом, примењивао и у другим овде описаним случајевима. Овакви његови поступци наводе на претпоставку да је у време појаве панчевачког издања норма била већ толико стабилизована, да ахრაизација језика враћањем на Доситејеве облике није могла непосредно утицати на стабилизацију народног, односно језика вуковског типа, а тексту насталом пре једног века, давала је „окус” времена његовог настанка.

Укратко, оно што је карактеристично за издања из 1850. и 1881. јесте колебање и недоследност — с једне стране, настојање да се стари језик „понароди”, а с друге, да се поштује јазик аутора.

Јасмина Грковић

ГЛАГОЛСКИ ВИД И ГРАЂЕЊЕ ФУТУРА У ЈЕВАНЂЕЉУ ИЗ МРКШИНЕ ЦРКВЕ

Рађено под руководством
др Вере Јерковић

1. Морфолошке особине овог споменика из позног периода српско-словенске писмености готово су у потпуности обрађене.¹ С обзиром на то да су претходне анализе глаголских облика и деклинационих именичких образаца показале да се у тексту Јеванђеља из Мркшине цркве веома добро чува српскословенска норма, јавило се занимљиво питање: да ли се слични резултати могу очекивати и кад је у питању грађење футура?

У поменутом јеванђељу футур је исказан како облицима перфективног презента, тако и сложеним конструкцијама са глаголима *имѣти*, *хотѣти*, *начети*. На самом почетку јавило се неколико питања: прво, у којој се мери чува футур исказан перфективним презентом и друго, колико се стабилно држи конструкција са *имѣти*, која је у канону у односу на другу са *хотѣти* знатно чешћа. У оквиру овога јавио се проблем везан за глаголски вид: да ли се у сложеним конструкцијама налази само глагол имперфективног вида и да ли сви перфективни глаголи граде искључиво прост футур.²

Да би се утврдиле евентуалне промене у односу на канон, поредила сам Јеванђеље из Мркшине цркве са издањем Маријиног јеванђеља³, јер се у његовим „разнотченијима” налазе и разлике према другим канонским рукописима. Будући да је занимљиво питање грађење футура у српскословенском уопште, вршена су поређења целокупног

¹ Јасмина Грковић, *Систем личних глаголских облика у Јеванђељу из Мркшине цркве*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. 16, 1980, 27—37; Иста, *Деклинација именица у Јеванђељу из Мркшине Цркве*. — Прилози проучавању језика, 17, 1980, 137—154.

² В. граматике старословенског језика: Петар Ђорђевић, *Старословенски језик* Нови Сад, 1975, 151—152, 200—202; Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд, 1930, 119—120; Josip Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1974, 179; W. Vondrak, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, 1912, 519—520.

³ И. В. Ягич, *Маріинское четивоевангеліе*, Graz, 1960.

материјала и са грчким текстом⁴. Грађа из Мркш. упоређивала се и са Вуковим преводом јеванђеља⁵, с циљем да се утврди којим формама Вук преводи српскословенски (тима и старословенски) футур.

Додала бих још и то да је грађа исписивана из четворојеванђеља, уз напомену да тексту недостају следећи делови: Мт. 18/18 до 18/35, Лк. 8/6 до 8/24, Лк. 10/18 до 10/36.

2. *Прості футур*. Текст Мркш. наставља старословенско стање, употребљавајући перфективни презент у значењу футура. Примера простог футура има 950. У највећем броју случајева Мркш. и Мар. се слажу (88%). Од великог броја примера који се подударају наводим као илустрацију само два: Мркш. *потрѣбитъ*, Мар. *потрѣбитъ* Мт. 3/12; Мркш. *дастъ се*, Мар. *дастъ са* Мр. 3/25.

Разлике између два текста (12%) своде се на следеће:

Разлике у ишћу футура. У мањем броју случајева у којима је у Мркш. прост облик, Мар. футур исказује сложеном формом. Сви примери су: Мт.—Мркш. *не вѣнидете*, Мар. *не имате вѣнити* 5/20, 18/3, Мр.—Мркш. *не приметъ*, Мар. *не иматъ приѣти* 10/30, Мркш. *не разоритъ се*, Мар. *не иматъ разорити са* 13/2, Мркш. *воудетъ спадающе*, Мар. *начѣнѣтъ падати* 13/25, Мркш. *не прѣидетъ*, Мар. *не иматъ прѣити* 13/30; Лк.—Мркш. *не изидеши*, Мар. *не имаши изити* 12/59, Мркш. *възпѣтъ*, Мар. *въпнѣти иматъ* 19/40; Јв.—Мркш. *вѣроуютъ*, Мар. *вѣрѣ имѣтъ* 11/48.

Разлике у времену. У одређеном броју примера у Мар. је уместо простог футура презент имперфективног глагола. Сви примери су: Мт.—Мркш. *прѣиметъ*, Мар. *приѣмлетъ* 1/23, Мркш. *ѡврьзет се*, Мар. *отвръзатъ са* 7/8, Мркш. *не воудете глѡюще*, Мар. *не есте глѡщен* 10/20, Мркш. *ѡсоудѣши се*, Мар. *сѣдиши са* 12/37, Мркш. *оусрамет се*, Мар. *оусрамѣѣтъ са* 21/37; Мр.—Мркш. *въсхоудетъ*, Мар. *власѣнисѣтъ* 3/28, Мркш. *оусрамет се*, Мар. *посрамѣѣтъ са* 12/6, Мркш. *бѣдетъ*, Мар. *естъ* 9/48, Мркш. *ѡбрѣцетъ*, Мар. *обрѣтааъ* 11/25, Мркш. *воудоутъ*, Мар. *сѣтъ* 11/41, Мркш. *истежѣ*, Мар. *истѣзѣтъ* 12/20, Мркш. *воудоутъ*, Мар. *сѣтъ* 20/36; Јв.—Мркш. *прѣимете*, Мар. *приѣмете* 5/43, Мркш. *вѣрѣ имете*, Мар. *вѣрѣ еѣ имете* 5/47, Мркш. *не имѣте вѣры*, Мар. *не имѣте вѣры* 10/37.⁶

Напоменула бих још једно одступање Мркш. од Мар. У Мар. је уместо футура аорист: Мркш. *дано воудетъ*, Мар. *дано вѣстъ* Лк. 12/48. Изгледа да је у питању иновација у Мркш., пошто и грчки текст има аорист: *ἐδόθη*.

Лексичке разлике. Лексичка одступања поређених текстова (Мркш. и Мар.) своде се на ове типове: а) Префикси уз исти основни глагол су различити: Мт.—Мркш. *подвигноутъ се*, Мар. *двигнѣтъ са* 24/29; Мр.—

⁴ H KAINH DIAΘΗKH, Text with critical apparatus, British and Foreign Bible Society, London, 1931.

⁵ *Свѣто писмо старога и новога завета*, Београд, 1976.

⁶ У грчком тексту се у 8 примера налази футур, док се у преосталим случајевима јавља презент.

Разлике између Мркш. и грчког текста своде се на неколико врста:

Разлике у времену. а) У грчком тексту је уместо футура презент (64 пута). У овим позицијама Мар. се (осим на пет раније наведених места) слаже са Мркш. Неки од примера су: Мркш. *πρίдет*, грч. *ἔρχεται* Мт. 8/9, Мркш. *πρѣдана вѣдѣтъ*, грч. *paradidotaí* Мр. 9/31, Мркш. *сѣтворит*, грч. *φέρει* Јв. 12/24. Интересантно је да простом футуру глагола *прити* скоро у половини примера (17 од 29) одговара грчки презент глагола *ἔρχομαι*: Мркш. *не πρίдет*, грч. *οὐκ ἔρχεται* Лк. 7/20, Мркш. *πρίдоу*, грч. *ἔρχομαι* Јв. 14/3.

б) У грчком тексту је уместо футура аорист (33 пута). Од тога је само једанпут у питању индикатив аориста (Лк. 12/48). У осталим случајевима су неиндикативски облици, обично коњунктив. Неки од примера су: Мркш. *приложимъ*, грч. *θῶμεν* Мр. 4/30, Мркш. *пѣте*, грч. *πίντε* Лк. 12/29, Мркш. *дастъ*, грч. *δῶ* Јв. 15/16. О разлици сва три текста (Мркш., Мар. и грчког) у Мр. 13/25, Лк. 19/40 већ је било речи. У свим осталим позицијама Мар. се поклапа са Мркш.

Занимљива је следећа разлика која се појављује доследно у истим позицијама: Мркш. *воудете живъ*, грч. *ζήσεται* Лк. 4/4, Јв. 6/15, 57, 58, Мркш. *живы воудѣтъ*, грч. *ζήσете* Јв. 14/19. У свим примерима Мар. се подудара са Мркш.

Разлика у конструкцији. У тексту је забележена свега једна разлика ове врсте: Мркш. *ѿ сѣнищѣ ижденоуѣ вы*, грч. *ἀποσυναγώγουσι ποιήσουσιν υἱαίς* Јв. 16/2. И овде се Мар. слаже са Мркш.

У Вуковом преводу Новог завета у највећем броју случајева футур је на месту старословенског (спрскословенског) футура (89%). На тим примерима се не бих задржавала. Остали случајеви су превођени различито. Осврнућу се на категорије превођења, наводећи по два примера:

— перфективни презент (највише примера): *ако вас узасрамоиѣ* Мр. 5/11, *достѣојан је да му ѿо учиниш* Лк. 7/4,

— императив: *нека се зове* Мт. 21/13, *надјени му име Јован* Лк. 1/13,

— имперфективни презент: *јер се ѿо роду дрво ѿознаје* Мт. 12/33, *ја шаљем анђела својеѣа*, Мт. 11/10,

— перфекат: (свега неколико примера) *кажем да су ѿримили ѿлаиу своју* Мт. 6/5, *коме ѿод је мноѣ дано* Лк. 12/48,

— конструкција модални глагол + инфинитив (односно да + презент): *како можеш рећи* Мт. 7/3, *ѿреба да буде* Мт. 26/54,

— потенцијал (3 пута): *да не би недосѣало* Мт. 25/9, *како би ѿа ѿоубили* Мр. 3/6,

— нова конструкција: *како је ѿешко боѿаиѣма ући* Мр. 10/23 (у Мркш. стоји: *како неоудѣв, именеи вогаѣт/во въ цѣтвѣе бжѣе въндоуѣтъ*).

У наведеним одступањима Вуковог превода не уочава се правилност. Законитост постоји у два случаја: а) конструкција *сѣсень воудѣтъ*, *бжѣени*

БОУДЕТЕ се не преводи. Уместо тога код Вука читамо: *блаіо њему, блаіо вама* (Мт. 10/22, 24/13; Мр. 13/13; Лк. 6/22); б) доследна промена пасивне конструкције у активну (3 пута): *ішешко ономе човјеку који изда сина човечијеіа* Мт. 26/24, *ішешко човјеку ономе који іа издаје* Лк. 22/22 (Мркш. им же сїѣ чїчєскы прѣдастѣ се). Мар. и грчки текст се овде слажу са Мркш.

3. *Сложене констїрукције*. Старословенски језик је градио сложени футур са три помоћна глагола: *имѣти, хотѣти, начати*.⁸ У Јеванђељу из Мркшине цркве најмногобројније су конструкције са *имѣти* (48), мало их је са *хотѣти* (12), док су са *начети* врло ретке (6). Поређење је показало да овај однос апсолутно одговара стању у канонском тексту Мар.

а) Сви примери са помоћним глаголом *имѣти* имају корелате у Мар. Постоји само једна разлика (Лк. 21/33) где се уместо сложеног облика у Мар. јавља прост футур: Мркш. *не имоуѣ прѣити*, Мар. *не имиоидѣтѣ*. Ово одступање је занемарљиво, будући да остали канонски споменици показују слагање са Мркш.⁹ На овом месту је и у грчком тексту прост футур: *μη παρελευσεται*.

У погледу вида глагола у инфинитиву не постоји доследност. Упореда се јављају инфинитиви перфективних и имперфективних глагола (23 : 25). Исти је случај и са Мар., које се слаже са Мркш., осим у једном примеру: Мркш. тако и сїѣ чїчєскы иматѣ пострадаѣти, Мар. тако и сїѣ чїовчєскы иматѣ страдати Мр. 12/17. Перфектизовани глагол у Мркш. је иновација у односу на Мар., чији пример одговара грчком. Видска разлика утиче на семантичку диференцијацију ове две реченице. Пошто осталих примера у којима се Мркш. и Мар. подударају има веома много (47), као илустрацију наводим по два:

имѣти + инфинитив перфективног глагола: Мркш. *не имоуѣ вѣкоусити сїмрѣти*, Мар. *не имѣтѣ сїмрѣти вѣкоусити* Мт. 16/18, Мркш. *не иматѣ вѣнити*, Мар. *не иматѣ вѣнити* Мр. 10/15;

имѣти + инфинитив имперфективног глагола: Мркш. *иматѣ бити*, Мар. *не иматѣ бѣти* Мт. 16/22, Мркш. *не имамѣ пити*, Мар. *не имамѣ пити* Лк. 22/18.

Лексичке разлике између два словенска текста сведене су на свега два примера: Мркш. *не иматѣ скончати*, Мар. *не иматѣ искончати* Мт. 10/23, Мркш. *не иматѣ вѣровати*, Мар. *не иматѣ вѣрѣти* Јв. 4/48.

★

Анализа односа текста Мркш. и Мар. с једне стране према грчком с друге указује на подударање у погледу конструкције са *имѣти* у 14 случајева. У грчком тексту је седам пута *μελλω* + инфинитив и исто толико пута *ἐχω* + инфинитив:

⁸ Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад, 1975, 200.

⁹ Зогр. *не имѣтѣ прѣити*, Остр. *не имѣтѣ имѣти*.

μέλλω + инфинитив: Мркш. *πρίντι* *иматъ*, Мар. *прити* *иматъ*, грч. *μέλλει ἔρχεσθαι* Мт. 16/27, Мркш. *иматъ* *прѣдати* *се*, Мар. *иматъ* *прѣдати* *са*, грч. *μέλλει παραδίδοσθαι* Лк. 9/44;

ἔχω + инфинитив: Мркш. *имамъ* *реци*, Мар. *имамъ* *реци*, грч. *ἔχω εἰπεῖν* Лк. 7/40, Мркш. *имамъ* *глаголати*, Мар. *имамъ* *глати*, грч. *ἔχω λέγειν* Јв. 16/12.

У 17 примера у грчком издању је прост футур. Као илустрацију наводим два таква случаја: Мркш. *не* *имате* *скончати*, Мар. *не* *имате* *искончати*, грч. *οὐ μὴ τελέσητε* Мт. 10/23, Мркш. *глати* *иматъ*, Мар. *глати* *иматъ*, грч. *λαλήσει* Јв. 16/13.

У 16 случајева у грчком је аорист, и то никад индикатив аориста, што казује да ове форме имају видско, а не временско значење. Тим облицима обележава се перфективност радње. На пример: Мркш. *не* *имамъ* *пити*, Мар. *не* *имамъ* *пити*, грч. *οὐ μὴ πῖω* Мт. 26/29, Мркш. *не* *имате* *видѣти*, Мар. *не* *имате* *видѣти*, грч. *οὐ μὴ ἴδητε* Лк. 13/35.

Једанпут се у грчком јавља презент: Мркш. *имѣти* *имаши*, Мар. *имѣти* *имаши*, грч. *ἔχεις* Мр. 10/21.

Поређење сва три текста показало је да конструкције овог типа у свим случајевима где им у грчком одговара сложена конструкција имају модално значење. Увек је реч о оним догађајима који се по божјем провиђењу одигравају, за које је проречено да ће се збити. Навешћу неколико карактеристичних примера: Мркш. *пρίнти* *во* *иматъ* *сѣъ* *чѣвскы* *въ* *славѣ*, Мар. *прити* *во* *иматъ* *сѣъ* *чновѣчскы* *въ* *славѣ*, грч. *μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ* Мт. 16/27, Мркш. *сѣъ* *во* *чѣвъ* *иматъ* *прѣдати* *се*, Мар. *сѣъ* *во* *чѣвскы* *иматъ* *прѣдати* *са*, грч. *ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι* Лк. 9/44, Мркш. *кръщеніе* *же* *имамъ* *крѣтити* *се* Мар. *кръщение* *же* *имамъ* *крѣтити* *са*, грч. *βαπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι* Лк. 12/50. Остали примери се налазе на следећим местима: Мт. 17/20, 22, 20/22, 24/6; Мр. 13/4; Лк. 7/40, 14/14; Јв. 4/32, 8/32, 8/26 × 2, 16/12.

★

Модално значење потврдио је и Вуков превод у коме је више од половине примера (8 : 6) преведено модалном конструкцијом: *имам* *ѣти* *неишѣ* *казати* Лк. 7/40, *син* *човечији* *ѣреба* *да* *се* *ѣреда* *у* *руке* *човечије* Лк. 9/44, *али* *се* *мени* *ваља* *крстииши* Лк. 12/50, *ишѣ* *ѣти* *они* *не* *моу* *враиши* Лк. 14/14, *имам* *да* *једем* Јв. 4/32, *имам* *ѣвориши* *и* *судиши* Јв. 8/26, *имам* *казати* Јв. 16/12.

У два случаја Вук преводи *имѣти* + инфинитив презентом: *не* *ѣјерујете* Јв. 4/48, *зар* *да* *не* *ѣједем* Јв. 18/11. Иначе, у осталих 38 случајева и код Вука је футур. Примера ради: *нећеи* *разумѣи* Мт. 13/14, *неће* *остати* Мт. 24/2, *неће* *оладнеи* Јв. 6/35.

б) У тексту је сложена конструкција са *хотѣти* заступљена свега са 13 случајева. Сви примери у Мркш. имају корелате у Мар., изузев на једном месту, где је у Мар. уместо презента глагола *хотѣти* партицип истог глагола: Мркш. *хотѣтъ* *сътворити*, Мар. *хотѣ* *сътворити* Јв. 6/6.

Анализа је показала да се код футура са глаголом *хотѣти*, као и кад је у питању конструкција са *имѣти*, једнако јављају инфинитиви перфективних и имперфективних глагола (однос је 7 : 6). На пример:

хотѣти + инфинитив перфективног глагола: Мркш. *хощетъ дати*, Мар. *хощтѣ дати* Мт. 20/14, Мркш. *хощетъ оувити*, Мар. *хощетъ оувити* Лк. 13/31;

хотѣти + инфинитив имперфективног глагола: Мркш. *хощетъ искати*, Мар. *хощетъ искати* Мт. 2/13, Мркш. *хотетъ быти*, Мар. *хотѣтъ быти* Лк. 21/7.

★

Грчки текст пружа ситуацију истоветну оној у старословенском и српскословенском. Футур се у одговарајућим позицијама увек исказује сложенем формом, осим у једном случају, где је употребљена модална конструкција са аористом: *ἐμελλεν ποιεῖν* Јв. 6/6. Као помоћни глаголи у грчком се употребљавају *μέλλω* и *θέλω*, с тим што је примера са *μέλλω* двоструко више (8 : 4):

μέλλω + инфинитив: Мркш. *хощетъ гавити се*, Мар. *хощтетъ гавити се*, грч. *μέλλει ἀναφαίνεσθαι* Лк. 19/11, Мркш. *хощетъ ити*, Мар. *хощетъ ити*, грч. *μέλλει πορεύεσθαι* Јв. 7/35;

θέλλω + инфинитив: Мркш. *хощоу дати*, Мар. *хощѣ дати*, грч. *θέλω δοῦναι* Мт. 20/14, Мркш. *хощете творити*, Мар. *хощете творити*, грч. *θέλετε ποιεῖν* Јв. 8/44.

Анализа конструкције *хотѣти* + инфинитив у датом контексту наводи на закључак да је то пре свега модална конструкција, којом се исказује намера или жеља субјекта да радњу изврши у будућности. Наводим неколико карактеристичних примера: Мркш. *что ми хощете дати*, Мар. *что хощете ми дати*, грч. *τί θέλετέ μοι δοῦναι* Мт. 26/15, Мркш. *имѣхоу іако авіе црѣтвіе вжіе хощетъ гавити се*, Мар. *имѣахѣ іако авіе хощетъ црѣтвіе вжіе авити се*, грч. *... ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι* Лк. 19/11, Мркш. *ѣда въ расѣканіе еллинское хощетъ ити и оучити*, Мар. *ѣда въ расѣканіе еллинское хощтетъ ити и оучити*, грч. *μή εἰς τὴν Διαδορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι καὶ διδάσκειν* Јв. 7/35.

★

Вуков превод у 4 случаја има презент глагола *хтети* + *да* + презент: *ја хоћу ... да дам* Мт. 20/14, *хоће да ње убије* Лк. 13/31, *хоће да дођу* Јв. 6/15, *хоће ње да чини ње* Јв. 8/44. Остали примери преводе се футуром, као на пример: *... ће се јави њи* Лк. 19/11, *... ће се доіоди њи* Лк. 21/7, *... ће и њи* Јв. 7/35.

в) У тексту Мркш. има само 6 примера сложеног футура са помоћним глаголом *начети*. Сви се налазе у јеванђељу по Луци. У погледу

ових случајева Мркш. и Мар. се подударају. Постоји свега једна лексичка разлика: Мркш. *начнете оударати*, Мар. *начнете тлѣшти* Лк. 13/25.

Интересантно је да се у овој конструкцији доследно јавља глагол имперфективног вида. Осим наведеног, сви примери су: Мркш. *начнете стоати*, Мар. *начнете стоѣти* 13/25, Мркш. *начнете гѣати*, Мар. *начнете гѣати* 13/26, Мркш. *начнеша дрѣжати*, Мар. *начнеша дрѣжати* 14/9, Мркш. *начноутъ роугати се*, Мар. *начнѣхтъ рѣгати се* 14/29, Мркш. *начноутъ гѣати*, Мар. *начнѣхтъ гѣати* 23/30.

★

У грчком тексту је на овим местима сложена конструкција са глаголом *ἀρχω* у футуру и инфинитивом: *ἀρχησθε λέγειν* 13/26, *ἀρχησθε ἐστάναι καὶ κροεῖν* 13/25, *ἀρχη κατέχευιν* 14/9, *ἀρχωνται ἐμπαίζειν* 14/29, 23/30.

У наведеним случајевима инфинитив треба посматрати као допуну семантички непотпуног глагола *начети*. Ово потврђује неколико моме-ната: у грчком тексту *ἀρχω* је увек у футуру, глагол *начети* је перфективан, те сам његов презент има значење футура, чиме се објашњава и податак да *начети* уз себе редовно има инфинитив имперфективног глагола (за разлику од *ниѣти* и *хотѣти*).

★

Вук на следећи начин преводи ову конструкцију: у два примера футуrom глагола стати (= почети): ... *ћеиѣ сѣиѣи ѿворѣиѣи* 13/26, ... *ће ѿчѣиѣи ѿворѣиѣи* 23/30; једанпут потенцијалом истог глагола: *да не би сѣиѣи се руѣиѣи* 14/29; два пута презентом истог глагола: *кад ... сѣиѣиѣе на ѿѿѣи сѣиѣиѣи и куѣиѣи* 13/25; футуrom свега једанпут: ... *ћѣи јѣиѣи* 14/9.

4. Извршена анализа целокупног материјала намеће неколико основних закључака у погледу глаголског вида и грађења футура:

Јеванђеље из Мркшине цркве чува категорију простог футура у истој мери као и старословенски канонски текстови. Поређење са грчким издањем показало је да се у погледу простог футура Мркш. и Мар. слажу са њим у 88% примера. Вуков превод у 89% случајева перфективни презент ових јеванђеља (уколико има футурско значење) замењује футуrom.

У Јеванђељу из Мркшине цркве, као и у канонском тексту Мар.⁹ највећи број сложених конструкција за означавање будућег времена је са глаголом *ниѣти*. У Мркш. нема ширења конструкције са помоћним глаголом *хотѣти*. Уз презент глагола *ниѣти* и *хотѣти* напореда се јављају инфинитиви перфективних и имперфективних глагола, док је код конструкције са *начети* доследно заступљен инфинитив трајног глагола. Конструкција *начети* у презенту + инфинитив је обична синтагма, фазни

глагол + допуна у инфинитиву. Да то није сложени футур потврђује и Вук који пет од шест оваквих случајева преводи глаголом *сѣити* и допуном у инфинитиву. Конструкција са *хотѣти* је модална, док са *имѣти* садржи јаку нијансу модалности. Синтагме са *хотѣти* и *начѣти* имају апсолутне корелате у грчком тексту, а са *имѣти* је то случај само у мањем броју примера. Сложене конструкције са *хотѣти* и *имѣти* у значењу футура Вук у већем броју примера преводи футуром, што није случај када је у питању синтаagma *начѣти* у презенту + инфинитив.

Момчило Златановић

МИКРОТОПОНИМИЈА ВРАЊСКЕ КОТЛИНЕ

(НАСЕЉА У СЛИВУ БАЊСКЕ РЕКЕ)

Уз Бањску реку, усечену у масив Бесне кобиле, свакако је још пре доласка Словена водио важан пут. У Врањској Бањи, Првонеку, Старом Глогу и Бабиној Пољани постоје градишта, која су, несумњиво, остаци утврђења из римског доба.

Стара српска села насељена су крајем XVII и у првим деценијама XVIII столећа, после аустро-турских ратова.

Данашња села су основана у другој половини XVIII века. Најјача миграциона струја је из Врањске Пчиње, али има досељеника и из других области. *Србљаци* у Првонеку, на пример, досељени су из неког места северно од Алексинца.

Досељеници су крчили густе и непроходне шуме и тако стварали ливаде и оралије.

У сливу Бањске реке, а највише у њеном изворишном делу, задржавали су се Власи сточари, најчешће на путу за Бесну кобилу, Стрешер и Варденик. Микропоними *Бумбуле*, *Мусуљ*, *Цикуљ* и др. романског су порекла.

У горњим селима боравили су и Јуруци сточари. У вези с овим номадима су микропоними *Јуруци* и *Јуручке куће* у Црном Врху.

Јован Трифуноски је испитивао антропогеографски насеља у сливу Бањске реке (1952—1953. године) и том приликом забележио и имена махала и изванредан број хидронима и оронима (*Врањска коџина*, II, Скопје, 1963, 103 и 108—120).

БАБИНА ПОЉАНА

Изразито планинско село у изворишном делу Бањске реке.

Данашња Бабина Пољана је насељена у XVIII веку.

У народу се мисли да је село добило име по некој баби која је на пространим пашњацима на обронцима Бесне кобиле чувала велико стадо. Постао је имена, међутим, можда је у вези са старом словенском религијом у којој је баба била демонско биће.

У Бабиној Пољани је 59 домова.

Становник је *Бабинчанин*, становница *Бабинчанка*, а ктетик је *бабински*.

Ладниште с пашњак.
Подојен камен м потес на тромеђи Србије, Бугарске и Турске (1878—1912).
Посељиваа аџиџа ж шума. Било много пуњева.
Прекорница ж потес.
Преслај м потес. На том месту је био прелиз за Турску.
Просечен камен м брдо.
Прдистите с извор.
Равниште с њиве на равном месту.
Равноделска рџка ж речница.
Рачеваа чука ж брдо.
Речуљиваа ж извор. Расте биљка речуш.
Руче с њива у улигњућу.
Светиц м ливаде.
Сед с ливаде. Нагазиле се куће првих досељеника из Пчиње.
Селска рџка ж речница.
Слањак м шума. Довлачена слама са Цитанске чуке.
Слана вода ж потес.
Сфитке ж мн. шума.
Солушта с мн. ливаде. Памти се да је деда Цела крмно (солио) овце.
Судра тврда ж голет.
Стани с мн. место где се састају Лотема долина и Селска река.
Субина меда ж ливада.

Т'мно буче с ретка шума. Био тамни бучкић.

Текуја ж брдо. Била турска караула.

Трписте с њива.

Трџевине ж мн. њиве. „Трсења шума“.

Левикова меда ж ливаде.

Литанска чука ж брдо. Боравили Рومي ковачи.

Лџна тврда ж пашњак.

Чукдр м брдо.

Четириат м пашњак. Вук је на том месту кобили ишчупао („ишцепија“) пер- (опаш).

Шифока орница ж утрина.

Шифока тарџа ж њиве. Тарџа — место где је изгорела шума.

Шоборџка ж шума. У шуми је извор који „шобори“.

ЦРНИ ВРХ

Планинско село на косама и долинским странама са десне стране Бањске реке.
 Насеље је основано у другој половини XVIII столећа. Први се доселио Стојан, оваца и коза побеглао у црновршкес шуме.
 На висовима су биле густе и тамне шуме. Зато су досељеници своје насеље прозвали Црни Вр.
 Црни Врх има 35 домова.
 Име становника је Црновршанин, становница Црновршанка, а ктетик је црновршкити.
 Врџе ж мн. извор. „Ће идемо да понесемо воду од Врџе.“
 Вачџите с ливаде. Вачџали Црновршани до другог светског рата.
 Вожџина рџка ж речница.

Ајдучко крџиште с шума и ливаде.
 Антише *кладе* ж мн. њиве. Лосезљеник Анта је секао шуму да би добио опратије.
 Поред њиве су путо лежале *кладе*.

Бјџачки извор м извор. Расте *баз* (зова).
Бајина *пуд* м њиве на узвисини.
Бачевиште с ливаде.
Бајча ж ливаде.
Бело камење с пашњак.
Бизинки м мн. три извора који се спајају. „Зато! Близинки.“
Божанине *ђеке* ж мн. место где се састају *Лотема* река и *Равнодолска* река.
Божичка ливада ж потес.
Борћев пуд м пашњак.
Бребењак м шума.
Буклуђе ж мн. букове шуме.
Буклуђски извор м извор у *Буклијапарма*.
Буце с шума.

Вади м увала.
Вадички с мн. њива.
Врџишке ж мн. њиве. Обављано је обредно љубљање за време *Ускрса*.
Говедарници м мн. пашњак.
Голѐма *ђека* ж речница.
Голѐма *чука* ж брдо.
Градистице с брдо. *Листоје* остаци *тврђаве*.
Грме с узан пролаз у шуми.
Два кљодуца м мн. извор.
Дџун кљодуци м извор.
Долна ж извор у долини.
Достина ливада ж ливада. По власнику *Достани*.
Дрџе с њива.

Забрџена ж ливаде.
Закљан *вол* м чесма.
Јасика ж њиве.
Јевџино *њиве* с њива.
Јечмитице с извор.
Качаџи м мн. потес.
Кџинско *џуно* с њиве. Власник је био *Кеда*.
Килавица ж њиве и шума.
Крџа *ливада* ж ливаде.
Крџевувице ж мн. шума. *Кривуцају* путевеи.

Малаофичка *ђека* ж поток.
Малоричка *ђека* ж речница.
Мандасина *рџица* ж њиве у *Јустињу*.
Мандастир м брст на којем је *црква*.
Матичкин *валџи* м њиве.
Митрово *дол* м дол. Ту је *боравно* неки *лењивац*. *Мрца* — *лењ* човек.
Муџуљ м *планински* *врх* (1777).
Оторџо *буце* с њиве. Буце — *буквић*.
Осџа *чука* ж вис с *оштрим* *врхом*.
Пџеново *ливаче* с ливадица.
Петров *говедарник* м пашњак.

Брез м њива и ливада.

Врла сѣрна ж извор на стрмини.

Голѣма ливада ж ливада.

Голѣми камен м стена. „Становити камен”.

Дубја м мн. пространо брдо. Дуб — стари храст.

Дуванов дол м дол. „Наши стари правили ђумур, па се димило.”

Злубања ж непроходно место. „Зло местиште.”

Јовин ѣреслај м извор у преслапу.

Јуруци м мн. брдо. Бачевали сточари Јуруци.

Јуручке куће ж мн. њиве. Били станови сточара Јурука.

Камен м извор у стени.

Капа ж извор. Неки човек секао грање, па му капа пропала у снегу.

Кийтински рид м узвисина.

Космајини рид м ливаде. Ту су биле колибе за косаче. Како су им махале биле далеко, косачи су овде ноћевали.

Крушкински ѣбѣок м поток у долини. Расту крушке.

Љуѣа ж њиве.

Мѣчий м врх.

Осѣјна ж шума у осоју.

Просѣченица ж место где је просечена стена да би се добио пролаз и шири потес.

Рѣжѣиѣ с њиве.

Рамни камен м велика стена.

Рамниѣиѣ с чесма на равном месту.

Раскрѣја с мн. раскрсница путева на узбрдици.

Рамавица ж поток.

Самар м део брда Дубја. Личи на самар.

Сѣлиѣиѣ с место где је било старо село.

Сѣло с њиве. Ту су биле куће првих досељеника.

Собѣриѣиѣиѣ ж пространа шума. У давној прошлости на једном пространом пропланку одржаван је сабор (собор).

Сѣудѣна вода ж извор.

Сѣудѣни кладанѣиѣ м извор.

Цареве ливаде ж мн. ливаде. Према предању, овде је боравио цар са својом војском.

Црѣна зѣмља ж њиве и ливаде.

Чука ж истакнуто узвишење.

Шерѣак м камењар.

Шесѣјавац м њиве и ливаде Ту је некада било збириште за два-три села.

Шилѣјарник м брдо и утрина. „Шилѣзина чувана.”

Шилѣјарска долина ж долина и поток.

Шилѣјини камен м оштра стена.

Ширѣка орница ж потес.

СТАРИ ГЛОГ

Планинско село у изворишном делу Бањске реке.

Стари Глог је засељен крајем XVIII столећа.

До 1878. године постојало је село *Глоѣ*, а тада је, после успостављања српско-турске границе, подељено на Глог у сливу Јужне Мораве и Глог у сливу Пчиње (у Турској). Први је касније назван Стари, а други Нови.

У Старом Глогу је 44 дома.

Име становника је *Глџанин* (*Сѣтарѡлџанин*), становнице *Глџанка* (*Сѣтарѡлџанка*), а ктетик је *глџики* (*сѣтарѡлџики*).

Ајдучка чесма ж *чесма* у Петровој гори.

Ба́ра ж *ливада* и *шума*.

Бачевши́те с *ливаде*.

Бежани́ске коли́бе ж *мн.* *потес*. Биле колибе у којима су живеле избеглице из Турске (из Пчиње) 1878. године.

Бе́ли ка́мења м *мн.* *пашњак* и *камењар*.

Ве́лин дол м *шума* у долу.

Вири́на ж *извор*.

Ви́йи Бор м *махала* и *извор*.

Ви́йибѡрска лива́да ж *ливада*.

Ви́йибѡрска чу́ка ж *брдо*.

Га́бер м *запуштене њиве*. *Габер* — *граб*.

Га́рина ж *ливаде*. „Била паљевина.”

Глѡ́шка ре́ка ж *речица*.

Граде́шница ж *пашњак*. Било некада утврђење.

Гроба́рци м *мн.* *кућа* у *потесу* *Трсеници*.

Дамја́нове замѣ́шине ж *мн.* *њиве*. *Заметина* — *ограђен простор* за *овце*.

Де́да-Јова́новица ж *ливада*.

Ђорни́ца ж *чесма*.

За́бел м *шума*. *Забел* — *шума*, *гај*.

Зају́зина ж *долина*.

Јесе́ница ж *пашњак*.

Кача́рица ж *брдо*.

Кобѡ́лиши́те с *махалица* и *потес*.

Кѡ́лиши́та с *мн.* *брдо*.

Коша́ра ж *њиве*.

Крѣ́во ѡ́рисѡ́је с *њива* и *шуме* у *присоју*.

Крс м *крст* на *узви́сини* *изнад* *махале* *Вити Бор*. *Скупљају се сељаци* на *Спасовдан*.

Крѣ́шина ѡ́челá ж *шума*.

Крѣ́шмечка ж *извор*.

Лива́че с *ливади́ца*.

Оѡ́ре́лица ж *ливада*.

Окѡ́лиши́те с *њиве*.

Орѣ́чке ж *мн.* *њиве*.

Па́далиши́те с *њива*.

Пади́нке ж *мн.* *ливаде* у *падини*.

Пе́ралиши́те с *долина*.

Пе́рин вир м *чесма*.

Пе́йрова ѡ́бра ж *пространа шума*.

Пресла́йна ж *њива* у *преслапу*.

Присѡ́је с *пашњак*.

Рѣ́жши́те с *пашњак*.

Рамѣ́ши́те с *њиве* и *ливаде*.

Речáни м *мн.* *махала*.

Ру́ја ж *извор* у *улегнућу*.

Самар м шума и њиве. Земљиште личи на самар.
Седла с мн. брда у саставу Петрове горе.
Селишће с њиве.
Сливе ж мн. махалице.
Смрдљивац м ливада.
Сисина аријина ж ливаде и шума на коси.
Средња аријина ж ливаде и њива. Уместо *аријина* чује се и *ријина*.
Српска орница ж њиве и шума.
Ситар *самар* м шума и њиве.
Сивећнова ливада ж ливада.
Ситудена вода ж извор.
Суво корито с чесма у буковој шуми.

Трзаница ж пашњак и њиве.
Трешћен камен м проломљени каменови на брегу.
Трњива падина ж пашњак.
Трсеница ж махалица и потес.
Трше ђумна с мн. њиве и гумна на брегу.

Угарска долина ж долина.

Чука ж истакнуто брдо.

Шилејарник м њиве.
Шбиови м мн. махала.

СЛИВНИЦА

Планинско село у сливу Корбевачке и Бањске реке. У сливу Бањске реке су махале *Рамни Дел*, *Јазбиње* (*Јазвиње*) и *Пришнци*.

Данашња Сливница је основана крајем XVIII стољећа.

У селу се мисли да је име Сливница добивено по шљивама (сливама) које су раније овде много гајене.

Име села је теренски мотивисано. Махале су на пространом земљишту (у оба слива), „али се вода све на једно место слива“.

У сливу Бањске реке је нешто више од тридесет домова.

Име становника је *Сливничанин*, становнице *Сливничанка*, а ктетик је *сливнички*

Бабина вода ж извор.
Бачевишће с њиве.

Валби м њива у ували.
Валози м мн. удубљења у шуми.

Граб'шница ж речица. Име је добила према локалитету Градиште.
Градишће с њиве.
Голем кичер м истакнуто брдо с каменитим врхом.

Девџкин камен м борова шума. Према предању на том месту су се некада потукле девојке лазарице.

Динин вир м извор.
Дукице ж мн. једна кућа и њиве.

Јазбиње ж мн. махала и потес. Кад су дошли први досељеници било много јазбина.

Језерина ж њиве. „Зајезерује се вода.“
Јовкице ж мн. њиве.

Каменићи чукар м стеновито брдо.
Качарев камен м њиве.

Койбџине ж мн. њиве. „Копан папрат.”

Ломак м шума. Била велика шума, па од старости дрвеће попадало. „Направен лом.”

Падџине ж мн. њиве у падини.

Пџина њџа ж њива.

Превалац м пролаз између Пршинаца и Големог Кичера (махале).

Пршине џрле ж мн. шума. Постојале трле рода Пршинци.

Пршинци м мн. махалица. Предак се звао Прша.

Рамни Дел м махала и потес. Земљиште су делили на „рамне” (једнаке) делове, први досељеници, браћа Станко и Неша из Голочевца (у Пчињи).

Рид м узвисина и коса.

Срџска чука велико брдо. Вододелница између Бањске и Корбевачке реке.

Сџбџински вир м кладенац.

Трнов џрслџ м развође између Бањске и Корбевачке реке.

Уши с мн. пролаз између два брда.

Фџрачка долиџа ж извор у долини.

Чвор м извор.

Чивљ'к м њиве. Бег из Брања је држао њиве до 1878. године јер су биле најплодније.

Чивљ'чки кладанџ м извор у Чивљку.

КОРБУЛ

Заселак са леве стране Бањске реке, који се до 1951. године третирао као махала Старе Брезовице.

Данашње насеље је формирано крајем XVIII века.

Име Корбул је романског порекла: *carb* (*carb*). Латински *carbo* — *уџаљ*. Како је земљиште у атару стеновито, топоним је могао пре постати од речи *карџа* — *сџена*.

У Корбулу је свега 10 домова.

Име становника је *Корбуљанин*, становнице *Корбулка*, а ктетик је *корбулски*.

Бумбулџ с брдашце. Аромунски — *Bombola*. Ороним *бумбуле* се употребљава и у свакодневном говору са значењем „брденце”.

Голџа чука ж брдо.

Голџа ж слаба ливада.

Грлџе с ливада.

Деда-Боџдана ж шума.

Долиџа ж извор.

Каџкала с мн. потес. Постоји извор и око њега блато. Каџкало — блатњаво место.

Кџџке ж мн. брдо с високим дрвећем.

Колџница ж ливаде и раскрсница.

Корбулска долиџа ж долина и поток.

Крџво џрџџе с храстова шума у присоју.

Маџа чука ж брдо.

Маџанска џрџа ж шума. Имали су трле Маџанци из Нове Брезовице (слив Пчиње).

Милчино љумно с збириште у засеоку.
Мийина рља ж шума и њиве у ували („распадини”).

Пекеданске ѿрле ж мн. ливаде.

Пинџур м голет и шума. Антропоним Пинџур је свакако остао од Влаха сточара.
Присље с махалица.

Решитије с брдо.

Рейџуци м мн. ливаде. Име је, вероватно, добивено од биљке репуш. Информатор, међутим, каже: „Место је репурљиво” (мекано).

Седла с мн. брда у облику седла.

Селó (Село) с место где су се заселили први досељеници.

Сѿрнá ж њиве на стрмини изнад села.

Сѿудена вода ж чесма.

Чукáр м махалица на брду.

Шебарљива аријина ж пашњак.

ПРВОНЕК

Планинско село на високом земљишту с обе стране Бањске реке.

Насељено је у другој половини XVIII века.

Име села можда потиче од словенског антропонима Првоњег.

Кад су преци данашњих родова досељавани, свугде је била непроходна шума. „Све је бија првоник, секира неје нигде ударила”. Старији људи мисле да од апелатива првоник и потиче име овог насеља.

У Првонеку је више од сто домова.

Становник је *Првонечанин*, становница *Првонечанка*, а ктетик је *ѿрвонечки*.

Андрѣјина доли́на ж долина.

Бандѣр м брдо.

Ба́рје с махала.

Бѣла слíва ж њива.

Воја́нче с ливада. Налазио се ваган за воду.

Величкова вода ж извор.

Ви́рови м мн. чесма.

Влак м букова шума на брегу. Влак — место у шуми низ које се спуштају греде.

Врља́к м ливаде на стрмини. „Врљиво место.”

Ву́чји рид м брег.

Га́рчинска мрѿвица ж пашњак рода Гарчинци. Гарча — црн. Мртвица — место у осоју.

Говедáрници м мн. шума.

Голѣ́ма лива́да ж ливада.

Голѣ́ми ка́мен м пашњак.

Глоша ж голет.

Гради́шѿије с камењар близу реке. Остаци римског утврђења.

Грлица ж шума.

Гроба́чки дол м дол поред гробља.

Гу́мнишѿије с њива и шума.

Гушов кла́дањц м место где је био кладенац. „Гушила се вода.”

Дебѣ́ло осље с шума и њиве у осоју.

Дрва́рник м долина. „Туј сечемо најбоља дрва, па се затој вика Дрварник.”

Дубова ари́јина ж храстова шума.

Дубра́ва ж храстова шума.

Извор м извор.

Јеловарник (Јаловарник) м храстова шума. Чувана „јеловиња (јаловиња)”.
Јесикар м ливаде. Јесика — јасика.

Качарник м шума.

Киречана ж долина. Некада печен креч. Киреч — креч.

Колибишће с њива.

Кóло с ливаде.

Кóњи Рид м махала и потес.

Крајишће с потес на периферији села.

Крива аријина ж њиве на коси у Барју.

Крушкарник м ливада.

Кула ж истакнуто брдо.

Кушал м њивица и око ње шума. Скровито, „укуткано место.”

Лазарев камен м стена на брегу брда Џугле. Скамениле се лазарице (према предању).

Лешијарници м мн. шума.

Ливаче с ливадица.

Лом м ливада.

Манасине њиве ж мн. њива.

Маравица ж њиве и шума.

Маравичка долина ж долина.

Муштрењак м шума.

Нунушка ж потес.

Њивчики с мн. њивице.

Окољиш м њиве. „Заобилазно”.

Орница ж пашњак.

Острика ж извор. „Остра вода, букарка”.

Парасијур м неплодно земљиште. Параспур је за време турске власти била њива са које је бегов момак убирао сав плод и данас у Врањском Поморављу означава неплодно земљиште. Параспур је балкански грцизам.

Песишће с потес.

Првонечка река ж река.

Преслај м раван и благо улегнуће где се сељаци скупљају.

Равњак м раван део на брегу.

Река ж потес поред реке.

Селишће с кладенац.

Сечина ж потес. Сечина — место где је посечена шума.

Сложна аријина ж трњак. Сложна — није стрма или испресецијана јаругама.

Смаковина ж место где клизи земљиште. „См’ца се земља.”

Смрдљак м шума. Прича се да је на том месту некада на Велику Госпођину побијено много људи.

Сблшишће с шума. Крмљене („солене”) овце.

Сибјчина долина ж долина.

Т’нка кула ж брдо.

Ћиш с мн. пролаз између два брда (за Криву Феју).

Црквишће с потес поред Бањске реке.

Црна река ж извор.

Чукарчани м мн. махалица на чукару (брду).

Џуилé (Џоилé) с брдо. Џугле — брдо, брежуљак.

СТÁРА БРÉЗОВИЦА

Године 1878. село Брезовица је подељено границом на два дела: Брезовица у сливу Јужне Мораве (у Србији) и Брезовица у сливу Пчиње (у Турској). Од 1912. године прва се назива Стара Брезовица, а друга Нова Брезовица.

Стара Брезовица је село у сливу Тибушке и Бањске реке.

У Старој Брезовици је око 35 домова.

Становник је Брџовчанин (Сџаробрџовчанин), становница Брџовчанка и Брџовка (Сџаробрџовчанка и Сџаробрџовка), а ктетик је брџовски и брџовачки (сџаробрџовски и сџаробрџовачки).

Бъзѡвица ж ливаде.

Врѣшка ж њива.

Гаріна ж щума и ливаде.

Гóли рѣи м њиве и ливаде.

Горња маала ж махалица.

Градіншійте с шума.

Густо країїте с шума.

Јасіковац м махалица и извор.

Ка́мен м ливаде и њиве.

Корбулско њладнишће с потес на граници према Корбулу.

Крша ж пащњак и извор. Место је стрмо — „кршно“.

Кѹмове замѣйшине ж мн. њиве.

Лазина ж ливаде.

Ливадњи чукар м брдо с ливадама.

Лива́дје ж мн. ливаде.

Манóјло м потес с једном кућом.

Мáрћова чýка ж vзвищење.

Мілошева р'юа ж ливаде у ували.

Мртвица ж ливаде и њиве у осоју.

Плѡча ж њиве.

Поўрэйлівіца ж махалица і потес.

Прѣжи рид м мн. узвишење.

Прѣшій м потес.

Присóје с њиве.

Просія ж ливаде.

Ракійта ж шума.

Срећан чукар м брдо.

Сѣаколица ж њиве.

Сѣудѣна вода ж извор.

Сўва їарїна ж шума.

Трлшије с њиве и ливаде.

Ци́лійни́ца ш шум.

Човечка ілава ж брдо на вододелници између Бањске и Тибушке реке.

Чорла ж махалица.

Чукар м махалица на узвищењу.

Чукарчани м.мн. друго име за махалицу Чукар.

Шу́нди і́роб м њиве и ливаде.

ДЛГА (ДЛУГА) ЛУКА

Планинско село на неравном земљишту с обе стране Бањске реке.

Данашње насеље је настало крајем XVIII века.

Кад су се Пчињани доселили, поред Бањске реке су биле дугачке („длге“) ливаде (луке), које је вода касније односила. По тим лукама је село добило име.

У селу је данас 50 домова.

Име становника је *Длџолучанин* (*Длуџолучанин*), становнице *Длџолучанка* (*Длуџолучанка*), а ктетик је *длџолучки* (*длуџолучки*).

Млађи свет каже *Дуџа Лука*, *Дуџолучанин* и *Дуџолучанка*.

Арђина ж шума. Артина значи дугуљасто брдо или косу између две долине или два потока.

Бабин дол м долина.

Бачевиште с њива и шума.

Берово с шума.

Бџкова воденица ж воденица.

Вирови м мн. извор.

Висџо дрво с шума.

Војинов ѓроб м њива. Обесио се сељак Војин зато што су му два коња угинула.

Врла ливада на стрмини. Врла — стрма.

Врли љуџи м пут на стрмом месту.

Врђешка ж место где су се момци и девојке љуљали („вртели“) за време Ускрса.

Вршињк м шума и њиве на брду. „Земљиште личи на вршињк.“

Вучи (*Вуџи*) дол м дол.

Голочевски чукџр м пространо брдо. Живе досељеници из Голочевца у Врањској Пчињи.

Гриџинско с потес. По надимку Гриџа.

Давџкоњ м њива. Сељак Војин вршио помоћу два коња. Иако су били везани један за другог, он их је пустио да пасу. На њиви је један вукао на једну, а други на другу страну и тако су се „удавили“.

Деда — *Младенов чукџр* м брдо.

Дџо (*Дџџо*) *осџе* с шума у осоју с леве стране Бањске реке.

Јасикџр м потес. Расту јасике.

Камбџрци м мн. махала.

Киџџрска чџсма ж чџсма у махали Китарци.

Киџџрци м мн. махала и потес. Име потиче од жене Ките.

Колџа ж њива. Расла јабука колачара.

Кромџиште с њива. Рађао се црни лук. Кромџ (грч. *krommydi*) — црни лук.

Крушкарник м њиве. Крушкарник — крушкар.

Куђешине ж мн. њиве.

Куџинска њива ж потес. Припада роду Кушинци. У Дугу Луку се први доселио из Врањске Пчиње Куси Велко. По њему су његови потомци прозвани Кушинци. Куси — малог раста.

Лџарчевица ж потес. Трифуноски је тачно навео да је име добивено због тога што су се ту дуголучке и првонечке лазарице побиле.

Лџков дол м долина.

Лџина њаџина ж ливаде.

Лџиште с њива. Био виноград.

Лукова џлава ж истакнуто брдо. „Личи на главицу лук.“

Мџков клџданџ м извор.

Мџсинско с ливада. Деца су остала без родитеља, па је ливада била „под масу“

Маџишће с њива и ливада. Скупљале се сеоске мачке.
Миџари м. мн. махала. Име добивено по неком Димитрију кога су од милоште звали Миџа.

Мртвица ж шума у осоју. „Мртвицаво место.”

Награњачка аријина ж шума и њиве. Људи су денули лиснике од храстове шуме.
 Награњак — лисник.

Ојорела бука ж њива. Овчари су палили букву.
Ојашка ж долина. „Има кривину која личи на реп (опаш)”.
Осје с потес.

Падина ж њиве у падинама.
Пајредљиваца ж њива. Расте много папрат.
Пресвета ж место где се сељани скупљају за време Духова.
Присје с шума у присоју са десне стране Бањске реке.

Радирад м њиве и шума.
Рџишће с њиве. Успева раж.
Река ж потес поред реке.
Ровина ж долина.

Симнова долина ж долина и ливаде.
Слѣш дол м дол. Некада је била густа шума кроз коју се није могло проћи.
Слива м ливаде. Слива — шљива.
Сува долинка ж долиница. „Вода течи само кад врне киша.”

Тњка аријина ж дугуљасто и уско брдо између два потока.
Трлишће с пашњак.
Туйан м њиве. По махали Тупаци.
Туйици м мн. махала.
Турска њива ж потес.

Ђумурница ж долина. „Прављен је ђумур (угаљ)”.

Фрбак м ливаде и врбе.

Церачка долина ж долина.
Црквишће с потес. Постоје остаци од цркве старог села.

Чурла ж брдо.
Чурлински кладанџ м извор.

Дошле с брдашце. „Сечев дрва у догле.”

Широк џиш м сеоски пут.

ИЗЪМНО

Село у долини Бањске реке и на пространом и високом земљишту око ње. У администрацији се назива *Изамно* и *Изумно*.

Насеље је веома старо јер у њему живе и стариначки родови.

О имену овог села постоје разна предања. — У долини Бањске реке одмарао се неки цар с војском. У једном тренутку, кад је видео да је закаснио за одлучујући бој, узвикнуо је: „Изумија сам!” На том месту је саграђено насеље Изумно. — У Бањи, на брежуљку изнад споменика, било је мало насеље („градушка”) Изум. Од њега је оближње село названо Изумно. — Турци су из Бабине Пољане повели бабу да им буде путовања до Бање. Кад су се приближили Бањи, баба је чула музику јер је био Илијин-дан. Знајући шта ће јаничари да ураде у Бањи баба је села и кроз плач рекла: „Синко, ја изум, не знајем куде је Бања!” Турци су томе месту дали име Изум.

У Изь'мну је 103 дома.

Становник је *Изь'мчанин*, становница *Изь'мка*, а ктетик је *изь'мски*.

Арничке ж мн. њиве.

Бь'з м извор у шуми где расте зова (бьз).

Бь'з'лива доли́на ж долина у којој има зове (бьз).

Ба́ра ж кладенац.

Ба́чиши́е с њиве и ливаде. Бача — башта.

Бла́гун м извор у храстовој шуми. Благун — врста хрasta. „Донеси воду од Благун.”

Бука́р м букова шума.

Бу́чало с клисурасти део Мале реке. „Бучи кад надође вода.”

Води́це ж мн. извор.

Врла сѝрна (сѝрна́) ж стрмина.

Габра́к м потес. Габрак — ситна грабова шума.

Голѐма доли́на ж долина.

Голѐша ж голет.

Дзаци́не ж мн. њиве и две куће. Дзацине — зидини.

До́ња пади́н ж њиве у падини.

Дунђѐрка ж плодне њиве.

Жѐжница ж потес. „Ујутру пече слунце.”

Ја́турѝда ж потес.

Јаз м њиве и ливаде. У близини био воденични јаз.

Јазбине ж мн. удубљења.

Језери́на ж шума и ливаде. „Језери се вода.”

Јѐндачка доли́на ж долина. Прављени јѐндеци (прокопи) да би се успориле буице.

Камења́к м камењар.

Ки́чер м брдо.

Коза́рник м потес.

Ко́кавачка доли́на ж долина. Кокавац — крупан орах (плод).

Койди́йине ж мн. њиве и ливаде.

Кумаре́вско со́је (осо́је) с шума у осојном месту. Била својина сељака из Кумарева.

Лѝска ж грабова шума. „Било голо, лискаљиво.”

Ма́ла река ж речца.

Ма́ли ки́чер м друго име за брдо Кичер, да би се разликовало од Великог кичера у Сливници.

Меја́ ж шума и њиве. Гранични потес Изь'мна и Длге Луке.

Ојоре́йшине ж мн. шума.

Пе́шлѝва пади́на ж њиве.

Пла́дниши́е с шума и утрина.

Плѝча ж стена.

Пљоши́ја́к м камењар.

Прѐсве́йша ж место где се скупљају сељани за време верских празника.

Пресло́йи́на ж увала на путу за Чатариште.

Присѝ́на ж шума у припеку.

Пу́љина чу́ка ж брдо. Име је добивено по Пуљи, претку рода Пуљинци.

Равња́к м равно место.

Рáман њлац м шума на равном месту.
Рамни́иште с ливада на равном месту.
Раскрсје с долина где се укрштају сеоски путеви.
Ри́йна (од *Ари́йна*) ж њива на коси.
Ру́иче с удубљење у долини.

Сви́њарник м њива.
Сéчено др́во с ливада.
См́клошине ж мн. клизиште. „Смь́ца се земља.”
Си́ајски забел м шума. Забел — шума, гај.
Си́удењ и м извор.

Три́евине ж мн. пашњак. Овде су домаћинства раздвајала своје овце („трс-трс”).

Цера́к м махалица и потес. Становник *Цера́чанин*, становница *Цера́чанка*. Церак — церова шума.

Цера́чка доли́на ж долина.
Црн чу́нјар м шума.

Ча́ијаришће с махала.
Чука́р м узвисина с равним врхом.

Шаре́ни ка́мен м стена.
Шиље́јарник м ливада и њиве.
Шумáйница ж шума.

ВРАЊСКА БАЊА

Варошица и бања, на месту где Бањска река напушта клисурасту долину и изби ја у равницу.

У Бањи су само три стариначка српска рода. Остали су се доселили после 1878. године.

У Бањи је више од 1250 домова.

Име становника је *Бањчанин*, становнице *Бањчанка* (*Бањка*), а ктетик је *бањски*.

Амбарни́ка ж њива.

Бањски рид м узвисина.
Бура ж њиве и баште. Кад падне већа киша, створи се „бура” и односи плодне њиве.

Буи́уња (*Бои́уња*) ж плодна њива. Батуња, бутуња и ботуња је земља која садржи веће количине муља.

Вла́нка ж њива.
Врла сѝ́рна ж стрма коса изнад Врањске Бање.

Глави́нов чука́р м брдо.
Гло́кче с њива.
Говедáрчишће с шума.
Горе́йине ж мн. шума. „Некад горела шума.”
Грама́ђе с махала. Име је добивено од апелатива грамада-гомила каменова.
Гуш́ијерци м мн. махала.

Дели́јина чу́ка ж узвишење. Од Деда-Илијина.
До́њи чука́р м брдо.
Дре́нче с њива.
Дрндешки чука́р м узвишење с леве стране Бањске реке. Ту је била кућа једног од најстаријих досељеника Томе Дрндежа.

Баву́рка ж махала.

Зай́мка ж њива. Припадала бегу Заиму.

Зай́мов рид м узвишење.

Здра́вков њо́ток м поток и долина.

Јару́је ж мн. њиве.

Ја́рчиши́је с виногради и шума. Ту су козе лизале слани камен.

Ка́ле с брдо с остацима тврђаве.

Кова́чки чука́р м брдо.

Коза́рики м мн. махала. Много чували козе.

Коза́рски њо́ток м поток.

Ла́дна во́да ж чесма.

Ма́рково ка́менче с шума.

Мри́вица ж шума у осоју.

На дубња́к м шума. Дубњак — стара храстова шума.

Нероди́нке ж мн. њиве.

Ојош м махала у којој живе Роми.

Орло́во др́во с брдо.

Парама́ница ж виногради на узвисини.

Пойо́в чива́'к м њива.

Присо́је с виногради у присојном месту.

Пукло́йине ж мн. шума. Пуклотина — пукотина.

Ра́вни ја́бер м насеље и шума.

Росу́ља ж њива.

Ру́је ж мн. њиве у улегнућу.

Са́винска доли́на ж долина.

Самони́чки чука́р м брдо.

Се́лши́је с њиве.

Се́чен ка́мен м шума у којој је „исцепен камен”.

Скенде́рска ка́риа ж стрмина изнад махале Скендерци.

Скенде́рци м мн. махала.

Средоре́к м потес.

Су́ва ба́ња ж пешчани потес поред Мораве.

То́ловац м насеље и потес. Тола је имао кућу у изворишном делу потока.

То́ловачки њо́ток м поток.

Тои́љча́ни м мн. махала и потес.

Трле ж мн. виноград.

Ту́рско гробље́ (*гробље́*) с ромско гробље.

Ћосемска доли́на ж долина у махали Ћосемци.

Цику́љ м брдо. Цик — чука.

Чива́љчина ж њиве и ливаде.

Чолоу́ек (*Челоу́ек*) м брег. „Спрема слунце.”

Ши́лес ка́мен м оштра стена на брду.

Јасмина Грковић

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ЛЕКСИКЕ ШУМАДИЈЕ

(ИЗ ЛЕКСИКЕ ЧУМИЋА)

Рађено под руководством
проф. др Драгољуба Пејчовића

Село Чумић се налази 20 километара северно од Крагујевца, на путу ка Тополи. Основано је за време прве сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем, а у каснијем периоду становништво се досељавало из јужнијих крајева (Стара Србија, Црна Гора, Стари Влах, Санџак, Косово) и из источне Србије.¹

Многе миграционе струје оставиле су трага у говору овог места. По троакценатском систему овај говор припада косовско-ресавском подручју, док је по извесним морфолошким особинама ближи шумадијско-војвођанском дијалекту. Основна замена *ћ* је екавска, уз појаву *и* на месту овог гласа у низу морфема: датив једине: *жѣти*, компаратив на *-ији*, наставци инстр. јд., ген., дат.-инстр.-лок. мн. заменичко-придевске промене: *с онѣм*, *од онѣ* итд., *нисам*, *сикѣра*.

Од неколико објављених чланака који се баве испитивањем овог говора² ниједан се не окреће лексичкој проблематици. С обзиром на то да је лексика Шумадије у целини недовољно позната, ова невелика збирка речи представља допринос њеном проучавању.

А

Ѕбер -бра, пл. *абрѣви* 1. 'вест, новост' 2. 'сплетка'. изр. *водѣи абрѣве* 'сплеткарити, трачарати'

абронѣкче -ѣѣа 'мало дете које преноси сплетке које је чуло од родитеља'
абронѣша -е м. 1. 'особа која доноси вест, новост' 2. 'особа која воли да оговара'
авелѣиш -ѣм 'скупљати пожњевену пшеницу на гомиле од којих се после праве снопови'

¹ Данило Барјактаревић, *Гласовне и морфолошке особине у говору села Чумића*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1961—1962, IV—V, 12—21, 12.

² Данило Барјактаревић. н.д.; Милица Грковић, *Ујошреба љадежа у чумићком говору*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1968, књ. 4, 133—159; Иста, *Акцонај љридева у чумићком говору*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1968, књ. 4, 161—167.

авейџај / *авейџај* -џајам 1. 'радити по кући, обављати кућне послове до касно у ноћ'. — Никад да-легне, по-целу ноћ авета. 2. в. *банзај*, *ландрај*, *ланзај*
авейџиња / *авейџиња* -е 'авет'
авлија / *авлија* / *авлија* -е 'двориште'
аврик -џа 'запуштени део земљишта на ком је израсло шибље и жбуње' в. *аврља*
аврљ -рља 1. 'полегла, увела, замешена трава' 2. 'гомила разних отпадака' в. *аврље*
аврља -џа в. *аврик*
аврљџи -џам 'неуредно обављати неки посао'
аврље -а в. *аврљ*
ајџиовџи -ујем 'подстицати, бодрити'. — Ћвек-је агитовала да-се-јма.
ајдук -јука 1. 'човек који се одметнуо од закона' 2. 'тиква са дугим вратом која служи за вађење ракије из бурета'
ајдучица -е 'строга жена која свима заповеда'
алав -а -о 'халаплив, прождрљив'. в. *алавајан*
аламџиња -е м. 'неозбиљан, непромишљен, ветропираст човек'
аламџињас -сија -сио 'који је неозбиљан, непромишљен, ветропираст'
алавајан -ија -ија в. *алав*
алџи -а -о 'црвен'
алка -е 1. 'карика у ланцу' 2. 'мањи метални обруч'
амалин -а 'особа која много ради, вуче, носи'. — Ради ко-амалин.
аман 1. 'узвик који даје изузетно експресиван карактер ономе што се уз то каже обично за неку врсту позива'. — Аман, човече окан-се. 2. адј. непромењив 'изузетан', — Аман жена.
амбар -а 'зграда за чување пшенице — унутра је простор преграђен даскама на четвртасте делове у које се сипа пшеница'
амза -е м. 'блесав, будаласт човек'
амрел -џа 'кишобран'
ањџерија -е 'горњи део мушке одеће'
ајкер -а 'неред, лом'
ајриџ / *ајриџ* -а 'пољ. алатка за копање'
асма -е мед. Asthma в. *сијиња*
астџал -џа 'сто'
ајџар -а 'општинска територија'
ајџарџи -џем 'превршити сваку меру'. — То-је-све атарџало.

Б

баџица -е 1. 'стара, онижа жена' 2. 'врста колача који се меси за задушнице' 3. 'жена која обавља порођај'
баџиџи -им 'радити посао баџице'
баџан / *баџан* -а 'мост направљен тако што је греда постављена преко потока' в. *вџеда*
 2, *џрџџ* 1
баџи -е 'прљавиштина (настала услед непрања нечега)'
баџињак -а 'храстове границице које се уочи Божића уносе у кућу'
баџињачица -е 'сноп храстових границица који се уочи Божића унесе у кућу, а чини обредни пар са бадњаком'
баџиљав -а -о 1. 'који има неки телесни недостатак (обично кад је у питању рука или нога)' 2. 'неспособан за било какав посао' в. *баџиља*
баџињџак -џа 'шума у којој расте само багрем'
баја -е м. 'отац (одмила)' в. *баја*
баџица -е 'четвртасти дрвени суд са поклопцем на коме су две рупе; служи да се у њему носи вода кад се иде у њиву или поље'
баџиџ -џа 'бакарни котао'
баџиџи -џем 'изнемоћи од неког посла'
баџиџи -џам 'причати глупости, бесмислице, баџезгати'
баџиџа -е 'измет крупне стоке'
баџиљав -џа -џа в. *баџиљав*

ба̀нза̀й -ам 'лутати, шврљати, ићи без одређеног циља'. в. *авѣшѣй* 2., *ла̀ндра̀й*, *ла̀нза̀й*
ба̀самак -а 'степеник'
ба̀й -а 'срећа, повољан стицај околности који не зависи од човекове воље'. — Тај
 нема ба̀та.

ба̀й -а, пл. *ба̀йѣви* / *ба̀йѣви* 'грana на дрвету која расте директно из дебла'
ба̀йа -е м. в. *ба̀ја*

ба̀йѣлѣй / *ба̀йѣлѣй* -ѣлим 'оставити, напустити'

ба̀йѣра̀ -е 'велика округла корпа са две дршке, плетена од прућа'

ба̀йѣлѣја -е м. 'особа која има среће'

ба̀йѣлѣв -ѣва -ѣво 'који има среће'

ба̀чва -е 'већи округао дрвени суд са избоченим дугама, већи од бурета'

ба̀шѣлка -е 'капуљача троугластог облика'

бѐла бо̀ца -е бот. *Eryngium maritimum*

бѐлац -ѣца 'коњ беле боје'

бѐлѣца -е 'овца беле боје'

бѐлка -е 'кокошка беле боје'

беловѣнас -сѣа -сѣо 'светло ружичаст, боје белог вина'

бѐлѣна / *бѐлоња* -е м. 1. 'човек изразито плаве косе и плавих очију (погрудно)' 2.
 2. 'Бик, во беле боје'

белѣрѣѣа -е 'жена плаве косе и плавих очију'

белѣрѣѣас -сѣа -сѣо 'који је плаве косе и плавих очију'

белѣшѣва -е 'врста шљиве, бела шљива'

белѣља -е 'крава беле боје'

белушѣна -е бот. *Marubium vulgare* L.

бѐлѣ -ѣѣа / -ѣлѣѣѣа 'беланце'

бѐлѣр -ѣра 'тањи памучни конац'

бѐчѣй / *бѐчѣй* -ѣчим 'разрогачити (очи)', ~ се 'гледати попреко'. — Море, - штѣ-
 -ми-се тѣ бѐчѣиш.

бѐшѣка -е 'мокраћни мехур'

бѣрколѣй -им дем. од *бѣраѣи*. — Мѣго-је да-се-запѣсли још-лѣни, но-он бѣрколи
 посѣ.

бѣсѣ пл. т. 'двострука врећа од кострети, један део се стави на груди, други на леђа
 сејачу, а у бисаге се стави пшеница за сејање'

бѣсѣри пл. т. 'огрлица од бисера'

блѣнѣв -а -о / одр. вид *блѣнѣѣви* -а -о 'будаласт'. — Та-женѣѣна говѣри свѣшта
 пред-мушѣѣѣма, блѣнтаѣа-бре.

блѣсав -а -о / одр. вид *блѣсѣви* -а -о 'луд, умно поремећен'. — Има јѣдно блѣсѣво дѣте,
 свѣ поразбѣја по-кѣѣи. в. *шѣшѣв*

блѣсуља -е 'блѣсѣва жена' в. *шѣшѣвѣља*

блѣсуњѣв -а -о 'помало луд, блѣскаст'. — Нѣ-зна ни-да-посѣди вѣѣку, он-је-ѣвек
 бѣо блѣсуњѣв. в. *шѣшѣвѣњѣв*

бо̀на -е 'име неке непознате светице', среће се само у синтагми *свѣѣѣ бо̀на*. — Штѣ-си
 ту стѣла ко-свѣтѣ бо̀на. — И-ѣна мѣсли дѣ-је свѣтѣ бо̀на.

бо̀рди -а -о 'тамно црвене боје, боје труле вишње'

босѣљѣк -ѣлѣка бот. *Ocimum basilicum*, коњски ~ бот. *Galeopsis tetrahit* L.

брѣбоњѣк -ѣка 'измет овце'

брѣв -а 'ситна стока: овце, свиње'. — Ђѣма петѣѣѣс брѣѣва овѣѣа. — Заклѣо-је двѣѣс
 брѣѣва за-свѣдбу.

брѣдва -е 'секира за прављење буради'

брѣнѣй / *брѣнѣй* -ѣним 'забрањивати, не дозвољавати'. — Кѣ-ти брѣни д-идѣш.

брѣно -а 'даска направљена од тврѣг дрвета'

брѣѣѣѣ -е / -ѣѣѣѣѣа дем. од *брѣо* 1.

брѣдѣло -а 'део разбоја, оквир који држи брѣо'

брѣо -а 1. 'мања планина' 2. 'главни део разбоја кроз који пролазе нити'

брекѣѣа -е бот. *Sorbus torminalis* (L.)

бриѣѣ -ѣѣа 'врста ножа који служи за бријање'

бриѣѣѣ -е 'врста ножа чије се корице праве од животињског рога'

брѣѣѣ -а -о 'прљав око уста, мусав'

- бркљача -е 'велика дрвена варјача која служи за мешање пекмеза, чварака (или рубља) приликом кувања'
- брлџи | брлџи -а 1. 'звериња лога' 2. 'прљавштина, нечистоћа'
- брљав -а -о 'прљав, упрљан нечим'
- бронийран -а -о 'који је у процесу запаљења'
- брук -а 'врста болести, брук'. в. кйла
- брушан -а бот. *Hedera helix* L.
- бубџиш | бубџиш -џиш 'туђи некога (не јако)'
- бубица | бубица -е 'свилена буба'
- бубњав -џа -џа 'кржњав и низак (за човека)'
- бубњара -е 'врста округле, плехане пећи на ниским ножицама'
- бубуљица -е 'кожна бубуљица (општи назив за све врсте бубуљица на кожи)'. в. чебуљица, чибуљица
- будах -а 'пољ. алатка за копање, пијук'
- будаче -џа дем. од будах
- букџиш се -им 'парити се (за свиње)'
- буква -е бот. *Fagus sylvatica*
- буклија -е 'чутура вина, окићена цвећем, које се носи кад се позивају сватови'
- букваина -е 'буково дрво'
- бунда -е 'домаћа бунда прављена од овчије коже, са крзном окренутим унутра'
- бурдџ -џа 'мала, прљави соба'
- буре -џа 'округао дрвени суд са избоченим дугама'
- бурлав -а -о 'који има дебеле усне и подваљак'
- бурњак -а 'даждевњак'
- бућ -а 'ћуба на глави птице'. в. бућа
- бућа -е в. бућ
- буца -е 'дрвени суд за ракију (25—30 л), доле ужи, са две рупе на поклопцу, од којих је већа у средини и кроз њу се улива ракија, а мања ближе крају поклопца и кроз њу се пије (или точи) ракија'
- буџмас -џа -џа 'пуначак'
- буџилица | буџилица -е 'метална буџилица'

В

- Вџдан 'стално, све време, по цео дан'. — Вџдан лежџи.
- вџзна -е 'послужавник' в. џабла
- вџда -е 'корист'
- вџдица -е дем. од вџда
- вџиш -им 1. 'недостајати' 2. 'полудети'. — Он -је вџлио.
- вџилица | вџилица -е 'направа за ваљање сукна'
- вареника -е 'млеко (чује се изузетно ретко)'
- варкаш -ам 'заваравати'
- вароваш -ујем 'поштовати неки дан (постити, не радити) из сујеверних разлога'.
- Мй вџрујемо сређу.
- вџскр -рџа 'Ускрс, црквени празник'
- вџшавац -џа 1. бот. *Galium aparine* L. 2. бот. *Galium molugo* L.
- вџшра -е 1. 'огањ, ватра' 2. 'температура (код болесног човека)' 3. 'жар' 4. 'ломача'
- вџшрџ -џа 'лопатаца за мешање жара и покривање погаче у крепуљи'
- вџшрџиш -а -о 'који је јарко црвене боје'
- вџшришиш -а 'место у старој кући где се ложила ватра' в. оџишиш
- вџша -е 'траг или бразготина на крави од удараца прутом'
- ведрџмез -џа 'нож на расклапање, оштрог врха'
- ведрџица -е 'дрвени суд за мужу'
- вејавица -е 'вејавица са снегом и ветром', в. међава
- велџм 'кажем' (само у презенту)
- венчанџица -е 1. 'бела хаљина у којој се млада венчава' 2. 'греду у таванској конструкцији која спаја два угаона стуба у конструкцији куће'

вѣѣнак - њака ‘надстрешница за чување сена’
веранда - е ‘простор испред куће са стубовима’
верјте пл. т. ‘ланац над огњиштем на ком виси котао’
вѣрмен - а ‘свечани мушки прслук од плаве чоје, изведен свиленим гајтаном, а дужина му је до струка’
вѣйромашина - е ‘ветрометина’
вѣишац - ица ‘зао човек који је у дослуку са нечистим силама’
вѣишица - е 1. ‘зла жена која је у дослуку са нечистим силама’ 2. ‘врста ноћног лептира’
вѣишича - е аутом. од **вѣишица**
вѣишиче - е / **-ичеца** ‘дете-вештица’
вѣдовина - е бот. *Anagallis arvensis* L.
виђваји | **виђваји** - **ѣвам** ‘виђати’
виђолак - е ‘жена која се много пренемаже кад говори и при том увија главом’
вијук - а бот. *Sorghum halepense* (L.)
виле пл. т. ‘рашљасто оруђе, дрвено или метално, које служи за преношење сена, сламе, траве’
винаџа - е ‘лоза испред куће’
вињас - **сиња** - **сиња** ‘који је боје труле вишње’
виѣор - а ‘вихор’
висѣишче - **ѣиша** ‘врста хаљине коју носе мала деца’
Влај - а ‘етник Влах’
власѣиша - е бот. *Agrostis alba* L.
вод(е) ‘овде’. в. **водѣнак**
водѣнак | **водѣнак** в. **вод(е)**
водеѣаца - е ‘врста сочне крушке’
водиѣ - **ѣдим** 1. ‘водити некога, бити водич’ 2. ‘парити се (за краву)’. — Шарѣља-је водѣла.
вођевина - е ‘млада, девојка која се удаје’. в. **млада**
вођица - е ‘шара на ћилиму’
вођвода - е м. ‘муж младожењине сестре, титула коју има током свадбеног обреда и веселја’
восѣишан - а - о ‘васпитан, који зна да се лепо понаша’
вѣиѣнак - а ‘парцела с воћем’
враѣжаји | **враѣжаји** - **ѣжам** ‘бавити се враѣбинама, врачати’
враѣн - а - о ‘црп’
враѣ - а ‘чеп на стомаку бурета’
враѣило - а ‘део разбоја на који су намотане нити или оно што је исткано’
врба - е бот. *Salix alba* L.
врѣ - а ‘суд начињен од издубљене тикве’
врѣ(з) ‘преко, изнад, поврх свега’. — Обѣкла врз-рѣкле гуњу. — Вр-свѣ мѣке још-ми-ѣн дошѣ.
врѣина - е ‘ограда од грања и трава’
врѣсло - а ‘дршка на кофе, канти’
врѣћа - е ‘врѣћа исткана од козје длаке’
врѣшко ‘брзо’. — Дођи врѣшко.
врѣлав - а - о ‘разрок’
врѣлика - е ‘дрво настало уздужним пресецањем дебла на неколико делова, а улази у састав специјалног типа ограде’
врѣличаѣица - е ‘специјално место у огради преко ког се прелази’. в. **врѣлаз**
врѣиѣ | **врѣиѣ** - **врѣиѣ** ‘вратити’
врѣица - е 1. ‘узрасл’. — Он-је врѣса с-Пѣтром. 2. ‘један ред засејаних биљака у њиви’
врѣиѣ - ем импф. од **врѣиѣ**
врѣиѣшак - а ‘први оброк ујутро, доручак’. в. **дорѣчак**
вриѣкара - е ‘врста кошнице која се прави тако што се рачваста грана овије лозом, облепи балегом, затим се намаже травом матицом и полије пошећереном водом’.
вуѣна - е ‘домаћа, предена вуна’
вуѣица - е ‘куповна вуна’
вуруѣна - е ‘зидана пећ за печење хлеба’
вуѣиѣ се - ам ‘млатарати ногама (за дете)’.

iréděl / *irédel* -а 'дрвена греда на плугу која спаја предњи и задњи део'
irédica -е 'мања и тања греда'
irédom 'узгред, успут' в. *uzirédno*
ir'las -*сиа* -*сио* 'који има пругу на врату (обично за овце)'
ir'liij -им 'грлити'. ~ се 'грлити се'
ironik -ика в. *podv'lak*
irúda -е 'комад сира направљен помоћу грудњаче'
irúdnaca -е 'газа помоћу које се прави сир'
iubér -џра 'груб покривач, ткан од вуне и конопље'
iúda -е 'младунче свиње, прасе'. в. *ir'ase*
iújsva -е 'кружно уплетена дивља лоза којом се затвара капија на огради'
iúmeňak -ака в. *iz'ruła*, *konđuřa*, *iđika*
iunijurac -ача 'врста коњске болести'
iúňa -е 'горња мушка хаљина од сукна, са рукавима'
iun'ij -ића 'горња хаљина (мушка и женска) од сукна, без рукава', в. *zubun*
iúša -е 1. 'грло'. — Болй-га гúша. 2. 'оток на врату који се јавља као последица болести штитне жлезде' 3. 'специфична израслина на врату код неких врста птица'
iúšav -а -о 'који има гушу' (в. *iúša* 2, 3)
iušal -аља 'голуб који има гушу' (в. *iúša* 3)

Д

Đáda -е 'мајка (старије)'
đáka -е в. *kéka*
đal -и / -а 'удаљеност, даљина'. — Дошđ-је из-вѐлике дáљи (вѐликог дáља).
đaska -е 1. 'даска направљена од мекшег дрвета' 2. 'део плуга на који је причвршћен раоник'
đáha -е 'помен покојнику'
đájkce -еића 'овца од пола године', в. *šil'ěje*
đájkcića -е 'млада овца која се још није јагњила'
đáojniće / *đáojnice* пл. т. 'врста музичког инструмента'
đédoľak -ља 'грудвица брашна која се прави приликом кувања качамака'
deliđa -е м. 'леп, лепо развијен мушкарац'
delikášan -иња -иño 'фин, отмен, за сваку похвалу (за човека)'
deraiš -иша 'прљав, неуредан, испечан човек'
đéšeliņa лúцерка -е бот. *Medicago sativa* ~ *šrojka* бот. *Trifolium repens* L.
dil'ikšer -а бот. *Corydalis cava* (L.)
diňka -е 'врста крушке'
diřek -џка 'дрвени стуб'. в. *mřitek*
đđbo -а 'време'. — Дђшло-јој дђбо за-ђдају. изр. *něko đđbo* 'касно ноћу'. — Седђли-су до-нѐко дђбо. в. *đđba*
đđba -а в. *đđbo*
doľamića -е 'кратки мушки капут од чоје'
domašinovaiš -ујем 'управљати домаћинством'
doručak -чка в. *vřuišuk*
draiđľub -а бот. *Trapaolium maius* L.
drv'ľanik -ика 'место у дворишту где се дрва чувају и цепају'
drđoľak -ља 'отпадак'
drēn -а бот. *Cornus mas* L.
drēđvina -е 'дреново дрво'
drěkcića -е дем. од *drěška*
frombúľe пл. т. 'музички инструмент који се одликује друхтавим звуком'
drěkiš -а -о 'друкчији'
drúšio -а 'друштво'
đřvar -а 'зид у кући'
đřia -е 'даска од које се праве буре, бачва, каца'
đřk -а 'дах', пл. *Đřkovi* 'Духови, црквени празник'
đřnda -е 'дебела, тешко покретна жена'

- зајдсий* -а -о 'који је тамне боје'
зајлибий се / *зајлибий* се -йбим 'заглавити се у блату'
задевай / *задевай* -ёвам 'задиркивати'
задруја -е 1. 'продавница у селу' 2. 'удружење индивидуалних пољопривредних произвођача'
займей / *займей* -им 1. 'захладнети (само у безличној употреби)' 2. 'ући у зиму' — Нећу д-оставим ово јагње да-ми-займи, оћу-да-га-закљем.
зализвай / *зализвай* -йвам 'изазивати на свађу'. — Море-не-знам штā-јој-је, по-цёо дан заливва.
заснавай / *заснавай* -авам 'почињати нешто спознавати (нпр. кад дете почиње да учи о свету)'
заизёс -ёдем 'оштетити некога у материјалном погледу'. — Заизёде-ми две иљаде, пред-мёне.
заилмай / *заилмай* -амим 'опседати некога'. — Момци-и дочекају пред-шкблом. па-и-заилмае, па-им-лацкају.
заимай се -ймам 'стећи богатство, обогатити се'
зайиий -им 'захватити течност из нечега'. — Њди да-зайиш вођу из-бунāра.
заједай / *заједай* -ёдам 'задиркивати некога на увредљив начин'
зајно 'заједно, скупа'
зјакчка -е 'мањи метални обруч који служи да се на њега нешто обеси или причврсти'
заковрнуи / *заковрнуи* -рнем в. *лйсай*
зјкн / *зјкн* -а в. *йрйёс*
закоийи се -ёйим 'размножити се у великом броју (за животиње)' в. *укоийи* се
залудан -дна -дно 'беспослен'
залуиан -а -о 'који не зна да се понаша онако како би требало, прост'
замјйорей -им 'остарити, бити стар за обављање одређене активности или посла'. — Сад-не-мёж да-с-удā, мнёго замјорела.
заморљив -йва -йво 'који се лако вређа'
занимай се / *занимай* се -ймам 'бавити се нечим'
заовић -а 'заовин син'
заовичина -е 'заовина кћи'
зайиийи -им 'размножити, намножити (обично за животиње)'. ~ се в. *закоийи* се (али и за биљке). — Запāтиле-се вјшке. — Штā-ни-се тām запāтило обзёве.
зайиёча -е 'клин на разбоју којим се зауставља вратило'
зайреја -е 'кецеља'
заирёс -ёйем 'прекрити жаром и пећи у препуљи'
зародий се -ёдим 'почети са остављањем потомства рађањем деце'. — Отёро-је чё-век, није штёта, није-се била ни-зародила.
зарёзай се / *зарёзай* се -ёзам 1. 'имати на себи чарапе које су спале' 2. 'плакати јакo без разлога'
зарозуља -е 'жена чија је одећа неуредна, изгужвана, чарапе спале'
засйорак -рка 'прекривач којим се роба у врећи покрије пре него што се врећа за-веже'
заушњаци пл. т. 'болест ушију, заушци'
зашаирий -им 'забашурити'. — Он-је-то разбйо, па зашāтрио.
збун -а 'скандал'
зёнци -ейа / -ёнцёйа бот. *Leucoium aestivum* L.
зјришиё -а в. *йарёвина*, *йалёвина*
здравца -вца бот. *Sanicula europaea* L.
зејиинлија / *зејиинлија* -е 'светло-зелена боја'
зеленкада -е бот. *Narcissus pseudonarcissus* L.
зелењак -ака 'гуштер зелембаћ'
зёле -а бот. *Beta trigyna*, *дивлё* (*дивлё*) ~ бот. *Rumex obtusifolius* L.
зйволий -им дем. од *зйвкйи*. — Остāв-ме на-миру, штā-ме јёднако зйвколиш.
злонёвољан -љна -љно 'нерасположен'
злонёвољно 'нерадо, без воље и жеље'
змијојавка -е 'жена која главом подсећа на змију, док говори врти, увија главом'
знāвай / *знāвай* -авам импф. од *знāйи*, обично само у перфекту. — Знāвала-сам ја тё.

јармењаца -е 'унутрашња полуга којом се јарам причввршћује за поличицу'
јаруја -е 'теснац'
јасика -е бот. *Populus tremula* L.
јасле пл. т. 'место у штали, коњушници, обору, где се стоци поставља храна; у штали су у виду дашчане конструкције на зиду, а у кошари у виду решеткасте конструкције од коља'
једамâ | *једâма* 'једном, једанпут'. — Био-сам тâм једамâ.
једнако | *једнако* 'стално, све време'. — Што-ме- једнако задѣваш.
јекџијка -е 'туберкулоза'. в. *јефџијка*
јекџијчав -а -о 'туберкулозан'. в. *јефџијчав*
јѣндек -ѣка 'удубљење у земљи које се протеже дуж пута'. в. *јарак* 1
јефџијка -е в. *јекџијка*
јефџијчав -а -о в. *јекџијчав*
јечмиџак -џка 'бубуљица на очном капку'
јѣк 'не (одречно)'

К

Кâ 'као'
кавѣни -а -о 'браон, тамно смеђе боје'
кадивџа -е бот. *Sedum rupestre* L.
казан -âна 'велики метални котао за печење ракије'
казанџиџица -е 'просторија у којој се налази казан'
каџмак -âка 'пена на скуваном млеку' в. *скѣруи*
кал -а 'блато'
калâвра -ем. 'прљав, запуштен човек'
калавраџа -е м. аугм. од *калâвра*
калемâр -âра 'нож који служи за калемљење воћки'
калениџа -е 'округла земљана посуда равног дна'
калкан -âна 1. 'посебна врста крова на кући: рогови се не нагињу ка средини, већ је једна страна усправна, а друга се нагиње на њу као хипотенуза и на тој страни је цреп'. изр. *кућа на-калкан* 2. 'краћи, трапезасти део оgrade дрвених кола'
калуша -е 'бела овца са црним образима'
калџина -е 'врста зимске обуће од сукна'
каљав -а -о 'блатњав'
каљâи се | *каљâи се* -âљам 'прљати се блатом'
каљуја -е 'велико блато на путу'
камâра -е 'повезано снопље пшенице у виду правоугаоне грађевине високе и по неколико метара'
каменина -е аугм. од *камен*
камџиџа -е бот. *Matricaria chamomilla* L.
канџиџе пл. т. 'дрвена четвороугаона конструкција на запрежним колима или санкама'
кандџиџи -шем 'мирисати интензивно (и пријатно и непријатно)'
каџак -âка 'поклопац којим се затвара пролаз за таван, отвор на штали кроз који се избацује ђубре'
каџара -е 'аконтација'
каџарџиџи -шем 'дати аконтацију'
каравâиџа -âџа 'дрвена конструкција (рам са горе окренутим шљаницама) која се поставља на кола, а служи за преношење снопља, траве, кукуруза'. в. *скâдале*, *лѣс*
каџиџа -е 1. 'већа гвоздена алка' 2. 'метални део који спаја косу са косиштем'
каџиџа -е 'плитки дрвени суд (сличан наџама, али мањи) који служи за чување млека и сира'
карџиџе пл. т. 'фиџакер'
каџа -е 'дрвени суд, при дну шири (200—1000 л) који служи за чување киселог купуса или остављање шљива да превру за ракију'
каџмак -âка 'густо јело од кукурузног брашна'
каџара -е 'зграда у којој се чувају каце и бурад'
каџиџа -е 'мања каца у којој се чува сир'. в. *чабџиџа*, *чабџиџа*

- кдњ -а 'кастрирани коњ'
 коймљџа -е 'овца или крава која донесе на свет младунче пре друге године'
 коймљче -еџа / -иљџа 'ванбрачно дете'
 коймљак -ака 'мушко ванбрачно дете'
 коймљача -е 'женско ванбрачно дете'
 коймљуша -е 1. 'мајка ванбрачног детета' 2. 'крава која се отелила у другој години'
 коймљњак -а бот. *Asarum europaeum* L.
 койрџа -е бот. *Urtica*, *мрџа* ~ бот. *Lamium amplexicaule* L.
 койрџан -ана 'мали, кочоперан човек'
 кдрен -а 1. 'део биљке који се налази у земљи' 2. 'клип зрелог кукуруза'
 корка -е 'кора од хлеба'
 корџба -е 'кора од лубенице или диње'
 кдса -е 1. 'власи на људској глави' 2. 'алатка којом се коси жито и трава' 3. 'метални, наоштрени део алатке за кошење'
 косач -ака 'човек који коси траву'
 косџа -е дем. од кдса (в. кдса 1), *вилџа* / *виљина* ~ бот. *Cuscuta epithymum* (L.)
 косџише -а 'дрвени део косе (в. кдса 2) који се држи приликом кошења'
 кдсџириш -а бот. *Sonchus oleraceus*
 косџируџиш -а -о 'који је од кострети'
 кдџар -а 'ограђени простор уз кућу где се чувају слама, сено и шаша'
 кдџарица -е 'плетена корпа с дршком'
 кочак -ака 'мала грађевина за гуске'
 кочањџа -е в. *кочањка*, *шаџуриџа*
 кочањка -е 'клип без зрна (очишћен)' в. *кочањџа*, *шаџуриџа*
 кдш -а 'грађевина од размакнуто постављених дасака која служи за чување кукуруза у клипу'
 кошџа -е 'грађевина (од блата, прекривена сламом) у којој бораве овце кад нису на испашаи'
 кдџишџа -е 'дрвена кошница за пчеле'. в. *ђерђонка*
 коширџиш се -ам 'кочоперити се, правити се важан због нечега'. — Како-се лепо обукла, па-се-само коширџа.
 крак -а 'троугласти део који спаја руду с колима'
 крвџаџиш -ам 1. 'јести халапљиво, непристојно' 2. 'спавати претерано дуго из лењости, отезати се (погрдно)'
 крекџишџа -е 'жаба'
 крџмен -а 'бели камен који служи за кресање ватре'
 крџсиво -а 'метална плочица која служи за кресање ватре' в. *оџиљо*
 крџсло -а 'креста', *иџиљдо* ~ бот. *Maianthemum bifolium* (L.)
 крџшџаџа -е 'врста јабуке'
 крџаџиш / крџаџиш -џкам 'обилно, добро јести'
 крџаче, само у изр. *на-крџаче* 'на леђима' (носити)
 крџуша -е 1. 'крупна вашка' 2. 'крупна, дебела жена'
 крџмак -мка в. *крџеј*
 крџа -е 'овчија ваш'
 крџаџиш / *крџаџиш* -џчем 'плакати, јечати, јаукати (за болесно дете или младунче животиње)'. — Болесно, па-лежи, па-само крџаџе.
 крџаџа -е 1. 'женка од свиње' 2. 'мрља' в. *крџаџа*
 крџишџиш -им 'хранити стоку на Божић посебном врстом хране (јарма помешана са водом и свињском крвљу)'
 крџеј -џја 'одломљени део нечега'. в. *крџмак*
 крџишџиш -ем 'ударити'
 крџорџиш -а -о 'који има сломљен рог (за стоку)'
 крџџа -е 'простирка исткана од крпа (некад је прекривала кревет, а данас под)'
 крџишџа -е '13 унакрст посланих снопова пожњевене пшенице'
 крџи -а 1. 'геометријски облик' 2. 'кружни поклопац од дашчица који служи за прекривање каце у којој се кисели купус'
 крџишџиш / *крџишџиш* -џним 1. 'чистити клип кукуруза од зрна'. 2. 'мрвити', ~ се 'мрвити се: (обично за хлеб)'

лѣщица -е 1. 'гредица која повезује рогове у кровној конструкцији' 2. дем. од лѣшка
 лијак -ака 'непотпуно, слабо кастрирани ован'
 лија -е бот. *Tilia platophyllos*
 лијисај -шем 'угинути (за животињу), умрети (за човека, погрдно)' в. заковрнућ
 лијисаћ -аћа 'угинуће, умирање'. — Он-ће да-довѣде његовог оца до-липсаћа.
 лице -а 1. 'предњи део људске главе' 2. 'материјал, штоф'
 лоббда -е бот. *Atriplex patula* L.
 лѣжа -е 'плацента у животиња'. в. љомѣйна
 лѣжца -е 'дивља лоза'
 лѣза -е 'питома лоза'
 лѣјар -ара 'дрвена лопата којом се тесто ставља у пећ и вади из ње, или се хлеб вади из црепуље'
 лѣуушйна -е бот. *Petasites hybridus*, в. рејуушйна
 лѣрва -е 'јако нашминкана жена'
 лѣјре пл. т. 'мердевине'. в. сѣјубе
 лубенѣца -е бот. *Citrullus vulgaris*, зечје ~ -е бот. *Aristolochia clematitis*, в. љѣдѣва
 мѣда
 лубенѣчарка -е 1. 'врста крушке' 2. бот. *Hibiscus trionum* L.
 лѣдај се -ам 'понашати се као луд'
 лудѣја -е 'будала'
 лудѣв -ѣва 'напрасит човек'
 лужнѣк -ѣка бот. *Quercus robur* L.
 лѣла -е 'цев на казану кроз коју излази ракија'
 лѣјѣж | лѣјѣж -а 'бука'
 лѣјѣла -е 'шупаљ пањ са дрвеним дном у којем се чува пасуљ'
 лѣчѣц -ѣца 'део колекве: лук направљен од савитљиве гране који држи мараму изнад детиње главе'

Љ

Љубичѣца -е бот. *Viola P.*, дивља ~ бот. *Viola arvensis* Murr.
 љѣлка -е 'врста љубашке за њихање деце: ткани, величине пола ћилима, са пришиве-
 ним упртама које се причврсте за два супротна зида у кући,
 љѣуѣћ -ѣћа бот. *Anthemis arvensis*

М

мѣја -е 'средство за прављење киселог млека'
 мак -а бот. *Paraver somniferum*, дивљѣ ~ бот. *Paraver rhoas* L.
 маљна -е бот. *Rubus idaeus* L.
 мама -е 1. 'мајка' 2. 'свекрва'
 мањѣлија -е м. 'човек који у друштву много прича, измишљајући догађаје и лажући'
 мањѣија | мањѣија -е 'дуга свештеничка хаљина'
 марамче -ѣта | -ѣмчѣта 'марамца'
 марва -е 'домаће животиње: крава, бик, во'.
 маслѣчак -чка бот. *Taraxacum officinale*
 маљѣчњак -а бот. *Melissa officinalis*
 маљѣор -а -о 'стар'
 маљѣорѣза -е 'стара особа (погрдно)'
 маљѣрка -е 'одрасла жена (обично се говори деци одмила)'
 маљѣј се | маљѣј се -ѣцам 'парити се (за мачке)'
 маљѣѣв брѣк | маљѣѣв брѣк -а бот. *Equisetum arvense* L.
 маљѣја -е 'пастирски штап, мотка'
 маљѣице пл. т. 'двокрака метална направа за разгртање жара и узимање угљевља'
 меденѣца -е 'звono које се завеже о врат овци или крави'
 медѣуѣц -ѣца 'врста крушке зеленог плода'
 мѣмица -е 'петља на рубу вреће кроз коју се провлачи узица да би се врећа завезала (на рубу вреће има више мемица)'

мёрделук -а 'дрвена клупа с наслоном'
 мёрџа -е 'мањи дрвени округли суд за захватање брашна'
 мёршек -џка в. *дйрек*
 месечар -ара 'врста кромпира'
 метиљав -ава -ава 1. 'који је болестан од метиља' 2. 'слабашан, нејак, безвољан'
 међава -е в. *вјјавица*
 мешаја -е 'жена која меси хлеб за свадбу'
 мијур -а 'мехур на кожи који се јавља на опекотини или жуљу'
 минђуша -е 'наушница'
 минђушица -е бот. *Dicentra spectabilis* (L.)
 млада 'невеста' в. *вођевина*
 млекар -ара 'мања зграда у којој се чувају млеко и млечни производи'
 млечика -е 1. бот. *Sonchus arvensis* L. 2. бот. *Sonchus oleraceus* L. 3. бот. *Euphorbia suparissias* L. 4. бот. *Euphorbia helioscopia* L.
 моба -е 'бесплатна помоћ суседима у обављању неког већег посла (жетва, копање итд.)'
 модар -дра -дро 1. 'који има модрицу' 2. 'плав'
 морач -ача бот. *Foeniculum vulgare*
 мосур -а бот. *Paeonia corallina*
 мошџа -е 'пољ. алатка за копање или завртање усева'
 мошџа -е 'тање, дугачко дрво'
 мрва -е 'ситан комад хлеба', в. *ишошџа*
 мрвица -е дем. од *мрва*
 мрџа -е 'језгро ораха'
 мрџа се | мрџа се -рџем 'парити се (за овце)'
 мрџа -е в. *крџа* 2
 мрљав -а -о 'који слабо и мало једе'
 мрљави | мрљави -авим 'слабо и мало јести'
 мрнџи -ам 'говорити неразговорно, себи у брду'
 мрџа -ака 'покојник, мртав'
 мрџа -е 'леш стоке'
 муар -а бот. *Setaria glauca*, *Setaria viridis* P. B.
 муарџа -е 'плод муара'
 мура -е м. 'во мишје боје'. в. *мурџа*
 мура -а -о 'који је мишје боје (за вола, бика, краву)'
 мура -е | мура -е м. в. *мура*

Н

Набџи | набџи -џим 'осумњичити, оптужити' ~ се 'постати бедан'
 набџа се | набџа се -џам 'добро се најести'. в. *накрџа се*
 набџи се | набџи се -џим 'наљутити се, бити увређен' в. *надџи се*
 навџ -дем 'помоћи у одабирању брачног партнера'. — Ма-да-ти-ја—навџем девојку!
 наџав -ака 'вунена чарапа која се носи у опанцима'
 надџа -ам в. *издџа*
 надџи се -им в. *набуџи се*
 наџе | наџе -а в. *кјјавица*, *иџада*, *шџавица*
 наџа -е 'вунени назувак који се носи у опанцима'
 наџа -е 'наковањ'
 наџи се | наџи се -џим в. *наџи се*, *наџи се*
 наџа -ам 'набацати нешто без реда'. — Наџа дџа дџа деџе.
 наџи | наџи -џим 'не поставити неку ствар у одговарајући положај; ура-
 дити неку ствар нетемељно'. — Шта-си-бре наџа тај-крџет. ~ се, 'искри-
 вити се, бити у неправилном положају (за ствари)' — Намџи ту-крџа, свџ-се
 наџа.
 наџи се -им в. *наџи се*, *наџи се*
 наџи се -им 'намрштити се' в. *наџи се*, *наџи се*

оїњийише -а в. вїйиришише

одједам̃ | одјед̃ама 'одједном'

одлүчий̃ | одлүчий̃ -үчим 'одбити јагње (теле) од овце (краве)'

ојница | ојница -е 'део плуга: дрвена греда која се поставља на гредел̃ в. оріишише
оказай̃ | оказай̃ -ажем̃ 'издати некога'. — Оказала-га код-мајке.

ојаїиий̃ се -аїи̃м се 'донети на свет младунче (за овцу)'

окоий̃лий̃ | окоий̃лий̃ -и̃лим̃ 1. 'родити ванбрачно (дете)' 2. 'отелити, ојагњити пре друге
године' ~ се 1. 'породити се ванбрачно' 2. 'ојагњити се, телити се пре друге
године'

окоий̃ий̃ се -д̃и̃им̃ 'донети на свет младунче (за мачку, пса, зеца, миша)'

окућий̃ се -им̃ в. скућий̃ се

окућница -е 'имање око куће (гаји се цвеће, воће, поврће)'

оїд̃нак -а̃нка 'кожни опанак (општи назив)'

оїд̃ас̃ий̃ се -шем̃ 'парити се (за кобилу)'. — Оп̃асла-ни-се коби́ла.

оїас̃а̃ч -а̃ча 'каиш'

оїа̃у̃чий̃ -им̃ 'ударити (човека)'

д̃илав̃ -а -о в. и̃лаву̃ла̃в̃

оїр̃ас̃ий̃ се | оїр̃ас̃ий̃ -а̃сим̃ 'донети на свет младунче (за крмачу)'

оїу̃и̃а -е 'уски кожни каиш од којег се праве опанци'

оїу̃и̃е̃на̃к -а̃на 'опанак од свињске коже, са каишевима, за свечане прилике'

дра̃ј -а̃ја бот. Juglans regia L.

ора̃ч -а̃ча 'ратар'

ор̃и̃и̃и̃ше -а в. ој̃и̃и̃ца

ор̃и̃и̃ца | ор̃и̃и̃ца -е 'земља која није поорана, која је извесно време необрађена'

оск̃дру̃ша -е бот. Sorbus domestica L.

ос̃и̃ру̃а̃ -е 'шибље у врзини на ком обично расте купина'

оїд̃а̃ва -е 'други пут покошено сено исте године'

оїе̃л̃ий̃ се -ѣ̃лим̃ 'донети младунче на свет (за краву)'

д̃и̃кос̃ -д̃са 'ред покошене траве или пшенице'

оїд̃ри̃на -е 'отпацки хране који остану у јаслама иза оваца'

оїр̃б̃б̃лий̃ се | оїр̃б̃б̃лий̃ се -д̃лим̃ 'опустити стомак'

о̃ма̃к -а̃ка 'отвор у крову за излажење дима'

ди̃ак̃ -а̃ка 1. 'ископана рупа у земљи у коју се посади биљка (за кукуруз и зељасто
биље)' 2. 'израсла биљка (кукуруз и зељасто биље): ди̃ак̃ кукуруза, ди̃ак̃ кром-
и̃й̃ра итд.

оч̃ѣ̃ну̃и̃ -ем̃ 'одломити комадић нечега'

II

и̃д̃вий̃ -а бот. Clematis recta L.

и̃д̃зий̃ -им̃ 1. 'водити рачуна' 2. 'чувати' 3. 'гледати, само у императиву: и̃д̃зи'. — П̃ази
м̃лим̃-те што-се-л̃ѣ̃по об̃у̃кла. ~ се 1. 'чувати се' 2. 'волети се'

и̃а̃ј̃и̃а̃ -е 'грађевина у пољу, њиви, за људе и стоку'

и̃д̃к̃и̃ца̃ -е 'зидарска алатка'

и̃ала̃м̃и̃да̃ -е бот. Cirsium arvense (L.)

и̃ала̃м̃у̃ди̃ий̃ -им̃ 'пуно причати, притом измишљати и завитлавати се'. — При̃ча̃ ка̃ко-је
с̃ино̃ћ̃ б̃ило̃ на-се̃д̃ѣ̃лки, море-то-о̃н̃ н̃ѣ̃што̃ пала̃м̃у̃ди̃.

и̃ала̃м̃у̃ђ̃ви̃на̃ -е 'причање онога који паламуди (в.)'. Море-ост̃а̃в̃ т̃ѣ̃ ње̃го̃ве̃ пала̃м̃у̃ђ̃-
ви̃не, к̃д̃-њег̃ сл̃у̃ша.

и̃а̃л̃и̃ја̃ -е 'колац који служи за померање буради'

и̃д̃м̃и̃ца̃ -е 'гроздена шипка којом се са спољне стране спајају јарам и подгрлица'

и̃а̃л̃ѣ̃ви̃на̃ -е в. и̃а̃р̃ѣ̃ви̃на̃, з̃и̃а̃ри̃и̃и̃ше̃

и̃д̃м̃и̃ур̃ -а 'чеп на боци'

и̃а̃н̃и̃а̃л̃о̃не̃ пл. т. 'исто што и чакшире (в.), само од куповног материјала'. б̃ри̃ци̃ ~ 'исто
што и панталоне, само се на листовима закопчавају'

и̃д̃ок̃ -а 'део који спаја центар и обод точка'

и̃д̃и̃ра̃ -е бот. Polygonum lapathifolium L.

иашѹча -е 1. 'врста женске обуће за кућу' 2. 'гвоздена папучица на дрвеним колима којом се koči'
иари̑р -а́ра 'фино, бело куповно платно' в. *шифѡн*
идроваш̑и -ујем 'доживети'. — Нйсам-то п̑аровала.
идришос -дса 'под (општи назив)' в. *идд*
иасий̑р -і́ра 'чувар оваца на пашњаку'
иасий̑ун -јуна 'некастрирани коњ'
идша.лук -а 'ливада непосредно уз кућу, на којој се напајају овце и краве'
идкља -е 'петља у плетењу'
идлен -а бот. *Artemisia vulgaris* L.
идна -е 'пена на свежеј млеку'
иднциер -а 'прозор'
идейелів -йва -йво 'сив' в. *ірѡрас, сѣд*
идрина -е 'перје'
идро -а, пл. *идрићи* 1. 'перо код птица' 2. 'део каиша који прелази ширину струка на кецељи'
идирѡвача -е 'врста јабуке'
идечен̑ак -ака 'млад, непотпуно сазрео клип кукуруза'
идзма -е 1. 'завист, злоба' 2. 'гнев'
идкиий̑је пл. т. 'врста јела'
идми̑р -а́ра 'просторија у којој се легу пилићи'
идрвина -е бот. *Alopecurus Myosuroides*
идркоми̑и -им дем. од *идркаии*. — Ост̑ав, т̑уна мал-пйрколи ветри̑ћ.
идсанка -е 'свеска'
идсма -е 'писмо'
илаву̑ав -а́ва -а́во 'који има светлу косу и плаве очи' в. *дилав*
ил̑аз -а 'део плуга који омогућава орање на константној дубини'
ил̑андова̑и -ујем 'уживати на пространом пашњаку, уз довољно хране (за овце)'
илайнйна -е 'даска која служи за прављење дашчане кошаре'
ил̑ино -а 1. 'врста тканине' 2. 'летке између два шипа у тараби'
илѡва -е 'отпаци при млађењу пшенице'
ил̑ек -а 'плехани четвртасти суд који служи за печење хлеба'
ил̑еишадра -е 'плетена корпа у којој жене носе вуну и игле када иду да чувају стоку'
ил̑изав -а -о 'клизав'
ил̑из̑ий се | *ил̑изай̑ се* -йзам 'клизати се'
ил̑иш -ди̑ша в. *идви̑ја*
илу̑ћа пл. т. 'плућа човека' в. *иди̑рица, бл̑а*
ил̑ув̑њак -њка 'плювачка'
ид̑сий̑и | *ид̑сий̑и* -асим 'разбеснети се, разгоропадити се'
ид̑бе̑јула -е 'девојка која се уда без дозволе родитеља'
ид̑в̑з̑ий̑и | *ид̑в̑з̑ай̑и* -ѡисем 1. 'свезати заједно (снопле у крстину, шапу у једну гомила; итд.)' 2. 'везати за нешто (стоку)'. ~ се в. *забу̑лий̑ се*
ид̑ви̑ја -е 'врста ограде: коље уплетено при врху врбовим прућем' в. *ид̑иш*
ид̑в̑јни̑ца | *ид̑војни̑ца* -е 'поклон који се носи тек рођеном детету'
ид̑ѡча -е 'хлеб од бесквасног пшеничног теста'
идд -д̑да в. *идришос*
ид̑в̑д̑љак -ља 'подваљак' в. *ироник*
ид̑в̑р̑зли̑ца -е 'канап којим се лонац, тегла поврзе (в. *ид̑врс*)'
ид̑врс -р̑зем | -р̑зем | -р̑жем 'покрити лонац, теглу на следећи начин: лонац се покрије крпом која се причврсти за њега канапом'
иддина -е 'подножје стога сена'
ид̑д̑лни̑ца -е бот. *Saucalis daucoides* L.
ид̑д̑лив̑ди̑ак -ика 'материја којом се сира млеко: мешавина воде и исушеног животињског желуца'
ид̑дур̑ј̑ас̑ий̑и | *ид̑дур̑ј̑ас̑ий̑и* -асим 'побеснети (за бика, ветра)'. — Подур̑ј̑ас̑и̑о б̑ик па-с̑амо кр̑ш̑и по-шт̑али. ~ се 'компликовати се (за рану)'. — Подур̑ј̑ас̑и̑ла-му-се р̑ана.
(*ид̑д̑д̑би̑ја* | *ид̑д̑оби̑ја*) само у изр. *па-и̑ш̑и̑ ид̑д̑д̑би̑ју* 'томе слично'
иджан -а 'сват с младине стране'
ид̑зав̑а̑ђ̑а̑и̑ се -ам 'посваћати се'

- идздер* -ера 'отпаци при обради конопље'
идјас -а 1. 'каиш' 2. 'струк' 3. 'попречна даска која везује шипове у огради'
идкров -два 'домаће ткано платно којим се покојник прекрива'
идкровац -аца 'прекривач од козје длаке (за краву, коња)'
идлаженник -а 1. 'особа која на Божић прва уђе у нечију кућу' 2. 'врста колача који се меси на Бадње вече и даје се особи-полаженику'
идлеђина -е 'леђни део џемпера, прслука'
идлетљив -ива -иво 1. 'немиран (за дете)'. — Млдо-вам полетљиво дете. 2. 'ветропираст, лакомислен'. — Не-ваља-јој то, млдо-је полетљива.
идлетљива -е 'лакомислена, ветропираста девојка'
идлица -е 'дрвена полица, обично крај пећи'
идличница -е 'дрвена направа која се спаја са јармом, а налази се упрегнутом говеду испод врата'
идло | *идло* -а 1. 'полегло жито' 2. 'мућак'
идложити -джим 'дати стоци да једе'. — Идём да-положим крвавама.
идљана -е 'папњак у зони шуме'
идљанче -еца | -анчеца дем. од *идљана* в. *идљаница*
идљаница -е в. *идљанче*
идмелар -ара 'млинар'
идмешина -е в. *идмса*
идика -е в. *идурула*, *кондџра*, *гумењак*
идида муда пл. т. в. *лубенице*, *зече*
идидна -дница 1. бот. *Calystegia sepium* R. Br. 2. бот. *Convolvulus arvensis* L.
идиус -сиа 'попуштање'. — Дали-му пџус. (= Попустили су му.)
идриа -е 'црквено двориште'
идслуш -и | -а 'послушност'
идслушник -ика 'особа која на свадби послужује госте'
идсмрче -еца 'дете рођено после очеве смрти'
идсидљива -е 'плацента код човека'
идсиш -дсием 1. 'сипати на нешто' 2. 'сипати неком воду да се умије'. — Дедер дете, пџспи-ме.
идикорубити се -им 'потклубучити се'
идиџре пл. т. 'врста старинских панталона'
идиштин -им 1. 'кастрирати вепра методом резања'. в. *идишројити*
идриш -ика в. *идриш*
идриш -е 1. 'дрвена направа која служи за лупање рубља приликом прања' 2. 'ви-сока, мршава жена, жена без облина'
идриш -еца, пл. *идриш* 'младунче свиње' в. *идри*
идриш -е 'бресква'
идриш -им 'послати'
идриш -ница 'прва ракија која се испече једне године'
идриш 'у прво време'. — Они-су првом били зајно.
идриш -еца 'крава или овца која је први пут донела на свет младунче'
идриш | *идриш* -адам 'врачати некоме'
идриш адв. 'с налицја (за плетење реда с налицја)'
идриш -е 'гроздена направа на руди кола, за коју се клином причврсти јарам'
идриш -им 'изгубити млеко услед престанка рада млечних жлезда' в. *идриш* 1
идриш | *идриш* -ивем 'варити храну на начин специфичан за преживаре (за краву, овцу)'
идриш | *идриш* -џем 'приказивати'
идриш -е 'полуга на ђерму'
идриш -ем 1. в. *идриш* 2. 'престати' 3. 'пресећи, руком или ножем (уже, конач)'
идриш -е в. *идриш*, *назб*, *идриш*
идриш | *идриш* -а 1. в. *идриш*, *идриш* 2. 'специјално место у огради преко којег се прелази в. *идриш*
идриш ! *идриш* -а 'грета на тавану, постављена између две стране крова, служи за остављање најразличитијих ствари'
идриш -ам 'припадати'

йрошћак -ака 'примитиван, прост човек'
йрийна -е 'прогажени снег'
йуач -ака бот. *Lycoperdon bovista* в. *йуваћ*
йуваћ -аћа в. *йуач*
йуџа -е бот. *Colchium autumnale* L.
йџас -сџа -сџо 1. 'трбушаст (за човека)' 2. 'који има испупчење (за ствари)'
йџџуна -е 'дрвени суд за грозђе који се носи на леђима'
йџца -е бот. *Physalis alkekengi*
йџиница -е 'зграда која служи за сушење меса или шљива'
йшена -е бот. *Trigonella coerulea*

P

Радан -дна -дно 'вредан'
развалѣниѣја / развалѣниѣја -е 'рушевине нечега, развалине'
развѣс -ѣзѣм / -ѣзем / -ѣжѣм 'направити велики наред' — По-цѣо дан-им кѣна раз-
врѣжѣна.
раздрѣмай / раздрѣмай -ѣмам 'расанити се'
разлѣдѣи се / разлѣдѣи се -им 'побеснети'. — Кад-се-ѣн разлѣди, вѣдѣеш ти свѣд-
ѣга.
разрѣвий се / разрѣвий се -ѣвим 'разгоропадити се и при том викати'. — Јѣ, ѣже,
разрѣвио-се по-кѣни, кѣко-га она ѣгоѣ живѣна подѣсе.
рѣка -е 'отвор у земѣи у који се сахраѣује покојник'
рѣкѣ пл. т. 'две рачѣ које расту из истог места на мотки'
рѣоник -а 'метални део плуга који оре земљу'
раскрѣий / раскрѣий -рѣчим 'направити реда на одрѣѣном простору'. — Дѣј да-рас-
крѣчим та-астѣл.
раскѣий се -им 'распродати ствари јѣдног домаѣинства'
расѣо -ѣла / -ѣсѣла 'слана вода у којѣи се кисѣли купус'
расѣамѣий се / расѣамѣий се -ѣий 'изгубити глаѣу (прѣносно)'. — Јѣо, од-пѣсла-
-сам-се расѣамѣйла.
расѣѣѣжно 'весѣло'

- сисак -ска 'ужи отвор на крчагу кроз који се пије'
сјајња адј. 'која очекује пород (за овцу)'
скāмлица | скāмлица -е 'ниска клупа без наслона'
скāндале пл. т. в. каравāи, лѣс
скāчка -е 'котур за подизање и спуштање нити на разбоју'
скврчий се -им 'згрчити се, скупити се'
скйша -е 'неморална жена' в. кўрва
скйшйи | скйшйи -йћем 'варати брачног партнера, често мењати сексуалне партнере'
скйшйейна -е аугм. од скйша
скомрāчий -им 'стећи нешто с муком'. — Он-то-јѣдва скомрāчио, а-сйн-му свѣ рас-
тўрно.
скднйиш -ам 'урадити нешто лоше, на брзину'
скдруй -а в. кāјмак
скдйина адј. 'која очекује пород (за кучку)' в. скўина
скўнйаи се -ам 'постати упао, мршав, пропасти физички'
скўнйи се -им 'уредити ново домаћинство' в. окўнйи се
скўина в. скдйина
слѣме -ена 'грѣда у кровној конструкцији која се поставља изнад венчанице (в. вен-
чаница 2)'
слѣиц -йца в. нийшйак
слеййца -е 'жена духовно и/ли материјално бедна'
слеййовдѣа -е м. 'исто што и нийшйак, али за нијансу експресивније'
сликовай се -ујем 'фотографисати се'
смāйна адј. 'која очекује поред (за мачку)'
смāйшрāње | смāйшрāње -а 'углед'. — Он йма смāшрāње.
смѣјколий се -им дем. од смејайи се. — Кад-смо-му-говорили за-женйдбу, не-велй
нийшта него-се-сāмо смѣјколи.
сна -дје 'жена од сина или брата'
снаша -е 'именица за обраћање непознатој млађој жени'
снова -е 'направа која служи за прављење основе за ткање'
сновай | сновай -ујем 'правити основу за ткање'
сбѣсан | сбѣсан -сна -сно 'паметан'
сбѣшйовай | сбѣшйовай -ујем 'саветовати' в. свѣшйовай
сбк -а 'сурутка која се цеди са сира припремљеног помоћу сиришта'
сбвра -е 'округли дрвени сто на три ноге'
сврйче -ейа | -йчейа дем. од свбра
сбнак -нка 'клизни део санки'
сбнке пл. т. 'саонице'
сйлачйнѣра -е 'канта у коју се бацају отпаци од хране, којима се хране свиње'
сйдмен -а 'надгробни споменик'
сйорйиш -йиша бот. *Achillea millefolium* L.
сйрāм 'насупротив, према'. — Сѣо такдспрам-мѣне. в. сйрѣма
сйрāсна адј. која очекује пород (за крмачу)'
сйрѣма в. сйрāм
сйрйлике | сйрйлике | сйрйлике 'изгледа, вероватно'. — Он-је сйрйлике то-знāо.
сребрāн -āна -āно 'сребрн'
срй -а 'полукружно метално оруђе којим се коси'
сйдја -е 'просторија у којој се чувају равне ствари, остава'
сйāлджйи се | сйāлжйи се -им 1. 'успоставити душевну равнотежу, смирити се'
2. 'спустити се на дно (за талог)' в. сйāлджйи се
сйāлджйи се | сйāлжйи се -им в. сйāлджйи се 2
сйаројко -а 'стари сват у свадби (младожењин ујак)'
сйаросвйишца -е 'жена старог свата у свадби'
сйаййива -е 'статива која држи разбој'
сйѣлна | сйѣлна адј. 'која очекује пород (за краву)'
сйѣйен -а -о 'који лепо и прикладно стоји човеку (за одело)'
сййидак -дка бот. *Daucus carota* L.
сййджер -а 'мотка уз коју се дене сено у близини куће'

- шџка* -е 'домаће животиње: говеда, овце, свиње'
шџица -е 'нога од столице'
шџас -сии 'страх'
шџв -а 'неред'
шџвина -е 1. 'леш животиње' 2. 'лош човек' (изузетно погрдно)
шџвинчина -е аутм. од *шџвина*
шџеја -е 'део крова који се продужава преко зида куће'
шџиц -ица 'очев брат'
шџица -е 'остаци пшенице у земљи после жетве'
шџуџа -е 'моторни нож за глачање дасака'
шџица -е 1. 'нит вуне' 2. 'ткани простирач на коме дете спава или се на њему игра'
шџубе пл. т. в. *шџубе*
шџица -е 'висока и уска дрвена посуда у којој се туцају со и паприка'
шџицић -ића 'дрвена палица на санкама која држи канате'
шџно -а 'домаћи материјал, ткан од вуне'
шџачак -чка 'сумрак'
шџрџав -а -о 'који је особењак, на своју руку'. — Не-мџш с-њим да-се-говџри
 он-је-сунџрџав.
шџи | *шџи* -џнем 'сипати'
шџиџед -а в. *шџиџед*
шџиџед -а бот. *Helianthus annuus* L. в. *шџиџед*
шџи -е 'обична супа без запришке'
шџица -е 'течност која се цеди из сира'

Т

- Табџрка* -е 'плехано буре (око 400 л) у коме се налази хладна вода приликом печења ракије'
таџбла -е в. *таџба*
таџаџа -е 'попречна греда у плафону'
таџе адј. непроменљив 'свеж'
таџица -е 'врста крушке ситног плода'
таџаџица | *таџаџица* -е 'велики број људи на једном месту, гужва'
таџ 'тамо'
таџаџа -е 'врста оградe: шипови су повезани попречним даскама, а на њих су закуцане мање даске под правим углом'
таџак -а 'направа за прочешљавање тежине (в. *таџица*)'
таџица -е 'манжета старинске мушке кошуље'
таџиџица -е бот. *Thlaspi arvense* L. в. *таџиџица*
таџиџица -е в. *таџиџица*
таџица -е 'делимично прерађена конопља'
таџиџи -а 'памук'
таџиџи | *таџиџи* -џрим 'чистити чепагијом стоку'
таџи -а -о 'који је спор у обављању неког посла'
таџиџи -џа 'мали и дебео човек'
таџиџи | *таџиџи* -џчим 'објашњавати, тумачити'
таџиџа -е бот. *Populus alba* L.
таџ -а в. *таџ*
таџаџа -е 'ткана торба која се носи преко рамена'
таџаџа -е бот. *herba, смџа* ~ бот. *Bifora radians* M. B., *ћуџеја* ~ бот. *Capsella bursa-pastoris* (L.) Med, *лиџаџа* ~ бот. *Roa annua* L.
таџбу -џа 'стомак'
таџџ -а 'покривен простор испред зграде, са стубовима'
таџиџе пл. т. 'ситно сено које попада око стога, а којим се хране овце'
таџла -е 'грађевина у пољу за људе и стоку'
таџиџи | *таџиџи* -џрим 'чистити, млатити конопљу'
таџиџица -е 'направа којом се конопља прерађује; чисти од поздера'

ишрла̑и се / *ишрла̑и се* -*р̑ла̑м* 'насилно прекинути трудноћу, абортирати'
ишрмка -*е* 1. 'рој пчела' 2. 'кошница'
ишрнина -*е* бот. *Prunus spinosa* L.
ишондица -*е* 'ниска троугласта столица без наслона'
ишрсквац -*вца* бот. *Polygonum aviculare* L.
ишошца -*е* в. *мрва*
ишруд -*и* 'гљива која расте на дрвету, а употребљава се при кресању ватре'
ишруцац -*ица* 'део попречно исеченог дебла (40—50 цм)'
ишугаљив -*йва* -*йво* 'голицљив'
ишумбас -*а* 'простор испод коша где се обично чувају дрва'
ишунак / *ишунак* 'ту'
ишурба̑ -*ика* 'овчији желудац'
ишуй̑умрак -*а* 'човек неспособан да било шта уради како треба, приглуп човек'. —
Дѣ-ће он да-ти-уради, то-је тут̑умрак.
ишуй̑ор -*а* 'црквењак'
ишуча̑и -*ам* 1. 'разбијати на ситније делове (камен, орах у љусци)' 2. 'обављати кућне послове по цео дан, без нарочитог ефекта', — Ваздан т̑ца по-к̑ћи.

Ћ

ћевлија -*е* м. 'пијаница'
ћевнуи̑ -*ем* в. *наћевалии̑ се*
ћенар -*ара* 'дебљи памучни конац'
ћерамџда -*е* 'врста кровног преча који има облик полукружно издубљеног корита'
ћуирија -*е* 1. 'главна уздужна греда под кровом куће, на коју се опирају попречне греде плафона' 2. 'мост (општи назив)'
ћурчија -*е* м. 'занатлија који прави кожухе'

У

убиби̑и се / *убиби̑и се* -*ибим* 'бити миран, укочен и при том мало говорити'. — Млада̑ трѣба да-се-убиби.
убиће -*а* 'убиство'
убојница -*е* 'свиња која се тови да се закоље на празник'
уброш̑и̑и -*ди̑им* 'направити од нечега брош, привезак за ланчић'
увин̑уи̑ / *увин̑уи̑* -*ин̑ем* 'искривити'. ~ *ид̑у* 'ишчашити ногу'
увр̑аж̑а̑и̑ / *увр̑аж̑а̑и̑* -*аж̑ам* 'уврачати некога'
у̑ар -*а* 'прво, плитко орање после скидања летине'
у̑л̑евље -*а* 1. 'комади сагорелог дрвета' 2. 'комади ужареног дрвета'
уд̑и̑ица / *уд̑и̑ица* -*е* 'тањи дугачак комад меса спремљен за сушење'
уз̑р̑ед̑но в. *ир̑ед̑ом*
у̑ица -*е* 'канап'
у̑јак -*а* 'мајчин брат' в. *у̑ја̑*
у̑ј̑лов̑и̑и̑ -*им* 'кастрирати (овна, бика, коња)' в. *у̑и̑у̑ца̑и̑*
у̑ја̑ -*ма* 'одређена количина брашна, пшенице која се даје млинару, односно човеку који врши'
у̑ј̑р̑ми̑и̑ -*им* 'направити јарму'
у̑ја̑ -*е* в. *у̑ја̑*
у̑ј̑ч̑в̑ина -*е* 'род с мајчине стране'
ук̑ди̑ка̑и̑ -*ам* 'упрегнути у јарам (за краву, вола)'
уко̑и̑и̑и̑и̑ се -*ди̑им* в. *зако̑и̑и̑и̑и̑ се*
ук̑ри̑ж̑а̑и̑ / *ук̑ри̑ж̑а̑и̑* -*й̑жем* 'исећи на кришке (хлеб, парадајз, лук итд.)'
уко̑у̑ра̑и̑и̑и̑ се -*им* 'притајити се'
уко̑у̑ћ̑ани̑ 'чланови једног сеоског домаћинства'
ула̑р -*ара* 'конопац или кожни каиш који се везује крави или коњу око главе'
ума̑и̑ја -*е* 1. 'елеменат у кровној конструкцији којим се покрива спој две стране крова (од истог материјала као преп)' 2. 'куповно платно слабијег квалитета, простије и жуће'

униџуци пл. т. 1. 'доње дугачке мушке гаће од куповног платна' 2. 'дебеле, дуже женске гаће'
 уйрџиџи / уйрџиџи -џиџем 'упрегнути у кола (за коња)'
 уйрџа -е 'конопац, уџе на торби, љуљки'
 урџина -е 'стрм обронак с којег се с времена на време сурва земља'
 урџак -чка 'нажит од пужа или шкољке који се носи у коси против урока'
 усеџиџи се / усеџиџи се -џиџем 'обрисати нос, ушмркнути се'
 усџиџи -им 'учинити да се од млека направи сир'. ~ се 'покварити се (за млеко)
 усџивка -е 'свилени конац, добијен у домаћој производњи од свилене бубе'
 усџивџи -им 'зауставити'
 уџироба -е в. изџиџиџи
 уџур -а 'простор између продужетка дуга изнад поклопца буџе'. — Пуџа-ми бџа
 раџије и-пџи уџур.
 уџиџиџи -ам в. уџиџиџи
 уџиџиџи се / уџиџиџи се -џиџем 'подићи уши и послушкивати (за животињу)'
 џчкур -а в. џџиџиџи
 уџиџиџи -џиџи 'кастрирати (коња)'
 уџиџиџи -џа 'слани колач од квасног пшеничног брашна'
 уџиџиџиџи -џиџи в. џиџиџиџи 1
 џшур -а 'одређена количина раџије која се даје власнику казана као надокнада'

Ф

Фарџиџи -ам 'прекривати бојом, бојити'
 фрџа -е в. свирџа
 фрџиџи -џа 'човек који свира фрулу'
 фрџа -е 1. 'отпаци материјала приликом шивења' 2. 'старе, неупотребљиве ствари'
 3. 'отпад'

Ц

џџина -е 'велики неограђени пашњак'
 џџоваџи -уџем 'уживати, живети на најлепши могући начин'. — Тџа-је џџовала ко-
 -девојка.
 џџиџиџи -џиџи 'који има белег на челу (за стоку)'
 џџиџиџа -е 'крава која има белег на челу'
 џџиџиџи -а 'ретка газа која служи за цеђење тек помуженог млека'
 џџиџиџа -е 'метална решетка направи која служи за цеђење'
 џџиџиџи / џџиџиџи -џиџи 1. 'истискивати течност из неке ствари' 2. 'издвајати течност из неке смесе (нпр. одвајати супу од поврха с којим се кувала, одвајати млеко од труга које је упало приликом муже)'. ~ се 'испуштати течност из себе (за ствари)'
 џџр -а бот. Quercus cerris L.
 џиџан -а 'Ром'
 џиџиџиџа -е 'олош'
 џиџиџиџа -е 'Ромкиња'
 џиџиџиџа -е аугм. од џиџиџиџа. в. џиџиџиџа
 џиџиџиџа -е в. џиџиџиџа
 џиџиџиџа -е 'висока метална посуда с дршком која служи за пијење воде'
 џџуџа -е 'дубока зимска ципела'
 џџиџи џиџи -а бот. Crataegus oxyacantha L.
 џџиџиџа -е 'округли керамички суд с рупом на дну који служи за печење погаче, хлеба'
 џџиџиџа -е 'трешња'
 џџиџиџиџи -џа -џиџи 'трешњин'
 џџиџиџиџи -а бот. Telekia speciosa
 џџиџиџиџи -џа 'нож плуга који одрезује земљу по ивици бразде'
 џџуџа -е 'врста гумене обуће' в. џиџиџиџиџи, џиџиџиџиџиџи

Ч

- чабар -бра 'дрвени суд, при дну шири, са две дршке'
 чабрења̋к -а̋ка 'мотка помоћу које се носи чабар'
 чабри̋ћ -и̋ћа в. *ка̋чица, чабри̋ца*
 чабри̋ца -е в. *ка̋чица, чабри̋ћ*
 ча̋и̋а̋л -и̋ља 'пут на коме се скорело блато'
 чавр̋љӳја -е в. *чевр̋љӳја, шевр̋љӳја, шѐва*
 ча̋ђа -е 'гар, чађ'
 ча̋йр -и̋ра 'ограђена ливада на којој се напаса стока'
 чак̋ана̋ц -нца 'чекић за откивање косе'
 чак̋и̋и̋ре пл. т. 'мушке панталоне од домаћег сукна, горе широке, а на листовима уске'
 ча̋й̋а̋р -а̋ра 'било који стари суд из којег живина пије воду'
 чарк̋ач -а̋ча 'дугачко дрво за мешање жара'
 ча̋рши̋дв | ча̋ршов -а 1. 'део постелине' 2. 'прекривач за сто'
 ча̋й̋и̋а̋л -а̋ла 'угао у ком се укрштају врлике у једној врсти оградe'
 ча̋й̋и̋ма -е 'танка испреплетана дрва од којих се прави зид, тако што се облепе блатом'
 ча̋й̋и̋р̋ња -е 'мала, сиротињска кућа'
 ча̋о̋фра̋к -рка 'врста јела, неотопљени комад сланине'
 чебӳљи̋ца -е в. *бубӳљи̋ца, чибӳљи̋ца*
 чевр̋љӳја -е зоол. *Alauda* в. *чавр̋љӳја, шевр̋љӳја, шѐва*
 че̋зе пл. т. 'кола на два точка која вуку коњи'
 че̋ки̋ћ -и̋ћа 'метална алатка са дрвеном дршком која сружи за закивање'
 че̋ки̋че -е̋и̋а дем. од *че̋ки̋ћ*
 че̋к̋м̋е̋же -е̋и̋а 'преграда на дну дрвеног сандука'
 че̋ља̋д -и в. *живи̋на* 1
 че̋мер -а 'горак укус'
 че̋й -а 'предмет којим се затвара отвор, рупа на бурету'
 че̋ри̋а -е 1. 'прекривач ткан из три дела' 2. 'ромски шатор'
 че̋ри̋а̋р -а̋ра 'Ром који живи под чергом'
 че̋рез 'због'. — Не-м̋ож да-д̋ође че̋рез-де̋т̋ета'
 че̋с̋ни̋ца | че̋с̋ница -е 'колач од кукурузног брашна који се пече за Божић'
 че̋ша̋и̋ја̋ја -е 'гвоздена четка за тимарење крава и коња'
 чибӳљи̋ца -е в. *чебӳљи̋ца, бубӳљи̋ца*
 чи̋ви̋ја̋ја -с 'клин у осовини точка'
 чи̋вилӳк -а 'летва у кући на коју се веша одело'
 чи̋ви̋и̋и̋и̋ -а 'тамно-плава боја'
 чи̋ви̋и̋и̋шан -и̋йна -и̋но 'тамно-плав'
 чи̋м̋а̋ра -е в. *нали̋в̋а̋ча, низ̋а̋ра*
 чо̋ба̋ни̋н -а 'чувар стоке на пашњаку'
 чо̋ја -е 'врста куповног вуненог материјала'
 чо̋ко̋и̋ћ -а в. *и̋ца*
 чо̋р̋ба -е 'супа са запришком'
 чо̋р̋балӳк -а 'посуда полукружног дна, са дршкама'
 чи̋а̋р -а 'остатак корена биљке у земљи на који се човек убоде'
 чӳбар -бра бот. *Satureia hortensis* L.
 чӳља -е 'овца без ушију или с малим ушима'
 чӳна̋к -нка 'покретни део разбоја којим се проткива'
 чӳй̋ко̋ли̋и̋ -им дем. од *чӳй̋ка̋и̋и̋и̋*. — Пӳшти б̋и̋це нек-мал-чӳп̋ко̋ле т̋ӳ око-к̋ӳће.
 чӳчӳви̋да -е 'веома запуштена жена која изазива згражање околине'

Ц

- Ца̋бе̋ 1. 'бесплатно'. — Ко̋й-ће-то ца̋бе̋ да-ти-д̋а? 2. 'узалуд'. — Ца̋бе̋-си дол̋а̋зио.
 3. 'без разлога'. — Море-ца̋бе̋-се љ̋ӳтиш.
 и̋авр̋ља̋и̋ -а̋м 'чаврљати'
 и̋а̋ка̋и̋ -ам 'разговарати'
 и̋анд̋а̋р -а̋ра 'жандарм'

мeнepиkа -e 'ринглов'
 иибpa -e 'смеса која остане у казану после печења ракије'
 ииџpица -e, бeла ~ 'плућа човека или животиње', црна ~ 'јетра човека или животиње'
 иимpија -e м. ж. 'тврдица, циција'
 иимpијaи -aм 'тврдичити, цицијашити'
 иидкa -e 'одевни предмет (општи назив)'

Ш

Шaвoљ -a 'дрвени суд, при дну ужи (до 50 л), у ком се пере рубље'
 шaјaк -јка 'куповно сукно'
 шaјкaчa -e 'мушка капа од шајка'
 шaнац -наца 'канал за воду крај пута'
 шaиуpиkа -e 'окуруен клип кукуруза' в. кoчaњкa, кoчaњиkа
 шapеница -e в. чeрiа 1
 шaрkа -e 'шарена крава' в. шaрyља
 шaрyља -e в. шaрkа
 шaшpа -e 'велики шатор на вашару или у свадби'
 шaшpа -e 'превара, обмана'
 шaшpо в. сaнђим
 шaша -e 'осушене стабљике кукуруза'
 шaшaв -a -o / шaшaви -a -o в. блeсaв
 шaшaвaк -вкa 'дрвене дашчице које се постављају између тавањача'
 шaшaвyља -e 'пашава жена' в. блeсyља
 шaшунyкaв -a -o в. блeсунyкaв
 шaвaлeр -eра 1. 'љубавник' 2. 'човек који често мења, љубавнице' в. шaвaлeрaи, кyрвaр
 шaвaлeрaи -aиa в. шaвaлeр 2. кyрвaр
 шaвaлeрkа -e 'љубавница'
 шeвa -e в. чeврљyтa, чaврљyтa, шeврљyтa. изр. свaбии / свaбии ~ -e 'лоше проћи, награвусити'. — Млoгo тpoшii, тaј-ћe-бpзo дa-свaби шeвe'.
 шeшкoтii -им дем. од шeиkаии. — Никaд нe-рaди ништa, сaмo-сe шeткoли.
 шивeњaк -aкa 'једноставни опанци без каишева, за свакодневну употребу' в. нaишaк
 шилeжe -eиa в. двикчe
 шинa -e 'гвоздени обруч точка'
 шиндрa -e 'дрвене дашчице за покривање куће преко којих се ставља ћерамида'
 шии -a 1. 'колац у огради од летака који се забије у земљу' 2. 'танка кружна метална шипка закуцана у јасле, за коју се стока везује ланцем'
 шииaк -иkа бот. *Rosa canina* L.
 шииkињa -e в. шииyрaк
 шииyрaк -pкa 'плод шипка' в. шииkињa'
 шифoн -oнa в. пaриp
 шифoњeр -eра 'орман за одело'
 шлoфjaнкa -e 'дебела поткошуља'
 шливa -e 'смеса преврелих шлива за печење ракије'
 шливaр -aрa 'воћњак у којем су засађене само шљиве'
 шмpкaвицa -e в. кiiјaвицa, нaзeб, иpлaдa
 шoдeр / шoдeр -a 'шљунак као грађевински материјал'
 шoкљaи -aм 'плести ружно, ретко и лабаво'
 шoрбaс -cиa -cиo 'преширок, велик (за одело)'
 шидiод -a 'врста веза у плетењу чарапа'
 шидaвoљ -a бот. *Rumex crispus* L.
 шидиaк -иkа 'део разбоја: штап изнад брдила'
 шииp -a бот. *Amaranthus retroflexus* L.
 шииpиkа -e 'чипка'

шѣрикѣни -а -о 'чипкаст'

шѣрикѣи -ма 'плести'

шѣројѣч -ѣча 'човек који кастрира стоку'

шумѣр -ѣра 'цер, лужник, граница (заједнички појам)'

шѣниѣв -а -о 'ментално туп, умно заостао'. — Тѣо-он да-шкољује дѣцу, ал-му-млогѣ-шѣнтава.

шѣѣак -ѣка 'шупљина под заобљеним врхом јајета'

шѣѣи -а -о 'који нема рогове за (животиње)'

шѣѣа -е 'овца или коза без рогова'

шѣшумѣѣа -е 'блесав човек'

ДЗ

ДЗиндзѣв -ѣва 'младић који се неозбиљно понаша'

1

Milivoj M. Urukalo

VINOGRADARSKA LEKSIKA BRATIŠKOVACA

Radeno pod rukovodstvom
prof. dr. Jovana Kašića

Vinova se loza u Dalmaciji, po svemu sudeći, počela uzgajati veoma rano, čak prije nove ere¹. Tradicija uzgoja od starih Grka prenesena je preko južne Italije najprije na otoke Vis, Hvar, Korčula, a potom na širi dalmatinski pojas. Kasnije doseljeni Slaveni su „prigrllili kulturu vinove loze”.²

Tradicija uzgoja prenijela se i na današnje stanovnike Bratiškovaca koji su smješteni na južnom rubu Bukovice, na devet kilometara sjeverno od Skradina. Preci današnjih Bratiškovljana su po jednim izvorima³ došli u ovo mjesto krajem XVI vijeka, a po drugima „krajem XVII i početkom XVIII veka iz Bosne, Hercegovine i Crne Gore za vreme mletačke vlasti”.⁴ Opsežnije podatke o naseljavanju Bukovice, a u tom sklopu i Bratiškovaca, daje Živko Bjelanović u svojoj magistarskoj tezi.⁵ Govor kojim se u svakodnevnoj komunikaciji služe Bratiškovljani spada u dijalekatski kompleks štokavskih sjeverozapadnih govora, a jekavci Bratiškovaca kao i ostali (i)jekavci Bukovice „na prostoru između dviju sjevernodalmatinskih rijeka jezičnim osobinama predstavljaju cjelinu”.⁶

Iako vjerujemo da je tradicija uzgoja vinove loze u Bratiškovcima započela doseljavanjem u ovo mjesto, prvi podaci o tome su zapisani tek u Srpsko-

¹ Podatak prema knjizi Stjepana Bulića: *Dalmatinska ampelografija, Poljoprivredni nakladni zavod*, Zagreb, 1949.

² S. Bulić, n. d., 5.

³ Crkva sv. Nikole u Bratiškovcima koju je osvetio dabrobosanski mitropolit Aksentije mogla se sagraditi tek pošto je tu bilo stanovnika, tj. pastve. Vidi o tome u Nikodim Miliš, *Pravoslavna Dalmacija*, Novi Sad, 1901, 177.

⁴ Ovu tvrdnju iznio je R. Dobrota i smatra n je proizvoljnom; ispravnija će biti prva, jer se ova zasniva na narodnom predanju koje može „promašiti” za cio jedan vijek. Vidi o ovoj tvrdnji u Radoslav Dobrota, *Братишковачка њапохија*, Богословље, 1—2, Београд, 1976.

⁵ Živko Bjelanović, *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Čakavski sabor, Split, 1978, 18—22.

⁶ Ta se cjelina prema Belanoviću odlikuje: četveroakcenatskim sistemom, dosljednom jednosložnom jekavskom zamjenom jata, čestom kontrakcijom vokala, obično u korist prvoga (-ao > ā), zatvorenijim izgovorom vokala o vokalom u, zamjenom spiranta f srodnim v i rjeđe p, labavom artikulacijom j između dva vokala, suglasničkom skupinom št, uprošćavanjem suglasničkih skupina, arhaičnijim nastavcima u dat. lok. i instr. mn. Detaljnije o ovim dijalekatskim osobinama govora Bukovice kod Bjelanovića, n. d., 22—26.

-dalmatinskom magazinu za 1849. godinu gdje se kaže da je „... vinograd na Bratiškovcima Novi Sad zvani, njegov rukosad (tj. Gavrila Opačića, igumena manastira Krupe od 1810—1823).⁷ Isto tako se dalje spominje da je Nikodim Zelić (iguman od 1825—1827) posadio u Bratiškovcima vinograd zvani *Pasjak* i da „... pri njemu prestade opoština kod kaluđera i uvedeno je pravo opštežitije”.⁸ Među prvim su tradiciju uzgoja prenijele prvodoseljene porodice,⁹ a iz nekih od njih su odgojeni prvi navrtači (kalemari) koji su radi obnove vinograda nakon stradanja od filoksere išli i van mjesta (Šibenik, Knin).¹⁰

Koliko je vino čest motiv i u narodnoj poeziji poteklo iz ovih krajeva (Bukovica i Ravni Kotari) pokazuje i narodna pjesma „*Ropstvo Janković Stojana*”¹¹ koja još i danas živi u usmenoj predaji kod starijih mještana kao i obilje folklorističke građe o Bukovici u kojoj među ostalim Vladimir Arđalić kazuje kako se pjeva uz vino, tj. kako izgleda „... općeno pjevanje piansko i otezanje grlom”.¹²

Razvijenost vinogradarstva i relativno duga tradicija uzgoja vinove loze u ovom kraju upućivala nas je s jedne strane na postojanje bogatije autohtone srpskohrvatske leksike, a s druge strane na leksičke utjecaje u ovu leksiku koji mogu dati širu lepezu semantičkih značenja riječi stvaranjem novih formativa¹³ jer se preuzimanjem iz drugih jezika kao rezultatom duljeg jezičnog kontakta, stvarala i nova leksika koja je morala proći kroz filter jezičke prilagodbe. Kao što su opšta privredna i kulturna strujanja išla od zapada prema istoku, tako su i leksičke inovacije dolazile iz (pretežno) zapadnih jezičkih krugova i ostavile svoje tragove u vinogradarskoj leksici Bratiškovaca.

Leksika o kojoj se ovdje daju osnovna razmatranja sakupljana je i bilježena krajem 1981. i početkom 1982. godine. Informatori¹⁴ su mi umnogome

⁷ Podatak iz knjige: Душан Кашић, *Манастир Крупа (Историјски преглед) 1317—1967*, Српска православна епархија далматинска, Београд 1968.

⁸ Iz iste knjige D. Kašića, 17.

⁹ Prva doseljena porodica u Bš. su Vulinovići, potom Lalići, Ognjenovići (danas žive u susjednom Kaknju), Erakovići, Manojlovići, Pavasovići, Kričke i druge. Podatak prema R. Dobrota, n. d. 111, a ove podatke je R. Dobrota pronašao u *Лейтенису брајшиковачке парохје*, 1892, sv. 2.

¹⁰ Među prve kalemare (navrtače) R. Dobrota ubraja Božu Dobrotu, Iliju Dobrotu, Tomu Manojlovića, Nikolu Skrobomju i druge R. Dobrota, n. d. 115.

¹¹ Stihove te pjesme: „Kosu reže ostarila majka, kosu reže pa vinograd veže, a suzama lozicu zaliva i spominje svog Stojana sina”. Stanko Korać naziva „... jednim od najljepših slika narodne poezije srpske”. Vidi o tome Stanko Korać: *Uvod* iz knjige *Književna hrestomatija*, Iz kulturne baštine srpskog naroda u Hrvatskoj, Prosvjeta, Zagreb 1979.

¹² Kao ilustracija neka posluži samo dio stihova koje je zabilježio Arđalić: „Prostitute nam, draga braćo naša, / Vami pjesma, nami čaša vina, Da bi ona od „barila bila. // Popiće je braća i družina, Makar bila muva jol kvasina, // Kvasina bi za srce ujela, A od muve glava zaboljela. // Čaša pravog glavi ljekarija. V. Arđalić: *Bukovica — narodni život i običaji*, knj. VII, 1902.

¹³ Pod pojmom *formativ* podrazumijevam elemenat neke riječi koji dodavanjem riječima mijenja njihovo značenje ili funkcije ili služe za tvorbu riječi ili izvođenje. Ovo značenje preuzeto prema Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A—O, 371.

¹⁴ Informatori su mi bili Špiro Karabuva, rod. 1914, i Đuro Karabuva, rod. 1929. u Bratiškovcima, oba zemljoradnici.

pomogli svojim obavještenjima, iako sam se oslanjao na svoje poznavanje leksike i govora ovoga mjesta. Dakle, govoreći o osnovnom korpusu¹⁵ vinogradarske leksike biće riječi o leksici koja je aktivni fond rječnika sadašnjih nosilaca ovoga govora, tj. razmatranja će se davati na sinhronijskoj ravni, a dijahrona se ostavlja po strani u prvom redu zato jer se ne raspolaže takvim materijalom. Jasno je samo po sebi da se ova leksika ne upotrebljava samo u ovom mjestu; njena area je u osnovi mnogo šira, u prvom redu po Bukovici, Ravnim Kotarima te kninskoj i drniškoj krajini, ali i šire na cijelom području srpsko-hrvatskog jezika — precizna razgraničenja upotrebe je praktično i nemoguće utvrditi.

Osnovni leksički fond koji je ovdje prikupljen¹⁶ čine u najvećem broju imenice, a potom glagoli; pridjevi su u daleko manjem broju i oni se sreću obično u leksičkim sintagmama tipa 'crni kop', 'pravo vino' i sl.

Struktura leksika¹⁷, ako bi se izračunala tzv. leksičkom statistikom, izgledala bi ovako: na imenice i njene derivate (deminutivi, augmentativi i pejorativi) otpada približno 70%, oko 25% čine glagoli i glagolski derivati, u prvom redu glagolske imenice, dok samo oko 5% otpada na tzv. leksičke frazeologizme, pridjeve i priloge. Uostalom, ove leksičke jedinice i inače u drugim leksičkim djelima po leksičkoj hijerarhiji¹⁸ zauzimaju 'nisko' mjesto.

Kako se grana, tj. kako se stvaraju različiti nazivi i koliko ih je za pojedine sorte, prilično se lijepo može vidjeti u Bulicevoj „*Dalmatinskoj ampelografiji*”¹⁹; posebno u pogledu naziva za sorte vinove loze i njene vrlo brojne varijante kojih je u knjizi preko jedne hiljade na čitavom dalmatinskom pojasu od Kotora do Paga na sjeveru. Od toga broja, temeljnih je naziva — termina blizu dvije stotine. Životnost nekih od brojnih naziva i varijantata naziva vezani su za određeni, često vrlo uzak prostor ili čak samo jedno selo. Stoga neće ni biti čudo kad se samo u Bratiškovcima sreće tek deseti dio osnovnog nazivlja za sorte vinove loze. Areal upotrebe većeg dijela naziva je vrlo uzak i, ako su rječnici²⁰ i evidentirali neke nazive, svrstani su u kategoriju lokalizama ili pokrajinskih riječi, ako ne i čisto individualnih tvorbenih likova. A ako se uzme u obzir i činjenica istorijske naravi da su nazivi dolazili iz različitih krajeva i u različita vremena te da su ih primali govornici²¹ različitih dijalekata²² i

¹⁵ Upotrebljavam izraz *osnovni* jer mogućnosti stvaranja novih riječi su praktično neograničene pa je stoga ovaj korpus osnovni, a ne konačan.

¹⁶ Leksika je prikupljena po određenim područjima sistemom tzv. asocijativnih polja i sistemom derivacije, a onda se tek prešlo na ispisivanje kartica. Kako se i kod najveće pažnje može dogoditi da što promakne, pokazuje mi i riječ *šepar* koju sam otkrio slučajno kad je osnovni korpus već isпан. Riječ ima isto značenje kao u Vuka. Vidi: Бук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, (iz 1852) Beograd 1972, 836.

¹⁷ Pod strukturom ovdje podrazumijevam raspored riječi po vrstama ili leksičkim odrednicama.

¹⁸ Ovom terminu pridajem značenje proučavanja leksema uopšte po čestoti javljanja, a ne i proučavanje korijena i osnova ili istovjetnosti leksema.

¹⁹ S. Bulić, n. d., 246—341.

²⁰ Misli se prvenstveno na *Речник српскохрватској књижевной и народной језика, САНУ*, knjiga 1—11, Beograd 1959—1981, koji mi je bio pri ruci.

²¹ Riječi *govornik* pridajem značenje *nosilac govora*.

²² Misli se na čakavski i njemu u susjedstvu štokavski sa svim svojim raznolikostima i različitim „odrazima” glasa jat.

govora te da su životni putevi riječi bili vrlo različiti, onda otuda i toliko i brojno šarenilo u nazivima za sorte vinove loze. Takvi uslovi su stvorili vrlo razvijenu sinonimiju i vrlo brojno grananje tzv. leksičkih jezgara.

Iako po struci ampelograf,²³ Bulić je u bilježenju naziva iz vinogradarske terminologije, posebno sorti vinove loze, upotrebio neke metode u sakupljanju kojih se drže i dijalektolozi.²⁴ Pored imponirajućeg broja sorti i njihovih varijeteta, on kaže da je samo „... dvadesetak (isticanje moje, M. U.) jače rasprostranjenih sorata za proizvođaču vina...”, a da su „... zagorski krajevi (tj. Dalmatinska zagora, Bukovica, Ravni kotari) koji su se kasnije počeli baviti vinogradarstvom, veći dio sorata donijeli s obližnjega primorja. Tako je kotar benkovački i kninski uveo sorte s primorja šibenskog...”.²⁵

Metodološki uzor ovome radu je rad dr Jovana Kašića „*Vinogradarska leksika Srema*”.²⁶

Temeljne leksičke odrednice iz ovoga korpusa čine riječi *vin*, *vinova* *loza*, *gрозd* (grožđe), *vinograd*. Sve ove riječi i etimološka razmatranja u vezi s njima objasnio je prof. Kašić u svom radu o vinogradarskoj leksici Srema²⁷ te za posebna razmatranja nema potrebe jer su one identične skoro na čitavom srpskohrvatskom jezičkom prostoru. Iz grupe se kao temeljni pojmovi mogu izdvojiti *vin* i *grožđe*, dok *loza* tek s atributskom odredbom *vinova* ulazi u ovaj leksički sloj, iako je u ovom govoru sam izraz *loza* sinonim za *vinovu* *lozu*. Isto je skoro i s imenicom *gрозd* koja ima svoja značenja i van vinogradarske leksike, ali tek zbirna imenica *grožđe* čini osnovnu leksičku jedinicu, dok *gрозd*, iako vrlo rijetko, može imati i druga značenja (*gрозd* kod ostalog bobičastog voća).

Etimologiju imenice *vin* prema postojećoj literaturi do tada razmotrio je u svom radu dr Kašić.²⁸ Dodati se može da je njegov rad nastao prije pojave Skokovog *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*²⁹ u kojem on, pored literature na koju se poziva i dr Kašić, dodaje da, što se mjesta tiče da se to (tj. oblikovanje riječi *vin*) moglo odigrati na Balkanu, i to dunavskom limesu i „...kako je za dočeto lat. *-um*, vlat. *vinus* moguć samo refleks *-v*, mora se uzeti da je posuđivanje išlo preko lat. n. pl. *vina*”, „vrste vina”, odakle je analogijom preko *pivo* stvoren sveslav. sing. *vin*.³⁰

Složenica *vinograd* s jasnim značenjem njenog prvog dijela otvara problem porijekla i značenja drugoga dijela. Mnogi lingvisti su za porijeklo ove složenice upućivali na kalk iz gotškoga jezika — *weinagards*, dok Skok misli da

²³ Prema grč. *ámpelos* — *vinova* *loza*, *gráfō* — pišem; nauka koja se bavi proučavanjem vinove loze.

²⁴ Među tim su metodama zapisivanje prema izjavi informatora i lično zapisivanje na terenu.

²⁵ S. Bulić, n. d., 246.

²⁶ Dr Jovan Kašić: *Vinogradarska leksika u Sremu*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XIV 1971.

²⁷ Dr J. Kašić, n. d., 2 i 3.

²⁸ Dr J. Kašić, n. d., 2.

²⁹ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga I—IV, Zagreb 1971—1974.

³⁰ P. Skok, n. d., knjiga III, 594—595.

složenički dio *-grad* u potpunosti odgovara ruskome *ogorod* u značenju „ograđen vrt” te da „... odgovara starom toponomastičkom tipu *Vinodol* (= 1163, *Vallis vinaria* = 1185. *Vallis vinearia*)” koji se prostirao po Hrvatskom primorju te da su „... *vinograd* i *vrtograd* bili zakonima i običajima zaštićeni objekti, ...”.³¹

Od osnovnih pojmova *vin*o i *grozd* nastalo je mnogo derivata uobičajenih u leksici ove grane poljoprivredne djelatnosti i na ostalim srpskohrvatskim jezičnim prostorima. Uočljivo je odsustvo leksema³² s osnovom *del* kao: *vinod(j)elac*, *vinod(j)elnik*, ali je zato frekventnija upotreba augmentativnih i pejorativnih obrazovanja, naročito u ekspresivnoj funkciji kao tipa: *vinuš-drina*, *grozdurina*, *grozdina* koje su i inače frekventne na dijalekatskim prostorima štokavskojekavskog sjeverozapada, posebno dinarske zone, tipa: *Nikolovina*, *Jovandeka*, *puščetina* i sl.³³

Pošto nisu posebno bilježeni leksički izrazi (osim izuzetaka) tipa *bijelo*, *crno*, *zeleno* itd. uz imenicu *grožde*, broj ukupnih leksičkih odrednica bio bi izvjesno veći; tako samo uz *grožde* postoje i odredbe, osim spomenutih, *opolito* (puno soka), *gnjilo*, *trulo*, *crljeno*, *suvo*, *sitno*, *rânô*, *dobro*, *zdravo* ... kojima se također upotpunjavaju i šire leksička polja.

Upoređujući sorte vinove loze čije nazive je zabilježio J. Kašić u Sremu³⁴ s nazivima za sorte vinove loze u Bratiškovcima, uočljiva je skoro potpuna nepodudarnost, posebno u nazivima za osnovne vinske sorte koje se uzgajaju na ovim prostorima. Tako u Bratiškovcima nisu zabilježeni brojni nazivi koji se sreću u Sremu.³⁵ Podudarnost u nazivima u ova dva prilično udaljena regiona sreće se jedino u četiri sorte i to s nekim fonetsko-morfološkim razlikama: *smederevka* (novija sorta u Bš), *francuzica* (u Kašića *francuz*), *afusalija* (u Sremu *afusalij*), *muškat* (u Sremu *muskat*). A i neke od ovih sorti su sasvim rijetke po broju ili su novijega datuma. Dakle, u glavnom korpusu naziva za pitome sorte vinove loze su: *babić*, *cipar*, *debit*, *dugovještina*, *kuć*, *lasin*, *maras-tina*, *plavina* (*bijela* i *crna*; *sitna* i *krupna*), *pljuskavac*, *ruža* (*crvena* i *bijela*), *šljiva*, *trbljan*, *vrnanac* i *zadarka* koje se u registru vinogradarske leksike Srema uopšte ne spominju,³⁶ što znači i njihovo odsustvo s tih prostora uzrokovano podnebljem, tradicijom, utjecajima i još koječim. Paralela je to, dakle, koja se može povući za vinske sorte Srema kojih nema u Bratiškovcima, odnosno šire u Bukovici i sjevernoj Dalmaciji.

³¹ P. Skok, n. d., knj. III, 595.

³² Ovom izrazu pridajem značenje jedne leksičke jedinice da bi se izbjegle pomisli i na ostala značenja koja ovaj lingvistički termin nosi.

³³ Vidi diskusiju M. Pešikana na IV onomastičkoj konferenciji, Ljubljana 1981., povodom referata Ž. Bjelanovića, *Semantičke podudarnosti nadimaka na -onja i -ilo*.

³⁴ Dr J. Kašić, n. d.

³⁵ To su: *skadarka*, prokupac, slankamenka, mirkovača; burgunder, portugizer, traminac, malaga, hamburg, mađarica i mađaruša, turkinja; drenak, biser, dendeš, mirisavka, mirisavica, tamnjanika, ranka, graševina, rizling, zelenika, peršun grožde, grašac, volovsko oko, kralje sise, kraljica, kardinal; žilavka, plemenka, buviye, deliver, žaket ... i dr. Vidi o ovim sortama kod J. Kašića, n. d., 3 i 4.

³⁶ Dr J. Kašić, n. d.

Dvadesetak sorti zabilježenih u ovom mjestu mogu se razvrstati u nekoliko značenjskih skupina koje ukazuju na različite uzroke imenovanja.

Tako neke sorte ukazuju na *zemlju ili kraj* — *mjesto* svoga porijekla: *cipar, francuzica, zadarka, smederevka*, dakle dvije porijeklom iz naših krajeva (*zadarka* i *smederevka*), a dvije sa strane (*cipar, francuzica*). Za jednu od ovih stranih — *francuzicu* — mlađi pripovjedač J. Radulović daje vrlo precizan, tanan opis.³⁷

Relativno je brojnija grupa naziva po boji ili drugoj kvalitativnoj osobini (oblik zrna, količina soka). U grupi po *boji grožđa (zrna)* spadaju: *plavina* (: *plav*), *vranac* (: *vran*), *ruža* (: ružičastocrven), *lasin* (: lasast, subjelast, siv). U grupi naziva po *količini soka i obliku zrna* možemo svrstati: *šljiva* (zrno ima oblik šljive), *trbljan* (: *trb, trba* = stomak, kulja, debljina), *dugovjština* (: duguljasto zrno; kod S. Bulića³⁸ *dugovist, dugovrst*), *pljuskavac* (: pljuskati, pljuva).

Iz grupe naziva izdvajaju se nazivi *babić* i *kuć*. Na prvi pogled to bi mogli biti apelativi antroponimskog porijekla. Međutim, apelativ *kuć* Skok dovodi u vezu s lat. *cocceus* u značenju 'skrletan' i smatra da je to refleks iz dalmatoromanskoga ili je balkanski latinitet; iz ove riječi izvodi Skok i porijeklo crnogorskoga plemena *Kuč, Kući*.³⁹ Naziv *babić* bi prema predaji mogao imati naziv po fra-Tomi Babiću iz Velima,⁴⁰ dok Skok i ovaj naziv drugačije tumači i dovodi ga u vezu s riječi *baba* i sufiksom *-ić*. Mislim da ovaj naziv stoji u bližoj tvorbenoj vezi⁴¹ s prezimenom *Babić*, a tek u daljoj je s apelativom *baba*. Tvorbeni model: *osnovna imenica + sufiks -ić* je ovdje kao i na širem srpsko-hrvatskom prostoru vrlo čest.

Grupu naziva za sorte vinove loze čine i oni *stranog porijekla*. Takve su sorte u Bratiškovcima: *muškat* (tal. *moscato*), *debit* (tur. *debbe*, ar. *dābbā*, pers. *debbā* = mijeh, tikva; vjerovatno metafora), *afusalija* (vjerovatno od ar. *afūs-ali*) te *marastina* (tal. *amaro*, lat. *amarus*; riječ koja je po Skoku⁴² pučkom ili narodnom etimologijom došla do oblika *marastina* i *maraskino*).

Od sorti koje služe kao *podloga na koju se kalemi* (navrće) plemenita (pitoma) sorta, zabilježeni su ovi nazivi: *balandjera* (: *berlandieri*), *riparija* (: *riparia*), *murveder* (: *mourvedre*), *murtikula* (: *monticola*), *kober, aramun* (: *aramon*). Svi su ovi nazivi odreda stranoga porijekla. Uz ove nazive tu je i naziv za neke hibridne podloge porijeklom iz Amerike pod skupnim nazivom (*a*)*merikanica*. Sama podloga zove se *divjaka* / *divljaka* ili *divija loza*. Inače, novi panj vinove

³⁷ „Još su nam Francuzi u Dalmaciju donijeli i svoju [isticanje moje] vrstu grožđa — francuzicu. Panj sićušan, grozdovi mali, zrna tvrda kao bonboni, mašt crniji od tinte, kao paklina, a to mu daje snagu, boju i gustoću — prava zečija krv.” J. Radulović, *Ilinštak*, Beograd, 1978, 28.

³⁸ S. Bulić, n. d., 57 i 58, te 265 i 267.

³⁹ P. Skok, n. d., knjiga II, 219.

⁴⁰ O fra-Tomi Babiću vidi M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb 1961, 347.

⁴¹ Pod ovim pojmom podrazumijevam vezu motivirane riječi i riječi koja ju je motivirala. O ovom tvorbenom pojmu vidi E. Barić, *Imeničke složenice neprefiksne i nesufiksne tvorbe*, Zagreb 1980, 9.

⁴² P. Skok, n. d., knjiga I, 33.

loze može se formirati i povaljivanjem jednog mlaza pitome loze do sadnog mjesta; takva loza zove se *povala* ili *povaljenica*,⁴³ a ova riječ kao leksička metafora ima značenje i van ovoga područja.⁴⁴

U leksičkom nizu riječi koje označavaju način razmnožavanja vinove loze semantički dominira riječ *navrtak*, deverbativ od *navrtati* / *navrćati*. U tom je sklopu i glagolska imenica *navrtanje* / *navrćanje* također motivirana glagolom *navrtati* / *navrćati*. Kalem, sinonim za *navrtak*, nije u upotrebi u ovom kraju.⁴⁵ Riječi *navrtak*, *navrtati*, *navrtanje* zabilježio je i Vuk u svom Rječniku iz 1852. godine.⁴⁶ Lekseme *navrćanje* i *navrćati* ne bilježi ni Vuk⁴⁷ ni pravopisni rječnik,⁴⁸ vjerovatno radi toga što ovi leksemi imaju uži areal rasprostiranja i zbog toga nužno dobijaju odrednicu pokrajinska ili dijalektalna riječ. Čudno je da ni kod Skoka⁴⁹ ne postoji riječ *navrtač*, dok *navrtalac* postoji, ali je u ovom govoru nisam zabilježio ni čuo. Riječ *navrtač* se u ovom govoru može razvrstati u dvije značenjske skupine. Ima, dakle, dva značenja: 1. čovjek koji navrće (kalemi); *nomina agentis*; 2. nož kojim se vrši navrtanje (kalem-ljenje) loze; značenjska skupina *imenica za stvari*.

Ni riječ *čokot* (koju, doduše, mlađi posredstvom škole i sredstava komunikacije poznaju) ne živi u leksici ovoga govora; tu tursku posuđenicu⁵⁰ zamjenjuje, tj. upotpunjuje njeno semantičko polje riječ *panj* i derivati te osnovne riječi *pànjić* || *pànjić*, *pànjina*, *panjúsina* prema prasl. *pǫn6* u značenju 'deblo'.⁵¹ Bilježim još iz ove značenjske skupine odsustvo riječi *reznica*, *prporak*, *reznik*, *sl(ij)epa loza*, *brandus*, *elerajz*, *evenka*, *kalus*, *kondir* koje se sreću u Sremu, a njihova semantička polja upotpunjuju ovdje riječi *mladica*, *mlaz* (u Sremu: *reznica*), za *zvončić* u Sremu ovdje se upotrebljava *čevulja* (< čehulja), *ljetorast* iz Srema je ovdje *mladorast*, dok se za izraz *sl(ij)epa loza* kaže *panouga* ili *podbaca*. Umjesto *lastara* ovdje je *zaperak*, a mjesto *tapurike* ovdje je u upotrebi riječ *ogrozdina*, a za ono što Sremci zovu *čarkadlija*,⁵² Bratiškovljani kažu *odrena*.

Kao što u nadijevanju imena za sorte vinove loze postoji oskudnost po broju naziva (svega dvadesetak) tako i u nadijevanju *imena za vrste vina* broj naziva se još više smanjuje. Suprotno pojavi u Sremu⁵³ da vina u principu dobijaju nazive prema vrsti grožđa, ovdje se vina prvenstveno imenuju po boji i u ovoj grupi semantički dominiraju odrednice ili determinativi sintag-

⁴³ I kod Vuka (V. S. Karadžić: *Srpski rječnik* iz 1852, Beograd 1972) na strani 513. postoji ova riječ u izreci: Gora je odvala nego *povala*.

⁴⁴ U ovom govoru ta riječ ima i značenje 'laka žena'.

⁴⁵ Premda mlađi svijet posredstvom škole i sredstava komunikacije poznaje ovu riječ, ali je smatraju 'stranim tijelom'.

⁴⁶ Vuk Stefanović Karadžić, n. d., 381.

⁴⁷ Vuk Stefanović Karadžić, n. d.,

⁴⁸ Matica srpska — Matica hrvatska, *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*, Novi Sad—Zagreb 1960, fototipsko izdanje 1979.

⁴⁹ P. Skok, n. d.

⁵⁰ Čokot je metateza od tur. *cotuk*; vidi o tome kod A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966, (čokot).

⁵¹ P. Skok, n. d., knjiga II, 60.

⁵² Ovaj i ostali primjeri kao paralela iz rada J. Kašića, n. d.

⁵³ Dr J. Kašić, n. d.

mataskog tipa kojim se određuje karakteristika po boji: *crno vino*, *žuto vino*. Motivirani ovim nazivima nastali su sinonimi s ekspresivnim nijansama *crnjak*, *crnjačina*, te *žujka* i *žutina* za žuta (bijela) vina. Deminutivne tvorbe *crnjačić* i *žutinica* se sreću sporadično i vrlo rijetko. Sporadično i pod utjecajem savremene industrijske proizvodnje mogu se, pretežno kod mlađih, sresti i nazivi za vino: *debit*, *plavina* i *babić*, prema istoimenim sortama loze, ali ove riječi nemaju tako ukorijenjeno mjesto u leksici ove grane djelatnosti. Oba ova vina (crno i žuto) imaju još i determinative *cjelo vino* i *pravo vino*, a ako je uz to jače (mjereno maliganima), onda dobiva atributiv *jako*, ili ako ima više sladora nego što treba — *slatko*. Crno vino koje ima izrazito crnu boju i vrlo je gusto i jako, kako se ovdje kaže, da ga možeš piti i jesti, zove se *mürgāš* (tal. ven. *morga* = talog od ulja).

Zgnječeno grožđe zove se *mast*. Areal ove riječi su šibenski otoci i širi obalni i otočki pojas Dalmacije. Skok⁵⁴ ovu riječ smatra posuđenicom iz balkanskog latiniteta, dok lik *mošt* koji ima svoj areal u sjevernijim krajevima dovodi u vezu s njem. *Mošt*. Za *mast* koji je odvojen od komine upotrebljava se naziv *cjeđa*, deverbativ od glagola *cjediti* (: tj. odvajati tečnost od krutina).

Vino lošijeg kvaliteta koje se tek započinje kvariti je *ciknuto* ili je *ciklo* (puklo), a postoji i izraz *žicnuti* ili *krenilo se*, *krenuto vino*. Za ovakva vina ušao je, posredstvom venetskog dijalekta, izraz *mūva* (tal. *muffa* = plijesan), dakle, vino koje je počela zahvaćati plijesan. Leksičko gnijezdo odrednice *vino* širi se i izrazima *kuvano*, *pečeno* i *kvasno* koje pobliže određuju sastav i tehnološki postupak pri dobivanju. Pored termina *kvasno vino* upotrebljava se riječ *kvasina* koja se ne osjeća augmentativom. Posebno piće kad se *pravo* ili *c(i)jelo vino* pomiješa s pola vode dobije se *bevanda* ili *beva* (rjeđe). Riječ *beva* ima i značenje ‚voda‘, a obje su od tal. ven glagola *bevere* (piti). Sasvim razvodnjeno vino s mnogo više vode od vina zove se *lunja* (od tal. ven *longo*), dok je *polovnik* (rjeđe *polovnjak*) vino koje se dobije kad se u drop ili kominu nakon otakanja ponovo ulije voda da s ostatkom komine ponovo prevri. *Opol* (termin ipak češći u primorju) je vino koje se dobije kad se *mast* odvoji od komine pa se proces vrenja vrši samo u *cjédi*. *Otoka* je prvo, tek otočeno vino nakon procesa vrenja.

Nazivi za *sudove* koji se upotrebljavaju za čuvanje vina, prelijevanje i druge poslove prilično su brojni. Pored *bačve* (vlat. *buttia* od *buttis*, sa *tti* > *č*)⁵⁵ koja dominira u skupini za sudove sa svojim brojnijim izvedenicama, u upotrebi je, iako sporadično i vrlo rijetko imenica *bardak* (tursizam sastavljen od *bar* = držak i sufiksa *-dak*, *-tak*, *-tek*) i *bure* (mlet. *boria*, stfr. *buire*, fr. *burette*); riječi, po Skoku,⁵⁶ mediteranskog areala, ali se osjećaju kao importi i nisu dublje srasle u leksik ovoga govora. I *bure* i *bardak* semantički približno odgovaraju terminu *bačvica* ili *sudić* koji su mnogo češći i osjećaju se ‚domaćima‘. Semantičko polje riječi *bačva* upotpunjuje se dopunskim odredbama tipa *(h)rastova*, *jelova*, *od mürve* kojim se određuje materijal od kojega su napravljene, te odredbe *velika*, *mala*; *zaparna*, *rasušna* kojim se veličina po obimu,

⁵⁴ P. Skok, n. d., knjiga II, 383.

⁵⁵ O etimologiji riječi *bačva* vidi kod Skoka, n. d., knj. I, 86.

⁵⁶ P. Skok, n. d., knj. I, 112 i 113.

tj. zapremine i po spojenosti odnosno raspojenosti duga uzrokovano vlagom, odnosno parom. *Barilo* (ven. *barile*) je mjera za vino, približno 70 litara, a negdje (u primorju) i čitav hektolitar. Ova se riječ još uvijek osjeća stranom pa ona u svakodnevnoj komunikaciji ima češće sinonime *ekto* ili *stolitar*. *Poeknica* (50 l) je takođe baždaren sud za mjerenje vina, a (*o*)*takač* drveni ili metalni (bakreni) sud vrlo široka dna i kratkih duga (ako ih ima), visokih oko 25—30 cm, podešen za otakanje ili prelijevanje vina iz bačve. *Brema* je prema Skoku⁵⁷ hipokoristik od *bremenica*, a ona je drveni plosnati sud, najviše do 10 litara zapremine i uglavnom se nosi na leđima kao breme (otuda i ime). *Dižva* i *dižvica* su sudovi za pretakanje vina iz suda u sud, po obliku slična muzlici. *Badanj*, *maštelo*, *kozleta* i *tinjac* su sudovi s jednim dnom (osim *kozlete*) i služe uglavnom za prevoz grožđa i *masta* te kao privremeni sud prilikom odlijevanja ili pretakanja vina ili masta. *Kozleta* ima oblik bačve, samo što su duge nešto duže, a dna uža i na sredini u *položitom* stanju ima otvor oblika manjih vrata, približno 30 × 30 cm. Imenica *dumijana*⁵⁸ (tal. *damigiana*) označava stakleni sud najčešće od 5, 10, 15, 20, 30 i 50 litara i obično je opletena vrbom *rakitom*.

U vezi s nazivima za sudove su i nazivi za *pomoćne sudove* i alatke koji služe za različite svrhe u ovoj djelatnosti. To su najčešće: *vidro*, *lakomica*, *pirja*, *kanela*, *tratur*, *koš*, *kašeta*, *makinja*, *sumporača*, *bukara*, *pičona*, *gamela*⁵⁹ i izvedenice od ovih osnovnih imenica najčešće deminutivne i augmentativne tvorbe.

Najdonji čep na bačvi je *kašnjik* (*kāšnje* = kasnije), a širi čep na sredini duge kod položitih bačava je *tapun* (ven. *tappo* + *-one*), dok je uzani otvor pri vrhu bačve *špinjel* (tal. *spinel*; *sp* < *šp*).

Ne idući dalje u detaljnija razmatranja riječi, njihovih značenja po tematskim leksičkim ili semantičkim područjima jer su osnovna⁶⁰ data, smatramo potrebnim dati još nekoliko napomena o osnovnim grupama riječi iz vinogradarske leksike Bratiškovaca s obzirom na njihovo porijeklo.⁶¹

Od približno 700 leksičkih jedinica koliko ih je ovdje zabilježeno, osnovu čini leksika slovenskog, tj. srpskohrvatskog porijekla. Toj osnovi se može još pridodati i grupa riječi koje su davno, neke čak u praslovenskom periodu, ušle u naš jezik ili u druge slavenske jezike (npr. vino, bačva) i sistemom izvođenja stvorile vrlo brojne izvedenice pomoću sufiksa slovenskog porijekla.

Među posuđenicama iz stranih jezika koje čine treću grupu riječi najbrojnije su one iz talijanskog jezika, posebno njegovog venetskog dijalekta;⁶² one čine preko polovine ove treće skupine što je i razumljivo jer je ovo pod-

⁵⁷ P. Skok, n. d., knj. I, 201.

⁵⁸ Ova riječ se može čuti i u obliku: *damijana*, *dumižana*, *damižana*.

⁵⁹ Ove riječi, većinom iz talijanskog jezika, kao i sve prethodno spomenute daju se u neakcentiranom obliku i bez detaljnijeg objašnjavanja značenja (ukoliko je prepreka razumijevanju teksta, onda se dalo kraće objašnjenje). Registar riječi daje se na kraju rada.

⁶⁰ Ukupan korpus ove leksike daje se kao prilog ovom radu na kraju.

⁶¹ Ovdje se misli na odnos riječi domaćeg i stranog porijekla, a manje njihovo uže značenje.

⁶² O porijeklu romanizama govori vrlo poticajna knjiga Srdana Musića, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd 1972.

ručje bilo dugo pod mletačkom upravom i te su riječi rezultat viševjekovnog jezičnog kontakta. Od posuđenica iz talijanskog jezika najbrojnije su svakako imenice jer se one najlakše pozajmljuju i vrlo brzo se uklapaju, uz određene pretežno fonološke adaptacije, u sistem jezika primaoca, tj. u srpskohrvatski jezik. Posredstvom pretežno venetskog dijalekta, u ovaj su govor ušle, u područje vinogradarske leksike, riječi: *barilo*, *bevanda*, *boca*, *bocun*, *bula*, *čaran*, *dumijana*, *gamela*, *kanela*, *kašeta*, *grešt*, *intak*, *opol*, *kartina*, *kozleta*, *makinja*, *lunjga*, *matrak*, *muva*, *pirja*, *portela*, *rabatin*, *špica*,⁶³ *špinjel*, *šoda*, *tapun*, *žerbo*.

O leksičkoj interferenciji iz latinskog jezika možemo govoriti proširujući ovaj sklop utjecajima i iz dalmato-romanskoga i tzv. balkanskog latinizeta. U tom skupnom kompleksu su riječi: *badanj*, *brnistra*, *bukara*, *kuč*, *ravija*, *tratur*, *zukva*, *tinjac*, *kunoba*, *murgaš*, *riparija*, *murikula*, *balandjera*, *burača* i dr. Koje su riječi iz ovoga skupa posuđenice iz latinskoga, a koje iz dalmato-romanskoga ili tzv. balkanskog latinizeta još uvijek u nauci nije razjašnjeno.⁶⁴ Neosporno je samo da je ovaj leksički heterogen sloj stariji od posuđenica iz venetskog dijalekta i da je on nastao kao rezultat viševjekovnog zračenja ne samo po prostorima nadomak moru nego i šire, po Balkanu, te da su ga najvjerovatnije raznosili pokretni stočari Vlasi, poslavenjeni ostatak stanovništva romanskog porijekla.

Posuđenice iz ostalih jezika u ovoj su leksici srazmjerno malobrojne. Tako su iz njemačkoga ili posredstvom njegovim ušle u ovaj leksik riječi: *ešala*,⁶⁵ *galica*, *kanta*, *korpa*, *kunde*, *pleja*, *špric*, *mast*. Kako u vinogradarskoj leksici tako je i u drugim područjima privrednog i društvenog života ograničen i srazmjerno malobrojan broj posuđenica iz njemačkoga jezika u ovom govoru.

Suprotno očekivanju začuđuje malobrojna leksika iz ovoga područja iz turskog jezika ili leksika koja je njegovim posredstvom ulazila u ovaj leksik. Broj riječi iz vinogradarske leksike ovoga govora sveo se samo na ove riječi: *bardak*, *čambrkalj*, *čukter*, *debit(?)*, *(o)baška*, *afus-alija*. Vjerujem da, pošto se radi o kulturi koja i kod Turaka nije razvijena, nije ni moglo biti značajnijeg posuđivanja i pored viševjekovnog kontakta; istovremeno kontakt s turskom imperijom nije istovremeno značio i kontakt s nosiocima turskoga jezika.

Neke od stranih riječi nastale su kontaminacijom. Tako je riječ *čambrljak* nastala od tur. *čampar* = kandža i naše riječi *brkalj* = suvi izdanak loze na panju (riječ *brk* i sufiks *-alj*). Kontaminacija se prepoznaje i u riječima s domaćom osnovom i stranim, pretežno romanskim, sufiksom: *pjan* (< *piti*) + *-dor* ili *-dora* (romanski, talijanski sufiks); *pičona*, metalna posuda 1—2 litre iz koje se pije, nastala je od osnove *pit-* i sufiksa *-ona* (< *one*); *lokadur*, u značenju *pijanac*, nastala od osnove *lok(a)* — i sufiksa *-dur* (< *duro*).

⁶³ Ova riječ ima i značenje: *palac na kolu* (točku); isto sazvučje ove slavenske riječi moglo je utjecati na bržu prilagodbu one iz venetskoga koja ima značenje *koštica*.

⁶⁴ O tome vidi kod P. Ivića, *Jezik i njegov razvoj do druge polovine XII veka*, 128, u Knjizi *Istorija srpskog naroda*, knjiga I, Beograd 1981.

⁶⁵ Ova posuđenica kao i *korpa*, *kanta*, *galica* vjerovatno su ušle u ovaj leksik posredstvom talijanskog jezika.

Od preko pet stotina sufiksa za tvorbu imenica u srpskohrvatskom jeziku koliko ih je naveo S. Babić u jednom svom radu⁶⁶, blizu stotine sufiksa i njihovih varijanti koliko ih je u indeksu Stevanovićeve gramatike⁶⁷ i nešto preko stotine koliko ih je u indeksu gramatike Instituta za jezik u Zagrebu⁶⁸, u ovom korpusu vinogradarske leksike Bratiškovaca sudjeluje u imeničkoj tvorbi nešto preko osamdeset od čega je oko desetak romanskog porijekla.⁶⁹ Inače, među najproduktivnijim sufiksima srpskohrvatskog porijekla kojima se grade imenice iz područja vinogradarstva ovoga mjesta spadaju: *-ina*, *-etina*, *-ica*, *-ić*, *-nje*, *-āk*; u manje plodne, ali još uvijek produktivne spadaju: *-φ*, *-ac*, *-āč*, *-urina*, *-idba*, *-a*, *-o*, *-čić*.

Ostali sufiksi, koji doduše čine većinu, zastupljeni su u ovom leksičkom korpusu sa svega jednom do tri riječi, ali to istovremeno i ne znači da su oni u ovom leksiku uopšte neplodni jer se njihova tvorbeni aktivnost upotpunjuje riječima iz područja koja nisu bila predmet ovoga rada.

Afusālija, ž, sorta stolnog bijelog grožđa krupnog, tvrdog i duguljastog zrna; up. ar. afūs-ali.

ālāt, m, skupni naziv za sve alatke kojim se obrađuje vinograd.

amerikanica || *merikanica*, ž, 1. sorta divlje loze koja služi kao podloga; 2. skupni naziv za sve divlje sorte porijeklom iz Amerike.

āramūn, m, kompleksan hibrid divlje loze koji služi kao podloga, stvoren u Italiji, tal. *-one* = *ūn*.

Bābić, m, sorta crnog grožđa od kojega se dobiva istoimeno visokokvalitetno crno vino; porijeklo: po fra-Tomi Babiću iz Velima, up. M. Kombol; *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb 1961, 347.

bačva, ž, 1. drveni sud za vino različite zapremine, 2. debeo čovjek, žena (fig.): Vidi je, prāvā bačva. Stoji ki bačva.

bačva od mūrē, od mūrē ž, bačva napravljena od murvinog drveta.

bačvār, m, čovjek koji pravi, izrađuje bačve.

bačvāruša, ž, bačvarova žena.

bačvūrina, ž, pej. od bačva.

bačvētina, ž, augm. od bačva.

bačvica, ž, dem. od bačva.

bākreni ōbrūč, m, обруч napravljen od bakarnog lima.

bādanj, m, (bādnjovi, bādnjōva) drveni sud bez gornjeg dna i s širim otvorom koji služi za vrenje masta, pretakanje vina, dovoz grožđa; zapremine cca 10 do 20 hl.

(Up. stvnj. budin, lat. butina?)

Izraz: Gōvori ki iz bādnja.

bādnjić, m, dem. od badanj, Npl. bādnjići i badnjići.

bādnjina, ž, augm. od badanj.

bardāčič, m, dem. od bardak.

⁶⁶ Stjepan Babić, *Koliko ima sufiksa u imeničkoj tvorbi?*, Jezik, 5, Zagreb 1981, 146—147.

⁶⁷ Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, drugo izdanje, Beograd 1970, 622—628.

⁶⁸ Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku — Zagreb: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979, 516—518.

⁶⁹ U te sufikse spadaju: *-ūn* od tal. *-one* i *-on*, *-in* od tal. *-in*, *-eta* od tal. *-etta* i *-eta*, *-ela* od tal. *-ella* i *-ello*, *-dōra* od *-dor* i *-dōra*, *-dur* od *-tore* i *-tora*, *-jera* od *-iere* i *-iera*.

bàrdāk, m, 1. omanji drveni sud za vino i rakiju, 2. malen i debeo čovjek-žena.

(Up. tur. bardak — sud od zemlje).

bardāčina, ž, augm. od bardak; bardak veći od običnoga.

balāndijera, ž, sorta divlje loze koja služi kao podloga; (Up. lat. berlandieri — američki hibrid za podloge).

bārilo, sr, Gpl. bārilā, drveni sud; mjera za mast, vino i ulje, zapremine 75 l; isto što i bārdāk koji je starija riječ, a *barilo* je ušlo u leksiku ovoga govora iz venetskog (talijanskog) posredstvom čakavskog dijalekta. (Up. tal. barile).

bēvānda, ž, piće s približno pola vode i vina (Up. tal. bevère = piti, ven. bevanda = — razvodnjeno vino).

bēva, ž, piće, obično voda (Up. tal. arh glagol bevère = piti).

bevandūrīna, ž, pej. od bevanda.

bēvāndica, ž, dem. od bevanda.

bīr, m, sorta loze (grožđa) u vinogradu (Od *birati*, *odabir*).

birati, nesvr, odvajati kidanjem zaperke i divljaku s panjeva u vrijeme rasta.

birānje, sr, gl. im. od birati.

bjēlā plavina, ž, sorta bijelog grožđa srednje velikih bobica i izrazite oker-žute boje.

bōca, ž, staklenka od 1 litre, flaša (Up. ven. bozza).

bōcūn, m, staklenka kruškastog oblika zapremine 1—2 litre (Up. tal. boccione, ven. bozzon).

bṛkljī na, ž, augm. od bṛkalj.

bṛkljīć, m, dem. od bṛkalj.

bṛkalj, m, Gpl bṛkālāj i bṛkljōvā, drvenasti dio panja (čokota) iz kojeg izrastaju mladice; grana (Metaforičko značenje bez poredbi u drugim slav. jezicima, Skok: ERJ).

brēma, ž, drveni sud za vino, oko 10 l s dnima elipsastog oblika.

brēmica, ž, dem. od brema.

bremētina, ž, augm. od brema.

bremūrīna, ž, pej. od brema.

brīnīstra, ž, mediteranska biljka čijim se mladica veže mlada loza uz kolac ili uz žicu; zukva ili žuka (Up. krčko-romansko *banistra*, tal. *ginestra* i na Sardiniji *binestra*; došla u leksiku ovoga govora preko dalmato-romanskoga).

būkārā, ž, Gpl būkārā, 1. sud za piće ili pretakanje vina od 1 do 5 litara, 1. čovjek sklon piću, pijanica (fig.). (Up. kslat. bucar, tal. bōcara, lat. bocar). Izraz: Tāj je prāva būkara.

bukarētina, ž, augm. i pej. od bukara.

būkarica, ž, dem. od bukara.

būle, plt, Gpl būlā, flekasti ožiljci na listu od peronospore (Up. tal. reg. bollo).

būrača, ž, Gpl būrāčā, sud za vino od posebno obrađene kozje ili ovčije mješine zapremine cca 10—15 litara; čutura od kože (Up. tal. borraccia, furl. buracio; koje se, slučajno, slaže s našim obrazovanjima na -ača).

būračica, ž, dem. od būrača (Up. pored *borraccia* i *būrāk*, riječ iz jezika srednjovjekovnih Vlaha?).

būračina, ž, augm. i pej. od būrača.

Cīpar, m, Npl cīpri // cīprovi, sorta bijelog grožđa (loze) osrednjih i duguljastih zrna (Up. alb. *cipē*, bug. *cipa* = membrana ili *Cyprus* = Cipar, zemlja porijekla loze).

cjēditi, nesvrš, kroz sito ili rešetkastu tkaninu razdvajati mast od dropa (komine).

cjēda, ž, sgt, tečnost od tek zgnječenog grožđa, odvojena od ogrozdina i špica; *cijēd* (rjede).

cjēdurina, ž, sgt, augm. i pej. od cjēda.

cjēlō vīno, sr, nerazvodnjeno vino, vino bez dodatka vode, mineralne vode i sl.; prirodno vino.

crēvo, sr, gumeni šuplji dio makinje na koji se nastavlja gnjat i špic.

crni kōp, m, prvo proljetno kopanje vinograda, obično na kupe.

crno vīno, sr, vino dobiveno od različitih sorti crnog grožđa.

crnjāčina, ž, augm. od crnjak.

čŕnjāk, m, dobro, jako i gusto crno vino; izraz pri hvaljenju vina.
cvjēt, m, 1. prva rakija koja se hvata iz kotla; špirit, 2. gljivično oboljenje koje se javlja na površini vina kad sudovi nisu puni: od ovog oboljenja vino postaje slabije i vodenasto.
cvjētalō vīno, sr, vino na kojem se uhvatio cvijet po površini.
cvjētānje, sr, period kad vinograd cvjetava, cvatnja.
cvjētati, svrš, razvijati cvijet u periodu cvatnje.
cvjētāvānje, nesvrš, zbivanje radnje cvjetanja vinograda.

Čāmbŕkalj, m, Npl *čāmbŕklji* || *čāmbŕkljovi*, 1. drvenasti dio panja koji nastaje razgrnavanjem, a posebno strši 2. uopšte dio drveta koji strši van grma. (Up. tur. *çambar* = kandža; riječ nastala ukrštanjem turske i naše riječi *brkalj*).

čāmbŕkljić, m, dem. od *čāmbŕkalj*.

čāmbŕkljīna, ž, augm. i pej. od *čāmbŕkalj*.

čāmbŕkljiv, adj, koji upadno strši.

čēp, m, 1. opšti naziv za zapušać otvōrā na bačvi ili kojem drugom sudu za tečnost.
 Izraz: Pjān ki čēp.

čēpić || *čēpić*, m, dem. od *čēp*.

čēpina, ž, augm. od *čēp*.

čēvulja, ž, 1. dio grozda, 2. sitan grozd koji kasnije izraste na mladorasti (Up. korijen u glag. *čehati* i sufiks *-ulja*).

čēvulja, ž, dem. i hip. od *čēvulja*.

čēvuljica, ž, dem. od *čēvulja*.

čēvuljīna, ž, augm. od *čēvulja*.

čēvuljičētina, ž, pej. od *čēvuljica*.

čēvuljičina, ž, augm. i pej. od *čēvuljica*.

Čār, adj, bistar, vedar, proziran (Up. tal. *ciaro* = bistro).

čāran, -a, -o, adj, bistar, vedar, proziran; isto što i: *čar*.

čārati (*se*), svrš, izbistriti (*se*).

čukter, m, slatko jelo od prekuvanog i isušenog groždanog masta, brašna te badema ili oraha (Up. tur. *čufter*).

čukterčina, ž, augm. i pej. od *čukter*.

čukterak, m, dem. od *čukter*.

čukterčić, m, dem. od *čukter*.

čukterić, m, de. od *čukter*.

Dānce, sr, dem. od dno.

dēbit, m, sorta bijelog grozda i kvalitetnog žutog vina (Up. tal. *deboto* = gotovo?).
dēbelā zēmlja, ž, plodna zemlja s mnogo humusa posebno pogodna za neke sorte vinove loze.

debēlica, ž, isto što i *debela zemlja*.

divjačina, ž, augm. i pej. od *divjaka* || *divljaka*.

divjaka || *divljaka*, ž, divlja loza, podloga.

divija loza, ž, Gpl *divijī lōzā*, divlja loza, divljaka, podloga.

dižva, ž, drveni sud s drškom (5—10 litara) koji služi pri pretakanju vina (Up. prasl. termin za posude: **dežā*).

dižvētina, ž, augm. i pej. od *dižva*.

dīžvica, ž, dem. od *dižva*.

dnō, sr, okrugao drveni zatvarač koji naliježe u utore duga, a stezanjem i nabijanjem obručova vrši se zadnjivanje bačve; preko dna je obično tres (= poprečna daska po dnu, v.).

dnōce, sr, isto što i *dance* (rjede se čuje).

drēšiti, nesvrš, sa već zaraslih navrtaka skidati konce koji su stezali plemku s podlogom.

drōp, m, kruti ostatak nakon otakanja masta (ogrozdine, opne i koštrice); komina.

dròpina, ž, augm. od drop, ali i bez oznake augmentativnosti, u značenju: drop. komin.

dřvenā bāčva, ž, bačva napravljena od drveta.

dřveni ōbruč, m, obruč napravljen od drveta za razliku od metalnih koji se danas pretežno upotrebljavaju.

dŭga, ž, 1. elipsasto savijena i podutorena daska za pravljenje drvenih sudova (bačve, breme, otakač, maštelo . . .) 2. U izrazu *Vāli mu jedna dŭga* nedostatak razuma; duševno poremećen čovjek.

dugovjēština, ž, sorta bijelog grožđa osrednjeg šljivastog zrna i dugih grozdova. U RSANU zabilježen samo oblik *dugōvist* i upućuje se na lik *dugōvaš*.

dŭgovjēst, ž, sorta bijelog grožđa, v. *dugovjēština*.

dugovjēštinica, ž, dem. od *dugovjēština*.

dumijāna, ž, stakleni sud obično opleten prućem od vrbe-rakite zapremine 3, 5, 10, 15 itd. litara. Sreću se i likovi: *damijāna*, *domijāna*, *domižāna* (Up. tal. *damigiana*).

dumijānica, ž, dem. od *dumijāna*.

dužētina, ž, augm. od duga; rjeđe i: *dugetina*.

dūžica, ž, dem. od duga; rjeđe i: *dugica*. Etimologija naziva *duga* bi mogla biti prema njem. *Daube* i rom. **doga* pa bi lik *duga* mogao doći preko nazala $q > u$. (Up. Skok: ERJ 454).

Ektāšce, sr, dem. od (h)ēkto (tj. hektolitar).

ēkto, sr, baždiran drveni sud od sto (100) litara.

ēktolitar, m, v. ekto; stolar.

ēšala, ž, četvrtast metalni sud za piće; obično su ga donosili vojnici, vojnička porcija (za porijeklo isp.: njem. *essen* = jesti i *Schale* = šalica, posuda; vidi: B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, 358).

Francūzica/|*vrancūzica*, ž, sorta izrazito crnog grožđa, sitnijih bobica, porijeklom iz Francuske, čija boja daje zatvorena crna vina; lik sa 'f' češći je kod mladih, a onaj sa 'v' kod starijih ljudi.

Gālica, ž, 1. plavi/modri kamen, modra galica, 2. otopina modre galice i kreča kojom se prska vinograd (Prema njem. *Galitzenstein*, tj. kamen iz španjolske provincije Galiције — v. Skok: ERJ 547/I).

galičētina, ž, pej. od *galica*.

gāmela, ž, posuda iz koje se pije (vino, voda). (Up. tal. *gamella*.)

gamelētina, ž, pej. i augm. od *gamela*.

gāmelica, ž, dem. od *gamela*.

gnjāt, m, metalna šuplja šipka na makinji (v.) na kojoj se reguliše protok otopine modre galice prema kapici za raspršivanje.

gnjātič/|*gnjātič*, m, dem. od *gnjat*.

gnjātina, ž, augm. od *gnjat*.

gnjēcānje, sr, gl. im. od *gnjecati*.

gnjēcati, nesvrš, nogama gaziti tako da se čuje gnjecanje; glagol s onomatopejom u osnovi.

gnjēciti, nesvrš, mastiti grožđe nogama; mastiti.

gnjēcākānje, sr, gl. im. od *gnječkati*.

gnjēcākati, nesvrš, učestalo vršiti radnju gnječenja.

gnjilātina, ž, gnjilo, trulo grožđe.

gnjilež, m, gnjilo grožđe, gnjilatina.

gnjīti, nesvrš, raspadati se truljenjem.

gnjūj, m, dubre.

gnjūjēnje, sr, gl. im. od *gnjujiti*.

gnjujǎdba, ž, gl. im. od gnjujiti.
gnjujiti, nesvrš, prilikom kopanja stavljati gnjoj oko panjeva.
grād̃, m, jedan podjeljak na ljestvici; stepen jakosti. Izraz: Kòliko vĭno ima grādĭ?
gradĭranje, sr, gl. im. od gradirati.
gradirati, nesvrš, vršiti mjerenje jakosti alkohola ili sladora u vinu, mĭstu, rakiji i sl. (Up. tal. grado, niem. gradieren.)
grēšĭčina, ž, augm. i pej. od grēšĭka.
grēšĭka, ž, grožde izraslo na zapercima i mladorasti (Up. tal. agresta, alb. greshtë; vjerovatno stara posuđenica iz dalmato-romanskog jezika, v. Skok: ERJ 548/II)
grōšt, adj, zelen, nedozreo.
grōžd, m, plod vinove loze sastavljen od više bobica zrnasto grupiranih na ogroz-
 dini (v.).
grōždast, adj, koji ima oblik grozda.
grōždić||*grōždić*, m, dem, od grožd.
grozdĭćak, m, dem. od grozdĭć; ima značenje i hipokorističnosti.
grōždina, ž, augm. od grožd.
grōždni, adj, koji ima oblik grozda ili koji pripada grozdu; određeni oblik, (Gpl. grōždni).
grozdŭrina, ž, augm. i pej. od grožd.
groždŭrina, ž, pej. i augm. od grožde.
gŭsliti, nesvrš, fig. neumjereno piti.

ĭntaĭĭć, m, Gpl ĭntaĭĭĭĭā, dem. od ĭntak. Izraz: Stĭvi de tĭj ĭntak pōd baĭĭvu.
ĭntaĭĭna, ž, augm. i pej. od ĭntak.
ĭntak, m, Npl ĭntaci, Gpl ĭntĭkĭ, podboĭaj od drveta dužine 0,5 do 1 m i širine 10 do 30 cm kojim se podbaĭa i uĭvršĭuje baĭĭva. (Up. tal. ĭn i tacco.)
ĭskĭdati (se), svrš, 1. silom otkinuti neki dio loze (list, mlaz, zaperak, grožd), 2. namuĭiti se raĭeĭi.
ĭsklĭjati, svrš, izrasti iz zemlje; kaŭe se kad većina mladih loza izraste. Izraz: Lōza je svĭ ĭsklĭjala.
ĭskōpati, svrš, kopanjem naĭiniti rupu za kolac (koce) u vinogradu.
ĭspiĭĭtura, ž, ĭovjek koji ĭpija ĭtuture, pijanac.
ĭspiljkati, svrš, izvuĭi svu tekuĭinu (vodu, vino i dr.) iz nekog suda. Izraz: Dōbro ĭspiljkĭj baĭĭvu.
ĭspikētati, svrš, završiti oznaĭavanje sadnih mjesta piketima; završiti obiljeŭavanje, pobiti koĭĭce za oznaku.
ĭspiti, svrš, popiti sve, do kraja; pijuĭi ĭsprazniti sud za piĭe (ĭĭašu, bukaru, piĭonu).
ĭspĭjati, nesvrš, pijuĭi prazniti, piti viŭe puta, ĭeŭe uzastopce piti.
ĭskrĭĭti, svrš, obaviti krĭenje zemlje za vinograd; oĭistiti zemlju od drvĭĭa, korova, kamena za sadnju vinograda.
ĭzĭgnjĭti, svrš, završiti proces truljenja grožda; propasti truljenjem, raspasti se.
ĭzbĭrati, svrš, završiti radnju biranja vinograda, ĭzvršiti odabir kvalitetnijeg grožda. ili odvojiti zaperke od mladica.
ĭzgnjeĭati, svrš, privesiti kraju gnjeĭenje grožda, završiti gnjeĭenje.
ĭzgnjeĭiti, svrš, završiti gnjeĭenje grožda.
ĭzgnjeĭkati, svrš, dobro ĭzgnjeĭiti grožde da ne ostanu cijela zrna.
ĭzgradirati, svrš, ĭzvršiti mjerenje jakosti vina ili sladora u mĭstu.
ĭzmaĭnjati, svrš, ĭstrošiti svu otopinu modre galice iz maĭinje (v.) prskanjem pōd pritiskom.
ĭzrezati, svrš, mladicu ĭseĭi za bavrte (kalemove).
ĭzŭĭljati, svrš, valjanjem ĭgurati baĭĭvu iz podruma ili sa drugog mjesta.

Jaĭina, ž, snaga vina mjerena maliganima, v. jakost.
jĭkost, ž, v. jaĭina, snaga vina.
jĭko vĭno, sr, vino koje ima viŭe gradi (v.) od uobiĭajenih mjera; obiĭno ĭznad 13 gradi.

jălovica, ž, mlaz bez roda, bezrotka.

jămiti (se), svrš, riješiti se čega; ovdje u značenju: riješiti se kojeg težeg posla oko vinograda.

jărmănje, sr, gl. im. od jarmati.

jărmati, nesvrš, povijati mlazove loze u obliku jarma.

jělova băčva, ž, bačva napravljena od jelova drveta.

Kănela, ž, drvena šuplja cijev, širine čepa, kroz koju istječe vino (tečnost) iz bačve; upotrebljava se obično pri prelijevanju (v.) ili pretakanju (v.). (Up. tal. cannella.)

kănelica, ž, dem. od kanela.

kănta, ž, 1. limena posuda za modru galicu, cca 200 litara. 2. različiti oblici limenih posuda za vodu, iskuvavanje, obično s jednom ili dvije ručice. (Up. njem. Kanne, ven. canta?).

kăntărina, ž, pej. od kanta.

kăpica, ž, metalni dio oblika male kape, promjera do 2 cm, s malim otvorom na sredini kroz koji se vrši rasprskivanje otopine modre galice; nalazi se na vrhu šprica (v.) makinje (v.).

kâr, m, Gsg kâra, Gpl kârôvă, zaprežna kola koja vuku konji za razliku od onih koje vuku volovi; u njemu se obično prevozi grožđe i mast, ali i ostali tereti. (Up. tal. caro, ven. car.)

kârîc, m, dem. od kar.

kârina, ž, augm. i pej. od kar.

kărtina, ž, 1. papirić kojim se umotava spojno mjesto plemke i podloge prilikom kalemljenja; dem. od kârta (papir); 2. isto što i papirić za umotavanje duvana. (Up. njem. Karte, tal. carta.)

kăşeta, ž, Gpl kăşetă, drveni sanduk, obično od tanjih dasčica; ima oblik kvadra i služi za prevoženje i berbu grožđa; obično se tovari na magare po jedna sa svake strane. (Up. tal. casetta, ven. caseta.)

kaşetătina, ž, pej, od kaşeta.

kaşetica, ž, dem. od kaşeta.

kaşetina, ž, augm. od kaşeta.

kăşnjik, m, najdonji čep na bačvi, čep koji se najkasnije otvara prilikom točenja (Up. kaşnje, kaşnji — kasnije, kasniji.)

kaşnjičić, m, dem. od kaşnjik.

kaşnjičina, ž, augm. od kaşnjik.

kěsa, ž, vunena ili jutena vrećica u koju se stavlja galica radi otapanja u vodi.

kesătina, ž, augm. i pej. od kesa.

kěsica, ž, dem. od kesa.

kîdanje, sr, gl. im. od kidati.

kîdati, nesvrš, naglim pokretima ruku trgati zaperke, mladorast ili grozd(ove); brati; trgati.

klăk, m, kreč, vapno (gašeno). (Up. lat. calx.)

klîja, ž, mladica divlje ili pitome loze koja tek izbija iz zemlje.

klîjati, svrš, puštati klicu loze; razvijati se u lozu.

klîjica, ž, dem. i hip. od klîja.

kljûč, m, mlaz masta koji izbija pri vrenju.

kljûčica, ž, sadnica divlje loze, podloga pripremljena za sadnju.

kóber, m, sorta divlje podloge na koju se kalemi neka od pitomih sorti. (Up. lat. coopertus.)

kôlje, zb, zbirna imenica od kolac; skupni naziv za koce koji se pobadaju uz mladu lozu.

kôljeno, sr, zadebljanje iz kojeg izrasta grozd, list i zaperak; dio mlaza od zadebljanja do zadebljanja.

kôpač, m, čovjek koji kopa vinograd ili zemlju uopšte.

kopăčica, ž, 1. žena koja kopa, 2. motokultivator za obradu vinograda ili zemlje uopšte.

kopâčina, ž, 1. obrada zemlje kopanjem; kopanje (ova imenica ima prizvuk pejorativnosti). 2. augm. od *kopač* (rjeđe).

kôpânje, sr, gl. im. od kopati.

kôpânje na gûje, sr, kopanje vinograda na način da iza kopača svježa zemlja čini 'guju'.

kôpânje na kûpe, ž, kopanjem ostavljati hrpe zemlje, kupe; isto što i 'crni kop'.

kôpati, nesvrš, motikom obrađivati zemlju, prevrtanjem zemlju osvježavati.

kôrpa, ž, Gpl *kôrpâ*, košara od tankih prutova vrbe-rakite, obično služi za nošenje grožđa. Izraz: Dâti kôrpu → odbiti koga. (Up. njem. Korb, mlet. corba.)

korpêтина, ž, pej. i augm. od korpa.

kôrpica, ž, dem. od korpa.

korpičak, m, hiperdeminutiv od korpa; sasvim mala, sitna korpa; riječ s prizvukom hipokorističnosti.

kôsjêr, m, alatka kojom se nekada rezala loza, a danas pretežno služi za siječenje kupine, drače i šipražja.

kosjêrača, ž, alatka slična kosjeru; razlikuje se po tome što se na nju ne nasaduje držalo.

kosjêrić, m, dem. od kosjer.

kosjêrina, ž, augm. i pej. od kosjer.

kôš, m, drveni sud za gnječenje grožđa. Gpl *kôšôvâ*//*kôšêvâ*.

kôšić//*kôšić*, m, Npl *kôšići*//*košići*, Gpl *kôšićâ*//*košićâ*. Dem. i hip. od koš.

kôšina, ž, augm. i pej. od koš.

kôzleta, ž, drvena bačva s otvorom na sredini (30 cm × 30 cm); služi za dovoz mašta, privremeni smještaj vina pri pretakanju; uvijek je položita (v.). (Up. tal. koslata = rupa u gornjem dijelu bačve.)

kîčevina, ž, pripremljeno zemljište za uzgoj vinograda i uopšte za kultiviran uzgoj voća, povrća ili žitarica; iskrčena zemlja.

kîčidba, ž, gl. im. od krčiti.

kîčiti, nesvrš, obraditi zemljište za sadnju vinograda (duboko preorati ili prekopati, očistiti od kamena i korova i sl.).

krtô, m, košara od ispletenog pruča u kojoj se nosi grožđe za trganja (berbe), Gsg *krtôla*, Gpl *krtôlâ*. (Up. tal. cartella.)

krtôčić, m, dem. od krto.

krtôlina, ž, augm. i pej. od krto.

kûč, m, sorta crnog grožđa svjetlocrvene boje i vrlo tvrde opne i krupnog zrna; Npl *kûči*//*kûčovi*//*kûčevi*. (Up. prasl. termin *kûka*, Skok, ERJ, 225/II.)

kûčina, ž, augm. od kuč.

kûka, ž, isto što i vitica; svinuta izraslina uz pomoć koje se mlaz samopovija uz žicu ili kolac.

kukêтина, ž, augm. i pej. od kuka.

kûkica, ž, dem. od kuka.

kûnde, m, ime noža za kalemljenje (navrtanje) loze; nož — navrtač. (Up. njem. Khunde naziv firme koja proizvodi takve noževe.)

kûnoba, ž, podrum (spremište, ostava) za vino. (Up. kasnolat. canaba; vjerovatno relikv iz balkanskog latinizeta.)

kunobêтина, ž, pej. i augm. od kunoba.

kûnobica, ž, dem. od kunoba.

kûvâno vino, sr, sinonim za pečeno vino (v.).

kvâsa, ž, hip. od kvasina.

kvâšina, ž, 1. uskvašeno, kiselo vino. 2. fig. pokvaren čovjek, izraz: Ôtišâo na kvâsinu (tj. pokvario se).

kvâsiti, nesvrš, polijevati (prskati) bačvu vodom da se duge zapare.

kvâsiti (se), nesvrš, (za vino), postajati kvasnim, kvariti se, pretvarati se u kvasinu.

kvâsno vîno, sr, kvâšina.

Lăkomica, ž, vrsta ovećeg lijevka, obično od drveta (u novije vrijeme od bakra) koji se sa tri nožice oslanja na bačvu, a otvor lijevka se umeće u središnji čep, tapun (v.); isto što i *tratur* (v.).

lăsin, m, sorta crnog grožđa tamnoplavo-crnih i izrazito slatkih zrna. (Up. *lăsast*—sübjelast.)

lasinić, m, dem. od *lasin*.

lasinina, ž, augm. i pej. od *lasin*.

lice, sr, plojka lista odozgo.

list, m, dio stabljike koji izrasta pobočno i unakrsno na mlazu, iz kojena (v.), i vrlo široke plojke.

listak, m, hip. i dem. od *list*. Gsg *líska*, Gpl *listākā*.

listić//*listić*, m, dem. od *list*. Npl *listići*//*listići*, Gpl *listićā*//*listićā*.

listina, ž, augm. i pej. od *list*.

lokădûr, m, čovjek koji loče, tj. mnogo pije; isto što i *lokal*. (Up. tal. *locanda*.) Izvedenica iz talijanske riječi.

lôkalo, m, čovjek koji loče, tj. mnogo pije; od glagola *lokati*.

lôza, ž, skupni naziv za vinovu lozu; višegodišnja drvenasta biljka (*Vitis vinifera*) koja ima mnogo sorti od kojih se dobiva slatko grožđe. Ima i druga značenja (rod, pleme; povijuća).

lôzica, ž, dem. od *loza*.

lozûrina, ž, pej. i augm. od *loza*.

lozovina, ž, lozino (suvo) drvo.

lûg, m, bolest na lozi i grožđu; *loza* i *grožđe* kao da je posuto lugom. Gpl *lûgôvā*.

lûnac, m, posuda iz koje se pije vino; *pičona* (v.).

lûnčić, m, dem. od *lunac*.

lûnčina, ž, augm. i pej. od *lunac*.

lûnjga, ž, prerazvodnjeno vino, piće s približno tri dijela vode i četvrtim dijelom *vina*. (Up. tal. *longo*.)

lûža, ž, isto što i *lug*, zbirno značenje.

lužetina, ž, pej. od *luža* (*lug*).

Mălj, m, čekić kojim se nabijaju obručevi na bačvi; nabijač; Gpl *măljova*//*măljā*.

măljina, ž, augm. od *malj*.

măkinja, ž, 1. naprava za prskanje vinove loze. 2. prsni koš u čovjeka, 3. stroj. (Up. tal. *macchina* = stroj za rad.)

makinjati, nesvrš, iz *makije* prskati vinograd otopinom modre galice.

makinjătina, ž, augm. i pej. od *makinja*.

marăştina, ž, sorta vinove loze i istoimenog bijelog vina. (Up. tal. *amaro*, *maraschino*?), Skok: ERJ 33/I.

marăştinica, ž, dem. i hip. od *marăştina*.

măst, m, zgnječeno grožđe kod kojega još nije započelo vrenje. Množina ove imenice neobična i rijetka (:măstovi).

măstina, ž, augm. od *măst*.

măstijovac, m, čovjek koji masti, tj. gnječi nogama grožđe u košu.

măstiti, nesvrš, nogama gnječiti grožđe u košu.

măščenje, sr, gl. im. od *măstiti*.

măščurika, ž, pej. od *măst*.

măščurina, ž, augm. i pej. od *măst*.

măşina, ž, naprava za prskanje loze; (v.) *makinja*.

măştelce, sr, dem. od *măştelo*; po zapremini manje *măştelo*. (Up. tal. *mastello*.)

măştelo, sr, drveni sud nešto širi pri otvoru, s jednim dnom, zapremine 3—5 hl, s dva uva; obično se u njemu drži grožđe ili *măst*.

mătičnjăk, m, rasadnik divljih sorti loze koje služe kao podloga.

matračić, m, dem. od *matrak*; poludugački kolar (*grana*). (Up. tal. *màtero*, tršč.-mlet. *madraso*.)

mătračina, ž, pej. i augm. od *matrak*.

màtrak, m, kolac koji se stavlja uz panj da se uza nj povija mlada loza; češće u upotrebi riječ *kòlac*, *kòci*.

mješati, nesvrš, radnja kojom se označava pomjeranje, preturanje, premještanje mošta u bačvi.

mješina, ž, 1. sud od ovčije ili kozje kože za transportiranje vina na konjima ili magarcima, 2. koža uopšte, 3. mijeh, 4. burača.

mjěra, ž, hektolitar; običniji izraz u primorskom kraju i otocima i to u ikavskom liku riječi: *mira*.

mlàdica, ž, još neodrvenjen vrh loze. Izraz: Dřkće ki mlàdica.

mlàdičica, ž, hiperdeminutiv od mlàdica.

mlàdidba, ž, gl. im. od mlàditi.

mlàditi, nesvrš, nakon crnog kopa (v.) ponovo prekopavati vinograd; podmlađivati, tj. osvježivati zemlju. Prez. mlàdim; imp. mlàdi.

mlàdoràst, ž, dio vrhova vinove loze koji nakon nekoliko prskanja opet izrastaju; izraslice.

mláz, m, loza (jednogodišnja) koja izraste iz glavnog pupa na brklju; up. gl. musti.

mùntikula/|*mùrtikula*, ž, sorta divlje loze koja služi kao podloga na koju se kalemeptiome sorte. (Up. tal. *monticola*.)

mùrgāš, m, izrazito gusto i jako crno vino; vino kao *mùrga* (crno gusto ulje za podmazivanje kola). (Up. tal. ven. *morca*.) Npl *mùrgāši*, Gpl *mùrgāšā*.

mùrvéder, m, sorta divlje loze na koju se kaleme pitome sorte. (Up. *mourvedre*.)

mùškaet, m, sorta bijelog i crvenog stolnog grožđa; u Bš (altern.: a/e) rijetka sorta. (Up. tal. *moscato* i *musco*, kslat. *muscus*.)

mutičetina, ž, augm. i pej. od mutika.

mutičica, ž, dem. od mutika.

mutičina, ž, augm. od mutika.

mùtika, ž, alatka za kopanje i okopavanje vinograda i drugih poljskih i ostalih radova.

mùva, ž, vino koje se započelo kvasiti, vino s prvim znacima kvarenja, vino koje se 'krenulo'. (Up. tal. *move-rekrenuti*.)

mùžđac, m, drvena zakovica na tresu kojom se spajaju daske dna; dio koji strši 3—5 cm i služi za opiranje dna o podvalu.

mužđāčič, m, dem. od mužđac; Gpl *mužđāčičā*.

Nabijāč, m, poseban malj za nabijanje obručeva na bačvi; Npl *nabijāči*, Gpl *nabijāča*.

nabijānje, sr, gl. im. od nabijati.

nabijati, nesvrš, udaranjem po obručevima vršiti stezanje đūgā u bačvi.

nāgnjecati, svrš, završiti radnju gnjecanja grožđa; izvršiti ovu radnju u dovoljnoj meri.

nāgnjēciti, svrš, završiti gnječenje grožđa; naglasak je na kumulativnosti radnje.

nāgnjūjiti, svrš, izvršiti gnojenje vinograda; oznaka finitivnosti i kumulativnosti radnje.

nāgunica, ž, pretjerano i preko mjere pijenje vina, naročito na slavam, svadbama, krštenjima, narodnom veselju i sl.; vino se pije po redu i ima karakter takmičenja u smislu tko može više popiti, a da se održi na nogama a da ne bude pijan. (Vidi: V. Ardalić, Bukovica, VII/6 1902. g.).

nākidati (se), svrš, naraditi se kidanjem; nabrati mnogo mladorasti, zaperaka.

nākōpati (se), svrš, mnogo kopati, namučiti se kopajući, izvršiti ovu radnju u dovoljnoj meri.

namakinjati (se), svrš, namučiti se prskanjem vinograda makinjom.

napljěviti, svrš, 1. pljevljenjem nabrati mnogo zaperaka, 2. umoriti se pljevljenjem vinograda.

nārezati, svrš, završiti rezidbu vinograda.

nasāđiti, svrš, završiti sadenje vinove loze.

nāšjeka, ž, nepotpun red vinove loze u odnosu na ostale redove; obično kad zemljište nije učteto.

natézanje (žice), s, zatezanje žice od jednog krajnjeg do drugog krajnjeg koca u redu; radnja se obavlja dok još mlazevi loze ne izrastu, 2. ispijanje iz bukare ili čaše.

navrgati (se), svrš, nabrati mnogo grožda trganjem, naraditi se trgajući; izvršiti ovu radnju u dovoljnoj meri.

naváhljati, svrš, kotrljanjem i valjanjem bačvu pomjeriti na određeno mjesto, uzvišenje u odnosu na ostala.

navrćati||*navrtati*, nesvrš, na različite načine spajati podlogu s plemkom; kalemiti. *navrñiti*, svr, nakalemiti; spojiti podlogu s plemkom.

navrtič, m, 1. nož kojim se navrće, kalemi (v. Kunde). 2. čovjek koji navrće, kalemi.

navrtak, m, 1. tek spojena podloga s plemkom, 2. plemka, kalemi.

navrćanje||*navrtanje*, sr, gl. im. od *navrćati*||*navrtati*.

navrtanje *u súvo*, (altern. *t*||*ć*) sr, spajanje podloge s plemkom u vrijeme kad loza ne soči.

navrćanje u zeleno, (altern. *t*||*ć*) sr, kalemljenje u vrijeme kad loza soči (prva polovina juna).

Ŏbaška, adv, odvojeno, zasebno; razdvojiti posebno trulo ili zeleno grožđe od zreloga. (Up. tur. baška.)

obírati, svrš, obirati zaperke i divljakus sa zelenih mlazova loze ručnim kidanjem.

obléjati se, svrš, opiti se vinom tako da izazivaš javno podozrenje, ruganje; fig.: ne znati od pijanstva ništa osim blejanja.

obrezati, svrš, završiti rezanje loze u vinogradu.

ŏbruč, m, 1. drveni ili metalni omotač (obvijač) koji drži stegnute duge drvenog suda (bačve, maštela i dr.) 2. klopka, stega (fig.), bezizlazno stanje. Npl *ŏbručí*||*ŏbručóvi*, Gpl *ŏbručā*||*ŏbručŏvā*||*obručovā*.

obručak, m, dem. i hip. od *obruč*.

obručíc, m, dem. od *obruč*.

obručína, ž, augm. i pej. od *obruč*.

ŏdrena, ž, oblik visokog uzgoja vinove loze ispred kuća (obično 2—6 panjeva).

ŏdrenica, ž, dem. od *odrena*.

ŏdreničica, ž, hip. i dem. od *odrena*.

odrenětína, ž, augm. i pej. od *odrena*.

odršěti, svrš, odvajati konac od navrtaka nakon procesa 'zavarivanja' plemke s podlogom.

ŏgrib^p, m, napravica od lima trouglastog oblika i drškom od 20—25 cm kojom se motika čisti od zemlje i blata.

ogripčíc||*ogribíc*, m, dem. i hip. od *ogrib*.

ogribína, ž, augm. i pej. od *ogrib*; Gpl *ogribinā*.

ŏgrozdína, ž, drvenasti dio grozda koji nosi zrna; ono što ostane kad se zrna poberu s grozda.

ŏkidati, svrš, završiti radnju kidanja (zaperaka, mladorasti) po površini i sa svih strana panja.

okopávānje, sr, gl. im. od *okopavati*.

okopávati, nesvrš, zagrtati panjeve vinove loze zemljom; kopati zemlju oko panja.

oplěviti, svrš, pljevljenjem pobrkati zaperke na lozi.

ŏpol, m, sing. tanvt.; vrsta svjetlocrvenog vina koje se dobije od prevrelog masta otočenog odmah nakon gnječenja. (Up. tal. opporre, lat. opponere?.)

ŏpolit(o), adj. jedar, pun soka; grožđe koje zbog posebnih vremenskih uslova zrenja (dosta vlage) daje mnogo vina.

otākāč||*tākāč*, m, drveni sud s jednim dnom, visine duge cca 30 cm i s dva uva jedno nasuprot drugome; srazmjerno široka dna i služi za pretakanje vina. (Lik sa zamuknutim dočetnim *o* je rjeđi).

otākāčina||*tākāčina*, ž, augm. od (o)takač.

otākati, nesvrš, odlijevati vino iz bačve tako da se odvoji od dropa (komine).

otŏčiti, svrš, preliti vino nakon vrenja da se odvoji od taloga.

đtoka, ž, prevrelo vino odvojeno od dropa (komine); otočeno vino.

đtkiniti, svrš, odvojiti nešto od cjeline; grozd s panja, list s mlaza i sl.

đtrgati, svrš, obrati vinograd, završiti trganje, berbu grožda.

ożrnati, svrš, popuniti se zrnima.

ożbbati, svrš, s grozda zobjanjem skinuti zrna; isto što i zobati, samo s razlikom i gl. vidu.

ożobina, ž, dio grozda koji ostaje nakon zobjanja zrna; ogrozđina.

Páce, sr, plojka lista odozdo; naličje.

pánj, m, 1. čokot, trs vinove loze, 2. izvađen iz zemlje suvi ostatak za ogrev (bilo kojeg drveta), 3. star čovjek, 4. glava kuće. (Up. prasl. pǫnǫ.) Gpl *pánjā/pánjōva/pánjēva*.

pánjić/pánjić, m, dem. od panj. Gpl *pánjičā/pánjičā*.

pánjina, ž, 1. augm. od panj, 2. tup čovjek.

panjúsina, ž, peji. od panj.

paráfin, m, hemijsko sredstvo za zaštitu bačve od kvarenja.

parafinirati, svrš, obložiti bačvu parafinskim zaštitnim slojem.

pěčenō vīno, sr, vino koje se dobije kad se cjeđa (v.) ukuvavanjem smanji do polovine; vrlo snažno, gusto i krepno vino.

*p*rnōšpora*, ž, bolest na listu i grožđu; perenospora. (Up. grč. perona + spora = = bušim sjeme.)

pićōna, ž, metalna emajlirana posuda (0,5—3 l) iz koje se pije vino. (Up. gl. piti + + sufiks tal. jez. -ona; hibrid od naše osnove i romanskog sufiksa.)

pićōnica, ž, dem. od pićōna (Up. tal. piccolo?).

piket, m, drveće za obilježavanje sadnog mjesta za lozu; kočić, pritka. (Up. tal. picchetto — drvena oznaka.)

piketić, m, dem. od piket.

pikētati, nesvrš, označavati sadna mjesta pobadanjem pikētā; uopšte obilježiti mjesto za sadenje čega.

piketāvanje, sr, gl. im. od piketavati; iskolčivanje.

piketāvati, nesvrš, obilježavati sadna mjesta pobadanjem kočića, piketa ili pritaka.

piketiti, nesvrš, obilježavati sadna mjesta piketima.

pīrja, ž, lijvak. (Up. mlet. piria lijvak.) Izraz: Īdē mu ū pīrju — Īde mu dobro, odgovara mu.

pīrjica, ž, dem. od pirja.

pjānac, m, čovjek koji prekomjerno uživa alkohol, koji se opija, koji je češće i dulje u pijanom stanju, čovjek ubuzet alkoholom.

pjānčina, ž, augm. od pjanac.

pjāndōra, ž, pogrdan naziv za ženu koja pije; žena-pijanica. Riječ je hibrid našeg korijena *piti*, *pjan* i venetskog sufiksa -dor, -dora.

pjāndura, ž, pogrdan naziv za čovjeka koji mnogo i neumjereno pije; pijanac, ispičutura (v.); često se ovim nazivom označava i žena-pijanica pored riječi *pjandora* (v.).

pjěvanje pod pjānsku, sr, društveni običaj pjevanja uz vino u posebnim prigodama i posebnim (otežućim) glasom:

„... Nije ovo vino ukradeno,
Nit je njega koza bara dala,
Ni svojijem rogom uskopala,
Neg motika i pleći junačke,
Pleći dale, pleći i popile”

V. Ardalić, Bukovica, VII/7.

plavina, ž, sorta crnog grožđa s oblim i osrednjim bobicama zatvorene mornarsko-plave boje; u Šibeniku i okolici i istoimeno crno vino.

plavinica, ž, dem. i hipok. od plavina.

plěja, ž, vrsta naročito široke i teške motike trouglastog oblika i širokih ušica (mjesto gdje se stavlja držalo). (Up. njem. Bleh)

- plēmka*||*plēnka*, ž, jedan članak pitome loze koji se kalemi na podlogu; kalem. Nazali *m* i *n* u govornoj realizaciji se javljaju kao alofoni *m* i *n*.
- plemčica*||*plenčica*, ž, dem. od plemka/plenka.
- pljèvidba*, ž, gl. im. od pljeviti.
- pljèviti*, nesvrš, odvajati (trgati, rezati, kidati) suviše zaperke i mlazove s panja; vidi i *pljèvsti*.
- pljèvoljenje*, sr, gl. im. od pljeviti.
- pljèvsti*||*pljèvsti*, nesvrš, odstranjivati zaperke i divljaku koja 'podbacuje'. Akcentat nestabiliziran; utjecaj dugouzlaznog akcenta od glagola *pljèviti*. Prvo lice prezenta: *pljèvém*/pljèvim . . .
- pljùskavac*, m, sorta tamnocrvenoplavog grožđa po biru (v.) vrlo rijetkog na ovom području; vrlo tanke je opne i opolito (v.) je.
- pljùva*, ž, kožica zrna grožđa; opna; ono što se ispljune kad se ispije groždani sok.
- pljùvètica*, ž, pej. od pljuva.
- pljùvica*, ž, dem. i hip. od pljuva.
- pobírati*, svrš, završiti radnju biranja, trijebljenja vinograda.
- pòbojac*, m, poseban čekić sa žlijebom koji naliježe na obruč; njime se uz pomoć malja vrši nabijanje obručeva i stezanje duga bačve.
- pòbòjčič*, m, dem. od pobojac.
- pòbòjčina*, ž, pej. i augm. od pobojac.
- podbacivanje*, sr, gl. im. od podbacivati.
- podbacivati*, nesvrš, izrastati iz dna panja, ispod kalemljenog mjesta. Present: *podbacivám*/podbacujém . . .
- pòdloga*, ž, divlja loza različitih sorti pripremljena za navrtanje (kalemljenje).
- pòdutoriti*, svrš, napraviti utore (v.) na dugama bačve.
- podrèšiti*, svrš, završiti driješenje konaca s navrtaka = Glagol s oznakom učestalosti vršenja radnje.
- pòkètica*, ž, mjera za tekućinu (vino) od 50 litara; pola hektolitara; drveni sud uska dna, visine 70—80 cm i obavezno baždiran.
- pognjùjiti*, svrš, izvršiti gnojenje vinograda.
- pojàrmati*, svrš, završiti povijanje loze u jaram.
- pojarmávanje*, sr, gl. im. od pojarmavati.
- pojarmávati*, nesvrš, učestalo povijati lozu u obliku jarma.
- pòkidati*, svrš, izvršiti kidanje loze, zaperaka, mladorasti i listova do kraja.
- pòkvasiti*, svrš, kvasiti vodom po površini bačve ili suda za vino.
- poliven vinogràd*, m, vinograd poprskan otopinom modre galice i kreča.
- polòvnik*, m, vino koje se dobije dodavanjem vode u drop iz kojega je već otočeno vino; pola vino — pola voda.
- polòvnjāk*, m, 1. rjedi izraz za polòvnik; 2. čovjek istrošen radom.
- pòložita bāčva*, ž, bačva koja u podrumu (konobi) (v.) leži podbočena intacima (v.) da se duga ne krivi.
- pòljeva*, ž, gl. im. od poljevati.
- poljèvāč*, m, 1. čovjek koji prska lozu otopinom modre galice i kreča. 2. metalni sud za vodu iz kojega se vrši polijevanje.
- poljèvāčina*, ž, polijevanje vinove loze; poljeva (v.); imenica s prizvukom pejorativnosti.
- poljèvanje*, sr, gl. im. od podlijevati; vršenje prskanja; poljeva (v.).
- poljèvati*, nesvrš, vršiti polijevanje vinove loze otopinom modre galice i kreča.
- popikètati*, svrš, izvršiti obilježavanje sadnih mjesta piketom (v.). Glagol koji označava nijansu vršenja radnje po površini.
- popr̀skati*, svrš, izvršiti prskanje vinove loze makinjom (v.).
- pòrezati*, svrš, završiti rezanje loze; vidi: obrezati.
- pòrtela*, ž, daščica koja se otvara na dnu koša da se propusti zgnječeno grožđe, mast; vratašca na dnu koša. Up. tal. portella — vratašca.
- pòrtelica*, ž, dem. od portela.
- pòtrgati*, svrš, završiti berbu, trganje grožđa.

- pòsuvati* (se), svrš, osušiti se na suncu (za grožda dok je još na panju).
- povaljenica*, ž, l. jedan mlaz pitome loze koji se na određenom razmaku (160—180 cm) povaljuje i zatrpava zemljom da se iz nje formira novi panj; povala. 2. 'laka žena', kurva.
- povijanje*, sr, gl. im. od povijati.
- povijati*, nesvrš, vršiti umotavanje i zavijanje vinove loze oko žice u redu ili oko koca.
- pòviti*, svrš, izvršiti radnju povijanja uz žicu u redu ili uz kolac.
- pràvò vino*, sr, vino dobiveno od jakog, zdravog i čistog te posebno dobro uzrelog grožđa; u procesu vrenja nije se vršilo tzv. pojačavanje šećerom niti se dodavale posebne kemikalije (kiselina, glijvice i sl.); vino dobiveno na najprirodniji i način kako se odvajkada dobivalo.
- prebírati*, svrš, završiti biranje vinograda od zaperaka i mladorasti te odvojiti zdravo grožđe od trulog^a.
- prègnjiti*, svrš, završiti proces gnijjenja preko mjere.
- pregnijući*, svrš, izvršiti gnojenje vinograda preko mjere.
- prekòpati*, svrš, ponovo (us)kopati vinograd.
- prekopàvati*, nesvrš, ponovo vršiti kopanje vinograda koji je jednom već bio uskopan.
- prekopàvanje*, sr, gl. im. od prekopavati.
- prekřćiti*, svrš, obradivo zemljište pripremiti za sadnju vinograda.
- prenavřćiti*, svrš, ponovo kalemiti lozu koja se 'nije primila'; ponovo navrnuti lozu.
- prèrezati*, svrš, presjeći nožem ili škarama.
- presadivati*, nesvrš, ponovo zasađivati lozu na mjestu gdje se prethodna 'nije primila'.
- presukivati*, sr, gl. im. od presukivati.
- presukivati*, nesvrš, ponovo (us)kopati vinograd 'na guje' (v.).
- presumpòrati*, svrš, mimo mjere zaprašiti sumporom.
- pretàkanje*, sr, gl. im. od pretakati.
- pretàkati*, nesvrš, otočeno vino ponovo prelijevati iz bačve u drugu s ciljem da se vino 'skine s taloga'.
- pretòčiti*, svrš, preliti vino iz suda u sud radi odvajanja od taloga i sprečavanja kvarenja vina.
- prevlàčenje*, sr, gl. im. od prevlačiti.
- prevlàčiti*, nesvrš, ponovo kopati vinograd nakon mlađenja (v.); isto što i presukivati (v.).
- primàkniti se kàšnjiku* (v.), svrš, kad je nekome drago piti; biti sklon piću; opijati se. Ista fraza i s varijantama: primaknuti se bocunu (v.), primaknuti se bukari (v.).
- prògnjecati*, svrš, nekoliko puta nogama prognječiti grožđe da se čuje kako se gnječi.
- prògnjèćiti*, svrš, viditi: prògnjecati.
- prokljajati*, svrš, pojava prvih mlazova loze iz zemlje.
- promjèšati*, svrš, miješanje masta za vrijeme vrenja.
- pròšek*, m, sing. tant., desertno (najčešće) bijelo vino koje se dobije tako da se u cijedu (v.) doda cca 20% šećera i to sve iskuvava za otprilike jednu godinu dana; prosječna jakost je 16—18% alkohola. Uporedi tal. prosecco — slatko vino.
- prškalica*, ž, sinonim za makinju (v.), tm. mašinu za polijevanje vinove loze otopenom modre galice i kreča.
- prškànje*, sr, raspršivanje makinjom otopine modre galice i kreča po vinovoj lozi za vrijeme vegetacije; polijevanje.
- prškati*, nesvrš, polijevati; noviji glagol u odnosu na polijevati.
- prvòdod*, m, vinograd iz kojeg se prvi put ubire grožđe; vinograd koji prvi put 'staje na rod'.
- pudàr*, m, čovjek koji čuva vinograd (i ostale plodove u polju) od štetočina i krađe.
- Up. svesl. i prasl. *pond* — tjerati, plašiti.
- pudàrina*, ž, l. augm. i pej. od pudar, 2. pudarova plaća.
- pùp*, m, nabubreno mjesto na mlazu ili brklju loze iz kojeg izbija nova mladica.
- pùpànje*, sr, gl. im. od pupati.
- pùpati*, nesvrš, radnja koja se zbiva kad pup jedri i širi se pred listanje.
- pupàvanje*, sr, gl. im. od pupavati.

pupávati, nesvrš, glagol kojim se označava učestalost pupanja.

púpina, ž, augm. i pej. od *pup*.

púpiti, nesvrš, deminutivnost radnje pupanja; početak radnje.

púpić, m, dem. od *pup*.

pupíćak, m, dem. i hip. od *pupiće*.

Rabatin, m, metalna zakovica za zakivanje obručeva. Isp. tal. *ribattino*, ven. *ribatin* — zakovica.

rabatínčić, m, dem. i hip. od *rabatin*.

rabatínici, m, dem. od *rabatin*. Up. tal. *battere* — prikucati i prefiks *re-* — ponovo.

ráka, ž, hip. od *rakija*. Samo u pjesmi, npr.: Oj *rákijo ráko*...

rákica, ž, dem. od *rakija*.

rákija, ž, žestoko piće, skoro bezbojno, koje se dobije destilacijom dropa (komine).

rakijétina, ž, pej. od *rakija*.

rákita, ž, vrsta vrbe od koje se pletu korpe (v.) za grožde; ranije se njome vezivali i drveni obručevi. Up. svesl. i prasl. *arkyta sa metatezom dočetnog sloga što je dalo *rakita*.

rānō grōžde, sr, grožde koje u odnosu na ostalo ranije dozrijeva; *ranka*.

raskōpati, svrš, oznaka intenzivnosti vršenja radnje kopanja u vinogradu.

rāstova bāčva, ž, bačva napravljena od hrastova drveta. Gpl *rāstovi/rāstovije bāčāvā*.

razadnjévati, nesvrš, vršiti skidanje dānā s bačve; skidati dna.

razādñiti, svrš, skinuti dna s bačve.

razadnjévanje, sr, gl. im. od *razadnjévati*.

razdrēšiti, svrš, izvršiti razdvajanje konca od mladog navrtka.

rāzgñjecati, svrš, intenzivno vršenje gnjecanja grožđa.

razmjēšati, svrš, miješanje masta u osnovnom značenju razvijanja i širenja radnje.

rāzutoriti, svrš, skinuti utore s bačve.

rāvija, ž, liko za vezivanje mladica loze uz kolac ili žicu. Up. lat. *raphia*.

rēd, m, panjevi vinove loze posadeni po pravcu od početka do kraja, niz panjeva.

rēdak, m, dem. od *red*; *red* kraći od uobičajenoga.

rēdić/rēdić, m, dem. od *red*.

rēdina, ž, augm. i pej. od *red*.

rēz, m, mjesto gdje se prereže loza, kalem.

rēžāč, m, 1. čovjek koji reže lozu, 2. sprava (najčešće nož) za rezanje. Izraz: *Īmā som pēt rēžāčā* (ljudi).

rēžānje, sr, gl. imenica od *rezati*.

rēzati, nesvrš, sjeći lozu škarama.

rēzidba, ž, gl. im. od *rezati*.

ripārīja, ž, vrst divlje podloge (v.) na koje se kaleme pitome sorte vinove loze. Up. lat. *riparia*.

rūčka, ž, dio makinje (v.) kojom se tlači otopina iz makinje kroz kapicu (v.) radi prskanja vinograda.

rūža, ž, sorta loze i grožđa čije su bobice tvrde i svjetlocrvenkaste boje.

rūža bjēlā, ž, sorta bijelog grožđa vrlo sličnog debitu, samo s tvrdom opnom na bobicama.

Sād, m, zemljište tek zasadenom vinovom lozom; s dodatnim oznakama *novi* i *stari* određuje se starost vinograda, tj. vrijeme sadnje; gl. im. od *saditi*. Gpl *sādōvā/sadōvā*.

sāditi, nesvrš, saditi lozu (ili što ostalo) u iskrčenu zemlju; uopšte saditi ili zadijevati što u zemlju.

sādnica, ž, loza-podloga pripremljena za sadenje.

sādnja, ž, gl. im. motivirana glagolom *saditi*. Gpl *sādnjā*.

sādenje, sr, pobadanje loze, kolaca i dr. u zemlju; v. *sādnja*.

sāgnjiti, svrš, sjediniti se gnjijenjem grožđa.

- sāmonik*, m, loza iznikla sama iz starog panja ili žile.
sasúkati, svrš, ispiti čašu, bukaru ili kakav lonac vina naiskap, do dna; halapljivo ispiti.
s^ggnjēcati, svrš, glagol za označavanje sjedinjavanja pri gnječenju; onomatopejsko porijeklo.
s^ggnjēciti, svrš, završiti gnječenje grožđa (s naglaskom na transformativnosti).
s^ggnjěčkati, svrš, završiti radnju gnječkanja (v.).
sitnā plavina, ž, sorta crnog grožđa vrlo sitnih zrna.
sīto, sr, dio makinje (v.) koji se umeće na otvor da se kroza nj cijedi otopina modre galice i kreča.
sjārmati, svrš, poviti mladu lozu 'u jaram'.
sjarmāvati, nesvrš, učestalo vršiti pojarmavanje loze.
sjarmāvanje, sr, gl. im. od sjarmavati.
slātkō vino, sr, vino u kojem nije do kraja završen proces vrenja pa zbog toga sav groždani šećer ne pređe u alkohol; vino u koje se po posebnom proizvodnom postupku stavlja šećer.
slātkovina, ž, trava povijuša (jednogodišnja) koja raste po vinogradu; slak.
slāditi, nesvrš, ostavljati sladak okus. Izraz: Ovo vino slādi.
slādor, m, slatka tvar u vinu, šećer vinski; novija riječ.
smāstīti, svrš, mašćenjem sjediniti grožđe u mast.
smēderēvka, ž, sorta (novija) loze i grožđa zelenkasto žutih i sitnopjegastih bobica čvrsto zbijenih u omanji grozd.
sōčēnje, sr, gl. im. od sočiti.
srēzati, svrš, previše odsjeći lozu.
sŕce, sr, unutrašnji bijelospužvati dio u mlazu loze.
stāretina, ž, stari vinograd.
stōlitar, m, isto što i hektolitar; mjera od sto litara.
streš, m, kamen koji se uhvati na dugama i dnima bačve od vinske kiseline Up. stsl. srešb.
starēšina, ž, augm. od streš.
sūd, m, opšti naziv za sve sudove u kojima se drži vino i ostale tekućine.
sūdić, m, I. dem. od sud; bure ili omanja bačva od 30 do 100 litara za vino ili rakiju,
 2. stomak, drob: Ulij ti u svoj sūdić.
sudīćak, m, hip. i dem. od sudić.
sumpōrača, ž, naprava za sumporavanje (zapašivanje sumporom) vinove loze i grožđa.
sumpōračica, ž, dem. od sumporača.
sumpōrānje, sr, gl. im. od sumporati.
sumpōrāvanje, sr, gl. im. od sumporavati.
sumpōravati, nesvrš, vršiti zapašivanje vinograda sumporom.
sumpōrati, svrš, završiti zapašivanje vinograda sumporom.
suva, ž, osušeno zrno grožđa; groždica.
sūvati (se), nesvrš, proces sušenja zrna grožđa dok je još na panju i neobrano.
sūvica, ž, dem. od suva.
svŕniti, svrš, rastrgnuti navrtak s podloge dok još nije srastao, spojio se s podlogom.
- Šarak*, m, prva zrna što sazrijevanjem na grozdu dobiju različitu boju.
šaranje, sr, gl. im. od šarati.
šarati, nesvrš, činiti grozd šarenim usljed sazrijevanja i dobijanja druge boje u odnosu na osnovnu dok je grožđe još zeleno.
ščarati, svrš, izbistriti se; završiti proces odvajanja taloga od vina; vidi: čáro — bistro.
šīrokā sādnja, ž, sadnja loze u redove s razmakom širim nego što je uobičajeno (preko 180 cm).
škāre, plt, sredstvo za rezanje i obrezivanje vinove loze i drugih voćaka. Up. iz njem. Schere, svnj. skāri.
škarētine, ž, augm. od škare.
škārīce, plt, dem. od škare.

škip, m, drvena ili metalna naprava posebno udubljena za raznošenje stajskog gnoja oko panjeva. Up. lat. scyphus, tal. schifo; vjerovatno dalmato-romanski leksički ostatak.

škipić || *škipić*, m, dem. od *škip*.

škipina, ž, 1. augm. i pej. od *škip*, 2. čovjek velika trôuha, koji može mnogo pojesti; proždrljivac.

škorôvača, ž, bolest lozinog lista od koje se list usukiva i suši.

šljiva, ž, sorta loze i grožđa (bijelog) čije su bobice oblika šljive.

špinjel, m, mali i vrlo uzan čep pri vrhu bačve kroz koji se toči vino u početku i na malo. Up. tal. spina, ven. spinel — česma, otvor.

špinjelić, m, dem. od *špinjel*.

špinjeličina, ž, augm. od *špinjel*.

špinjelić, m, dem. od *špinjel*.

špica, ž, 1. koštica u grožđu, 2. drveni klin na jarmu i volovskim točkovima. Up. ven. spizza — koštica u voću.

špičetina, ž, pej. i augm. od *špica*.

špičica, ž, dem. od *špica*.

špric, m, metalni dio s gnjatom (v.) i kapicom (v.) na vrhu creva kroz koje se tlači otopina modre galice i kreča; dio makinje (v.). Up. njem. Spritze.

šôda, ž, hemijsko sredstvo kojim se vrši ispiranje duge; soda se pomiješa u vrelu vodu, pa se sve zajedno uspe u bačvu i valja tako da se začepu svi otvori; haustična soda. Up. tal. soda.

šôdirâna bâčva, ž, bačva koja je isprana i zaparena otopinom vrele vode i razblažene haustične sode.

šôdiranje, sr, gl. im. od šôdirati.

šôdirati, nesvrš, zaparavati bačvu otopinom sode u vrloj vodi.

šûšanj, m, suvo lozino lišće; suvo lišće uopšte.

Tâložina, ž, pej. od talog.

tâlog, m, kruta tvar iz vina koja nakon određenog vremena pada na dno; vinski otpadak; sluzasta masa koja nastaje nakon filtriranja vina.

tâložiti, nesvrš, stvarati talog na dnu bačve kao rezultat filtriranja i taloženja.

takâčić, m, v. otakačić; zamuknuto početno o-; dem. od *tâkâč*.

tâncica, ž, tanka zemlja. Gpl. *tâncić*.

tapûn, m, čep na sredini položitih (v.) bačava; obično je najveći i najširi. Up. tal. tappo — čep i romanski sufiks -one; *tappo* — one — tapun.

tapûnak, m, hipok. i dem. od tapun.

tapûnić, m, dem. od tapun.

tapûnić, m, dem. od tapun.

tapûmina, ž, pej. i augm. od tapun. Tal. sufiks -one > ûn u govoru Bš.

tinjac, m, drveni sud za mast po obliku isti kao maštelo (v.) samo bez ušiju; može biti zapremine od 5 do 10 hl; neka vrsta manjeg badnja (v.) samo što su duge kraće. Za porijeklo riječi up. tal. tinazza, tinazzo, tinaccio i *tinzz* u tal. pokrajinama Emiliji i Romanji. Up. i slat. tinacius.

tînjčić, m, dem. od tinjac.

tînjčina, ž, augm. od tinjac.

tôčiti, nesvrš, (iz)lijevati vino iz bačve.

tôk || *tôk*, m, postverbal od glagola teći; točenje, izlijevanje. Izraz: Î mās li još vîna na tòku?

tôkni, 1. l imp, utoči, ulij; glagol deminutivnog značenja. Izraz: Tôkni još mǎlo.

trâtûr, m, lakomica (v.). Noviji izraz romanskog porijekla, up. lat. trajectory, njem. Trichter — lijevak, točir; v. Klačić: RSR, 1263/1966.

trbljan || *trbljen*, m, vrsta pitome loze i grožđa s ovećim bobicama i ne naročito slatkim, ali koje se dobro 'placaju', tj. daju dosta cjeđe (v.). Foneme *a* i *e* alterniraju, tj. isti govornik, nosilac govora Bš može u dvjema različitim situacijama upotrebiti čas jednu, a čas drugu fonemu ili prelazne alternative. Za porijeklo riječi up. prasl. riječ *trbu* — želudac, kulja, stomak, Skok, ERJ, III/495.

trbljanić || *trbljenić*, m, dem. od trbljan || trbljen.

trblj|enčić, m, dem. od trblj/en.

trblj|emina, augm. od trblj/en (altern *a/e*).

trblj|énčina, ž, augm. od trblj/en.

trblj|énčina, ž, augm. od trblj/en.

trēs, m, poprečna daska koja drži sve ostale daske dna. Up. tal. ven. tresso — na krivo, poprečno (adv.).

trēsati, svrš, staviti tres na dno (ili što drugo) i pričvrstiti ga čavlima. Izraz: Trēsāj dnō. Ėsi tō trēsā?

trēsīc || *trēsīc*, m, dem. od tres. Pored tresso (adv.) up. još i tal. tressa — poprečna daščića.

trēsina, ž, augm. od tres.

trgāč, m, čovjek koji trga, bere grožde; berač (v.).

trgačica, ž, žena koja bere, trga grožde, 2. posebna vrsta noža zakrivljene oštrice za branje grožda.

trgačina || *trgāčina*, ž, berba; trganje grožda.

trgati, nesvrš, brati, otkidati grozdove s panja.

trgānje, sr, gl. im. od trgati.

trošārīna, ž, porez, dažbina na vino koje je namijenjeno za tržište.

trošārīnac, m, čovjek koji ubire trošarinu.

Ūgnjecati, svrš, završiti gnjecanje grožda nogama u košu.

ujārmati, svrš, poviti lozu ,u jaram' s naglaskom na finitivnost radnje.

ujarmāvati, nesvrš, povijati ,u jaram'.

ūkidati, svrš, nabrati (loze, zaperaka i dr.) kidanjem.

ūliti, svrš, utočiti.

ūrāđen vinogrād, m, vinograd u kojem su obavljani svi potrebni radovi kvalitetno i na vrijeme.

usāditi, svrš, završiti sadnje jedne loze ili čitave parcele predviđene za sadnju.

ūskōpān|t vinogrād, m, vinograd u kojem je završeno kopanje.

uskōpati, svrš, završiti kopanje vinograda.

uskvāsiti (se), svrš, intenzivno vršiti proces kvašenja vina.

ūsprāvna bāčva, ž, bačva koja stoji na jednom od dānā.

ūsuvati (se), svrš, radnja u kojoj se završio proces sušenja grožda na panj .

uškōvrkniti (se), svrš, usukati list vinove loze u oblik cigare zbog bolesti škorovače (v.).

utōčiti, svrš, uliti vino iz bačve za dnevnu upotrebu; uopšte uliti bilo kakvu tekućinu.

ūtore, plt, uski žlijeb na 5—6 cm od kraja dūgā bačve u koji se umeće dno.

ūtoriti, nesvrš, vršiti izradu utora na dugama, bačvama. Up. za porijeklo ove riječi gl. *třti* s prijevojnim korijenom *tor-*.

ūtrgati, svrš, ubrati grožde / grožda.

ūvo, sr, opšti naziv za držače ili rukohvate na maštelu (v.), otakaču (v.), bremlu (v.), dižvi (v.) i dr.

uvīniti (se), svrš, vrenjem se pretvoriti u vino.

ūzgoj na jēdnu, dvī[je] žīce, m, podizanje vinograda tako da se jednogodišnje mladice povijaju samo po jednoj žici ili se svi mlazovi raspoređuju povijanjem na dvije žice.

ūzmlāđen vinogrād, m, vinograd u kojem je obavljena mladidba (v.).

ūzica, ž, dem. od uzda u značenju: mali konopčić kojim se podiže portela (v.) u košu (v.); kraće uže ili konopac uopšte. Izraz: Ponēsi ūzicu uz gūzicu.

uzičētina, ž, pej. od uzica.

ūzičīca, ž, hipok. od uzica.

uzmlāditi, svrš, završiti mladidbu (v.), tj. kopanje nakon ,crnog kopa' (v.).

uzōrati, svrš, završiti oranje vinograda. Riječ je u ovoj oblasti novija jer se vinograd ranije nije orao.

- Váljati*, nesvrš, gurati bačvu ispred sebe tako da se lagano okreće, kotrlja.
vědāš, m, bolest vina koja nastaje od pokvarene duge; po mirisu podsjeća na trulež,
 trulu dugu. Izraz: Vīno ti dāje na vědāš.
vidárce, sr, dem. od vidro.
vidřica, ž, dem. od vidro.
vidro, sr, drveni sud za tekućinu, obično za prelijevanje ili pretakanje, zapremine od
 10 do 20 litara, pri dnu uže a pri otvoru šire, ima dva uva (v.) koja služe kao rukohvati.
vināšce, sr, hipok. i dem. od vino.
vínce, sr, dem. od vino; 'tanko' i slabo vino.
vinčina, ž, augm. od vino; dobro i kvalitetno vino.
vinica, ž, imanje (bogatstvo) u vinu.
vínko lózič, m, (šalj.) 1. vino, 2. pijanac, 3. pijano stanje. Izraz: Úvati^{lo} ga vínko
 lózič (opio se). Tò ti je vínko lózič (pijanac). Imāš li još vinka lóziča (vina).
vīno, sr, opojno piće koje se dobije vrenjem groždanog mošta. Up. lat. vinum, njem.
 Wein, lit. vynās; prasl. posuđenica najvjerovatnije od lat. npl. *vīna*, odakle je prema svesl.
pivo stvoren i izraz *vīno*. (Skok: ERJ III/594 i 595).
vinogrād, m, zemljište zasadenom vinovom lozom. Gpl. vinogrādā.
vinogrādak, m, dem. od vinograd.
vinogrādina, ž, augm. od vinograd, 2. zemljište gdje je nekada bio vinograd; mikro-
 toponim.
vinogrādār, m, čovjek koji obrađuje vinograd.
vinogrādič, m, dem. od vinograd.
vinogrādište, sr, zemljište gdje je bio vinograd.
vīno (je) ciklo, vino se započelo kvasiti, kvariti; vino se krenulo (v.). Up. ciknuti — puk-
 nuti, razbiti se.
vīno ū grešt, vino je nedozrelo, vino od kiselog i zelenog grožđa, kiselo vino. Up. lat.
 agrestis — divlji.
vinōpīja, ž, lice koje pije vino, obično lice koje uživa u pijanju vina i koji ga pohlepno
 pije.
vinūždrina, ž, izraziti pejorativ za vino. Izraz: Īz njega bīje sāmā vinūždrina.
vitica, ž, tanka izraslina spiralnog oblika kojom se loza samopovija; kuka.
vrānac, m, sorta loze i crnog grožđa vrlo zatvorene crne boje. Up. pridjev vran — crn.

- Začepiti*, svrš, staviti čep bačve u odgovarajuće otvore na bačvi.
zāđārka, ž, sorta loze i crnog grožđa izrazite crne boje i tvrde opne te osrednjih zrna.
zadnjévati, nesvr, stavljati dna na bačvu.
zadnjévanje, sr, gl. im. od zadnjevati.
zādniti, svrš, staviti dna na bačvu. Present: zādnijēm, zādnijēš . . . Imperativ: zādni,
 zādnimo.
zagnjūtiti, svrš, završiti gnjojenje.
zāgrčānje || *zāgrtānje*, sr, gl. im. od zagrcati / zagrtati.
zāgrčati || *zāgrtati*, nesvrš, navlačiti zemlju oko panjeva loze.
zamlāditi, svrš, završiti mladidbu (v.).
zāpaljēn vinogrād, m, vinograd kojemu je mnogo listova požutjelo usljed suše ili
 pretjeranog doziranja kreča u otopini za prskanje.
zāpariti, svrš, završiti radnju zavarivanja bačve tako da iz nje ne može izlaziti tečnost
 na spojevima dūgā.
zāparīvanje, sr, gl. im. od zavarivati.
zāparna bāčva, ž, bačva koja ne propušta tečnost.
zāperčīč, m, dem. od zaperak (v.).
zāperčina, ž, augm. od zaperak.
zāperak, m, kraći lozni izrastak koji izraste iz mlaza pobočno na mjestu zaklonjenom
 peteljkom lozinog lista; izraslica, sporedni mlaz loze.
zapīketiti, svrš, 1. označiti stavljanjem piketa (v.), 2. obilježiti djevojku za ženidbu.
zasāditi, svrš, završiti sadnju loze, koca ili čega drugog.

zastrešiti, svrš, 1. nakupiti se streša na dugama bačve, 2. biti notorna pijanica: Tâj se dávno zastrešio. Up. stsl. riječ *srěš*.

zàvalita bāčva, ž, bačva koja ne leži vodoravno.

zàvālĵena bāčva, ž, bačva koja ne leži vodoravno, v. *zavalita bačva*.

zēčijā krv, ž, izrazito crno, gusto i jako vino; vino koje po boji i gustoći liči na zečju krv.

zēlēncavo grôžde, sr, nedozrelo grožde, grožde koje naknadno izraste na mladorasti ili zapercima (v.).

zēleno grôžde, sr, nedozrelo grožde.

zūkva, ž, močvarna trava slična ševaru koja služi za vezivanje loze. Za porijeklo ove riječi up. dalm. — rom. riječ *zunga* koja se vjerovatno ukrstila s našom šumiti; vidi: Skok: ERJ, III/664.

zúbac, m, okrajni dio lisne plojke.

Željezni ôbruč, m, obruč od željeznog pleha.

žérbo vino, sr, oštro, resko i oporo vino. Up. tal. gerbo, sjev. tal. zerb — kiselo, oporo, tvrdo.

žica, ž, 1. želježno-čelična nit različitog profila koja se stavlja duž redova da se po njoj povija mlada loza, 2. kvasno, krenuto vino žicnuto, 3. ljut čovjek, prznica.

žicnuto vino, sr, up. žica ili mŭva.

žila, ž, podzemni dio panja (v.) vinove loze; češće pod skupnim nazivom *žile*, pl.

žilogriž, m, kukac-štetočina koji nagriza list mlade loze ili stabljiku (lat. *raninhites species*).

žilôždera, ž, bolest u žilama vinove loze prouzrokovana nagrivanjem kukca žilogriža (v.).

žŭjka, ž, vrlo kvalitetno žuto vino izrazite oker-žute boje; žutina (v.).

žutina, ž, bijelo (žuto) vino.

žŭtō vino, sr, žutina (v.).

Озрен М. Радосављевић

ГРАЂА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ МИКРОТОПОНИМИЈЕ ПОДРУЧЈА БАНАТСКИХ ХЕРА

Рађено по ујугославима
проф. др Драгољуба Пејровића

Херама или Ерама називају се стансвници српских села¹ у доњем току реке Нере у јужном Банату. Ово подручје чини изразиту предеону целину са јасно наглашеним границама. Етничка „чистота“ овде није сачувана. Велики миграциони покрети у XVIII и у првој половини XIX века учинили су да овај крај поприми карактер правог „етничког шаренила“². Којим је све редом он насељаван, видеће се из следећег прилога:

СРБИ представљају аутохтони етнички елемент. Овде су били присутни већ у раном средњем веку³. Српско-православни манастири Базјаш, Златица и Кусић, чије оснивање традиција везује за личност св. Саве и деспота Јована, довољно говоре о континуитету њиховог присуства на овом подручју⁴. То нам потврђује и старост насеља која на њему гравитирају: Златица први пут се помиње 1152⁵; Бела Црква (1355)⁶; Кусић (1383)⁷; Калуђерово (1481)⁸; Крушчица (1660)⁹; Црвена Црква (1660)¹⁰;

¹ На подручју које данас насељавају Банатске Хере, гравитирају следећа насеља: У Југославији, Банатска Паланка (Бп), Врачев Гај (Вг), Црвена Црква (ЦЦ), Крушчица (Кр), Кусић (Ку) и Калуђерово (Ка); У Румунији, Базјаш (Б), Соколовац или Сакаловац (С), Ланговет или Луговет (Л) и Златица (З) са засеком Прњавор.

² Озрен М. Радосављевић, *Презимена и породични надимци у селу Црвеној Цркви у Банату*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. 15, 1979, 166.

³ Др. Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века — историја насеља и сјановања*. Београд, 1955, 15.

⁴ В. Матић — М. Јовановић, *Манастир Базјаш*. — Зборник за ликовне уметности Нови Сад, књ. 5, 1969, 293; В. Матић, *Манастир Златица*. — Зборник за ликовне уметности, Нови Сад, књ. 7, 1971, 279; С. Костић, *Обнова православној српској манастира Кусића у Румунији 1930*. Темишвар, 1930, 9.

⁵ Milleker Bódog, *Délmagyarország középkori földrajza*. Temesvár, 1915, 144.

⁶ Dr. Boróvsky Samu, *Magyarország Varmegyei és Városai, Temes Varmegye*, Budapest, 1911, 423.

⁷ F. Milleker, *Geschichte der Grossgemeinde Kussics 1383—1907*. Weizskirchen, 1907.

⁸ F. Milleker, *Geschichte der Gemeinden der Weizskirchner Gegend*. Weizskirchen, 1930, 10.

⁹ Озрен М. Радосављевић, *Белоцрквански крај у другој половини XVII века*. — Белоцркванске новине, бр. 3/1976.

¹⁰ О. М. Радосављевић, *Црвена Црква — крајња историја*. — Белоцркванске новине, бр. 12/1977.

Врачевгај (1713)¹¹; Сакаловац (1713)¹²; Ланговет (пре 1747)¹³ и Банатска Паланка (Храм, Хором) која се први пут помиње 1127. код византијских историчара Јована Кинама и Никите Хонијата.¹⁴ Постоји мишљење да је Храм постојао још у XI веку.¹⁵ Нека српска насеља су заувек опустела пред турским налетом у Банат (Бела Црква, Голец) 1552. године, нека су то исто доживела у време њихове доминације (1552—1716), а нека опет по ослобођењу (Бенчилово, Камендин, Округлица, Шљивовац и Суваја-Суваја)¹⁶.

Изложени притисцима сваке врсте, Срби око Нере могли су да сачувају своје национално биће и културу само захваљујући сталним приливима свеже крви из жила своје сабраће са оне стране Дунава. Ова крв је у прошлости обнављана више пута, а последњи пут, то се догодило непосредно после рата (1945).

ТУРЦИ су овим крајем владали од 1552. до 1716. године.¹⁷ Њихово присуство није у многоме утицало на мењање дотадашње етничке структуре овога краја. Живели су искључиво у вароши (Јени Паланка = Нова Паланка), где су имали две своје махале (1665)¹⁸, не мешајући се са сеоским, српским становништвом.

НЕМЦИ се насељавају у овај део Банага, непосредно по његовом ослобођењу од Турака. Први немачки колонисти стижу Дунавом до Паланке крајем 1717. године, а одмах потом оснивају и своју прву колонију под именом Weiskirchen (Бела Црква).¹⁹ Оближња српска села Немци су расформирали, а на њихова места основали своје нове насебине: Langefeld (Ланговет)²⁰; Redenberg 1723 (Калуђерово)²¹; Salhausen 1724 (Суваја-Суваја)²²; Rotkirchen (Црвена Црква)²³ и Uj Palank 1722 (Нова Паланке)²⁴. За време аустро-турског рата 1738. ове насебине

¹¹ Димитрије Руварац, *Опис Вршачко-Себешке епархије од 1713 године*. Сремски Карловци, 1924, 10.

¹² Ibid.

¹³ Александар Станојловић, *Монографија Банатске Клицуре*. Петровград, 1938 104.

¹⁴ *Византијски извори за историју народа Југославије*. Београд, том. IV, 1971, 11 и 119.

¹⁵ P. Binder, *Contributii la geografia istorica a Banatului de Severin*. — Studii revista de istorie 21—4 (1968), 626.

¹⁶ F. Milleker, *Verschollene Ortschaften in der gegend von Belackrka*. Weiskirchen, 1928, 3—12.

¹⁷ Душан Ј. Поповић, *Војводина у турско доба*. — Војводина, Нови Сад, том. I 1939, 152.

¹⁸ Evlija Čelebi, *Putopis — odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Sarajevo, 1979, 545.

¹⁹ L. Böhm, *Geschichte der Stadt Weiskirchen*. Weiskirchen, 1905, 373.

²⁰ Др. Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века — историја насеља и сјановања*. — Београд, 1955, 182.

²¹ Др. Б. М. Дробњаковић — Ф. Милекер, *Лейтмотиви оштинина Подунавске Области*. Панчево, 1929, 126.

²² F. Milleker, *Verschollene Ortschaften in der Gegend von Bela Crkva*. Weiskirchen, 1928, 11.

²³ О. М. Радосављевић, *Црвена Црква — крајка историја*. — Белоцркванске новине, бр. 12/1977.

²⁴ Dr. Borislav Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*. Novi Sad, 1961, 8.

су веома тешко страдале од Турака, после чега нису никад од Немаца обнављане.²⁵ Обновиће их расељени Срби, који сад почињу да се враћају поново на своја стара огњишта. Немци ће се задржати још једино у Белој Цркви где ће представљати у етничком смислу врло значајан елемент све до краја другог светског рата.

РУМУНИ ово подручје почињу да насељавају знатно касније од Немаца. У XVII и у првој половини XVIII века овде нису били још присутни. Према званичном попису Баната из 1753. године, граница између Срба и Румуна иде линијом Арад-Вршац-Бела Црква.²⁶ Према томе, њихово насељавање на ово подручје пада тек у другу половину XVIII века, што нам, уосталом, потврђују и савремени извори. У Белој Цркви Румуни се први пут помињу тек негде око 1780. године.²⁷ До данас, добар део Румуна је асимилован, док је други успео да сачува своје национално биће и културу. Бројно, највише су заступљени у Белој Цркви, Кусићу и Калуђерову.

ЦИГАНИ су у мањој мери били овде присутни већ у првој половини XVIII века. Масовније насељавање, пада у другу половину реченог века. У савременим изворима помињу се као NEU BANATER (Новобанаћани) или пак као NEU BAUER (Нови земљорадници). Данас су најбројнији у Белој Цркви, Кусићу, Врачевгају и Црвеној Цркви.

ЦИНЦАРИ су населили Белу Цркву знатно пре 1780. године. То нам потврђује податак да су они материјално помогли градњу српске цркве св. Петра и Павла, чији је темељ освештен 15. јуна 1775. године.²⁸

ЈЕВРЕЈИ су почели да се овде насељавају крајем XVIII века. У Белој Цркви, где их је било највише, Јеврејско гробље помиње се већ 20-тих година прошлог века.²⁹

ЧЕСИ су најпре колонизовани (1823—1828) на подручје Банатске Клисуре, уз леву обалу Дунава.³⁰ Нешто касније тражили су а одмах по том и добили дозволу од војно-граничарских власти да се могу населити на подручје Влашко-Илирске регemente. За ново станиште, одређена им је 1837. пустара Аблиан која се налазила на најисточнијем делу јасеновачког хатара.³¹ Одатле, један део њих је прешао у Белу Цркву, а други у оближње село Крушчицу где се трајно настанио. Данас их има највише у Белој Цркви, Чешком Селу и Крушчици.

²⁵ F. Milleker, *Geschichte des Banater Teiles des Unteren-Donau-Gebietes*. Weiskirchen, 1929, 10.

²⁶ Др. Душан Ј. Поповић, *Војводина — ирпозити проучавању наше земље и нашега народа (Бачка)*. Београд, 1925, 47.

²⁷ Светолик Суботић, *Црквени сир између белоцркванских Срба и Румуна у XIX веку*. — Зборник за друштвене науке Матице српске, Нови Сад, књ. 36, 1963, 88.

²⁸ Озрен М. Радосављевић, *Како је сазидана Српска црква у Белој Цркви*. — Гласник-службени лист Српске православне цркве, Београд, св. 10, 1980, 238.

²⁹ *Jevrejski Almanah za godinu 5689 (1928—1929)*. Vršac, 1928, 240.

³⁰ Светолик Суботић, *Насељавање белоцркванског подручја у XVIII и XIX веку*. — Белоцркванске новине, бр. 14/1977.

³¹ Озрен М. Радосављевић, *Чешко Село — крајинка историја*. — Белоцркванске новине, бр. 16/1978.

МАЂАРИ се насељавају масовније на ово подручје после 1872. године, и то углавном као службеници мађарске администрације и као радници.³² У бројном погледу, никад нису представљали озбиљнији елемент. Данас су највише заступљени у Белој Цркви.

РУСИ почињу да насељавају овај крај, а посебно Белу Цркву, у току 20-тих година овог века. Од тада, па све до краја другог светског рата, Бела Црква је представљала један од највећих и уједно један од најбоље организованих руских емигрантских центара у тадашњој Југославији. Данас их има још једино у Белој Цркви у не великом броју.

Поред горе наведених, овде срећемо и друге етничке елементе: Херцеговце, Црногорце, Хрвате, Македонце, Бугаре, Пољаке, Словаке, Италијане и друге. Међутим, ако у обзир узмемо њихов готово занемарљив број и време проведене на овом подручју, онда је разумљиво за што им нисмо посветили више пажње.

Присуство свих горе наведених етничких елемената на подручју које данас насељавају Банатске Хере свакако да је имало свог трага а посебно утицаја на формирање микротопономастичке номенклатуре коју ћу доле приложити.

Речено подручје, аутор ових редова, посетио је у неколико наврата радећи на нотирању микротопономастичке грађе. Поред тога, аутор је користио старе планове до којих је дошао у Геодетској управи у Белој Цркви; Катастарске пописе села Кусића (1808 и 1816), Калуђерова (1808) и Крушчице (1808) који се чувају у Историјском архиву у Белој Цркви³³; Лицитационе записнике црквеног грунта за период 1882—1900. Исти се чувају у Архиву црквене општине у Црвеној Цркви³⁴; Земљишне уговоре и тестаменте.³⁵ Аутор је свестрано користио још планове и мапе до којих је могао доћи, а које су се односиле на речено подручје: Plan von Weiskirchen (1717)³⁶; Plan von Weiskirchen (1902)³⁷; Fehértéplom u Szászabány (1881); Grund eintheilungs plan von dem militar orth Wra-sevgaij (1764)³⁸; Панорама Беле Цркве (1815)³⁹. Од не мале користи биле су му и географске карте Баната из 1723—5, 1761, 1776. и 1800. године,⁴⁰

³² Као и под напоменом 30.

³³ Исписе из поменутих Катастарских пописа с љубазношћу ставио ми је на располагање професор у пензији Светолик Суботић из Беле Цркве, на чему му овде најтоплије захваљујем.

³⁴ Користим прилику да овде најтоплије захвалим свештенику Станиславу Секулићу који је имао довољно разумевања за мој рад уступивши ми срдечно грађу из Архива црквене општине у Црвеној Цркви.

³⁵ Исти се чувају код аутора.

³⁶ Прилог у књизи Leonhard Böhm, *Geschichte der Stadt Weisskirchen*. Weisskirchen, 1905³.

³⁷ Ibid.

³⁸ Овај план урадио је поручник Влашко-Илирске регемента Илија Орешковић.

³⁹ Један примерак ове Панораме из 1815. налази се у збирци аутора. О истој, писао је Светолик Суботић, *Из прошлости Беле Цркве*. — Зборник за друштвене науке Матице српске, Нови Сад, књ. 17, 1957, 113—118.

⁴⁰ Према књизи Др. Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века — историја насеља и становања*. Београд, 1955.

као и „Karte der Wojwodschafft Serbien und des Temescher Banates nebst dem Serbisch-Banatischen Militärgränzlande“.⁴¹

Прикупљена грађа у овом раду биће наведена азбучним редом према облику основне речи, а извесни називи биће дати и у неким другим падежним облицима. Број у загради означава годину кад је микротопоним нађен први пут забележен.

А

АБЛИЈАН, п(отес), (ЦЦ-1898)
 АДА, острво на Дунаву, (Бп)
 АЈЗЕБАН, земљиште око бивше жељ. пруге. (Вг-1899)
 АЛЕЈА, д(ео) н(асеља), (БЦ-1902)
 АЛМАШ, о(раница), (С-1881)
 АРМИЦИЈА, дн, (БЦ); Врачевгајска -а, дн, (БЦ); Калуђеровачка -а, дн, (БЦ); Крушчица -а, дн, (БЦ); Кусићка -а, дн, (БЦ); Румунска -а, дн, (БЦ); Урванска -а, дн, (БЦ); Црвеначка -а, дн, (БЦ)
 АТАР, обрадиво земљиште на домак јасеновачког хатара, (ЦЦ-1882)

Б

БАБИН КЉУЧ, п. л(иваде), (Бп-1882)
 БАБИНА ГРЕДА, р(ит), (Бп)
 БАБА ЋОРА, п, (ЦЦ-1902)
 БАГЕР, дн, (БЦ-1910)
 БАГРЕЊАР, ш(умарак), (ЦЦ-1896)
 БАРА, о, (ЦЦ-1882); Бела -а, п, (ВЦ, Кр-1808); Млађина -а, м(очвара), (Вг, ЦЦ); Морачке -е, м, (Вг); Угљешина -а, м, (Кр-1808)
 БАРУТАНА, војни објект на улазу у град, (БЦ-1902)
 БЕЖИНАРИ, дн, (З)
 БЕЛА ЛАЂА, дн, (БЦ-1897)
 БЕЛЕ ВОДЕ, и(звор), (Ка-1884)
 БЕНЧИЛОВО, п, (Вг-1401, 1660, 1713, 1717)
 БЕТОЊЕРКА, дн, (БЦ-1910)
 БОЈЧИНА, р, (Бп-1886)
 БОЛНИЦА, дн, (БЦ-1788)
 БРАНИК, п, (Бп, Вг, ЦЦ-1881)
 БРДО, ш, (ЦЦ-1884); Голо -о, њ(иве), (Кр, Ку-1808); Девојачко -о, (Бп-1885); Ђурино -о, (Кр, Ку-1808); Радићево -о, (Ку-1808); Српско -о, в(иногради), (ВЦ-1751); Томино -о, (Ка-1808)
 БРЕГ, о, (С, Кр, СС, Вг-1904); Врачин -о, (Ку-1894); Вршачки -о, (БЦ-1815); Калварија -о, (БЦ-1815); Капетанов -о, (Ка-1895); Крушчицки -о, (БЦ, Ку, Кр-1808); Мишији -о, (БЦ-1885); Оскорушни -о, (БЦ-1891); Паланацки -о, (Бп-1897); Ресин -о, (ЦЦ-1879)
 БРОДИ, земљиште потопљено каналом ДТД, (раније обрадиво Бп)
 БУГАРСКА, л(едина), (Кр-1886)
 БУНАРИШТЕ, простор око бунара северо-западно од села, (Вг-1892)
 БУФАНСКЕ ЊИВЕ, п, (Кр-1808)
 БУФАНСКО, о, (Кр-1896)

⁴¹ Према књизи Leonhard Böhn, *Geschichte des Temeser Banats*. Leipzig, tom. I—II, 1861.

В

ВАГАНАЦ, п, (Вг-1883)
 ВАГАНЕ, п, (Вг); Велики Ваган, п, (Вг)
 ВАЉАВИЧНА ПОЉАНА, о, (Ку-1808)
 ВАРОШКИ ДОМ, дн, (БЦ-1815)
 ВАШАРИШТЕ, дн, (БЦ-1896)
 ВЕКТЕРНИЦА, дн, (ЦЦ-1879)
 ВЕЛИКА РЕКА, по(ток), (Л)
 ВИДАРА, по, (З)
 ВИЛИНО КОЛО, 1, (ЦЦ-1876)
 ВИНОГРАДИ, (Бп, БЦ-1815); Под винограде, (С, Вг)
 ВИНОГРАДИНЕ, (БЦ-1891)
 ВЛАЈКОВАЦ, о, (Ку-1816)
 ВЛАШКА, (З)
 ВОДЕНИЦЕ, (БЦ-1815); Адамова -а, (З-1914); Боршова -а, (БЦ); Вурстова -а, (Бп-1749); Гигина -а, (БЦ); Јовановићева -а, (БЦ); Клајнова -а, (БЦ); Копилара -а, (БЦ); Куликова -а, (БЦ); Милманова -а, (БЦ); Нојкамова -а, (БЦ); Прајзахова -а, (Ку); Сајфнерова -а, (БЦ); Симоновићева -а, (БЦ); Траилова -а, (БЦ); Тракаланова -а, (БЦ-1914); Фоктерова -а, (БЦ); Шевачка -а, (Ку); Шеферова -а, (БЦ)
 ВОДЕНИЧКИ КАНАЛ, (БЦ-1815)
 ВРАГОЛИЈА, б(рдо), (С-1896)
 ВРАТИНЕ, (БЦ, Кр)
 ВРЛА СТРАНА, (Ку)

Г

ГАИЋ, п, (Вг)
 GÄRTEN WEIN, соларно земљиште северно од насеља, (БЦ-1717)
 ГЛОГИНАЦ, (Ку-1808)
 ГЛОШЈЕ, (Ку-1808)
 ГОРЊАЦИ, дн, (ЦЦ-1896)
 ГРАДИНЕ, ба(ште), (Вг, ЦЦ-1898); Градине код Спајића, ба, (ЦЦ-1898); У градина, ба, (ЦЦ-1896)
 ГРЕДНИК, б, (З)
 ГРОБЉЕ, (Бп, Вг, БЦ, Кр, Ку, Ка, Б, С, Л, З, ЦЦ-1789); Испод гробља, о, (Бп); Јеврејско -е, (БЦ-почетним XIX в.); Код -а, о, (Вг-, ЦЦ-1896); Немачко -е, (БЦ-прва пол. XVIII в.); Округличко -е, п, (С); Руско -е, (БЦ- од 20-тих год. XX в.); Српско -е, (БЦ- после 1751)
 ГРУЊЕ, (З)
 ГУМНО, дн, (ЦЦ-1879); Ароново -о, (њива), (ЦЦ-1869); Кикиречево -о, њ, (ЦЦ); Ковачево -о, ба, (ЦЦ), Лилково -о, ба, (ЦЦ); Морњево -о, ба, (ЦЦ); Савково -о, ба, (ЦЦ); Црквено -о, ба, (ЦЦ-1876)

Д

ДАНФОТ, дн, (БЦ-1898)
 ДОЛИНА, п, (БЦ, ЦЦ-1894)
 ДОЛИНЕ, п, (С, Бп-1887); Широке -е, п, (Бп)
 ДОЛИЋ, п, по, (ЦЦ-1869)
 ДОЉЊАЦИ, дн, (ЦЦ-1904)
 ДОЉАЧА, о, дн, (Кр-1887)
 ДОМ, дн, (БЦ); Вагrogасни дом, дн, (БЦ-1875); Ловачки дом, дн, (БЦ); Мађарски дом, дн, (БЦ); Чешки дом, дн, (БЦ)
 ДРВАРА, дн, (БЦ)

ДРУГА КЛАСА, о, (БЦ-1897)
 DRUSCH PLATZ, дн, (БЦ-1902)
 ДУБРАВА, ш, (З, Ку-1808); Церова -а, ш, (Кр-1808); Дебела -а, о, ш, (Кр-1808);
 Мала -а, о, ш, (Ку)
 ДУВАНСКО, дн, (БЦ)
 ДУГИ ПОКРИВАЧ, п, (БЦ)
 ДУДАРА, ш, (ЦЦ-1882); Општинска -а, ш, (ЦЦ-1883); Црквена -а, ш, (ЦЦ-1883)
 ДУЖИ, п, (Вг, ЦЦ-1882); Дугачке -и, п, (Бп, Кр, БЦ-1892); Кратке -и, п, (ЦЦ-1887);
 Преке и, п, (ЦЦ)
 ДУЖИНЕ, п, (ЦЦ-1869)

Ђ

ЂАВОЉИ МОСТ, мост на путу за Дубовац, (Вг-1884)

Е

ЕГЗЕРЦИР ПЛАЦ, дн, (БЦ-1815)
 EICHENWALD, (БЦ-1717)
 ЕКСТРАВИЛАН, дн, (БЦ)
 ЕРОДРУМ, 1, (БЦ, ЦЦ-1936)

Ж

ЖАБЊАК, дн, (Вг, ЦЦ-1898)
 ЖИВИНАРНИК, дн, (БЦ)
 ЖЉЕБОВИШТЕ, (Ку-1808)

З

ЗАБРАН, ш, (Вг, ЦЦ)
 ЗАВОЈ, п, (Вг); Велики -о, п, (Вг); Мали -о, п, (Вг)
 ЗВОНАРЕ, дн, (З)
 ЗЕМАЉКО, дн, (БЦ-1936)

И

ИЗВОР, (ЦЦ-1875); Велики -о, (ЦЦ); Мали -о, (ЦЦ); Сатовски -о, (ЦЦ);
 ИЗЛАЗ, п, (ЦЦ-1878); Стари -о, п, (БЦ, ЦЦ-1887)

Ј

ЈАГОДАРА, ш, (Вг, ЦЦ-1898)
 ЈАМ, п, (Кр-1885)
 ЈАРА ЛУНКА, земљиште око Нере, (Ка-1808)
 ЈАРУГА, по, (Ку, Бп, БЦ-1883)
 ЈОВИН ГАЈ, ш, (ЦЦ-1879)
 ЈЕЗЕРО, (БЦ); Врачевгајско -о, (Вг); Градско -о, (БЦ); Југопетролово -о, (БЦ);
 Код Нере -о, (Вг); Планум -о, (БЦ)
 ЈЕЛЕЊЕ, в(иногради), (Бп-1897)
 ЈЕСИШТЕ, во(ћњаци), (Ка-1808)
 ЈОШЈЕ, п, (Вг-1886)

К

- КАЛНИК, о, 1, (Кр-1808)
 КАМЕНИЦА, п, (С-1892)
 КАМЕНДИН, (С-1690)
 КАНТАР, дн, (БЦ-1920)
 КАПЕЛА СВ. ВАНДЕЛИНА, (БЦ-1760)
 КАПЕТАНСКИ ДО, б, (Ка-1808)
 КАРАУЛА, (Бп-1896)
 КАСАРНА, дн, (БЦ); Код вашаришта -а, дн, (Бц-1886); Милош Обилић -а, дн, (БЦ-1936)
 КЛАНИЦА, дн, (БЦ); Код кланице, о, (БЦ)
 КЛОСТЕР, о, (Бп)
 КЉУЧ, о, (Бп, З, Ку-1808); Бабин кључ, о, (Бп); На брегу кључ, о, (Бп); Рајтерски кључ, ливаде, (Бп)
 КНЕЖЕВ ДО, п, (БЦ)
 КОД КОЛА, дн, (ЦЦ-1876)
 КОД СОКОЛОВЦА, п, (Бп)
 КОЛИБАРЕ, дн, (Ка)
 КОНОПЉИШТЕ, земљиште између Јаруге и Нере, (Бп)
 КРАЉИЦА, п, (Вг, ЦЦ-1884)
 КРАК, земљиште око моста на путу Врачевгај—Б. Паланка
 КРИВАЈА, о, (Бп); Велике -е, ли(ваде), (Бп); Мале -е, (Бп); Преко Караша -е, ли, (Бп)
 КРУШЕВАЦ, део хатара према Крушчици, (Ка-1808)
 КРУШКА, п, (Вг-1883); Доле под -м, о, (Ку)
 КРСТ, дн, (БЦ-1897); Код три -а, в, б, (БЦ-1819); Рајћев -т, крст крајпуташ на путу за Чешко Село, (ЦЦ-1831)
 КУДЕЉИШТЕ, ба, (З)
 КУЛМА, о, (Кр)
 КУПУСИШТЕ, о, (БЦ-1872)
 КУРЈАЧКА ЈАМА, (Ка)

Л

- ЛАБУДОВО ОКНО, о, (Бп)
 ЛАНЦИ, п, (Кр); На -е, о, (ЦЦ-1885)
 ЛАНГОВСКО, п, (Вг)
 ЛЕДАРА, дн, (БЦ)
 ЛЕДИНА, л, (ЦЦ-1898); Нова -а, л, (ЦЦ-1898)
 ЛЕДИНЕ, л, (Вп, Вг); Старе -е, л, (БЦ)
 ЛЕШЊАР, б, (Ку-1808)
 ЛИКАРЕЦ, о, (З)
 ЛИВАДЕ, (Бп, Вг, ЦЦ-1842); Беглукче -е, (Ку-1808); Вагане -е, (Вг); Калуђеровачке -е, (З); Најдашке -е, (Ку-1808); Црвеначке -е, (Вг)
 ЛИПАР, ш, (З)
 ЛИСОВАЦ, б, (Ку-1896)
 ЛИЗАЛИЦА, мост на путу за Црвену Цркву, (Вг-1882)
 ЛОКВА, б, п, (С, ЦЦ-1879)
 ЛОКВЕ, дн, (Вп)
 ЛУГ, ш, (Вг, БЦ); Вицанов -г, (Вг); Иза -а, (Ку-1816); Мали -г, (Ку-1816); Под -г, (Ку-1816)
 ЛУНКА КАЛУЂЕР, (Ка-1808)

Љ

ЉЕШТИР, б, (Ку)

М

МАЛА, дн, (Вг); Беркеш -а, дн, (Вг); Најдаш -а, дн, (Ка); Фужда -а, дн, (Вг); Циган -а, дн, (Ка); Циганска -а, дн, (Вг); Цукур -а, дн, (Вг); Сијачка -а, дн, (Вг)

МАЛА КУЛА, б, (Ка-1808)

МАНАСТИРСКА ПОТОЧЊАЧА, (Ку-1771)

МАНАСТИРСКИ ДЕО, о, ба, (Бп)

МАРЈАНА, о, (З)

МАШАЛА, (Бп); Под -а, (Бп)

МЕЂА, гранична линија између хатара, (Ка); Крушчица -а, (БЦ); Мачија -а, (Ку-1808); Мирковачка -а, (БЦ); Ревкина -а, (Ку-1816); Фабијанска -а, (БЦ)

МИШИЋЕВ ЈАРАК, (БЦ-1897)

МЛАКА, л, о, (Кр-1808)

МЛАЧИШТЕ, п, (Ку)

МЛЕКАРА, дн, (БЦ)

МЛЕЧИКА, плодно земљиште уз Неру, (С)

МЛИНОВИ, (БЦ-1815)

МОЂОЧИНА СТЕНА, (Ку-1816)

МОШИНА СТЕНА, (Ку-1808)

Н

НАДЕВАК, дн, (Вг)

НА ТОПОЉЕ, п, (БЦ)

НАЈДАШЕЛ, (Ка-1808)

НАЈДАШКА ЛИНИЈА, (Ка-1808)

НОВА ЗЕМЉА, о, (ЦЦ-1882)

НОВИНЕ, п, (Вг-1881); Велике -е, п, (Вг); Мале -е, п, (Вг)

НОВО НАСЕЉЕ, дн, (БЦ)

О

ОБОР, о, (Кр)

ОДАЈА, ХОДАЈА, п, (ЦЦ-1879); Велика -а, п, (ЦЦ); Мала -а, п, (ЦЦ)

ОКНО, мајдан, (Ка)

ОКРУГЛИЦА, Okravicza (1717), Okrugliza (1723), Ogruliza (1753), Okkrugliza (1761), селиште, (С)

ОРНИЦА, (Ку-1808)

П

ПАДИНА, (З)

ПАЈТАШ, дн, (Ка)

ПАРК, дн, (БЦ); Градски -к, дн, (БЦ); Железнички -к, дн, (БЦ-1863)

ПАРЛОЗИ, (З)

ПАШЊАК, л, (Вг); Велики -к, л, (Вг)

ПЕКАРА, дн, (БЦ)

ПЕСАК, (Бп, Вг); Више села -к, (Бп); Мали -к, (Бп); Под -к, (Бп, Вг); У -к, (Вг)

ПЕСКУША, п, (Кр-1808)

ПЛАНДИШТЕ, л, (З, С)

ПОЈИШТЕ, (З)

ПОЉАНА, л, (ШЦ); Ивкова -а, л, (З); Мала -а, л, (Кр-1808) Под широком -м, л, (Ку-1808); Велика -а, л, (Кр-1808); Вукова -а, (Ка-1808)

ПОЉАНИЦА, л, (З)

ПОЉЕ, о, (Кр, ШЦ); Велико -е, о, њ, (Кр, Ка); Горње -е, њ, п, (БЦ); Манково -е, њ, (З); Поље пет форинти, њ, (БЦ); Старо -е, њ, (БЦ); Шевино -е, п, (Кр-1808)

ПОШТАНСКО ИМАЊЕ, њива, (БЦ-1899)

ПОТОЧАРА МАРИНА, воденица, (Кр)

ПОТОК, (Кр); Боканов -џ, (Ка); Ваканов -џ, (Ка); Вучетин -џ, (Ку-1808); Глишин -џ, (Ку); Глици -џ, (Ку); Златички -џ, (З); Златни -џ, (З, Вг); Јагодички -џ, (Ку-1816); Кладенчев -џ, (Ку-1816); Крајњи -џ, (Ку, Кр-1808); Крушчики -џ, (Кр, Ку-1816); Лесковички -џ, (Ка-1808); Манков -џ, (З); Милин -џ, (БЦ); Микљин -џ, (Ку-1816); Мишићев -џ, (БЦ); Најдашки -џ, (Ка); Оскорушни -џ, (Ку-1808); Преки -џ, (Ку-1808); Радојков -џ, (Ку-1808); Сатовски -џ, (ШЦ-1876); Табанов -џ, (Ку-1816)

ПРЕКАЈЕ, воденице на Јарузи, (БЦ-1815)

ПРЕКО ШАНЦА, п, (Вг); Бобалићев шанац, (Вг-1848)

PRIZENTHALER QUELLE, (БЦ-1902)

ПРОФУНТАНА, дн, (БЦ-1815)

ПРОКОП, (ШЦ, Кр-1808)

ПРЊАВОР, (Ку-1808)

ПУТ, о, п, (ШЦ); Базашки -џ, (С); Воденички -џ, (Вг); Врачевгајски -џ, (ШЦ-1876); Вршачки -џ, (БЦ-1815); Жамски -џ, (БЦ-1717); Јеринин -џ, (ШЦ); Кајтасовачки -џ, (Бп); Карашки -џ, (Вг); Оравички -џ, (БЦ-1815); Паланачки -џ, (Вг); Пут за Нераљ, (Вг); Саски -џ, (БЦ); Стражански -џ, (БЦ); Турски -џ, (З)

ПУТЕВИ, о, (Кр)

ПУСТАРА, о, (БЦ)

Р

РАСАДНИК, дн, (БЦ)

РАВНИЦЕ, о, (БЦ, Ку, Кр); Кручичка -а, п, (БЦ)

РИБИШ, б, (С)

РИТ, (Бп, Вг, С); Велики -џ, (Бп); Мали -џ, (Бп)

РОДИНА, л, (ШЦ)

РУДИНЕ, п, (Бп, С)

РУПА, (ШЦ); Гогина -а, (ШЦ-1906); Јожилова -а, (ШЦ-1906)

РУПЕ, о, (Бп)

РУПЕТИНЕ, п, (Вг-1882)

С

САДОВИ, п, (Ку-1808)

САЛАШИ, (БЦ, Вг, ШЦ)

САМОВЛАКА, п, (ШЦ-1869)

САТОВО, САДОВО, п, (ШЦ-1898); Велико -о, п, (ШЦ); Више -а, о, (ШЦ-1898); Велико -о, п, (ШЦ); Више -а, о, (ШЦ-1897); Мало -о, п, (ШЦ)

САУЕРВАЛДОВА КОЛОНИЈА, в, (Вг-1897)

SCHIFFAMT, (БЦ-1883)

СЕЛИШТЕ, п, о, (З, Ку-1808, Кр-1808)

СИГА, п, о, (БЦ-1878)

СКЕЛА, дн, (БЦ)

СЛИВА, в, (Л)

СЛОВАЦ, о, п, (Л)

СОКАК, (ШЦ); Ајзибански -џ, (БЦ-1856); Велики -џ, (Кр, Бп, ШЦ, Ка, БЦ-1815); Величков -џ, (Кр); Гробљански -џ, (БЦ); Ивков -џ, (Кр); Локвањски -џ, (Бп); Мунђанов -џ, (Кр); Токутов -џ, (С); Цацуљев -џ, (Кр); Цигански -џ, (Бп, Кр); Црквени -џ, (С); Фабрички -џ, (С); Царгарски -џ, (ШЦ)

СОКАЧИЋ, дн, (ШЦ-1876)

СОКОЛАНА, дн, (БЦ)
 СОЛАРА, дн, (БЦ-1815)
 СПРУД, п, (ЦЦ-1869); Миросављев -а, (Ку-1808)
 СТАДИОН, дн, (БЦ); Код стадиона, л, (БЦ)
 СТАКЛАРА, дн, (БЦ)
 СТАРА ШКОЛА, дн, (ЦЦ-1857)
 СТАРА ЦРКВА, дн, (ЦЦ-1912)
 СТАРО ПОРОДИЛИШТЕ, дн, (БЦ)
 СТАРО СЕЛО, о, (З)
 СТАРИ ЗИД, дн, (БЦ)
 STAATS REVSCHULE PUL VERTHURM, (БЦ-1886)
 СТЕВАНОВА РАВНИЦА, о, (Бп)
 СТРЕЛИШТЕ, (БЦ)
 СТРМОГЛАВИЦА, п, (Бг)
 СУД, дн, (БЦ)
 СУВАЈА, СУХАЈА, Saalhausen (1724), Salhausen (1725), п, (БЦ-1808)

Т

ТЕРЧАЛ, река, (Бп-1665)
 ТИЛОШ, о, (Бг)
 ТИРОВА, п, (Ку-1808)
 ТОПОЉЕ, п, ш, (Ку-1808)
 ТРЕШЊАР, б, во, (Ка-1808)
 ТРИ КРСТА, DREI KREUZE, (БЦ-1902)
 ТРСИШТЕ, б, о, в, (ЦЦ)
 ТРШЕВИНА, п, (ЦЦ, Ку-1808)
 ТУРСКА ГЛАВА, дн, (БЦ-1848)

Ђ

ЂИРИН ДО, о, (С-1892)
 ЂУПРИЈА, (ЦЦ-1894); Велика -а, (ЦЦ); Стара -а, (Бп); Ђуприја на Долићу, (ЦЦ-1898)

У

УГЉАРА, ш, (Л)
 УМКА, (ЦЦ); Велика -а, (Бг)
 УНУТРАШЊАЧА, п, (Бп)
 УРБАН, УРВАН, б, (БЦ-1902)
 УТРИНЕ, л, (БЦ, Бг, ЦЦ); Источне -е, л, (БЦ)

Ф

ФАРБАРА, дн, (БЦ)
 ФРТАЉИ, о, (Кр)
 FUNFGULDENFELD, (БЦ-1902)
 ФУРДА, дн, (БЦ)

Х

ХУМ, мало земљано узвишћење између два хатара, (Бг)
 HUTNWEIDE, л, (БЦ-1717)

Ц

ЦАРИНА, п, о, (З, Кр, ЦЦ-1868); Сеоска -а, о, (ЦЦ-1898)
 ЦАРИНЕ, в, (Бп)
 ЦАРИНАРНИЦА, MAUTH HAUS, дн, (БЦ-1902)

ЦАРСКИ МЛИН, (С-1726)
ЦЕНТРАЛА, дн, (БЦ-1906)
ЦЕРОВИНА, ш, (Ку-1816)
ЦИГЛАНА, (Бп, БЦ, Вр); Zoltán-ова -а, (ЦЦ-1898); Kuhn-ова -а, (БЦ-1872); Siegel-
-ова -а, (БЦ-1880); Soldau-ова -а, (ЦЦ-1898); Штелцорова -а, (ЦЦ)
ЦИГЛАРА, место где се налазе пећи за печење цигле, (Вр)
ЦРКВИНЕ, п, (Вр)

Ч

ЧАРДАК, земљиште на ушћу Нере у Дунав, (Бп)
ЧИБУКЛИЈА, острво, (Бп)
ЧОКАРЛИЈА, б, (З)
ЧУКА, б, (Ку-1816); Мала -а, б, (Ку)

Ц

ЦОМБА, п, о, (Ку-1808)

Ш

ШАНЦЛ, (Бп)
ШАРЕНАК, в, (С)
ШЕВАЦ, б, (Ку-1808)
ШЕВЦИ, п, (ЦЦ-1869)
ШЕВАР, п, (ЦЦ-1898)
ШИЈАЦИ, дн, (Вр)
ШИЉЕЖАРА, в, о, (Бп); Велика -а, о, (Бп); Мала -а, о, (Бп)
ШИНТЕРАЊА, сточно гробље, (БЦ, ЦЦ-1895)
ШЉИВОВАЦ, Slivovac (1690), Slivovac (1713), селиште, п, (Л)
ШЉУНКРА, место где се врши експлоатација шљунка, (БЦ)
ШПИЦ, п, (ЦЦ, С); Зарин -а, њ, (ЦЦ-1898); Рајићев -а, њ, (ЦЦ-1898)
ШТАЛЕ, (ЦЦ, Вр, БЦ); Код штала, о, (ЦЦ, Вр, БЦ)
ШТРЕКА, простор око железничке пруге, (ЦЦ-1856)
ШУМА, сеоски пашњак, (ЦЦ-1876)
ШУМСКО, дн, (БЦ)

САДРЖАЈ

Ivona Žiberg i Svenka Savić: Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta	5
Ана Марјановић и Свенка Савић: Усвајање и разумевања термина за означавање родбинских односа код школске деце	27
Dragica Веџар: Narativi četrnaestogodišnjaka	33
Мара Агић: Наративи код трогодишње деце	69
Ивона Жиберг: Прилог познавању глаголске деминуције у српскохрватском језику	79
Бранислава Ром: О језику у различитим издањима „Совјети здравог разума” Доситеја Обрадовића	87
Јасмина Грковић: Глаголски вид и грађење футура у Јеванђељу из Мркшине цркве	99
Момчило Златановић: Микротопонимија Врањске котлине	109
Јасмина Грковић: Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије	125
Milivoj M. Urukalo: Vinogradarska leksika Bratiškovaca	155
Озрен М. Радосављевић: Грађа за проучавање микротопоније подручја Банатских Хера	185